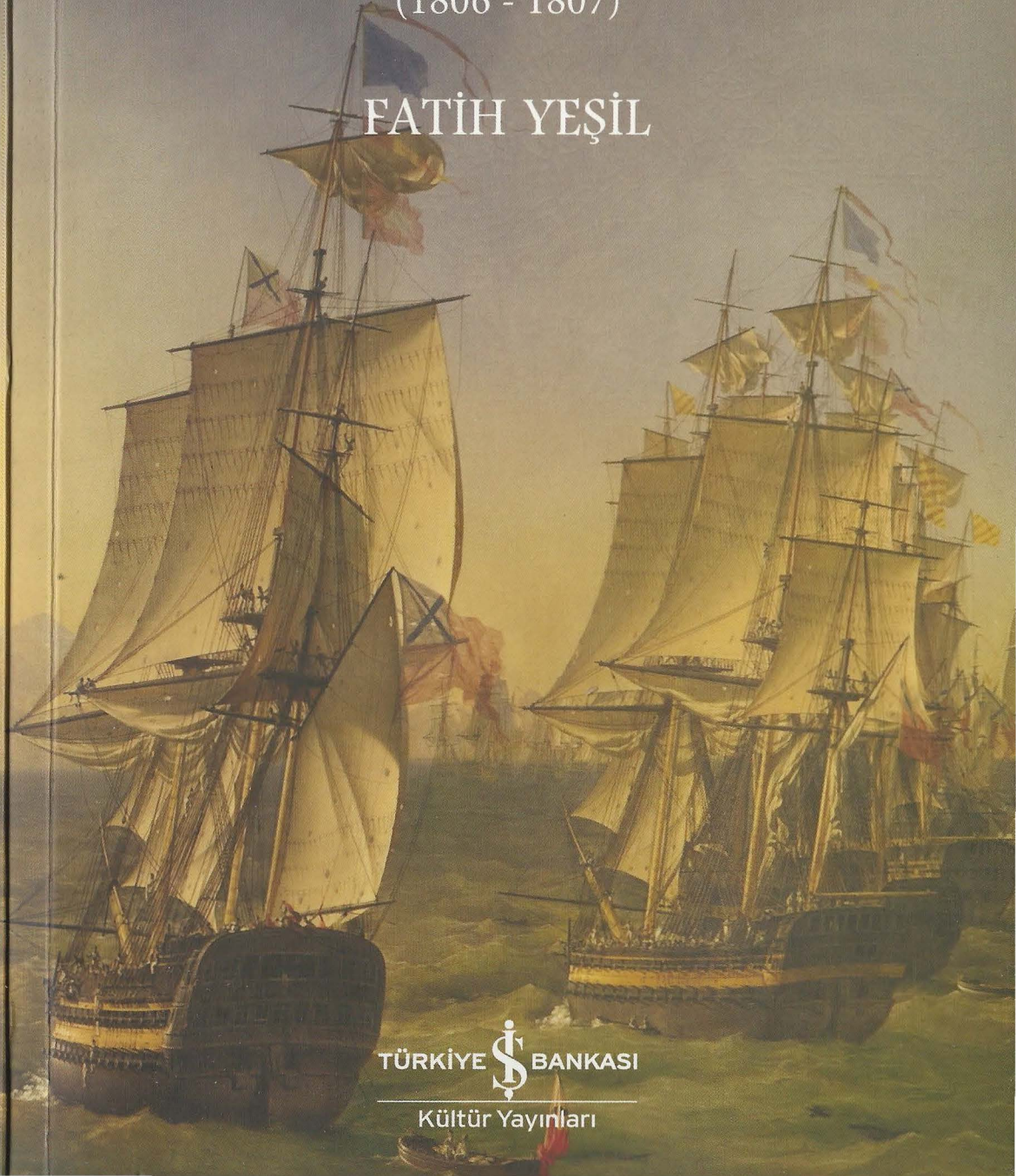
TRAJİK ZAFER

BÜYÜK GÜÇLERİN DOĞU AKDENİZ'DEKİ SİYASİ VE ASKERİ MÜCADELESİ (1806 - 1807)

FATİH YEŞİL

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

FATİH YEŞİL
TRAJİK ZAFER

ASKERİ TARİH

FATİH YEŞİL

TRAJİK ZAFER

BÜYÜK GÜÇLERİN DOĞU AKDENİZ'DEKİ SİYASİ VE ASKERİ MÜCADELESİ (1806-1807)

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2015
Sertifika No: 29619

EDİTÖR
EMİR YENER

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ/DİZİN
NECATİ BALBAY

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASIM: ŞUBAT 2017, İSTANBUL

ISBN 978-605-332-937-4

BASKI
AYHAN MATBAASI
MAHMUTBEY MAH. DEVEKALDIRIMI CAD. GELİNCİK SOK. NO: 6 KAT: 3
BAĞCILAR İSTANBUL
TEL: (0212) 445 32 38 FAKS: (0212) 445 05 63
SERTİFİKA NO: 22749

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Faks. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

Fatih Yeşil

Trajik Zafer

büyük güçlerin doğu akdeniz'deki siyasi ve askeri mücadelesi (1806-1807)

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

İÇİNDEKİLER

Resim listesi vi
Önsöz ix

Giriş
Jeostratejik Bir Sorunun Uzun Başlangıcı 1

I
Kuşatma Altındaki İki İmparatorluk: İngiltere ve Osmanlılar
(1806-1807) 35

II
İstanbul'un Boğazına Sarılan Rusya, Rusya'yı Dize Getiren Fransa:
Amiral Senyavin'in Çanakkale Ablukası ve
Limni Deniz Muharebesi 69

III
Muallem (Talimli) Ordu Her Zaman Muzaffer midir?
İngiltere'nin Mısır Harekâtı 111
a. 19. Yüzyıl Başındaki Bir Çatışma Alanı Olarak Mısır 112
b. İşgal ve Direniş 127
c. Kısa Bir Değerlendirme: Hafif Piyadenin Zaferi 176
d. İskenderiye'de Yeni Bir Başlangıç:
Savaş Yerine Diplomasi 189

IV
Zor Zamanda Diplomasi: General Sebastiani ve
Sir Arthur Paget'in Kıskacındaki IV. Mustafa 209

Sonuç Yerine 237
Ek 249
Notlar 253
Kaynakça 287
Dizin 305

RESİM LİSTESİ

Resim 1. Fransız Devrimi ve Napoléon Savaşları döneminden bir Mısır haritasında İskenderiye ile Reşid havalisini gösteren kısım (1802, İskoçya Milli Kütüphanesi). 4

Resim 2. Sir Sidney Smith'in 1799 yılındaki Akka savunması (William Hamilton, 1802). 15

Resim 3. İngiliz ordusunun 1801 yılındaki İskenderiye harekâtını betimleyen bir kroki (1802). 19

Resim 4. 1807 yılında Doğu Akdeniz'de vuku bulan olayların İngiliz tarafındaki başrol oyuncuları, soldan sağa: Amiral Sir John Duckworth (1748-1817) (Sir William Beechey, 1810), General Alexander Mackenzie-Fraser (1758-1809) (Sir Henry Raeburn, tarih yok) ve o dönemde Albay rütbesinde bulunan Benjamin Hallowell (1761-1834) (John Hayter, tarih yok). 66

Resim 5. İngiliz donanmasının Şubat 1807'de Çanakkale Boğazı'nı zorlayarak geçmesini betimleyen bir tablo (Thomas Whitcombe, 1807). 70

Resim 6. 1807'de İstanbul halkının Fransız subayların danışmanlığında İngiliz donanmasına karşı müdafaa tertibatı kurmalarını betimleyen bir taşbaskı (Léon Morel-Fatio) 72

Resim 7. 1807'de Rus Akdeniz filosunun komutanı olan Limni galibi Amiral Dimitriy Senyavin (1763-1831) (St. Petersburg Deniz Müzesi). 76

Resim 8. 20 Haziran 1807'de Rus ve Osmanlı donanmalarının Çanakkale Boğazı ağzındaki konumları. Rus gemileri açık renkle gösterilmiştir (1807, İngiltere Milli Arşivi). 81

Resim 9. Limni Deniz Muharebesi'nin planı; Rus gemileri daha açık renkle gösterilmiş olanlardır (1807, İngiltere Milli Arşivi). 92

Resim 10. Limni Muharebesi'ni en ince detaylarına kadar betimleyen iki yağlıboya tablo. Üstteki resim muharebenin ilk safhalarına, alttaki resim ise Osmanlıların toplam altı gemi kaybettikleri ertesi güne dairdir (Koç Müzesi Koleksiyonu). 96

Resim 11. Napoléon'un mahir ve kudretli İstanbul Elçisi Horace Sebastiani (1771-1851) (Philippe Joseph Tassaert, yak. 1800). 106

Resim 12. Mısır'ın hâkimiyeti için çekişen iki zorlu Osmanlı: Solda, mücadelenin kaybedeni Hurşid Ahmed Paşa (öl. 1822) (A. Friedel, 1829), sağda ise galip Kavalalı Mehmed Ali Paşa (1769-1848) (Auguste Couder, 1841). 116

Resim 13. 1807'de Fransa'nın Mısır'daki enerjik ve kurnaz konsolosu olan Bernardino Drovetti'nin (1776-1852) daha ileri yaşlarında yapılmış bir portresi (Franz Gau, tarih yok). 128

Resim 14. Reşid kasabasının Nil Nehri'ne bakan arka tarafını betimleyen dönemin bir taşbaskısı (Thomas Walsh, *Journal of the Late Campaign in Egypt*, Londra, 1803). 154

Resim 15. İkinci Reşid seferinin bahtsız İngiliz komutanı Tuğgeneral Sir William Stewart (1774-1827) (Andrew Plimer, 1800-1804). 157

Resim 16. Ünlü İtalyan ressam Amadeo Preziosi'nin Arnavut savaşçılarını betimleyen bir resmi. 186

Her başım sıkıştığında Hızır misali yetişen ağabeyim
Gültekin Yıldız'a...

Önsöz

Aslında her zafer trajiktir. Trajiktir, çünkü galipler için de mağluplar için de muharebe alanının kan ve barut kokusu aynıdır. Savaşın zavallı figüranları olan askerler bir tarafa bırakıldığında bile bu durum değişmez. Napoléon gibi, savaşı bir seçenek olmaktan çıkartmayan ve hayatının sonuna kadar savaşması gerektiğini düşünen muzaffer komutanlar[1] ya da siyasetçiler de günün birinde harbin getirdiği yıkımla yüz yüze gelirler. Ancak 1807 senesinin Mart ve Ekim ayları arasında Akdeniz ile Mısır'da yaşanan çatışmaların, sürecin neredeyse tüm başrol oyuncuları açısından trajediyle sonuçlanması gerçekten de dikkat çekicidir. 1806 sonlarında Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında başlayan savaşın ardından İstanbul'a düzenlenen İngiliz harekâtı, Çanakkale Boğazı'nın Rusya'nın Akdeniz filosu tarafından ablukaya alınması, Limni'de III. Selim'in kurmaya çalıştığı modern donanmanın Amiral Senyavin tarafından neredeyse yok edilmesi, İskenderiye'nin İngiltere tarafından işgali, Rusya'nın saf değiştirerek tıpkı savaş halinde bulunduğu İran gibi Fransa tarafına geçmesi ve Napoléon'un Güney İtalya'ya yönelmesi bu kısa döneme damgasını vuran gelişmelerdir.

Muzaffer bir Osmanlı padişahı olma hayalleriyle yetişen III. Selim'in bu süreçte yaşadığı trajedi, saltanatta kaldığı devirde Osmanlı İmparatorluğu'nun herhangi bir Avrupa devletinin yardımına ihtiyaç duymaksızın kazandığı tek zaferin haberini aldıktan hemen sonra tahttan indirilmesiydi. 1807 Nisan ayı sonunda Ka-

hire'de III. Selim adına zafer hutbesi okutulması, yaşanan trajedinin komediye dönüştüğü andı. Üstelik söz konsu zaferi Osmanlı padişahı adına kazanan Mehmed Ali Paşa, III. Selim'in 1804'ten itibaren Balkanlar'da açıkça savaş açtığı paralı asker liderlerinden birisiydi. Ayrıca Mehmed Ali Paşa, söz konusu zaferi yine kendisi gibi paralı askerlerden oluşan ordusuyla ve III. Selim'in hayallerini süsleyen düzenli birliklere sahip İngiliz ordusuna karşı kazanmıştı. İskenderiye'ye saldıran İngiliz ordusunun ve komutanı General Fraser'ın, iklimini ve coğrafyasını hiç tanımadıkları Mısır'da nereden ve nasıl saldıracakları hiç belli olmayan Arnavut başıbozuk askerler karşısında yaşadığı tarifsiz trajedi, Londra'daki "Yetenekliler" kabinesinin düşmesiyle sonuçlanmıştı. Cedid bir nizâm verilen Osmanlı donanması karşısında büyük bir zafer kazanan Amiral Senyavin'e gelince; Rusya'nın Tilsit Antlaşması (Temmuz 1807) ile taraf değiştirmesi ve Fransızlar tarafından tahkim edilen Çanakkale ile İstanbul boğazlarının aşılamaz engeller olması sebebiyle kazandığı zaferin ardından hayranlık beslediği İngiliz donanmasıyla Akdeniz'de baş başa kalmış ve Rusya'ya ancak birkaç sene süren maceralı bir yolculuğun ardından ulaşabilmiştir. Komutasındaki yedi kalyon ile bir fırkateyni İngiltere'de bırakmak zorunda kalmasının ardından Çar I. Aleksandr tarafından cezalandırılması da işin cabasıdır.[2] Senyavin'in karşısına çıkan Kaptan-ı Derya Cezayirli Seydi Ali Paşa'nın durumu da Rus amiralden farklı değildir. Muharebe sırasında Nizâm-ı Cedîd taraftarı kaptanlarına söz geçiremeyen Seydi Ali Paşa, olaydan yaklaşık bir sene sonra Alemdar Mustafa Paşa'nın İstanbul'u ele geçirmesinin ardından, vezareti ref edilerek Bursa'ya sürgüne gönderilmiştir. İngiltere ve Osmanlı İmparatorluğu arasında barışı yeniden tesis etmek için Çanakkale önlerine gelen Sir Arthur Paget'in, oldukça rahatsız bir gemi güvertesinde bir hiç uğruna geçirdiği uzun süre ve bu süre zarfında şahit olduğu Bozcaada'daki yıkım bir tarafa, Osmanlı temsilcisi ve Akdeniz Boğazı Muhafızı İsmail Paşa'nın Ekim 1807'deki ani ölümü bir diğer trajik gelişmedir. Kasım 1806'da Eflak ve Boğdan'a giren Rus ordularının başkomutanı General Mikhelson'un ve Austerlitz'in efsane generallerinden olup onun komutası altında Os-

manlı ordularına karşı savaşan Prens Dolgorukiy'in Ağustos 1807 ile Aralık 1806'da gerçekleşen peş peşe ölümleri ise süreci adeta bir Shakespeare trajedisine dönüştürmüştür.

Savaşın trajedisini muharebe meydanlarının dışına taşıyan bu olaylar dizisi, süreci olduğundan çok daha ilginç kılmaktadır. Ancak ele alınan devir, kriz anında Osmanlı diplomasisinin manevralarını ve büyük güçlerin politikalarına verdiği tepkileri veya tepkisizliğini analiz için adeta bir laboratuvar işlevi görmektedir. Bu tepkilerin, Batı Avrupa'dan Hindistan'a uzanan alanda İngiltere, Fransa ve Rusya arasında vuku bulan çatışmalar çerçevesinde ele alınması, Osmanlı İmparatorluğu'nun jeostratejik konumu hakkında ipuçları içermektedir. Bu bağlamda Düvel-i Muazzama'nın Akdeniz'de egemenlik ve Hindistan'a çıkan yolların hâkimiyeti zemininde şekillenen dış politikaları ile bir idari grubun tasfiyesiyle sonuçlanan Babıâli'deki krizin kesişmesi, diplomasi ile Osmanlı iç politikası arasındaki bağlantılara referans vermektedir. Bu bağlantıların aynı zamanda Osmanlı iç siyasetinin uluslararasılaşması sürecinin başlangıcına da işaret etmesi konuyu daha da karmaşık bir hale getirir.

Diplomasi kulislerindeki topsuz, tüfeksiz savaşın ötesinde bu çalışma esasen muharebeleri merkezine almaktadır. Bunlardan ilki olan ve Nizâm-ı Cedîd devrinde yeniden yapılandırılmış Osmanlı donanmasının test edildiği Limni Deniz Muharebesi, aynı zamanda İstanbul'da yaşanan siyasi krizin cephedeki yansımalarını göstermesi açısından büyük bir öneme sahiptir. İngiltere'nin İskenderiye'yi işgali ve ardından yaşananlar da Osmanlı ordusunun yeniden yapılandırılması sürecinin bir kez daha düşünülmesini gerektirecek niteliktedir. İngiliz ordusunun Reşid'e düzenlediği ve nizami orduların gayrinizami harp tekniklerini maharetle uygulayan paralı asker grupları karşısındaki durumunu ortaya koyan iki harekât, bu iki farklı "ideal asker" modelinin karşılaştırılmasına imkân sağlamaktadır. "İdeal asker" modellerindeki derin ayrımları hem ordu teşkilatlarındaki hem de taktik seviyedeki farklılıkların temel sebebi olarak görmek mümkündür. Böylesi bir perspektifin benimsenmesi karşılaştırmalı bir analizi de zorunlu kıla-

caktır. Bu durumun, Türkiye'deki "Yeni Askeri Tarihçiliğin" önde gelen isimlerinden Özgür Kolçak'ın belirttiği üzere araştırmacıyı "Osmanlı askeri yapılarını küresel bir anlatının en doğru yerine, üstelik yerel özellikleri ve haysiyetinden vazgeçmeden yerleştirme sorumluluğuyla baş başa bırakmakta" olduğunun farkındayım.[3] Tam da bu farkındalık sebebiyle Osmanlı İmparatorluğu çalışmada bir taraftan içinde var olduğu dünyanın bir parçası olarak incelenmeye çalışılırken diğer taraftan da bilinçli olarak muharebeler taktik seviyede tartışmaya açılmaktadır. Osmanlı dış ilişkilerinin çok boyutlu ve katmanlı yapısı bu şekilde ortaya konmaya çalışılırken ordular arasında ilk bakışta göze çarpan yapısal farklılıkların ötesine geçilerek muharebe etkinlikleri analiz edilmeye çalışılacaktır. Bu meyanda "Osmanlı askeri tarihçiliğinin karar verme aşamasında" olduğu doğrudur. Zira askeri tarihin mikro tarihi olarak da görülebilecek taktik/çatışma düzeyindeki anlatıların, genel olarak, üniversitelerin tarih bölümlerinden yetişen "askeri tarihçilerin" ilgi alanları dışında kaldığı gözlemlenmektedir. Türk akademisindeki "mektepli" tarihçiler daha çok lojistik/operasyon/harekât ağırlıklı araştırmalara yönelirken ele aldıkları savaşların stratejik ve taktik düzeyde incelenmesini uluslararası ilişkiler uzmanları (stratejistler ya da siyasi tarihçiler?) ile asker kökenli tarihçilere bırakmaktadırlar. Bu durumun Osmanlı arşivlerinden devşirilen vesikaların içeriği ve niteliği ile büyük ölçüde ilgili olduğu bir gerçekse de Avrupa arşivlerinin bu düzeyde suskun olmadığı da bir diğer gerçektir. Babıâli'nin doğrudan savaştığı Fransa, Rusya, Habsburg ve İngiltere'nin veya doğrudan savaşmasalar bile Osmanlı ordusunda görev yapan yabancı askeri uzmanların bağlı bulundukları ülkelerin arşivlerinin, hatta İstanbul'a gelen yabancı askeri heyetlerdeki kişilerin anılarının Osmanlı harp tarihini taktik düzeyde incelemeye olanak veren belgelerle dolu olduğu bugün artık bilinmektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın temel hedeflerinden birisi de Osmanlı askeri tarih yazımında genel olarak ihmal edilen bir alana dikkat çekmektir.

İngiltere'nin 1807 yılında yaptığı İstanbul ve İskenderiye harekâtlarının önemini ilk defa 2003 yılının Mayıs ayında, İskoçya

Milli Kütüphanesi'nde J.C. Hobhouse'un seyahatnamesini okurken fark etmiştim. Başta Edward Ingram'ın çalışmaları olmak üzere Mısır ve Napoléon konusundaki literatürün İngiltere'nin ikinci Mısır işgali hususundaki sessizliğini bilahare keşfetmem heyecanımı daha da artırdı. Doktora sonrası çalışma önerisi olarak TÜBİTAK'a sunduğum bu konunun "çok fazla çalışılmış olduğu" gerekçesiyle reddedilmesi beni kararımdan vazgeçirmedi; zira konu hakkında şu âna kadar müstakil tek bir makale kaleme alındığının ve onun da *Ceberti Vekayinamesi*'nin kötü bir özeti olduğunun farkındaydım. Bu özet o kadar yetersizdi ki, İngiltere'nin Mısır'ı ikinci işgalini ele alan makalenin başlığı ile anlattıkları tamamen farklıydı.[4] 2007 senesinde bir kez daha çalışma imkânı bulduğum Londra ve Edinburgh'da konuyla ilgili belgeleri elimden geldiği ve o dönemdeki bilgimin yettiği kadarıyla toplamaya çalıştım. Doktora tezimi tamamladığım 2009 senesinden bugüne kadar geçen süre zarfında araştırmamın İstanbul harekâtına dair bölümünü uzunca bir makale olarak yayımladım.[5] Amiral Senyavin komutasındaki Rus donanmasının Akdeniz seferi de çalışmaya dahil edilmeksizin 1807 senesindeki çatışmaların tam bir anlatısının kurgulanamayacağını da araştırma safahatı ilerledikçe anladım. Çalışmanın eksenini biraz genişleten bu küçük ilave, okunacaklar listesine yeni belgeler ve araştırmaların eklenmesine yol açtı. Bu kitap, konunun hem askeri hem de diplomatik boyutunun çok daha uzun bir araştırma sürecine ihtiyaç duyan ikinci bölümüne benim açımdan noktayı koymaktadır. Ancak hemen belirtmeliyim ki, daha önce yayımladığım makalede uzun uzadıya tartıştığım fakat İngiltere'nin İskenderiye harekâtı bağlamında önem atfetmediğim bazı konuları, tekrara düşmemek için burada dışarıda bırakmayı veya kısaca değinmeyi tercih ettim.

Aradan geçen bu uzun süreye rağmen araştırmam Hazel E. Heughan Educational Trust tarafından sağlanan imkânlarla Londra ile Edinburgh'da yaptığım arşiv ve kütüphane çalışmalarına dayanmaktadır. Ayrıca 2013 ve 2015 senelerinde Hacettepe Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Birimi'nin sağladığı maddi destek araştırmamın çok daha rahat bir biçimde kaleme alınmasını sağladı. Süreç

içerisinde İngiltere'de topladığım belgelerin önemli bir kısmının G. Douin ve E. Fawtier-Jones tarafından yayımlandığını fark ettim. Dolayısıyla kitapta, belgelerin hem bulundukları arşivlerdeki yerlerine hem de yayımlandıkları koleksiyonlara referans verilmektedir. Ancak araştırma safahatının başında haberdar olmadığım ya da haberdar olup da kopyasını alamadığım İngiliz arşiv belgeleri ile diğer kaynaklara daha sonradan ulaşmamı sağlayan İrşad Sarıalioğlu, Alper Ersaydı, Serkan Keçeci ve Metin Ünver'e burada bir kez daha teşekkür etmeliyim. İngiliz ve Osmanlı arşiv vesikalarının yanı sıra konunun bir diğer önemli aktörü olan Fransa'nın Paris'teki Hariciye Arşivi'nde mahfuz tutulan belgelerinin büyük bir kısmına Güner Doğan, Fransızca literatüre ise Kadriye Topal sayesinde ulaştım. Kendilerine minettarım. 1807'de Fransa'nın Kahire konsolosu olan İtalyan asıllı Bernardino Drovetti'nin Fransızca kaleme aldığı, fakat çoğu zaman ne İtalyanca ne de Fransızca olan raporlarla boğuşurken bir anda hayatıma giren Gert Brojka İtalyanca ve Fransızca bilgisiyle raporları anlamlandırmamı sağladı. Rümeysa Kalem ve Kemal Ayyıldız, her zamanki gibi yine metni baştan sona gözden geçirme zahmetini üzerlerine alarak kitabın daha rahat okunabilmesi için büyük bir çaba sarf ettiler, kendilerine ne kadar teşekkür etsem azdır. Bu çalışmadan kendisine bahsettiğim ilk günden beri lojistik desteğini hiç eksik etmeyen Emir Yener ise kitabın yayımlanabilir bir hale gelmesi için gereken her şeyi yaptı. Projeyi destekleyen bir diğer dostum Ali Yaycıoğlu'nun onca işine, sağlık problemlerine ve büyük kaybına rağmen esirgemediği görüş ile önerileri, kitabın en iyi şekilde yayımlanmasına olanak verdi.

Bir akademisyen için herhalde en büyük mutluluk kendisine hocam diyerek hitap eden kişilere teşekkür etmektir. 1999 Eylül'ünde birer lisans öğrencisi olarak tanıştığım Özhan Kapıcı ile Ömer Gezer bana bu mutluluğu pek çok kez yaşattılar. Zaman içerisinde onların kendilerini yetiştirerek alanlarında uzman birer tarihçiye dönüşmelerini izlemek benim için tarifsiz bir zevkti. Tanıştığımız ilk günden beri bıkıp usanmadan yaptıkları yardımlar ve katkılar dolayısıyla kendilerine burada bir kez daha büyük bir mutlulukla

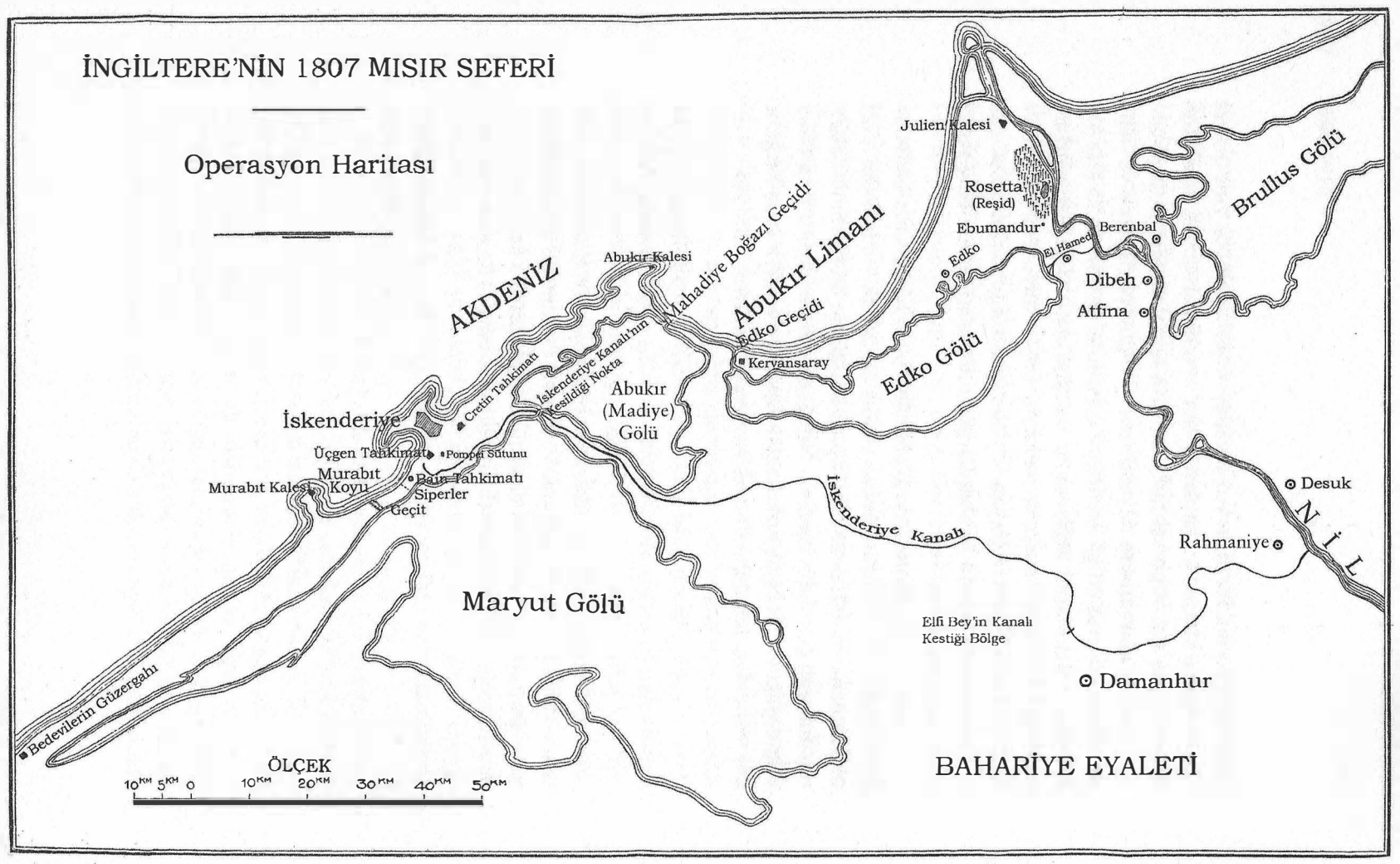
teşekkür ederim. Bir diğer yol arkadaşım Serhat Küçük yine olanca işine rağmen kitapta kullanılan harita ve tabloları çizme nezaketini göstermiştir. Fakat görsel malzemelerin hazırlanmasının yanı sıra üzerimdeki idari işlerin dayanılmaz ağırlığını paylaşarak ve daha da önemlisi lütuf ettiği dostluğu ile bu kitabın çok daha kısa sürede yayımlanmasını sağlamıştır. Kendisi için defaatle kurduğum teşekkür cümleleri umarım anlamını kaybetmiyordur. Sinem ve Ege'nin beni hayata bağlayan ve daha iyi bir dünya için çalışmamı sağlayan varlıkları bu kitabın kaleme alınmasının ardındaki temel motivasyondu.

Kitabın ilk sayfasında da görüldüğü üzere bu çalışma Gültekin Yıldız'a ithaf edilmiştir. Ancak Yıldız'ın, on altı senelik bir dost olarak bana verdiği destek ve yaptığı katkıların bu kitabın ifade ettiği anlamın çok daha ötesinde olduğunu söylemeliyim. Zira onun arkadaşlığı ve ağabeyliği olmasaydı hayata, dünyaya ve mesleğime çok daha dar, çok daha düz bir zaviyeden bakıyor olurdum.

1 Temmuz 2014
Beytepe, Ankara

Not: Dundas, Minto, Abercromby, Fraser ve İskoç neferlerin sahne aldığı bu kitaba son noktayı canım Edinburgh'un muhteşem atmosferinde koyma fırsatı tanıyan Chris Ferrard'a kelimelerle ifade edemeyeceğim minnettarlığımı bir kez daha belirtmek isterim.

13 Ağustos 2015
Dean Village, Edinburgh

İNGİLTERE'NİN 1807 MISIR SEFERİ
Operasyon Haritası
Julien Kalesi
Rosetta
(Reşid)
Ebumandur
Berenbal
Brullus Gölü
El Hamed
Edko
Dibeh
Atfina
Abukır Kalesi
Mahadiye Boğazı Geçidi
Abukır Limanı
AKDENİZ
Edko Geçidi
Kervansaray
Edko Gölü
İskenderiye Kanalı'nın Kesildiği Nokta
Abukır (Madiye) Gölü
Çetin Tahkimatı
İskenderiye
Üçgen Tahkimatı
Pompei Sütunu
Murabıt Koyu
Murabıt Kalesi
Batın Tahkimatı
Siperler
Geçit
İskenderiye Kanalı
Desuk
N İ L
Rahmaniye
Maryut Gölü
Elfi Bey'in Kanalı Kestiği Bölge
Damanhur
Bedevilerin Güzergahı
ÖLÇEK
10KM 5KM 0 10KM 20KM 30KM 40KM 50KM
BAHARİYE EYALETİ

Giriş

Jeostratejik Bir Sorunun Uzun Başlangıcı

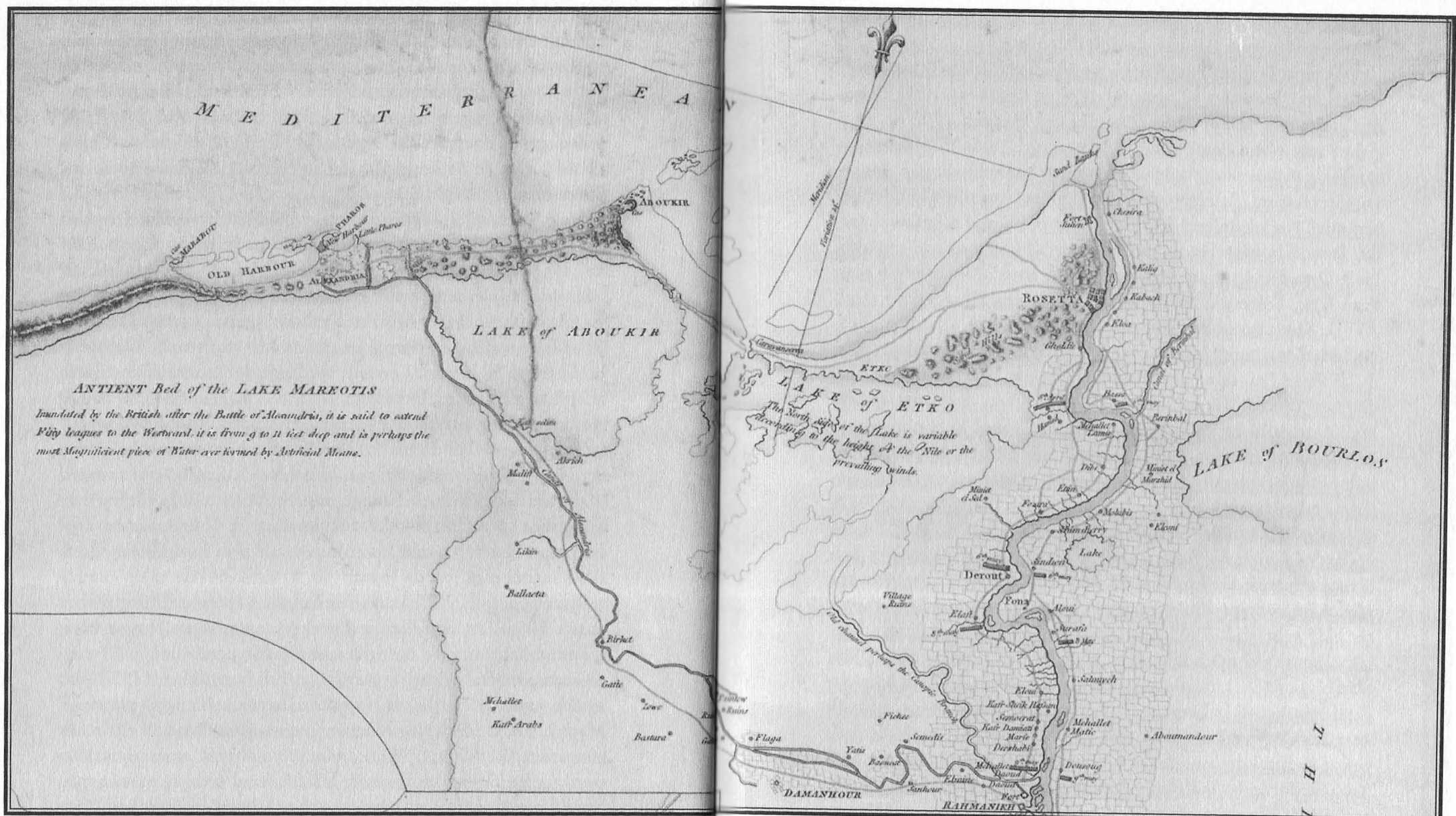
Osmanlı İmparatorluğu 1806 senesinde siyasi ve ekonomik krizlerle boğuşmaktaydı. Nizâm-ı Cedîd projesinin öngördüğü merkezi devlet modelinin kurgulanması amacıyla İstanbul'un imparatorluk genelindeki siyasi nüfuzu ile ekonomik imkânlarını artırma çabası bu krizin temel sebepleri olarak karşımıza çıkmaktadır.[1] Artık büyük güçlerin dikkate aldıkları ve dolayısıyla Saray'dan farklı bir dış politika izleyebilecek kadar güçlenen ayanları, İstanbul'u yağmalamaya kalkışan paralı asker çetelerini ve kamuoyu üzerindeki iktidarlarını günden güne tahkim eden yeniçerilerin başını çektiği muhalefeti zapturapta almak, Nizâm-ı Cedîd ekibinin başa çıkması gereken en ciddi problemlerdi. İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi Charles Arbuthnot, başkentteki iktidarının bile sorgulanır hale geldiği Osmanlı padişahının, "İstanbul surlarının ötesinde kendisinden daha fazla nüfuz sahibi olmadığını açıklamakta hiçbir tereddüt göstermiyordu."[2]

"Bizans tekfurunun" İstanbul'un fethinden önceki halini andıran Osmanlı padişahı, söz konusu krizin çözümünü tamamıyla kendi iradesine ram olan bir ordunun ihdasında görmekteydi. Fakat ordudaki yeniden yapılanma için gerekli teknolojiyi transfer et-

mek ve mali kaynağı bulmak amacıyla takip edilen siyaset, Babıâli'yi müttefiklerinden her geçen gün biraz daha uzaklaştırıyordu. Osmanlı maliyesine büyük zarar veren beratlı tüccarın zapturaptı için 1806 Mayıs'ından itibaren alınan sert tedbirler, Rus-Osmanlı ilişkilerini 1792'den beri hiç olmadığı kadar gergin bir hale getirmişti. İngiltere ve Rusya ile mevcut ittifak antlaşmasını yenilemek konusunda Babıâli'nin ayak sürümesi Boğazlar'ı kullanan Rus Akdeniz filosunu tehdit ederken diğer taraftan da St. Petersburg'un dikkatinin Fransa dışına kaymasına sebep oluyordu. Kendisini Napoléon karşısında tek başına bırakacak her türden gelişmeyi "endişeyle" izleyen Londra, Rusya'nın Akdeniz'den çekilmesi halinde Fransa ile bölgede baş başa kalmaktan kaygılanıyordu. Londra'daki bu tedirginlik, daha önce "ticari amaçlı" bir diplomatik görevle Cezayir ve Mısır'ı ziyaret etmiş olan General Sebastiani'nin yeniden İstanbul'a gelişiyle zirveye çıktı. İngiliz diplomatlar, Rusya'ya yakın bir politika izlenmemesi durumunda Napoléon'un Austerlitz ve Jena zaferlerine rağmen Babıâli'nin kendilerini yarı yolda bırakmayacağını düşünüyordu.[3] Fakat 1806'nın iyice keskinleşen uluslararası ilişkiler ortamında Avrupa'daki gelişmelerin St. Petersburg ve Londra'yı zorunlu olarak aynı safa savurması, İngiltere'nin Babıâli politikasını, Akdeniz hâkimiyeti ya da daha doğru bir ifadeyle sömürge imparatorluğunun geleceği konusundaki kaygılara kurban etti.

İngiltere'de sürekli canlı kalan bu kaygıların kaynağında Napoléon'un yaklaşık sekiz sene evvelki Mısır seferi vardı.[4] 16 Temmuz 1797'de Talleyrand'ın Fransa dışişleri bakanlığına atanması, şüphesiz Mısır seferi açısından bir dönüm noktası oluşturmaktadır. Bu atamayla beraber Napoléon, üzerinde çalıştığı Mısır projesinin yürürlüğe konulması için aradığı siyasi desteği bulmuştu. Artık yapılması gereken, projenin Fransa'ya sağlayacağı imkânların propagandasını yaparak ve mevcut diplomatik ortamın uygunluğunu savunarak istenen kararı Direktuar'dan çıkartmaktı. Napoléon ve Talleyrand, her iki konuda da hiçbir sorunla karşılaşmayacaktı. Nitekim Napoléon'a göre İngiltere ile yapılacak muhtemel bir barış antlaşması, Fransa'nın Ümit Burnu'ndan çekilmesine yol açа-

caktı. Mevcut ticaret rotaları göz önünde bulundurulduğunda bu durum Mısır'ın alınmasını zorunlu kılıyordu. Ayrıca Habsburglar ve Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşma planlarından hiçbir zaman vazgeçmediğini belirten Napoléon, Mısır'ın Fransa'nın payı olduğu konusunda ısrarlıydı. Napoléon ve Talleyrand ikilisine göre Avrupa'daki diplomatik ortam da böylesine küçük bir sefer (*La Petite Expédition*) için hazırdı. 1798 senesinde İngiltere olanca gücüyle Fransa'nın yapacağı büyük sefere karşı (*La Grande Expédition*) kendi adasını savunmakla meşguldü. Rusya ve Habsburglar birkaç sene evvel Polonya'da tatmin edilmişti. Babıâli ise iyi bir diplomatik manevrayla susturulabilirdi. Mısır'da hüküm süren Memlûklerin muzaffer Fransız ordularına karşı koyacak hiçbir gücü yoktu. Ayrıca Mısır'ın işgali Fransa'nın stratejik ve ticari çıkarları açısından da önemli imkânları barındırıyordu. İskenderiye, Reşid ve Kahire gibi önemli merkezlerde "müstahkem ticaret üsleri" kurulmasının, Ortadoğu üzerinden yapılan ticarette büyük bir mali sıkıntı yaşayan Fransa'yı rahatlatacağı düşünülmekteydi.[5] Bunun yanı sıra Hindistan'daki İngiliz idaresini yıpratmak, Süveyş Berzahı ile Kızıldeniz'de Fransız hâkimiyeti kurmak ve son olarak Malta'nın işgaliyle İngiliz donanmasının Akdeniz'deki gücüne darbe vurmak bu seferin en dikkat çekici stratejik hedefleri arasındaydı. Fransa'nın Mısır eski konsolosu tarafından hazırlanmış Ocak 1793 tarihli raporun da benzer bir stratejik bakışa sahip olması ve işgal için daha XIV. Louis döneminde yapılan teklifler, planın sadece Napoléon ve Talleyrand'ın değil, ama bütün Fransız hariciyesinin uzun süredir üzerinde çalıştığı bir proje olduğunu ortaya koymaktadır.[6] Mısır'ı işgal için gerekli hazırlıkları 1797 Ekim ayında yapmaya başlayan Napoléon, ayrıntılı bir işgal planını 5 Mart 1798'de Direktuar idaresine sunmuştur. Bundan yirmi altı gün sonra (31 Mart 1798), Londra'yı yanıltmak amacıyla saldırı emri verilen Fransız donanması taşıdığı kara ordusu, mimar, mühendis, tercüman ve yazarlarla beraber aslında İngiltere'nin "Doğu"daki nüfuzunu yok etmek üzere denize açılmıştı. 1798 Haziran başlarında Malta'nın düşmesiyle birlikte Londra'nın ve daha da önemlisi Fransız donanmasını fırtına sebebiyle bir türlü Akdeniz'de

Resim 1. Fransız Devrimi ve Napoléon Savaşları döneminden bir Mısır haritasında İskenderiye ile Reşid havalisini gösteren kısım (1802, İskoçya Milli Kütüphanesi).

bulamayan Nelson'un şüpheleri 1 Temmuz 1798'de Napoléon'un İskenderiye'ye ayak basmasıyla doğrulanmıştır.[7]

Dönemin İngiliz Savaş Bakanı ve Hindistan İşleri Teftiş Kurulu Başkanı (*Secretary of State for War* ve *President of the Board of Control for India*) Henry Dundas, 13 Haziran 1798'de, yani dokuz gün sonra demir atacağı İskenderiye'ye doğru dümen kıran Fransız filosunun Akdeniz'de gözden kaybolduğu gün, İngiliz Dışişleri Bakanı (*Secretary of State*) George Grenville'e gönderdiği raporda[8] Napoléon'un hedefinde Mısır olduğunu tahmin ediyordu. Dundas'a göre Fransa'nın asıl amacı Hindistan'a el atmaktı. Hâlâ Orta Hindistan'da (Marathalar ve Haydarabad) etkili olan Fransızlar, bölgedeki müttefikleri Mayasorlu Tipu Sultan (Feth Ali) ile Mısır üzerinden bağlantıya geçerek kendi adasında vuramadıkları İngiltere'yi sömürgelerinde mağlup etmeye çalışıyorlardı.[9] İhtilalci Fransa'nın bu tavrı, İngiltere'nin Yedi Yıl Savaşları'ndan beri izlediği dış politikanın bir sonucuydu. Bu uzun soluklu İngiliz stratejisi en yalın haliyle, Kıta'da Fransa hegemonyasının yeniden kurulmasının önüne geçmek için Avrupa'da müttefikler bulup bunları maddi yardımlar ve gerektiğinde askeri müdahalelerle ayakta tutarak okyanuslara hükmeden donanmasıyla Fransa'yı sömürgelerinde vurmak şeklinde özetlenebilir. Yedi Yıl Savaşları'nda bilhassa Amerika ve Atlantik ticareti açısından son derece stratejik bir konumdaki Batı Hint Adaları'nda sorunsuz işleyen bu konsept, İhtilal Savaşları başladıktan sonra işe yaramaz bir hale gelmişti. 1790'larda oğul Pitt ve Dundas ikilisinin İhtilalci Fransa'yla mücadele planı sıfatıyla İngiliz siyasetine hâkim olan bu politika, kıtadaki koalisyonların çökmesi ve kara harekâtı yapmaya mecali bulunmayan güçsüz müttefiklere harcanan mali ve askeri kaynaklar dolayısıyla Londra'nın siyasi mahfillerinde çokça eleştiri konusu olmaya başlamıştı.[10] Ayrıca Fransa'nın Yedi Yıl Savaşları'nda Amerika'yı kaybetmesinin ardından geçen süre zarfında İngiltere, vurduğunda Paris'i sarsacak bir Fransız sömürgesini henüz bulamamıştı. Üstelik istediği yerde ve gerektiği durumda etkili bir abluka uygulayabileceği sayıda savaş gemisi bulunmayan İngiltere, denizlerdeki zaferlerinin serabına kapılarak

karaları hasmına terk etmiş gibiydi.[11] Kıta devletleriyle kurulan koalisyonların çökmesi ise Fransa'nın Avrupa'da başıboş kalması ve İngiltere'nin Fransız ittifakının ablukası altına alınması anlamına geliyordu. Buna mukabil Fransa nihayet Londra'nın sinir uçlarını tespit etmişti: Mısır ve Hindistan. 1798'de Fransız donanmasının nereye saldıracağı daha kesinleşmemişken bile Henry Dundas'ın tehdit algısı o kadar büyüktü ki, az önce zikredilen raporda derhal 5.000 kişilik bir kuvvetin ve yarım milyon pound değerinde altın külçenin Hindistan'a gönderilmesini, Kızıldeniz'in girişini kapatacak bir filonun yola çıkmasını, İstanbul ve St. Petersburg ile bir koalisyon kurulmasını ve nihayet Bağdat'a bir konsolos atanmasını talep ediyordu.

İngilizler iki denizi birbirine bağlayarak Hint Okyanusu ve Atlantik arasındaki iletişimi sağlayan Mısır'ın ticari önemini 1780'lerin ortalarından itibaren kavramışlardı. II. Katerina'nın Habsburglarla birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşma planı olan Grek Projesi uyarınca, "Babıâli'nin korumaya gücünün yetmeyeceği" Mısır'ın Fransa'ya sus payı olarak verilmesinin "dünyadaki tüm tacir devletlerin anahtarlarını" Paris'e teslim etmek anlamına geldiği, devrin İngiltere'sinde konuşulan meselelerden birisiydi. Fransa ve Hindistan arasındaki seyahat süresini yarı yarıya kısaltacak olan Süveyş Berzahı ve Mısır'ın Fransız nüfuzuna girmesi gerçekten de İngiltere'nin Hindistan ticaretinde kurduğu tekeli kırabilecek nitelikte bir gelişme olurdu.[12] Osmanlı'yı paylaşım planlarının kulaktan kulağa yayıldığı 1786'da Memlûk beyleriyle Kahire'de görüşen George Baldwin'e göre İngiliz nüfuzunun temsilcileri olarak görülen Memlûk beylerinin ve Süveyş Berzahı'ndaki İngiliz ticari nüfuzunun ortadan kalkması, Amerika'yı da kaybetmek üzere olan İngiltere'nin asla göze alamayacağı bir riskti.[13] Napoléon'un söz konusu saldırısı, George Baldwin'in ısrarla üzerinde durduğu ticari riskin politik tarafının da İngiltere tarafından görülmesini sağladı. Hindistan'ın savunmasına yönelik problemin ticaret bağlantılarının yanı sıra stratejik argümanlar çerçevesinde tanımlanması[14] ve yaklaşık yarım yüzyıldır bölgede etkinlik gösteren Doğu Hindistan Şirketi'nin Bağdat'ta bir temsilcilik açma gereği hisset-

mesi İngiliz iç siyaseti açısından da önemli sonuçlara gebeydi. Kendi varlığını doğrudan tehdit altında gören İngiltere'nin Hindistan yönetimi bundan sonra Londra'da belirlenen dış politikaya alternatif bir siyaset üretmeye başlayacaktı.[15] Buna bir de İngiliz ordusunu ve dışişlerinde (*Foreign Office*) yuvalanmış birbirinden farklı düşüncelere sahip siyasi hizipleri eklediğimizde İngiltere'nin Mısır politikasının ne kadar karmaşık süreçler sonunda belirlendiğine dair bir fikre sahip olabiliriz. Mısır'ın İngiltere tarafından ilk kez işgale başlandığı 1801 yılında kolonilerin idaresi ve savaş bakanlığının birleştirilmesi (*Secretary of State for War and Colonies*) bile İngiltere'nin Doğu'ya dönük dış politikasının tek elden idaresini sağlamayacaktı.

Napoléon'un Paris tarafından Hindistan seferinin bir ön hazırlığı olarak da görülecek şekilde Suriye'ye yönelmesi, Londra ve Bengal'de görülen kâbusun gerçekleşmeye başladığı anlamına geliyordu; zira Fransız ordusu güneyden ve kuzeyden olmak üzere birkaç farklı rotayı takiple Hindistan'a ulaşabilirdi. Fransa, Campo Formio Antlaşması'nın (Ekim 1797) ardından Osmanlı İmparatorluğu'na komşu olsa da kuzeyden Hindistan'a ulaşan rota halen güvendeydi. Bu rotayı kullanmak isteyen Fransızların doğrudan Mora'ya ya da Balkanlar'a saldırarak İstanbul'u alması ve tüm Anadolu'yu kat ederek veya Rusya'ya rağmen Karadeniz yoluyla Gürcistan ve Afganistan üzerinden Hindistan'a ulaşması gerekmekteydi ki, böylesi bir sefer bu dönemde hem İngilizlerin hem de Fransızların hayallerinin dahi ötesindeydi. Ancak bu rota, güneydekilere göre çok daha rahat intikal imkânları sunuyordu. Osmanlı İmparatorluğu ve İran'la yapılacak bir ittifakın ardından, sadece bir kez ve İstanbul'da deniz tarafından kesilen bu rotayı kullanmak, zaman açısından da büyük bir kazanç sağlıyordu. Daha da önemlisi İngiliz donanmasıyla karşılaşma riskini dışarıda bırakan bu rotayı kullanmak, Fransa gibi büyük bir donanmaya ve çok sayıda nakliye gemisine sahip olmayan bir devlet için en idealiydi. Napoléon bu ideali ancak ilk tecrübenin ardından fark edecektir. Dolayısıyla 1798'deki Mısır seferi Napoléon'un açık bir şekilde güneydeki iki rotadan birini takip edeceğini gösteriyordu.

Londra'da yapılan tahminlere göre Fransız ordusunun bu noktada iki seçeneği vardı. Napoléon, İskenderiye'den Süveyş Berzahı aracılığıyla önce Halep'e ve ardından Tikrit'e ulaşarak İndus Vadisi'ne yürüyecekti. Daha uzun olan üçüncü rota ise Mısır'ın güneyinden geçmekteydi. Buna göre Fransız ordusu Nil Nehri'ni takip ederek Güney Mısır'a yönelecek, Kızıldeniz'i Aden Körfezi'ne bağlayan Babü'l-Mendeb'i Perim Adası yardımıyla geçerek Arap Yarımadası'na girecek ve Keşm Adası'ndan faydalanarak önce Bender-Abbas'a, oradan da Hindistan'a saldıracaktı. Napoléon'un Mısır'a çıktıktan sonra Suriye'ye yönelmesi, Suriye ve Irak üzerinden geçen rotayı kullanmaya çalıştığını gösteriyordu.[16]

Hindistan'daki gelişmeler de İngilizlerin tehdit algısını destekler nitelikteydi. Fransa'nın stratejik ortağı konumundaki Mayasor Krallığı'nda 1786'dan beri etkinlik gösteren Fransız askeri uzman Gaskonyalı Raymond'un öncülüğünde ve "*Liberté et Constitution*" (Hürriyet ve Anayasa) sloganıyla bir "Nizâm Ordusu" kurulması; Seringapatam'da açılan Jakoben kulübü, İngiltere'nin efsanevi komutanlarından Arthur Wellesley'i (daha sonra Wellington Dükü) kaygılandırıyordu.[17] 18 Haziran 1798 tarihinde alınan bir istihbarata göre, Tipu Sultan Fransa ile resmen anlaşmıştı.[18] Doğu Hindistan Şirketi'nin bu durum karşısındaki ilk hamlesi, II. Katerina'nın yaptığı planı yeniden masaya yatırmak oldu. Yeniden ısıtılan bu plan, Fransa'nın müttefikleri olarak görülen Zaman Şah ve Tipu Sultan üzerine Rusya ve İngiltere'nin ortak sefer düzenlemesini öngörüyordu. Kıta Avrupa'sındaki ihtilal tehlikesiyle başa çıkmaya çalışan iki devletin Orta Asya'da güçlü bir rakiple yüzleşmek istememesi ve daha da önemlisi bölgede üçüncü bir rakibi istememeleri gayet doğaldı. Fakat Osmanlı-Rus harbinin sonuna yaklaşıldığı 1791 senesinde II. Katerina'nın Orta Asya'ya bir genel taarruz düzenleme düşüncesinde olması, rakip müttefikler olan Rusya ve İngiltere arasında ortak bir harekât için gereken asgari güvenin sağlanamamasına sebep olmuştu.[19] İki müttefik arasındaki güven bunalımının bir diğer sebebi de 18. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Akdeniz'de etkinlik gösteren ve bölgede sürekliliğini sağlamaya yönelik olarak Malta'da kalıcı bir üs arayışına giren

Rusya'nın[20] 1772'de Akdeniz filosu ve Bulutkapan Ali Bey aracılığı ile Lübnan ve Mısır'a düzenlediği akınlardı.[21] Ancak Mısır seferinden kısa bir süre önce İyon Adaları'nın Fransa tarafından işgali ve Kuzey İtalya'da bir Lehistan Lejyonu'nun kurulması, Katoliklerin temsilcisi olarak görülen Fransızların, Ortodoksların hamisi Kutsal Rusya imajı üzerine Akdeniz ve Ortadoğu'da inşa edilmekte olan Rus nüfuzunu sarsmaya niyetlendiğini gösteriyordu. Bütün bunlar St. Petersburg yönetimini Avrupa, Orta Asya ya da Ortadoğu; İngiltere veya Fransa; Ortodoksların düşmanı Babıâli ya da Tipu Sultan arasında seçim yapmaya zorlayan gelişmelerdi. Napoléon'un Malta'yı fethiyle beraber işitilen çanlar I. Pavel'in karar ânına işaret ediyordu.

Rusya ile işbirliği konusunda Londra'da açıkça seslendirilen kaygılar dolayısıyla öncelikle Babıâli ile temasa geçen İngiliz makamları, Osmanlı Sultanı'nın Halife unvanıyla Tipu Sultan üzerinde siyasi baskı kurmasını istemişlerdir. Londra aslında, İslam'ın "dostu" İngilizlerle beraber Hindistan'da Fransa'ya karşı genel bir cihat örgütlenmesinden yanaydı. Ancak III. Selim'in Tipu Sultan üzerinde neredeyse hiçbir etki bırakmayan cihat çağrısı, "bütün Hindistan'a hâkim olmak için sabırsızlandığını" açıkça dile getirmekten çekinmeyen Marki Wellesley'in Fransa karşısında yalnız kalması anlamına geliyordu. Ancak bu yalnızlık, kendisini "korkunç bir tiran ve hükümran efendi" olarak tanımlamakta bir sakınca görmeyen Wellesley'i durdurmayacaktı.[22] Napoléon'un Mısır harekâtıyla eşzamanlı olarak 1798'de Tipu Sultan'a saldıran Marki Wellesley, hasmını ağır bir yenilgiye uğrattıktan sonra Zaman Şah üzerine yürümeye niyetlenmişti.[23] Nitekim İran'da kurulacak bir tampon devlet, Hindistan'daki İngiliz varlığını hem Fransa'ya hem de muhtemel diğer rakip devlet Rusya'ya karşı koruyabilirdi.

Mısır'ın Fransız nüfuzu altına girmesinin salt Hindistan'a ulaşan ticari ve askeri yollar bağlamında değerlendirilmesi eksik bir yaklaşım olacaktır. İhtiva ettiği kaynaklar ve Osmanlı bütçesine sağladığı mali destek bakımından İstanbul'un göz ardı edemeyeceği bir bölge olan Mısır, bu açıdan Düvel-i Muazzama'nın da ilgisini çekiyordu. Ancak Mısır'ı elinde tutan devletin genel olarak

Akdeniz'e ve özellikle de Doğu Akdeniz'e de hükmedecek imkânlara sahip olacağı bir gerçekti. İspanya Veraset Savaşı'nın ardından imza edilen Utrecht Antlaşması'yla (1713) Cebelitarık Boğazı'nı kontrol etmeye başlayan İngiltere'nin Mısır'daki nüfuzu, Akdeniz'deki doğu-batı eksenine hâkim olmasını sağlıyordu. Üstelik, Mısır coğrafyası Kuzey Afrika ile olan askeri ve siyasi bağlantıları sayesinde güneyden de Akdeniz'i kuşatmaktaydı. Kuzey Afrika'nın işgaliyle Marsilya ve Kuzey Afrika arasında, İngiltere'nin neredeyse yüzyıldır üzerinde çalıştığı doğu-batı eksenini ortadan ikiye bölecek şekilde oluşturulması muhtemel kuzey-güney rotası, Londra ve Paris arasındaki rekabete zemin hazırlayan bir diğer faktördü. Ayrıca İhtilal Savaşları süresince "muzaffer" İngiliz Armadası'nın genel olarak Sardinya, Sicilya ve Kuzey Afrika'dan lojistik destek sağladığı göz önünde bulundurulduğunda Mısır'ın Akdeniz hâkimiyeti açısından önemi çok daha sarih bir şekilde ortaya çıkmaktadır.[24] 19. yüzyılın hemen başında Cezayir'e sefer yapmak amacıyla Mısır'da bulunan ve her zamanki gibi çatışan gruplar arasında en çok işine yarayanını destekleyen ABD'li subay ve diplomatların Fransız konsolos tarafından "Amerikan maskesi takmış birer İngiliz ajanı olarak" tasvir edilmesi ve İngiliz taraftarı olarak görülen Memlûkler ile bağlantıya geçmelerinin engellenmeye çalışılması bu bağlamda dikkate değer bir ayrıntıdır.[25] Fransa konsolosu Drovetti'nin ABD konusundaki bu dikkati şüphesiz, Mısır Memlûklerinin –bölgeyi tam manasıyla kontrol edemeseler dahi– Kuzey Afrika ile kurdukları siyasi ve ticari bağlantılar sayesinde karışıklık çıkartma imkânlarına sahip olmalarıyla yakından ilgiliydi.

Londra'nın diplomasi kulisleri, 1798 baharını Akdeniz hâkimiyetine dönük stratejik mülahazalarla geçirdi. Aynı senenin yaz başında, Arthur Wellesley Hindistan'da Fransa'nın müttefikleriyle uğraşırken Amiral Nelson Akdeniz'deki Fransız filosunu Nil'in ağzında sıkıştırdı. 10 Temmuz 1798'de yaşanan ilk çatışmalarda Memlûkleri ağır bir yenilgiye uğratmış bulunan Fransız ordusuna muavin savaş gemileri, 1 Ağustos 1798'de Nelson tarafından yok edildiler. Ancak Memlûkler, bu sırada Nil üzerinden gemilerle Mısır içlerine doğru ilerleyen Fransız birliklerini –önceden yapılan

tahminleri doğrularcasına– durduramamaktadırlar. 24 Temmuz 1798'de Gize Piramitleri yakınında yaşanan muharebenin ardından Kahire kapıları Napoléon komutasındaki Fransa ordusuna ardına kadar açılmıştır. Büyük İskender'in imparatorluğuna yeniden hayat vermek isteyen Napoléon, önce Suriye'ye ve daha sonra da Hindistan'a yürümeyi planlamaktadır. Ancak bu planlara dahil olmayan Amiral Nelson'un Nil'deki zaferi, Mısır ve Fransa arasındaki iletişimi kesmek bir tarafa neredeyse iki aydır işgale tepkisiz kalan Babıâli'nin 2 Eylül 1798'de Fransa'ya savaş ilan etmesine yol açacaktır. Napoléon ve Talleyrand'ın işgal planında önemli bir yere sahip olan Babıâli'nin Fransa'nın yaptığı oldubittiye diplomatik manevralarla razı edilmesi artık mümkün değildir.

Babıâli'nin savaş ilanı ile beraber İngiltere ve Rusya'ya yakınlaşması, Osmanlı Tarihi'nde "ittifakları altüst eden" bir sürecin de başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Zira Babıâli'nin savaş ilanı için yayımladığı bildiride Fransız İhtilali'nin yaktığı "fitne ve fesat" ateşini bütün dost devletlerle beraber söndürme kararlılığında olunduğunun belirtilmesi, Osmanlıların Fransa karşıtı koalisyonla ittifak kurabileceğine dair bir işaret olarak algılandı. Napoléon'un Mısır içlerindeki ilerleyişinin ağırlaştırdığı konjonktürde Babıâli'nin 23 Aralık 1798'de Rusya ve 5 Ocak 1799'da İngiltere ile imzaladığı ittifak antlaşmaları bu algının bir sonucuydu. Rusya ve İngiltere nihayet, aralarındaki rekabeti dengeleyebilecek yeni bir partnere kavuşmuşlardı. Babıâli'nin her iki devletle ayrı ayrı müzakere[26] ederek imzaladığı ittifak metinleri neredeyse birbirinin aynıdır ve genel bir savunma antlaşması olmaktan ziyade Babıâli'nin ısrar ettiği şekilde Mısır Meselesi'ne dair metinlerdir.[27] St. Petersburg idaresinin savaş gemilerine Boğazlar'dan geçiş hakkı elde ettiği ittifakın gizli maddeleri arasına Babıâli'nin "barış zamanında Boğazlar'dan hiçbir savaş gemisinin geçmesine izin verilmeyeceğine" dair bir maddeyi eklemesi bu sebepledir. Fakat 1799 ittifakında Boğazlar'ın serbestçe kullanımı ve Mısır Meselesi arasında kurulan ilişki, adeta İstanbul ve İskenderiye'nin kaderlerini mühürlemiştir. Bu mühürün tekrar açıldığı 1841 yılına kadar Avrupa diplomasi mahfillerinde Mısır ve İstanbul hep bir

arada tartışılacaktır. Bunun yanı sıra, daha sonra açık bir şekilde gözlemleneceği üzere, hem İngiltere hem de Rusya 1799'da imzalanan ittifak metinlerini genel birer savunma antlaşması olarak Osmanlı İmparatorluğu'na dayatacak ve geçerlilik sürelerinin bitmesinden sonra tekrar onaylanmaları için Babıâli'ye baskıda bulunacaklardır. Kurulan ittifakla beraber Boğazlar'dan serbest geçiş hakkı elde eden Rusya, metne ayrıca iki devlet arasında daha önce imzalanan antlaşmaların geçerliliğine dair bir madde koydurmuştu. Bu madde aslında, Osmanlı İmparatorluğu'nun Rusya ile arasında tespit edilmiş mevcut sınırları ve Rus uyruklulara tanıdığı hakları geri dönülmez bir şekilde kabul ettiği anlamını taşıyordu. Ancak imza edilen antlaşmanın yenilenme vakti geldiğinde, Rusya'nın temel metin olarak kabul ettiği 1799 ittifak antlaşmasına bir de yeni durumda ihtiyaç duyduğu maddeleri ilave ettirmeye çalışacak olması Babıâli açısından durumu çok daha karmaşık bir hale sokacaktır.[28]

Babıâli'yi Fransa karşıtı koalisyona dahil etmek için diplomatik temasların tüm hızıyla sürdüğü dönemde Londra'daki Dışişleri Bakanı Grenville, konuya tamamıyla Hindistan merkezli yaklaşan Henry Dundas'ın ihtirasına gem vurmaya çalışıyordu. Mısır'ın jeostratejik konumunu ve Osmanlı ordusunun durumunu ortaya koyan Albay Fullarton tarafından 25 Ağustos 1798 tarihinde hazırlanmış bir rapor, bu noktada önemli ayrıntılar ihtiva etmektedir.[29] Rapora göre, Osmanlı ordusunun en iyi muharip gücü olan "Arnavut birlikleri" ittifak antlaşması imzalandıktan sonra deneyimli İngiliz subayların komutasına verilmeliydi. Ayrıca Arnavut başıbozuklara komuta ederek Mısır'a giren İngiltere'nin bu stratejik bölgeyi terk etmesi de düşünülemezdi. Nitekim İngiltere'nin "Doğu'daki İmparatorluğunu" korumanın ön şartı, Atlantik ve Hint okyanusları arasındaki en önemli geçiş noktası olan Süveyş Berzahı'nın hâkimiyetiydi. Mısır'ın İngiliz ordusu tarafından işgal edilmesinden yana bir tavır alan Henry Dundas'ın karşısında İngiltere'nin İstanbul'daki tam yetkili temsilcisi Spencer Smith duruyordu. Onun ve genel olarak dışişlerinin görüşü, Mısır'ın denizden ablukaya alınması yönündeydi. Mısır Sorunu'na Hindistan'a tehdit-

ten ziyade Akdeniz'de saha kontrolü açısından yaklaşan Grenville ise bir orta yol bulmayı denedi. Hindistan'a yapılacak bir Fransız saldırısının kuşkusuz önemli sonuçları olabilirdi; fakat diğer taraftan, bu dönemde St. Petersburg idaresi tarafından Napoléon, Mısır ya da Orta Asya'dan ziyade genel olarak Akdeniz'de, özellikle de Ortodoks dindaşlarına yakın Adriyatik limanlarında kalıcı bir yer edinme peşindeymiş gibi görünüyordu.[30] Bu şartlar altında Grenville'in bölgeye yaptığı iki atama, izlemeye çalıştığı dengeli politikayı dışavurmaktaydı. Amiral Nelson'un Nil'de kazandığı zaferin haberinin Londra'ya ulaşmasından bir gün önce, 1 Ekim 1798 tarihinde, Sir Sidney Smith'in Akdeniz Filosu Komutanı Lord St. Vincent'e doğrudan bağlı olarak görev yapmak üzere komodor rütbesiyle bölgeye gönderilmesi, Sir Sidney'in ağabeyi Spencer Smith'e verilen destek olarak görülebilir. Nitekim, Sir Sidney Smith'in öncelikli görevi Napoli Krallığı'nı Habsburg ve Napoli ordularıyla işbirliği içerisinde koruyarak İngiltere'nin Akdeniz'deki varlığını sürdürmekti. Malta'yı kuşatarak ve Ege adalarındaki Rus ve Osmanlı donanmalarıyla ortak harekât düzenleyerek Fransa'nın Mısır'daki bağlantısını kesmek de Sidney Smith'in görevleri arasında yer alıyordu.[31] Bu atamadan on bir gün sonra Grenville, Albay Köhler ile İngiliz askeri uzmanları Osmanlı ordusuna destek vermek amacıyla İstanbul'a göndererek Henry Dundas'a da göz kırpmaktaydı.[32] Devrin önde gelen topçu subaylarından Köhler'in görevi, İngiliz subayların komutasında savaşacak Avrupai bir sahra topçusu birliği kurmaktı. Mısır'da Napoléon'a karşı savaşacak olan bu birlik, Fransa'nın çekilmesinin ardından bölgede İngiliz çıkarlarına hizmet edecekti.

26 Aralık 1798'de bölgeye intikal eden Sidney Smith'in ilk hedefi, önce İskenderiye'yi, daha sonra da Reşid ve Rahmaniye'yi ele geçirerek Kahire ile Akdeniz arasındaki bağlantıyı kesmekti. Ancak Napoléon'un Suriye'ye doğru ilerlemesi bu hamleyi boşa çıkartıyordu; zira Napoléon, çok açık bir biçimde çöl ötesinde kuracağı müstahkem mevki ile kuzeyden, Suriye üzerinden bölgeye intikal etmesi beklenen Osmanlı ordusuyla Rus ya da İngiliz ordularının birleşmesini önlemeye ve İngiliz filosunun Suriye'den sağ-

ladığı lojistiği kesmeye çalışıyordu. 25 Ocak 1799 tarihinde Tipu Sultan'a yazdığı mektup ve askeri yardım önerisi ise Napoléon'un Suriye harekâtıyla çok daha büyük düşündüğünü ortaya koyuyordu.[33] Akdeniz'le tüm bağlantısı kesilen Fransız ordusunun Suriye'de sıkışması üzerine 23 Ağustos 1799'da Mısır'dan ayrılan Napoléon, ardında mali açıdan felce uğramış ve lojistik imkânları sınırlı bir ordu bıraktı. Bu duruma ancak yirmi beş gün direnebilen General Kléber, barış isteğini 17 Eylül 1799'da Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'ya bildirmek zorunda kaldı. Bu sırada sadrazam, Mısır'daki ordusunun İstanbul'la iletişimini felce uğratan Cezzar Paşa isyanıyla[34] uğraşmak zorunda kalmıştı fakat barış teklifine olumlu bakıyordu. Ancak bölgedeki Fransız askerlerin tahliyesini öngören Kléber'in önerisi, İngiltere ve Rusya tarafından tepkiyle karşılandı. Mısır'daki Fransız birliklerinin Avrupa'da yeniden İngiliz ve Rus ordularına karşı savaşmasını öngören bu barış planının ötesinde, Sir Sidney Smith 12 Kasım 1799'da bir başka kötü haber daha

Resim 2. Sir Sidney Smith'in 1799 yılındaki Akka savunması. (William Hamilton, 1802)

almıştı. Reisülküttab Mustafa Rasih Efendi ile yaptığı görüşmede, Mısır'ın artık İngiltere'nin bölgedeki kadim müttefiki Memlûk beyleri tarafından değil ama doğrudan İstanbul'dan atanacak olan (Nizâm-ı Cedîd idaresine bağlı) nazırlar tarafından idare edileceği kararını öğrenmişti.[35] Ancak Osmanlı makamlarının verdiği bilgiye göre sadrazam komutasında yaklaşık on bin kişilik bir askeri gücün bulunduğu ve ancak yağma ihtimalinin harekete geçirebildiği bir eşkıya grubu olarak görülen Osmanlı ordusunun bu kararı nasıl hayata geçireceği büyük bir muammaydı.[36]

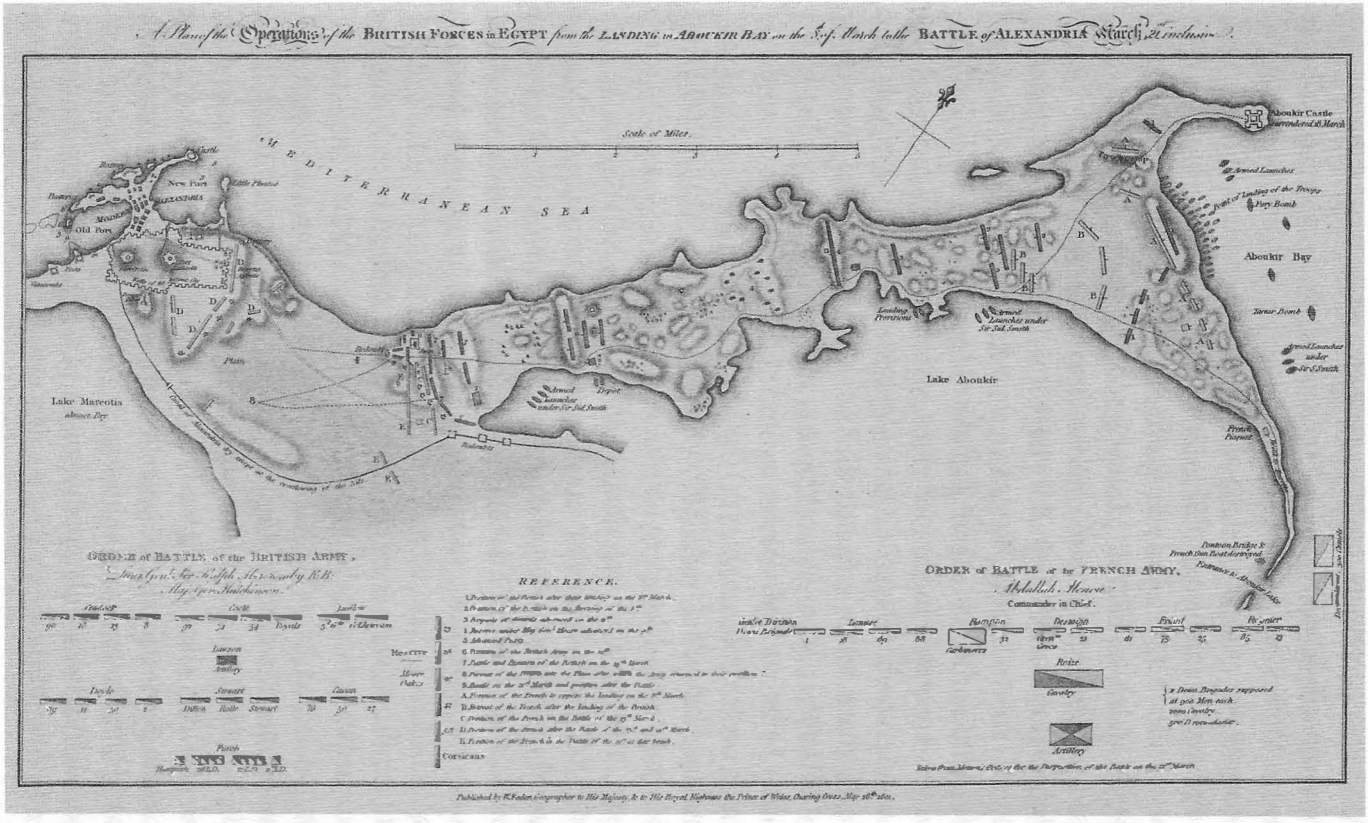
Bonaparte'ın Tipu Sultan'la teması üzerine derhal harekete geçen Savaş Bakanı Dundas, Deniz Albay Blankett komutasındaki bir filonun Bab'ül-mendeb'in bir an evvel ablukası ve Perim'in işgali için Kızıldeniz'e hareketini emreden bir talimatnameyi Hindistan'a göndermişti.[37] Tipu Sultan tehdidini bertaraf etmiş olmasına rağmen kendisini Hindistan'da sıkışmış hisseden Marki Wellesley'in ordusunun bir kısmını Mısır'a göndermek istememesi, Dundas'ın bütün planlarını altüst edecek bir gelişmeydi.[38] Arthur Wellesley çok da haksız sayılmazdı. 1800 yılı ortalarında Rusya ile görüşmeye başlayan Napoléon, Hindistan'a kuzeyden giden rotayı nihayet keşfetmişti. Yaptığı plana göre 35.000 kişilik bir orduyla Dalmaçya üzerinden Balkanlar'ı aşarak Karadeniz'e ulaşmak ve Hazar Denizi kıyılarında buluşacağı aynı güçteki bir Rus ordusuyla Herat ve Kandahar üzerinden Hindistan'daki İngiliz varlığını sona erdirmek istiyordu.[39] Dolayısıyla, İngiliz makamlarının Fransız ve Osmanlı orduları arasında 24 Ocak 1800'de imzalanan el-Ariş Konvansiyonu'nu onaylamamakla beraber büyük bir tepki de vermemesi, Napoléon'un Mısır'da kontrol altına alındığını düşünmeleriyle yakından ilgiliydi. Akka'da büyük bir yenilgi alan Napoléon'un yanı sıra, ortağı Tipu Sultan da yok edilmiş ve Seringapatam'da İngiliz hâkimiyeti yeniden tesis edilmiş gibiydi.[40] Ancak bundan yaklaşık beş ay sonra Hindistan üzerine müşterek bir sefer düzenlenmesine yönelik olarak Rusya ve Fransa arasında gizli görüşmelerin başlaması İngiliz yönetimi için kâbusun bir kez daha geri döndüğüne işaret ediyordu. İhtilal Savaşları'nın kaygan diplomatik zemininde yürütülen müzakerelerden bir sonuç alınamamasının yine birden

çok sebebi vardı. Rusya'daki siyasi dalgalanmalar ve St. Petersburg'da hazırlanan Orta Asya harekâtı planına Napoléon'un çok da sıcak bakmaması, görüşmelerin sona ermesinde etkili olan en önemli gelişmelerdi. Orta Asya'da ve Kafkaslar'da yaşanan her türden gelişmeyi müttefiki Babıâli'nin bilgisine sunduğu anlaşılan[41] İngiltere'nin Lord Elgin aracılığı ile Osmanlı yönetimine yaklaşma çabası ve Rus-Fransız görüşmelerinden İstanbul yönetimini haberdar etmesi, müzakereleri sonuçsuz bırakan bir diğer önemli faktördü. Londra ve İstanbul arasındaki mesafeyi kısaltan Rus-Fransız yakınlaşması aynı zamanda, Hindistan'a çıkan yolların hâkimiyeti hususunda İngiliz idaresine güven telkin etmeyen Osmanlı İmparatorluğu ile yeni bir çatışmayı başlatabilecek argümanlar da içermekteydi. Nitekim Paris ve St. Petersburg söz konusu müzakerelerden olumlu bir sonuç elde edememiş olsalar da Fransa'nın uzun süredir hâkimiyet kurmak istediği Akdeniz ve Mısır bu vesileyle yeniden İngiltere'nin gündemine girdi. Bu yeni gündem, Hindistan'ın güvenliği konusunda İngiliz idaresinin gösterdiği hassasiyetlerle tam manasıyla örtüşüyor ve Londra'nın bu konudaki endişesini bir kat daha artırıyordu.[42] Londra ve Hindistan'daki İngiliz bürokratların bir kısmı, Hindistan'a çıkan yolların başlangıç noktası olarak gördükleri Mısır'da hâkimiyet kurmanın meşru ve en azından kendi iç siyasi dengeleri açısından kabul edilebilir bir yolunu bulabilmek için çoktan çalışmaya başlamışlardı. Aranan gerekçelerin İngiltere'nin müttefiki Babıâli ve düşmanı Fransa tarafından sağlanması ise garip olduğu kadar dikkat de çekici bir gelişmeydi; zira el-Ariş Konvansiyonu'nun ardından Fransa ve Babıâli arasında koalisyonun diğer devletlerinden bağımsız barış görüşmelerinin başlaması ve Osmanlı idaresinin İngiliz yanlısı olarak bilinen Mısır Memlûklerini tasfiye etme girişiminde bulunması, İngiltere'nin bölgeye düzenleyeceği yeni sefere meşru bir zemin oluşturacaktı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Paris Sefiri Esseyid Ali Efendi ile Talleyrand arasındaki barış müzakerelerinin 9 Ekim 1801 tarihinde bir ön antlaşma ile sonuçlanması, Babıâli'nin müttefiklerini kızdırmaya yetmişti.[43] Bu ön antlaşmaya göre Fransa Mısır'ı terk edecek fakat eskisinden bile fazla imtiyazlara bahşolarak Babıâli

nezdinde en iltimaslı devlet statüsüne kavuşacaktı. Osmanlı toprakları üzerinde yürütülen ticaret konusunda Fransa'yı rakiplerine göre bir adım ileri çıkartan bu ön antlaşma, İstanbul'un isteklerine de uygundu. Babıâli'nin yüzyıllardır sürdürdüğü Boğazlar'ın kapalılığı ilkesi hilafına Rus savaş gemilerinin Boğazlar'dan serbestçe geçiyor olması ve İstanbul'daki Rusya karşıtı muhalefet, Osmanlı tarafının Fransa ile yaptığı müzakereleri bir an önce sonuçlandırmaya yönelik bir tavır almasındaki en önemli faktörlerden birisiydi.[44] Savaşın başlamasından sonra Esseyid Ali Efendi'nin Babıâli'den aldığı tek talimata göre, Fransa ve Osmanlılar arasındaki düşmanlık, Mısır Osmanlı İmparatorluğu'na geri verildiği ve Yediadalar Cumhuriyeti tanındığı vakit sona erecekti.[45] Ancak işin garip tarafı, Paris'te barış müzakereleri yürütmekte olan Babıâli, 27 Haziran 1800'de Kahire'ye ve 2 Eylül 1800'de İskenderiye'ye giren İngilizlerin askeri başarılarını bir silah olarak kullanıyordu.[46] Fakat Babıâli tarafından öne sürülen bu şartlar, İngiliz dış politikasının oluşumunda büyük bir öneme sahip olan Dundas ve ekibinin Mısır seferinin başında belirledikleri siyasi ve ekonomik hedeflerle çelişiyordu. İşin henüz başında Londra Babıâli'ye "yardım ederken," Hindistan ve İngiltere arasındaki ticari yolları daha güvenli hale getirerek ticaret hacmini artırmayı planlamıştı.[47] Ayrıca, daha önceden belirtilen şartlar üzerine inşa edilecek bir Osmanlı-Fransız barışı Rusya'nın Akdeniz'de kalıcı bir üs kurma hedefini de tehdit ediyordu. Fransa ile tek başına masaya oturmaya cüret eden Babıâli üzerinde İngiltere ve Rusya'nın kurduğu diplomatik baskının temelinde bu mülahazalar bulunmaktadır. Fakat zengin kaynaklara ve mali açıdan gözden çıkartılamayacak kadar büyük vergi gelirine sahip Mısır'ı da Nizâm-ı Cedîd'e dahil etmekte kararlı olan Babıâli, barış konusunda ısrarlıydı. Bu ısrarın sonucunda, Paris'teki Osmanlı tam yetkili temsilcisi Galib Efendi ve Talleyrand 25 Haziran 1802'de nihai barış antlaşmasını imzaladılar.[48]

"Barış süreci" Paris'te devam ederken İngiltere sadece Babıâli üzerinde kurduğu diplomatik baskıyla yetinmemiştir; zira müzakerelerin sonuçlanması İngiltere'nin Mısır'ı kaybetmesi anlamını taşıyordu. Mısır'daki mevcut siyasi dengeleri kökünden sarsan ve

Resim 3. İngiliz ordusunun 1801 yılındaki İskenderiye harekâtını betimleyen bir kroki (1802).

Babıâli'ye yeni bir "sorun" hediye eden Napoléon, bölgede azımsanmayacak büyüklükte bir Fransız diasporası oluşturmayı başarmıştı. Vazifeşinas İngiltere, bu diasporayla birlikte yaşamakta bir sıkıntı çekmeyeceği ve daha da önemlisi Fransız nüfuzunu tasfiyeye gücü yetmeyeceği düşünülen Osmanlıların yerine hem Hindistan'dan hem de Akdeniz üzerinden gelen ordularıyla Kızıldeniz ağzını ablukaya alarak Mısır'ı işgale başlamıştır.[49] Cephedeki İngiliz ordusunun Osmanlı makamlarından ziyade kendilerine çok daha yakın duran Memlûkler ile yakın ilişkiler tesis etmelerinin en önemli sebebi buydu. Bu siyasi yakınlığın yanı sıra Mısır'da nispeten "teşkilatlı" tek askeri güç olan Memlûk süvarisi, bölge hâkimiyeti açısından İngiliz ordusuna avantaj sağlamakta ve daha da önemlisi muharebelerde Osmanlı merkezi ordusundan çok daha fazla güven telkin etmekteydi.[50] Fakat başta General Hutchinson gelmek üzere Memlûklere tutamayacakları sözler veren İngiliz komuta heyeti ve diplomatlar arasında Mısır siyaseti hususunda derin ayrımlar bulunmaktaydı. Öyle ki, İngiltere'nin Mısır'dan çekilmesinin ardından –tıpkı 1807 seferinde olacağı gibi– 6.000 kişilik bir garnizonla İskenderiye'de kalması planlanan General Moore'a göre "Britanya'nın seferleri, askerlikte cahil, mütekebbir ve kendini beğenmiş bakanlar tarafından idare ediliyordu."[51] Mısır'ın İstanbul idaresi yerine, sahayı kontrol edebilecek ve Fransızların muhtemel yeni saldırılarına karşı yardım gelene kadar dayanabilecek bir güce sahip olduklarına inanılan Memlûklerin idaresine bırakılması, İngiliz subayların verdikleri en önemli söz idi. Aslında İngiliz yönetiminin de Mısır'ı tamamen işgal ederek sömürge imparatorluğuna dahil etmek gibi bir amacı yoktu.[52] İngiliz ordusunun bütün Mısır'da hâkimiyet kuracak kadar askere sahip olmadığının ayırdındaki Pitt ve Dundas başta gelmek üzere İngiliz diplomasisinin muhalif kurmaylarının tek dertleri, bölgenin rakip bir devletin eline geçmemesiydi. Bu sebeple de başta İskenderiye olmak üzere stratejik bölgelerde kurulacak İngiliz garnizonlarıyla Mısır'a hükmetmeyi planlıyorlardı.[53] Amiens Antlaşması'nın açıkça ihlal edilmesi anlamına gelen bu projenin alternatifi ise İngiltere'ye bağlılıklarını her fırsatta dile getiren Memlûklerin iktidarını

İngiliz askeri uzmanlar aracılığı ile güçlendirerek Mısır'da nüfuzu tesis etmekti. Bu noktada çıkan en büyük sorun şüphesiz, Fransa'nın Mısır'dan çekileceğinin belli olduğu Haziran 1800'den beri Babıâli ve Memlûkler arasında süregiden çekişmeydi.[54] Osmanlı ordusunun durumunu yakından bilen İngiliz komuta heyetinin bu çekişmede Memlûkleri tercih etmesi gayet doğaldı.[55]

İngiliz komuta heyetinin planı basitti: 1807 harekâtında da göreceğimiz üzere İskenderiye'nin ve bu limanı Mısır'a bağlayan, önsavunma hattı hüviyetindeki Reşid'in ele geçirilmesi, buralardaki tahkimatın İngiliz mühendisler tarafından güçlendirilerek planlarının Londra'ya gönderilmesi[56] ve Mısır'ın geri kalanının Memlûklere bırakılması. Fransa'nın yapacağı yeni bir saldırıya Babıâli'nin yine karşı koyamayacağını düşünen savaş bakanlığı ve cephedeki İngiliz subaylar, bilhassa da Akdeniz'deki Mısır sahilinin Osmanlı İmparatorluğu'nun insafına terk edilemeyecek kadar büyük bir stratejik öneme sahip olduğunu düşünüyorlardı.[57] Ancak bu plana çok da sıcak bakmayan İngiliz dışişleri, 28 Temmuz 1801 tarihinde gönderdiği talimatla Lord Elgin'i Memlûkler ile Babıâli arasında arabuluculuk yapmak ve Mısır'ı her ne pahasına olursa olsun savunmaları için Osmanlıları teşvik etmekle görevlendiriyordu.[58] Bu talimatların yanı sıra Londra hükümeti Mısır'ı tamamıyla İngiliz nüfuzu altına sokmak için bölgedeki Nizâm-ı Cedîd neferlerinin İngiliz subaylar tarafından eğitilmesini, Memlûklerin askeri olarak güçlendirilmesini, savunma için gerekli neferatın başta Arnavutluk gelmek üzere Osmanlı İmparatorluğu'nun Rumeli topraklarından devşirilerek tamamlanmasını ve nihayet Mısır savunmasının komutanlığına bir İngiliz subayın getirilmesini öneriyordu.[59] Öte yandan, daha talimatlar İstanbul'a ulaşmadan önce dahi Lord Elgin Babıâli ile Mısır konusunda görüşmelere başlamıştı. Reisülküttab Mahmud Raif Efendi'nin 31 Mayıs 1801'de Lord Elgin'e verdiği nota, Babıâli'nin Mısır ve Akdeniz konusundaki tüm çekincelerini içeriyordu. Osmanlı idaresinin istekleri çok basitti: Mısır'ın Babıâli'ye iadesi ve Yediadalar Cumhuriyeti'nin tanınması. İngiliz hükümetinin Mısır konusundaki hassasiyetlerini Babıâli'ye ileten Lord Elgin savunma ve askeri işbirliği konularında Londra'nın yardıma

hazır olduğunu bildiriyordu,[60] ama Mısır'daki siyasi dengenin Napoléon tarafından bozulmuş olduğu gerekçesiyle ve bu ülkedeki savaş öncesi durumun (*satus quo ante bellum*) ihyası amacıyla yönetimin Memlûklere bırakılmasını da talep etmekteydi. 20 Haziran'da Babıâli'ye verdiği takrirde ise vergi tahsili ve adliye gibi işlerin askeri makamların görev alanından çıkartılmasını, Mısır'ın (muhtemelen Memlûk beylerine paylaştırılmak üzere) küçük sancaklara bölünmesini ve Memlûklere topraklarının iade edilmesini istiyordu.[61] Babıâli nezdinde yaptığı girişimlerin yanı sıra, Mısır'ın önemi ve durumun hassasiyeti konusunda Londra'yı da uyararak bölgede yapılacak her türden harekât için Osmanlı yönetiminden onay alınması gerektiğinin altını çizdi.[62] Sahadaki İngiliz ajanları da hazırladıkları istihbarat raporlarında Lord Elgin ile benzer sakıncaların altını çiziyorlardı. Örneğin, İngiliz donanmasının ya da Osmanlı ordusunun Mısır'da yeni bir işgali önleme ihtimali olmadığına inanan John P. Morier'e göre İngiltere'nin önünde üç seçenek bulunuyordu. Bunlardan ilki, ticari ayrıcalıklar karşılığında Mısır'ın müdafaasını İngiltere'nin üstlenmesi talebiydi; fakat Babıâli'nin bu seçeneği reddetmesi oldukça muhtemeldi. İkinci alternatif ise hem popüler ve hem de İngiltere'ye yakın birisinin Mısır'a vali atanıp desteklenmesi ve tıpkı Lord Elgin'in önerisinde de belirtildiği gibi adliye ve vergi tahsilatı işleriyle uğraşacak bir İngiliz komiserin (*British Commissary*) Mısır'da görevlendirilmesiydi. Böylece Mısır'ın tüm gelir ve giderlerini Londra'dan kontrol etmeyi planlayan Morier bu durumda da Nizâm-ı Cedîd projesi için mali kaynağa ihtiyaç duyan Babıâli'nin yanında Fransa ve Rusya'nın da düşmanlığından çekiniyordu. Üçüncü ve son seçenek ise Mısır'ı yerle bir edip Fransa için kullanışsız hale getirerek bölgeden çekilmekti; fakat böylesi bir hamle neticesinde Fransa'nın İstanbul'da tesis etmesi muhtemel diplomatik üstünlük ve nüfuzunu önce İran'a, sonra da Hindistan'a doğru genişletmesi en kötü senaryoydu.[63]

İstanbul'da ve Londra'da olup bitenlerden haberdar olmadığı anlaşılan General Hutchinson bu sırada Memlûklerle anlaşmaya çalışıyordu. Generalin tavrının İngiliz elçinin talepleriyle birleşme-

si Babıâli'yi büyük bir tedirginliğe sevk etmişti; zira Nizâm-ı Cedîd projesi için önemli ve hiç hesapta olmayan yeni bir mali kaynak bulduğunu düşünen Osmanlı yönetimi, İngiltere'nin bu gelirlere ve hatta topraklarına el koyacağını düşünmeye başlamıştı. Aynı yıl içerisinde, daha sonraları Mehmed Ali Paşa'nın oğluna Fransızca dersleri vermekle görevlendirilecek olan Theodore Lascaris ve Napoléon'un Mısır'ı işgali sırasında kurduğu Kıpti Lejyonu'na komuta etmiş bulunan General Yakup Hanna önderliğinde Mısır bağımsızlığı için planlar yapılıyor olması Babıâli açısından durumun vehametini artırmaktaydı. Aslında Lascaris hazırladığı bağımsızlık planını önce 1800 Temmuz'unda General Menou'ya sunmuş fakat fikirlerinin Fransızlar tarafından dikkate alınmaması üzerine 1801'de projesini gözden geçirerek İngiliz yönetimine vermekte bir beis görmemiştir. Piemonte asıllı olup soyağacı Bizans hanedanına kadar giden Malta Şövalyesi Lascaris'in sonuçsuz kalan bu girişimindeki en dikkat çekici taraf, hiç şüphesiz kullanılan dildir. Daha sonra Yunan Bağımsızlığı esnasında ve hatta 19. yüzyıl süresince kullanılacak olan bu söylem tamamıyla Aydınlanma ilkelerini öne çıkartan bir ton taşıyordu. Lascaris'e göre Aydınlanma hareketinin üzerinde yükseldiği Grek mirası aslında Mısır'da şekillenmiş ve Yunanlar aracılığıyla Avrupa'ya taşınmıştı; dolayısıyla da "cahil ve barbar Türklerin zulmü" altında yüzyıllardır çile çeken Mısır'ın bağımsızlığını "insani sebepler" (*humanitarian reasons*) zorunlu kılıyordu. Lascaris'e göre bu zorunluluk aynı zamanda İngiltere'nin stratejik çıkarlarıyla da örtüşüyordu; zira Fransa yerine İngiltere'nin stratejik ortağı olacak bir hükümetin Mısır'da işbaşına gelmesi Londra'nın hem askeri hem de ekonomik açıdan kazançlı çıkacağı bir girişimdi. İngiltere'den herhangi bir yanıt alamayan Lascaris, bir kez daha Fransa'nın kapısını çalmış ve Napoléon'un liderlik konusundaki hassasiyetlerini tatmin edecek türdeki, Fransız Aydınlanması'nın insan hak ve özgürlüklerini ön plana çıkartan bir mektubu Talleyrand'a göndermiştir. Fakat Mısır bağımsızlığı için henüz vakit erkendir ve uluslararası ortam buna hazır değildir ancak esas önemli olan, Babıâli yönetiminde bulunan bir bölgede bağımsızlık planlarının yapılıyor oluşudur.[64]

Babıâli bu noktada radikal bir karar alarak İngiltere'nin destek verdiği ve Mısır'ın doğrudan İstanbul'a bağlanmasının önündeki tek engel olan Memlûkleri ortadan kaldırmayı planladı. Mısır Sorunu'nu kökten çözeceği düşünülen bu karar 22 Ekim 1801'de Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa tarafından hayata geçirildi ve akşam yemeği için paşanın İskenderiye limanında demirli sancak gemisine davet edilmiş olan Memlûk beyleri kılıçtan geçirildi. Kahire'deki sadrazamın, Hüseyin Paşa'nın yaptığı tasfiyeyle eşzamanlı olarak Memlûk beylerini tutuklaması, katliamın çok önceden planlandığına işaret etmektedir.[65] Bazı Memlûk beylerinin İngiliz ordusunun müdahalesiyle kurtarılması ve Kahire'de tutuklananların tehditler ve silah gücüyle serbest bıraktırılması ise Osmanlı-İngiliz ilişkilerinde bir dönüm noktasına işaret etti.[66] İngiliz devletinde ne ordunun temsil ettiği şahin ne de diplomatların temsil ettiği barış yanlısı kanatlar ile Osmanlı idaresi arasında Mısır konusunda anlaşma ihtimali artık kalmamış gözüküyordu. Her ne kadar başbakanlıktan gelen 10 Temmuz 1801 tarihli emirle İskenderiye ve Abukır'ın işgal seçeneği tamamen General Hutchinson'ın tercihine bırakılmış ve general 25 Temmuz'da Lord Elgin'i İskenderiye, Abukır ve Reşid'i tek taraflı olarak işgal edeceği konusunda bilgilendirmiş olsa da Memlûklerin katledilmesi Londra ile İstanbul arasındaki ipleri tamamen koparmıştır.[67] Kopuşun tek sorumlusu olarak görülen General Hutchinson'ı ve Babıâli ile İngiliz ordusu arasında kalan Lord Elgin'i zor günler beklemektedir.[68] Babıâli'nin bundan sonra izleyeceği siyaset artık Memlûklerden arındırılmış bir Mısır üzerine inşa edilecektir. Lord Elgin'e göre 1802'de Londra Sefiri İsmail Efendi'nin yerine Sıdkı Efendi'nin atanması Babıâli'nin Mısır'daki iktidar sorununu Memlûkleri kovarak ve İngiltere'yi bölgeden çıkartarak çözüme kavuşturmak hususundaki ısrarına delalet ediyordu.[69] Lord Elgin'in yaptığı tahmin tamamıyla doğruydu. Ancak, Sıdkı Efendi'nin Londra'ya ulaşmasından bir ay kadar sonra, Mısır'daki İngiliz ordusunun komutanı General Stuart'ın İstanbul'a gelerek Memlûklerin tecrit edilmeleri kaydıyla Asvan'a yerleştirilmelerini talep etmesi, Babıâli ve İngiltere arasındaki buzların kısmen erimesini sağladı.[70]

Napoléon'un "dünyayı kontrol etme amacındaki en önemli aracın Mısır olduğuna" en az İngiliz subaylar ve Doğu Hindistan Şirketi idarecileri kadar inanan İngiliz diplomatlar konuya çok daha farklı bir perspektiften bakıyorlardı.[71] Babıâli'nin rızası hilafına Mısır'ın Memlûklere teslim edilmesi belki İngiltere'yi Süveyş Berzahı üzerinden yapılan ticarete tamamen hâkim kılabilirdi, fakat bu durumda mukadder olduğu üzere Osmanlı hükümetinin İngiltere ile yollarını ayırarak Fransa safına geçmesi Balkanlar'ın, Ege'nin ve hatta Boğazlar'ın Fransa'ya teslim edilmesi anlamına gelecekti. Akdeniz'in ve Hindistan'a giden kuzey rotasının kaybedilmesi, İngiltere'nin devlet-i muazzam konumunu sarsacak gelişmelere yol açabilirdi. Bu sırada Kıta Avrupa'sında da işler İngiltere'nin istediği gibi gitmiyordu. Amiens Antlaşması (25 Mart 1802) İngiltere'yi dışarıda bırakarak imzalanmış, Ruslar yeniden gözlerini Kafkasya'ya çevirmiş ve Kuzey Avrupa'da savaş rüzgârları yeniden esmeye başlamıştı. Ülke dışında yaşanan bu gelişmelerin yanı sıra İngiliz iç siyasetindeki dalgalanmalar dolayısıyla Addington kabinesinin düşmesi ve yerine daha şahin bir dış politika takibinden yana olan Pitt kabinesinin kurulması, Malta ve İskenderiye'nin işgali fikrini bir kez daha Londra'nın gündemine soktu. Ancak Grenville'e göre, bu bölgelerin daimi suretle işgal edilerek İngiliz garnizonlarıyla tahkim edilmesi Amiens Antlaşması'nın çok açık bir biçimde ihlali anlamına geliyordu.[72] Paris'in karşı hamlesi, diplomatik fakat etkiliydi. Görünürde ticari amaçlı bir görevle fakat gerçekte İngiltere'nin Mısır'dan çekilmesini öngören Amiens Barışı'nın uygulanıp uygulanmadığını görmek üzere Ortadoğu ve Kuzey Afrika turuna çıkan Albay Sebastiani, 16 Ekim 1802'de Mısır'a ayak bastı.[73] İki savaş gemisi ile İskenderiye'de gövde gösterisi yapan Sebastiani, oldukça müstehzi bir edayla, Mısır'daki İngiliz ordusu komutanı General Stuart'a halen bölgeden çekilmemiş olmalarının Napoléon'u ne kadar rahatsız ettiğini belirten bir nutuk attı. General Stuart ise kendisine Londra'dan henüz bir çekilme emri gelmediğini söyleyerek zevahiri kurtarmaya çalışıyordu;[74] zira emrinde topu topu 3.400 asker ve 32 toplu bir fırkateyn bulunan Stuart, İskenderiye limanında demirli biri 40 toplu olmak

üzere iki Fransız fırkateyni ile sırasıyla 50 ve 32 toplu iki Osmanlı savaş gemisinden oldukça ürkmüş görünüyordu. Mısır'ın istisnasız tüm ileri gelenleriyle görüşen Fransız subay, sadece İngilizlerde rahatsızlık yaratmamıştı. Her ne kadar Sebastiani'nin "güya Devlet-i Aliyye'yi gaileye uğratmaksızın maslahatı görmek için" bölgeye gönderildiği konusunda Paris yönetimi garanti vermiş olsa da Babıâli tam anlamıyla Fransa ve İngiltere arasında kalmıştı zira İngiliz yönetimi de Babıâli'nin Fransızları kendilerine karşı kullandığından şüphelenerek "vesveselenmekteydi." Görünürde olayların dışında kalmaya çalışarak İngiltere ve Fransa ile barışı koruma derdindeki Rusya ise sessizliğini muhafaza ediyordu. Tek ve en önemli hedefi olan Boğazlar'dan serbest geçiş hakkını elde etmiş durumdaki St. Petersburg idaresini "def-i şer" için durumdan haberdar etmek, Osmanlı diplomatlarının aklına gelen ilk çözüm yoluydu fakat Rusya tercümanı Fonton'la yapılan görüşmeden bir sonuç alınamaması, Babıâli'yi bir kez daha İngiltere'ye yaklaştırdı. İngiliz sefareti ile yapılan görüşmelerde Fransız aklının sadece "fesada" çalıştığının altını çizen Lord Elgin, Mısır'ın takviye ve tahkim edilmesine vurgu yapıyordu. Osmanlı idaresi de İngiltere'nin Mısır Memlûklerine verdiği destek konusunda ciddi hassasiyetlere sahipti. Nitekim Babıâli, Memlûklerin bölgede kalması durumunda Mısır'ı "alınmamış farz edeceğini" bildiriyordu. Babıâli'nin çekincelerine karşılık Lord Elgin'in verdiği cevapta İngiliz subayların Memlûklere verdikleri sözlere ve bu konudaki ısrarlarına "teessüf ve muhalefet ettiğini" bildirmesi, İngiliz dış politikasının belirlenmesinde dışişleri (*Foreign Office*) ve savaş bakanlıkları (*War Office*) arasındaki çekişmeyi açık bir şekilde özetlemekteydi. Bu bağlamda İngiltere'nin yumuşak tavrından etkilenen Babıâli, Londra yönetimine yaklaşmayı uygun buldu. Fakat Osmanlıların tercihi İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın görüşlerini İstanbul'da seslendiren İngiliz elçi değil, sahada savaş bakanlığını temsil eden subaylardı. Lord Elgin'in kesin bir dille karşı çıkmasına rağmen General Stuart ile doğrudan görüşmek üzere Mısır ruznamçecisi Ramiz Efendi'nin İskenderiye'ye gönderilmesi kararının alınması, bu tercihin bir sonucuydu.[75] Babıâli'yi Mısır'da temsil eden Vali Hüsrev Paşa

da işgalci İngilizlerden medet ummaya başlamıştı. İskenderiye ve Kahire'deki tahkimatların onarımı için Hüsrev Paşa'nın General Stuart'tan askeri uzman talep etmesi bu yakınlaşmanın belgelere yansıyan kısmını oluşturmaktadır.[76]

İstanbul'a atanan yeni elçi ve Albay Sebastiani aracılığı ile Babıâli üzerinde kurulan Fransız baskısı ister istemez İngiltere temsilcisi Lord Elgin'e de yansıyordu.[77] Ancak Osmanlı hükümeti, İngiltere'nin Mısır'ı tamamıyla boşaltarak bölgeyi İstanbul'dan atanacak valiye bırakmasını ve Esseyid Ali Efendi'nin imzaladığı metni Londra'nın onaylamasını Fransız tehdidinden bağımsız olarak da talep ediyordu. Sebastiani'nin Mısır'dan önce 26 Kasım 1801'de İstanbul'a gelmesi bu sebepleydi. Bir başka ifadeyle, Napoléon Mısır işgaliyle ulaşmaya çalıştığı siyasi hedeflere bu sefer Sebastiani'nin elçiliği ile diplomatik yollardan ulaşmayı amaçlıyordu.[78] III. Selim'le yaptığı görüşmenin yanı sıra Sebastiani'nin İstanbul'daki Rus sefiri Tomara ile de bir araya gelmesi, İngiltere'nin İstanbul'a ilgisini bir kez daha artırdı. Ancak Lord Elgin'e göre bu görüşme, Orta Asya'ya yapılacak bir Fransız-Rus harekâtından ziyade Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşma projelerinin tartışıldığı bir toplantıydı. Rusya sefirinin Lord Elgin ve Sebastiani'yi bir araya getirmek için çaba sarf etmesi İskoç elçinin şüphelerini artırıyordu. Londra ve Babıâli nezdinde gerekli girişimleri yapan Lord Elgin, Amiens Barışı'nın imzalanmasıyla beraber bir nebze olsun nefes alabileceğini düşünüyordu.[79] Bu antlaşmanın beşinci maddesi Mısır'ın savaş öncesi durumuyla Osmanlı İmparatorluğu'na iadesini öngörüyordu. Bundan üç ay sonra ise, Paris'teki Galib Efendi Osmanlı İmparatorluğu ve Fransa arasındaki düşmanlığı resmen bitiren antlaşmayı imzaladı. Bıçak sırtında yürümeye çalışan Babıâli böylece hem Amiens'de sağlanan "uyumun" dışında kalmasını isteyen İngiltere'nin hem de Osmanlı İmparatorluğu ile müttefiklerinden ayrı, tek başına anlaşma imzalamak isteyen Fransa'nın arzusunu aynı anda yerine getirmeyi başarıyordu. İngilizler Babıâli'yi elde tutabilmek için Osmanlıların Amiens'in dışında kalmasını istemişlerdi. Fransa ise imzaladığı ayrı barış sayesinde Karadeniz ticaretinde elde ettiği ayrıcalıklarla Hindistan'a ulaşan kuzey rotasındaki oyuna dahil

oluyordu. Haziran 1802'de imzalanan Osmanlı-Fransa antlaşmasına kadar Karadeniz konusunda sessizliğini koruyan Levant Şirketi'nin, çıkarlarını temsil eden Elgin vasıtasıyla bir anda benzer taleplerle Babıâli'nin kapısını aşındırmaya başlaması Karadeniz'de artan rekabete referans vermektedir. İngiltere elçisinin yaptığı diplomatik baskı kısa sürede sonuç vermiş ve Fransa'ya Karadeniz'de bahşolunan ayrıcalıklar İngiltere'ye de tanınmıştır.[80] Bu sırada Albay Sebastiani'nin "ticari" amaçlı Ortadoğu turunu tamamlaması ve "ticari ilişkiler komiseri" sıfatıyla 20 Ekim 1802'de Kahire'ye atanan Bernardino Drovetti'yi arkasında bırakarak Paris'e geri dönmesiyle Napoléon'un gölgesi bir kez daha Mısır üzerine düştü.[81] İngiltere ve Fransa arasındaki Mısır rekabeti, sözde ticari özde siyasi görevlerle bölgeye gönderilmiş bulunan Torino'lu yirmi altı yaşındaki avukat Drovetti'nin gelişiyle yeni bir boyut kazanacaktır.[82] Drovetti'nin atanma sürecinde İngiliz hükümeti Karadeniz'de ne kazanmış olursa olsun, eğer ortada bir zafer varsa bu Fransa'ya ya da daha doğru bir ifadeyle Sebastiani'ye aitti. Osmanlı İmparatorluğu ile Fransa arasındaki buzları kısmen de olsa eriten Sebastiani'nin Ortadoğu turu, İstanbul'daki İngiliz ve Rus diplomatların nüfuzunu etkilemişti. Bunun yanı sıra Sebastiani'nin 30 Ocak 1803'te *Moniteur*'da [tam adı *La Gazzette Nationale. Le Moniteur Universel*] yayımlanan "gizli" sefaret raporunun (*Rapport Confidentiel au Gouvernement Français*)[83] Fransa'nın Mısır'ı yeniden işgal etmek için kaç kişilik bir güce ihtiyacı olduğu konusundaki mülahazalarla sonuçlanması, Londra'daki siyasi mahfillerde şok etkisi yaratacak bir gelişmeydi.[84] Mısır'ın Sebastiani'ye emanet edildiği izlenimini veren 1803 senesi içinde Karadeniz ticaretiyle yakından ilgilenen, Suriye'deki Katolikler konusunda çok ciddi hassasiyet gösteren ve Ermenistan'a dikkat kesilen bir Fransız elçisinin Osmanlı başkentinde yeniden kendisini göstermesi de Londra'daki havayı ağırlaştırıyordu.[85] Nitekim Pitt ve Lord Hawkesbury'e göre, Fransa'nın yeniden proaktif bir siyaset takip etmeye başlaması tıpkı 1798'de Napoléon'un Toulon'dan ayrılması konusunda Henry Dundas'ın yaptığı yorum gibi Hindistan'a açık bir tehdit içeriyordu. Üstelik İngiltere, Amiens Barışı gereğince 11 Mart 1803'te Mısır'dan çekil-

mek zorunda kalacaktı. Bu da yetmezmiş gibi Babıâli'nin bölgede Nizâm-ı Cedîd ordusu kurmak için zorla asker yazmaya başlaması, bu askerlere Fransız üniformasına benzer bir kıyafet giydirmesi, hatta Fransızca komutlarla Fransız taktiklerini talim ettirmesi sadece Londra'yı değil, Hindistan'daki İngiliz idaresini de endişeye sevk edecek türden gelişmelerdi. Ayrıca Napoléon'un Cezayir'e saldıracağı haberleri de Haziran 1802'de Mısır'da kulaktan kulağa yayılmaktaydı.[86] Dolayısıyla, Mısır'dan çekilme haberini alır almaz Arthur Wellesley'in Hindistan'da yeni bir harekâta girişmesi oldukça anlaşılır bir durumdu.[87]

Mısır'dan ayrıldığı esnada General Stuart, işgal sırasında "İngiltere'ye hizmet etmiş olan İskenderiyelilerin can ve mal güvenliğini sağlamış, şehirdeki gayrimüslim mahallelerini tüm Avrupalıların kullanımına açmış, Avrupalıların şehirde istedikleri zaman at üstünde veya yürüyerek, keyif ya da iş için dolaşabilmesine imkân vermiş ve ayrıca işgal esnasında Avrupalı tüccarlara tanınan tüm hakların devam etmesini garanti altına almıştı."[88] İngiltere'nin Mısır'dan çekilmeye mukabil Malta'yı boşaltmama kararı ise Fransa'ya Doğu Akdeniz'de hâkimiyet kurma zemini oluşturabilecek stratejik bölgelerin bir anda terk edilmediğini göstermektedir.[89] İngiltere'nin bir diğer emniyet sübabı, Hüsrev Paşa'nın talep ettiği üzere Mısır'daki tahkimatları güçlendirmek için geride bırakılan mühendislerdi. 1807'de İngiltere'nin Mısır siyasetinin belirlenmesinde kilit rollerden birisini üstlenecek olan Binbaşı Ernst Missett bu dönemde Memlûkler ve İngiltere arasındaki ilişkileri sıcak tutmak için elinden geleni yapıyor ve hatta Memlûklere silah yardımında bulunuyordu.[90] Fakat Londra, bir kez daha çözülmesi gereken bir problem haline gelen Mısır konusunda sadece mühendislerini kullanmakla yetinmemiştir. Mısır'da yeniden sağlam bir yer edinmek ve en azından İskenderiye'de, rakip devletlere karşı bölgenin güvenliğini sağlayabilecek bir garnizon bulundurabilmek için çaba sarf eden İngiliz hükümeti 1804 senesi Ocak ayı başında Charles Lock'u Mısır'a konsolos olarak gönderir.[91]

Lock'un Mısır konsolosluğunun yanı sıra Londra'nın bir diğer karşı hamlesi, Nil savaşının efsane komutanlarından ve İhtilalci

Fransa'nın uzlaşmaz düşmanlarından Sir Alexander Ball'ın Malta'ya, Amiral Nelson'un ise Akdeniz filo komutanlığına atanmasıydı.[92] İki yakın arkadaş olan Nelson ve Ball hem kendi aralarında yaptıkları yazışmalarla hem de Londra'ya ve bölgedeki İngiliz temsilcilerine gönderdikleri talimatlar ve raporlarla Fransa'nın Mısır için oluşturduğu tehdidi sürekli canlı tutan isimlerdi. Ancak bu tehdit algısının Londra'da da bir karşılığı olduğu kesindir. Amiral Nelson, Akdeniz donanma komutanlığına atanırken aldığı talimatlarda Fransa'nın İtalya'ya, Mısır'a veya Osmanlı hâkimiyetindeki herhangi bir bölgeye saldırma ihtimaline karşı bilhassa ve açık bir dille uyarılmıştı.[93] Bu şartlar altında İngiliz ordusunun Mısır'dan çekilmesine karşı çıkan Amiral Nelson, İtalya'da bulunan birliklerle aynı anda hem İtalya'nın, hem Dalmaçya'nın ve hem de Mısır'ın savunulmasının imkânsız olduğunun farkındadır.[94] Bu farkındalık sebebiyle benzer uyarıları birkaç kez kaptan-ı derya ve sadrazama da ileterek Babıâli'yi İngiltere tarafında tutmaya çalışacaktır. Amiral Nelson'a göre Napoléon, Rus desteğiyle Mora'daki Rumları ayaklandırmayı ve böylece Hindistan yolunun Doğu Akdeniz'deki kısmı üzerinde söz sahibi olmayı planlıyordu. Rusya'nın bu plana karşı çıkması durumundaysa Napoléon yüzünü zaten yakın ilişkiler tesis etmeye çalıştığı Tepedelenli Ali Paşa'ya çevirecek ve onu isyana teşvik ederek Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsız, Fransa yörüngesinde bir devlet kurmasına yardım edecektir. Babıâli Mora'daki isyana müdahale ederken Mısır'da oluşması mukadder boşluk ise derhal Napoléon tarafından doldurulacaktır; zira Amiral Nelson'un perspektifinde Napoléon, "şu anki en büyük hedefi olan Mısır için Rumları, Rusları veya Türkleri kurban edebilirdi."[95] Nil savaşının kalıcı izi olarak da yorumlanabilecek Amiral Nelson'daki bu tedirginlik 1803 senesi Temmuz ayından itibaren adeta bir saplantıya dönüşmüştür. Benzer bir saplantının Londra'da da varlığını hissettirmesi ve karşılık bulması, Amiral Nelson'un tahminlerinin sağlam bir temele dayandığını ortaya koyuyordu.[96] Bu bağlamda yaptığı yazışmalarda sürekli Osmanlı İmparatorluğu'nun Fransa ve Rusya arasında yapılan gizli antlaşma ile paylaşıldığından[97] ya

da Mısır'daki Memlûklerin Napoléon tarafına kaydığından[98] dem vuran Amiral Nelson, elindeki imkânların yetersizliğinin altını çizerek 1803 Ağustos'unda İngiliz Donanma Bakanlığı'ndan (*Admirality*) Çanakkale ve İstanbul boğazlarına "koruma amaçlı" bir filo göndermesini istemiştir.[99] Amiral Nelson'un Mora ve Mısır'a dair huzursuzluğunun temel sebepleri, Fransa'nın Toulon'da yeni bir işgal filosu hazırladığına dair alınan istihbarat ve Kuzey İtalya'daki Fransız birliklerinin aynı dönemde güneye doğru harekete geçmesiydi. Amiral Nelson'un yanı sıra savaş bakanlığı da durumu endişe ile takip ediyordu. Derhal amiral ile bağlantıya geçen Lord Hawkesbury ondan Fransa'nın muhtemel hedefleri konusunda Babıâli'yi bilgilendirmesini istiyor,[100] Nelson ise Mora ile Yediadalar'ı korumak için askeri müdahale dahil bütün seçeneklerin masaya yatırılmasını ve Mısır'a kara gücü gönderilmesini savaş bakanlığına telkin ediyordu.[101] Ancak Toulon'da hazırlanan filonun nereye saldıracağı, tıpkı 1798'deki gibi bir muammaydı. Fransa'nın hedefinde Mısır, İrlanda veya Akdeniz'deki İngiliz filosunu felce uğratmak üzere Sardinya bile olabilirdi.[102] Amiral Nelson'un bu noktadaki tahmini Napoléon'un yine Mısır'a gireceği yönündedir. 1803 Haziran'ında Addington'a yazdığı üzere, Memlûklerin Babıâli ile ilişkileri göz önünde bulundurulduğunda bir kez daha İngiltere tarafında yer almalarının onları çıkmaza sokacağını düşünmekte ve bölgeye derhal bir sefer yapılmasını istemektedir. Amiens Antlaşması sonrasında İngiltere'nin Mısır'daki kaybını kendi yenilgisi gibi gören Nil'in muzaffer komutanı, artık Leibnitz'in XIV. Louis'e Mısır işgalini tavsiye ettiği anılarının yeniden yayımlanmış olan İngilizce baskısına ümit bağlamıştır.[103]

Bu noktada Amiral Nelson tarafından kaleme alınan raporların etkisini güçlendiren bir faktör de Mısır'daki en önemli Memlûk ailelerinden birinin reisi olan Elfi Bey'in Londra'ya gelmesiydi. 18 Aralık 1803 pazar günü Kral III. George ile kilise dönüşünde görüşme fırsatı bulan Elfi Bey, bir taraftan İngiltere'nin Memlûkler adına Babıâli nezdinde girişimlerde bulunmasını isterken diğer taraftan da Memlûklere silah yardımında bulunulmasını talep ediyordu. Bu esnada Londra Büyükelçisi Sıdkı Efendi'nin kaleme aldığı bir

raporda İngiliz ordusunun yeniden İskenderiye'ye gönderileceği istihbaratına yer vermesi, İstanbul yönetiminin bir kez daha Londra ve Paris arasında sıkışacağına işaret ediyordu.[104] Fakat bu sefer ne İngiliz ordusunun ne de dışişleri bakanlığının Mısır'ın meşru yöneticisi olan Osmanlıları göz ardı etmek gibi bir planı vardı. Sahada bulunan İngiliz subaylar da Londra ile aynı şekilde düşünüyordu. Nitekim Babıâli'yi gözden çıkartmayan Amiral Nelson, 11 Şubat 1804'te gönderdiği iki mektupla Fransa'nın Toulon'da hazırladığı donanma konusunda Sadrazam Yusuf Ziya Paşa ile Kaptan-ı Derya Mehmed Kadri Paşa'yı uyarıyordu. Söz konusu filonun limandan ayrılmasının Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilanı anlamına geldiğini belirten Nelson, Osmanlı makamlarının Napoléon'un "zehirli diline" aldanmaması gerektiğinin altını bir defa daha çiziyordu.[105] Bu sırada "savunma ve uyarı amacıyla" Mısır'a ve İzmir limanına birer savaş gemisi göndermeyi planlayan amiral, Boğazlar'ı ve Karadeniz'i kontrol edebilecek imkânlardan yoksun olduğundan yakınmaktadır.[106]

Toulon'da hareketlilik devam ederken[107] Kuzey İtalya'daki Fransız ordusunu da göz önüne alan Nelson'un dikkati bir anda Mora'ya kaydı. Mısır'ın uzak bir hedef olduğunu düşünen amiral, Fransızların İskenderiye'den önce İngiliz çıkarları açısından büyük bir öneme sahip olan Mora'ya saldıracağını düşünmektedir. Bu konuda yaptığı tahminleri, Fransızların Adriyatik'te ele geçirebildikleri bütün Rum bandıralı nakliye gemilerine el koymaya başlamasına istinat ediyordu.[108] Dolayısıyla Yanyalı Ali Paşa'nın İngiltere'den talep ettiği iki uzman topçu ve bir savaş gemisi derhal Mora'ya ulaştırılmalıydı; zira İngiliz hükümeti bu istekleri cevapsız bıraktığı takdirde, Ali Paşa Fransa'nın "seve seve" yapacağı askeri yardımı kabul etmekten geri durmayacaktı. Mora'nın kaybı sadece Doğu Akdeniz ve Süveyş Berzahı'nın değil fakat aynı zamanda Boğazlar ve Karadeniz'in de Fransız tehdidi altına girmesi anlamını taşıyordu.[109] Cezayir'in de kısa bir süre içerisinde Fransa tarafından işgal edileceğini düşünen Nelson-Ball ikilisi, 1804 Ağustos'unda Londra'dan ümitlerini kesmiş gibidirler. Rusya'nın Balkanlar'daki Osmanlı topraklarını ele geçirme arzusunun İngil-

tere lehine nasıl kullanılabileceğini düşünen Nelson, Rus Akdeniz filosunun bölgede artan etkinliğinin Fransızları Batı Hint Adaları'na yönelteceğini tahmin ediyordu.[110]

Villeneuve komutasındaki Fransız filosu, tüm hazırlıklarını tamamladıktan sonra 18 Ocak 1805'te Toulon'dan ayrıldı.[111] Filoda yedi bin mevcutlu bir piyade tugayının bulunması, Nelson'un tedirginliğini artıran unsurlardan birisiydi. Fransa'nın Kahire Konsolosu Lesseps'in aynı dönemde diplomatik manevralarla Memlûkleri Fransa tarafına çekmeye çalışması,[112] Fransız taraftarı olarak görülen Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Memlûklere karşı seferlere ağırlık vermesi ve aynı yıl içerisinde İstanbul'daki Fransa sefiri Mareşal Brune'un merkeze çekilmesi, Londra'daki siyasi mahfilleri de hareketlendirecek nitelikte gelişmelerdi.[113] Ancak bu sefer hava şartları, ilk saldırının aksine Fransız filosunun Mora ya da Mısır'ı vurmasına müsade edecek nitelikte değildi.[114] Fransa'nın Sardinya, Sicilya, Mora ya da Mısır'ı hedef aldığı yönünde görüş bildiren Amiral Nelson derhal Napoli ve Messina'nın korunması için gereken önlemleri aldı.[115] Akdeniz'de yeni bir kovalamacanın başladığına işaret eden Fransız harekâtı, bölgedeki tüm İngiliz savaş gemilerini harekete geçirmiştir. 21 Ocak 1805'te *Seahorse* fırkateyninin Sardinya'nın güneyinde bir Fransız fırkateyni ile karşılaşması Fransız filosunun doğuya doğru ilerlediğini gösteriyordu.[116] Fransa'nın Mısır'a saldıracağı konusunda artık en ufak bir şüphesi kalmayan Nelson, İskenderiye'deki İngiliz konsolos muavini (*proconsul*) Samuel Briggs'i 4 Şubat 1805 tarihli bir mektupla durumdan haberdar etti. Fransızların Mısır'a doğru ilerlediklerini, fakat kötü hava şartları sebebiyle muhtemelen filonun zarar görmüş olduğunu belirtiyor, İskenderiye yönetiminden tahkimatları güçlendirmesini ve Fransız filosunun eski limana girişini önlemek üzere mansapta (liman ağzı) batırılacak gemiler hazırlamasını istiyordu.[117] Nelson bir taraftan Briggs'i bilgilendirirken diğer taraftan da yine izini kaybettiği Fransız filosunu aramakla meşguldü. Rüzgârın esiş istikametinden Fransız filosunun Mora'ya saldırdığını düşünen Amiral, 2 Şubat 1805'te bölgeye intikal etti, ama düşmanın Mora'da olmadığını anladığında dümeni derhal İs-

kenderiye'ye kırdı. Fakat serseri mayın misali Akdeniz'de dolaşan Fransız donanmasının hedefinde ne Mora ne de İskenderiye vardır. Bu durumdan habersiz olan muzaffer ama saplantılı İngiliz amiral, 7 Şubat 1805'te bir kez daha kendisini İskenderiye açıklarında göstermiştir.[118] Karşılaştığı manzara gerçekten de içler acısıdır: Şehirdeki 300 civarında Nizâm-ı Cedîd neferi uzun süredir ne tayinat ne de maaş almıştır; limanda demirli üç Osmanlı fırkateyninin durumu da askerlerden farklı değildir. Tahkimat da İngiltere'nin çekilirken bıraktığı haldedir; dolayısıyla mevcut durum göz önünde bulundurulduğunda Fransız filosunun yapacağı basit bir harekâtla İskenderiye'yi rahatça işgal etmesi işten bile değildir. Fransızların işgalden sonra tahkimatları güçlendirmeleri ise İngiltere'nin Süveyş ticaretine veda etmesi anlamına gelecektir. Mısır'daki durum da İskenderiye'nin Osmanlı güçleri tarafından savunulamayacağını gösteriyordu: Memlûkler ve Mehmed Ali Paşa Yukarı Mısır'da çatışma halindeydiler. Arnavut başıbozuklar, paralarını ödemeyen Memlûkleri terk ederek Babıâli tarafına geçmiş olsalar da İskenderiye'de kendisini gösteren Fransa'ya katılmaları çok yüksek bir ihtimaldi. Arnavutları yanına alan Fransızların bir kez daha Kahire'ye girmeleri ve hatta Adriyatik ile Ege'de bir süredir el koydukları nakliye gemileriyle daha fazla Arnavut'u Mısır'a taşıyarak 20.000 askere malik ve Fransa yörüngesinde dolaşacak bir devlet kurmaları, Nelson'un kafasındaki senaryolar arasındaydı. Oysa ki, Amiral Nelson'un yaptığı plana göre iyi talimli ve her türlü ihtiyacı karşılanmış altı yüz nefer rahatlıkla bölgeyi savunabilir ya da aynı niteliklere sahip bir güç İskenderiye'yi işgal edebilirdi.[119] Nelson'un çizdiği senaryoların gerçekleşme ihtimaline karşı Mart ayı içerisinde önlem almaya çalışan savaş bakanlığı, İtalya'da üslenen İngiliz kara ordusu komutanı General Craig'e "Fransa'nın Mısır'a dair projelerinin yürürlüğe gireceğini düşündürecek bir durum ortaya çıkarsa İskenderiye'nin İngiltere tarafından işgalinin gerekli hale geleceğini" bildirmişti.[120] İngiliz hükümeti tam iki sene sonra böyle bir trajik durumun ortaya çıktığını düşünecekti.

I

Kuşatma Altındaki İki İmparatorluk: İngiltere ve Osmanlılar (1806-1807)

Mısır, 19. yüzyıl başında ne İngiltere'nin ne de Babıâli'nin ilgilenmek zorunda olduğu tek problemdi. İngilizlerin Avrupa ve Amerika'da[1] yaşadığı hayal kırıklığı Mısır'dan çok daha ciddiydi. Napoléon'un 1805'te Ulm ve Austerlitz'le başlayan seri zaferleri Ekim 1806'da Jena ile devam ediyordu. Bu süreçte Habsburglar bir anda koalisyonun dışına savrulmuş ve çaresiz kalan Prusya, barış ümidiyle 22 Ekim 1806'da Napoléon'la görüşmeye başlamıştı. Babıâli, Muhib Efendi'yi Paris'e göndererek Napoléon'u imparator olarak tanımakla kalmamış,[2] ama aynı zamanda İngiltere ile mevcut ittifak antlaşmasının süresini uzatmakta ayak sürümeye de başlamıştı. İngiltere'nin Akdeniz filosu, artık Boğazlar'ı istediği gibi kullanamayan Rus savaş gemilerinin lojistik ihtiyaçlarını da düşünmek zorundaydı. Her ne kadar Reisülküttab Vasıf Efendi Babıâli'nin Londra'ya karşı bir tavır içerisinde olmadığını ve İngiltere ile Osmanlı İmparatorluğu'nun "aynı bünyedeki iki organ gibi" görülmesi gerektiğini belirtse de İngiliz yönetimi durumdan

oldukça rahatsızdı.[3] Hayatının son günlerini huzur içerisinde geçirmeye çalışan William Pitt öylesine gergin günler yaşıyordu ki, odasında asılı olan dünya haritasına bakmaya bile dayanamıyor, kaldırılmasını istiyordu.

Fransız birliklerinin 27 Ekim 1806'da Berlin'e girmesi ve Prusya'nın neredeyse tamamını Napoléon'a teslim eden antlaşmanın 16 Kasım'da imzalanması, Osmanlı toprak bütünlüğünü simgeleyen Polonya'ya ve Balkanlar'a tüm gözlerin bir kez daha çevrilmesine yol açtı. Osmanlı toprak bütünlüğünün garanti altına alınmış olması, General Sebastiani'nin İstanbul'a ayak bastığı 9 Ağustos 1806'dan itibaren Osmanlı başkentinde ağırlık kazanan Fransa'nın Akdeniz'de üstünlük kurmasına hizmet ediyordu.[4] Üstelik Fransa, 20 Temmuz 1806'da imzaladığı Clarke-d'Obrill Antlaşması'yla Rusya ile Osmanlı sınırlarını garanti altına alarak Habsburglara da baskı uygulamaya başlamıştı.[5] Fransa'nın Dalmaçya'daki ve Rusya'nın Balkanlar'daki dalaverelerinden oldukça rahatsız olan Viyana idaresine bundan sonra Napoléon karşısında çizilen rol, muhtemel bir İngiliz-Fransız barışında arabuluculuk yapmaktan fazlası değildi.[6] Fransa, İngiltere ve müttefiklerini ayırarak İngilizleri Kıta'da kurulacak bir koalisyondan uzak tutma, hatta Londra'ya karşı bir koalisyon oluşturma şeklindeki temel hedefine adım adım yaklaşıyordu. Rusya'nın Eflak ve Boğdan'ı işgaliyle eşzamanlı olarak 22 Kasım 1806'da Napoléon'un İngiltere'ye karşı ilan ettiği kıta ablukası bu stratejinin bir sonucuydu.

Babıâli'nin Rus taraftarı olarak gördüğü Eflak ve Boğdan voyvodalarını 1806 Ağustos'unun son günlerinde azlederek yerlerine siyaseten Fransa'ya daha yakın iki voyvoda ataması, İstanbul'daki İngiliz ve Rus elçiliklerini harekete geçirdi. 1802 tarihli konvansiyon gereğince St. Petersburg'un onayı olmaksızın Eflak ve Boğdan'a voyvoda ataması yapamayan Babıâli, İstabul'daki müttefik elçiler arasında adeta kapana sıkışmış gibidir.[7] İstanbul'daki Rus büyükelçisi İtalinskiy, Osmanlı sınırlarında bekleyen Rus birliklerinin Memleketeyn'e girmesini tavsiye ederken İngiliz büyükelçi Charles Arbuthnot Babıâli'yi baskı altına almıştır. Babıâli'nin ilk hamlesi, voyvodaların azilleri sırasında Rusya'nın onayının alınmaması

hususunda sabık Sadrazam Hafız İsmail Paşa'yı suçlamaktı;[8] ancak Napoléon'un Polonya'daki faaliyetlerinden ve Dalmaçya'daki Fransız ordusundan çekinen Rusya'nın bir anda Eflak ve Boğdan'ı işgali, Sırp ve dağlı isyanlarıyla mücadele etmeye çalışan Osmanlı yönetimini oldukça zor bir durumda bırakmıştır. Bu sırada ne Fransa'ya ne de müttefikleri İngiltere ve Rusya'ya savaş açmak gibi bir niyeti olan Babıâli, St. Petersburg'u kaybettiğinin çoktan farkına varmıştı. Bu süreçte İstanbul'daki İngiliz büyükelçisi Arbuthnot'un da İtalinskiy'den yana tavır alarak[9] uzlaşmaz bir tutum içine girmesi, varlığı uzun süredir unutulmuş Londra büyükelçisini Osmanlı yönetimine bir anda hatırlatıvermişti. III. Selim tarafından Kral III. George'a, Reisülküttab Galib Efendi tarafından da Dışişleri Bakanı Vikont Howick'e hitaben kaleme alınan birer özel mektup ve yeni talimatlar, Londra Büyükelçisi Sıdkı Efendi'ye gönderilmiştir.[10] İstanbul'daki İngiliz sefareti ile yapılan mülakatlarda, İngiliz ve Rus donanmalarının İstanbul'a ortak bir harekât düzenleyeceğini Arbuthnot'un "sarihen beyan etmesi" ve yol izni istemesi, fakat daha sonra bunu beklemeden İstanbul'a gelen bir İngiliz fırkateynine binerek görev yerinden ayrılması Babıâli'yi endişelendirmekteydi. Sıdkı Efendi, Arbuthnot'un sergilediği garip davranışları elçi ile Reis Efendi arasındaki mükalemelerin kendisine gönderilmiş mazbatalarını delil göstererek İngiliz makamlarına açıklamakla ve Babıâli'nin, Londra yönetimini hâlâ dost ve müttefik olarak gördüğü konusunda İngiliz yönetimine garanti vermekle görevliydi. Osmanlı İmparatorluğu'nda hayatlarını sürdüren İngiliz tebaası halen III. Selim'in güvencesi altındaydı. Çanakkale açıklarında bekleyen İngiliz filosunun, sefaret tercümanı Pizani aracılığıyla kaptan-ı derya ile temas halinde bulunduğunun altını çizen talimatlarda, Charles Arbuthnot'un beş-altı ay önce eşini kaybetmesinin ardından sergilediği "garip hallerden" ve intihar girişiminden de İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın haberdar edilmesi isteniyordu.[11] Ancak esas garip olan şuydu ki, tıpkı Charles Arbuthnot[12] gibi Sıdkı Efendi de böylesine nazik bir zamanda nazik bir görevi yerine getirebilecek niteliklere sahip değildi. Görev yeri Londra'ya ulaştıktan hemen sonra bir İngiliz'le evlenip çok sayıda çocuk sahibi olan Sıdkı Efen-

di, günde iki şişe içki içen bir hastalık hastasıydı (hipokondriyak). Paraya düşkünlüğü[13] bir tarafa çoğu zaman nerede olduğunun bile farkında bulunmayan Sıdkı Efendi, bir keresinde, Hyde Park yakınlarındaki St. Portman Square'de bulunan evinin penceresinde yanında fahişelerle beraber çırılçıplak bir halde görülmüş ve *The Times*'a haber olmayı başarmıştı.[14] Dolayısıyla Sıdkı Efendi'nin aldığı talimatlar gereği İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na verdiği notaya 1807 Nisan ayı sonuna kadar cevap verilmemesinde, bakanlığın Arbuthnot'dan haber alamaması kadar Osmanlı elçisi konusundaki çekinceleri de etkili olmuş olmalıdır.[15]

Bu bilgiler ışığında, müstamen tüccar hususunda yaşanan sürtüşmelerin ya da voyvodaların azledilmelerinin Babıâli ve müttefikleri arasındaki sorunların sadece görünen yüzü olduğuna rahatlıkla hükmedilebilir. Voyvodaların, azillerinden birkaç ay sonra, 17 Ekim 1806'da, İstanbul hükümeti tarafından görevlerine iade edilmesine rağmen Rus ordusunun Balkan sınırlarını aşarak Osmanlı topraklarına girmesi, yaşanan problemin derinliğine işaret ediyordu.[16] Bu derin problem, General Mikhelson'un 21 Kasım 1806 tarihinde Balkan sınırlarındaki Osmanlı makamlarına verdiği ultimatomda da kendisini göstermektedir. Mikhelson'a göre Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'nun zor günler yaşadığı 1799'da Ege adalarını, Boğazlar'ı ve Balkanlar'ı işgal edebilecek imkânlara sahipken Babıâli'ye yardım etmekten geri durmamıştı. Ancak özellikle Napoléon'un Austerlitz zaferinin ardından Fransa'ya uyan Babıâli, mevcut ittifak antlaşmasını uygulamakta çekingenlik göstermeye başlamıştı. Bu durumda bile Çar I. Aleksandr, Babıâli'yi düşman olarak görmeyi düşünmemişti. Nitekim izlenen politikanın "Françalu'ya tarafgir olan bazı eşhasın fiili" olduğunu bilen çar hazretleri, bu süreçte Osmanlı İmparatorluğu'na "düşman gibi bakmaya hakkı var iken" sadece İstanbul'daki Rus temsilcileri aracılığıyla Babıâli'yi Napoléon'a yaklaşmaması konusunda "mümkün mertebe" uyarmakla yetindi. Fakat Napoléon'a "meyl ve ihtisası olan" Babıâli'deki "müdiran-ı umurun söz sahipleri" ya da Nizâm-ı Cedîd ekibi bu uyarılara aldırış etmedi. Tamamıyla St. Petersburg'un görüşlerini seslendiren General Mikhelson'a göre Napoléon'un

Osmanlı idaresine açıkladığı "zahiri" hedef, "güya" Yeniçeri Ocağı'nı "izale" ve "Nizâm-ı Cedîd'e muhalif olan Müslümanları [III. Selim'in] taht-ı itaatine idhal etmek"ti.[17] Ancak bu bahaneyle, dağlılar ile Babıâli arasındaki çatışmaların sürdüğü ve Sırpların isyan halinde olduğu Rumeli'ye asker sokacak olan Napoléon, gerçekte Osmanlı İmparatorluğu'nu "bila-mani zabt ve istila ve şark taraflarının dahi imparatoru" olmak istiyordu. Fransa'nın bu hedefinin farkında olan Çar I. Aleksandr'ın, Nizâm-ı Cedîd ekibinin sözlerine inanan III. Selim'i uyarmak için ordularından bir kısmını Eflak ve Boğdan'a sokması adeta bir zorunluluk halini almıştı. Bu bağlamda Rus ordusunun Balkanlar'ı işgali veya Amiral Senyavin'in Ege'de yapacağı harekât, I. Aleksandr'ın "fetih emelleri" beslemesinden değil ama Babıâli'yi Fransa'nın entrikalarından kurtarmak içindi.[18] Dolayısıyla III. Selim derhal "müdiran-ı umurundan Fransa tarafgirlerini azl ve tard" etmeli, Rusya ile 1799'da imzalanan ittifak antlaşmasında açıkça belirtildiği üzere Rus gemilerinin İstanbul Boğazı'ndan geçerek Venedik Körfezi'ne ulaşmalarına izin vermeli, Akdeniz'deki Fransız gemilerini techiz eden ayanlara karşı gereken önlemleri almalı ve son olarak Fransızları Dalmaçya'dan çıkartmak için müttefiklerine yardım etmeliydi. Ultimatomda açıkça altı çizilen Nizâm-ı Cedîd ekibinin İstanbul'dan uzaklaştırılması talebinden başka Napoléon'a "tarafgir" olan Yanyalı Ali Paşa'dan da ismen bahsediliyordu. Ali Paşa'nın, Rusya'nın garantörlüğü altında bulunan Yediadalar Cumhuriyeti'nde işgal ettiği bölgelerden çekilmesinin sağlanması[19] ve Rus tüccarlara yaptığı kötü muamelenin önlenmesi gibi konularda Babıâli'den gerekli önlemleri alması ultimatomda öne sürülen diğer şartlardı.[20] Bunlar yapıldığı takdirde Çar I. Aleksandr, Memleketeyn'e giren ordularının bir bölümünü çekeceğini vaat ediyordu. Fakat Rusya, bölgede bulunan ordularının bir kısmını "asayiş ve refahı korumak amacıyla" her hal ve kârda Eflak ve Boğdan'da bırakmak zorundaydı. Ultimatom, Memleketeyn'de bulunan Rus subayların, Babıâli üzerine düşeni yaptığı takdirde ahaliye zulm etmeyeceklerini de garanti ediyordu. General Mikhelson tarafından dile getirilen bu istek ve vaatler bir taraftan Osmanlı içişlerinin uluslararasılaşmasına referans verir-

ken diğer taraftan da Rusya'nın doğrudan Napoléon tarafından yönlendirildiği düşünülen Nizâm-ı Cedîd ekibini ve Yanyalı Ali Paşa'yı hedef aldığını göstermektedir. Dolayısıyla Mikhelson açık bir şekilde ifade etmese de Rusya'nın Memleketeyn'i işgali, aslında Napoléon'un Prusya'nın yerini aldığı Polonya'daki Fransız varlığına ve Kuzey İtalya'da saldırmaya hazır bekleyen Fransız ordularına karşı alınmış bir önlemdi.[21] Silistre Valisi Mustafa Paşa'ya verilen söz konusu ultimatomun bir benzerini Pehlivan Ağa da Haziran 1807'de almıştı. Rusya'nın tehditlerle dolu ultimatomlarına Babıâli'nin cevabında ise savaşın Dalmaçya'daki Fransızlara saldırmak için Rusya tarafından başlatıldığı görüşüne yer veriliyordu. Babıâli'nin barış müzakerelerinin başlaması için ön şartı ise oldukça ağırdı: "Rusya'nın Kırım'dan çekildiğine dair bir senet vermesi." Dolayısıyla Osmanlılar ve Rusya arasında kısa vadede bir barış pek de mümkün gözükmüyordu.[22]

Mikhelson esasen ultimatomunda bölgedeki güvenlik sorunlarına atıfta bulunarak Memleketeyn'i işgalini konsolide etmeye çalışıyor olsa da uyarılarında çok da haksız sayılmazdı; zira Fransa'nın İstanbul Büyükelçisi Sebastiani Babıâli'yi, Fransız propaganda makinesi ise İstanbulluları sürekli sabık müttefiklerine karşı kışkırtıyordu.[23] General Sebastiani, katıldığı Babıâli meşveretlerinde Rusya ve İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkma arzusunda olduklarından bahisle Eflak ve Boğdan işgalini bu arzuya bağlıyordu. Kaldı ki, Fransa büyükelçisine göre Fransız orduları, Osmanlı İmparatorluğu'nu Rusya ve İngiltere'ye karşı korumak için Polonya'ya girmişti. III. Selim'e gönderdiği namelerde kendisini inançlı Müslümanların müttefiki olarak gösteren ve Vahid Efendi ile yaptığı harekât planlarından bahseden Napoléon[24] bu hamlesiyle ayrıca Rus donanmasının Karadeniz'den, İngiliz donanmasının Akdeniz'den ve General Mikhelson'un Balkanlar'dan hareketle İstanbul'da buluşma planlarını bozmuştu. Hatta Rus savaş planlarına dair istihbarata göre, azledilen voyvodalar Mourouzi ve İpsilantis'in sağlayacağı lojistik imkânlarla Sırpların Belgrad ve Böğürdelen kalelerini zapt etmesi işten bile değildi. Napoléon'un Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtarmak için Polonya'yı işgal ettiğine

dair iddiası oldukça şüpheli bir iddia olsa da General Sebastiani'nin İstanbul'da seslendirdiği Rus harekât planı tamamıyla gerçekti. Üç taraftan İstanbul'u kuşatmak isteyen Rusya, kara birlikleriyle Balkanlar'dan, Akdeniz ve Karadeniz filolarıyla da denizden İstanbul'u abluka altına almak istiyordu.[25] Bu planın Fransa'yı ilgilendiren tarafı ise Amiral Senyavin'in görev emrinde yazılıydı. 8 Ocak 1807 tarihli talimatlara göre, Senyavin Ege Denizi'nde yapacağı hamlelerle Fransa ile Mısır ve İstanbul ile Asya eyaletleri arasındaki irtibatı kesecek, ardından da General Mikhelson ile müşterek hareket ederek Mora'daki Rumları bir kez daha isyana teşvik edecekti. Bu bağlamda Rusya'nın ilk hedefi Sırplar değil de daha kolay ele geçirilebileceği düşünülen Mora'ydı. Rusya'ya Akdeniz'de kalıcı bir üs sağlayacak olan Mora'nın işgalinden sonra Senyavin, Çanakkale üzerinden Marmara'ya girerek Rusya'nın Karadeniz filosu ve Balkanlar'dan gelen kara ordusuyla İstanbul'da buluşacaktı.[26]

Polonya'nın güvenliği için büyük bir öneme sahip olan Balkanlar'ın Rusya gibi güçlü bir devletin hâkimiyetine geçmesi Fransa'nın güvenliğini doğrudan tehdit ediyordu. Bu tehdit aslında 1805'ten beri sürmekteydi. General Sebastiani, 1799 ittifakının yenilenmesi için 1805'te yürütülen müzakereler esnasında Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nu korumak ve bölgedeki Ortodoksların güvenliğini sağlamak bahanesiyle Balkanlar'a Rus garnizonları yerleştirilmesini teklif ettiğinin farkındaydı.[27] İttifak antlaşmasının 1799'da imzalandığı şekilde 23 Eylül 1805'te onaylanması, o sırada Balkanlar'dan çok Boğazlar'a ihtiyaç duyan Rusya için belki bir kayıp olarak nitelenebilir; fakat 1806'da Rusya'nın Balkanlar'da oluşturduğu tehdit son derece gerçekti. Bu tehdit karşısında İsmail Kalesi'ni cansiperane savunan Pehlivan Ağa (Baba Paşa)[28] bir tarafa bırakıldığında Balkanlar'daki Osmanlı güçlerinin zayıflığı ve bölgedeki genel ayaklanma hali, Napoléon'un Sırplar üzerine sefer yapma isteğini artırıyordu. Dolayısıyla Sebastiani, bir ay önce III. Selim'in de kabul ettiği üzere Dalmaçya'daki Fransız ordusunun Balkanlar'a hareketine derhal izin verilmesini ve Sofya'daki Osmanlı ordusuyla ortak sefere başlamasının önünün açılmasını istiyordu. Nitekim Sırpların "galeyan" halinde olması, Rumeli'yi III. Selim'in

taht-ı iktidarına sokacak Fransız-Osmanlı harekâtı için bulunmaz bir fırsattı. Kaldı ki, Sebastiani'nin verdiği bilgiye göre General Mikhelson'un Dalmaçya istikametinde hareketlenmesi Babıâli izin verse de vermese de Fransız ordularının Balkanlar'a girmesini zorunlu kılacaktı. Diğer taraftan, Sebastiani'nin "insana müstevli olan şeytanlara" benzettiği Mourouzi'lerin seslendirdiği şekilde, Mikhelson'un ultimatomundaki şartların Babıâli tarafından kabul edilmesi ihtimali ve arabuluculuk için İstanbul'a gelen Prusya sefiri Baron Snefft von Pilsasch[29] Fransız idaresini oldukça rahatsız eden meseleler arasındaydı. Fakat Osmanlı hükümeti, Balkanlar'a girecek 25.000 Fransız askerine bölge ahalisi tarafından ya da daha açık bir ifadeyle bölgedeki ayanlar tarafından tepki gösterilmesinden çekiniyordu. Baron Snefft'le görüşme yapılmaması konusunda Babıâli'yi açıkça tehdit eden Sebastiani, Fransız ordusunun Balkanlar'a girmesine karşı çıkanların Osmanlı padişahına"sadık" kullar olmadığını belirtiyordu. Fransa'ya yakın duran Sadrazam Hafız İsmail Paşa, Reisülküttab Vasıf Efendi, Sadaret Kethüdası İbrahim Efendi, Reşid Efendi ve Hacı İbrahim Efendi'nin "devletlerine sadık olduklarından" şüphe etmeyen Fransız büyükelçi, sorunun aslında meşveretlere katılmayan ricalin çıkardığı fesatlardan kaynaklandığını düşünüyordu. Bu meyanda, aslında General Sebastiani de en az General Mikhelson kadar Osmanlı içişlerine karışmaktaydı. Bir orta yol bulmaya çalışan Nizâm-ı Cedîd ekibi, Osmanlı ordusu Bosna'da sükûneti sağladıktan sonra Fransız ordularının Balkanlar'a girmesini öneriyordu. Ancak bu teklif de Sebastiani'yi tatmin etmekten uzaktı. Sırpların Vidin'i almasından ve Rusların Tuna'yı geçmesinden endişelenen Fransız elçi, General Marmont'un bir an evvel Balkanlar'a girmesinde ısrarlıydı. Kaldı ki, Sebastiani Balkanlar'a geçici olarak girecek Fransız ordusunun Sırp İsyanı sona erdikten sonra derhal çekileceğine dair "namusu üzerine yemin" ediyordu. Aslında ne Sırp İsyanı ne de Osmanlı topraklarının işgali Fransa için bir sorundu. Napoléon için tek mesele Rusya'nın dikkatini Polonya'dan olabildiğince uzaklaştırarak çarın ordularının hiç olmazsa bir kısımını daha Vistül Nehri'nden Tuna'ya kaydırmasını sağlamak ve güneyden yeni bir cephe açmaktı.[30]

Dalmaçya'daki Fransız ordularının yanı sıra İran'ın toprak bütünlüğü konusunda 19. yüzyıl başında yaşanan sıkıntılar da Güney İtalya merkezli olarak Akdeniz'de hâkimiyet kurmaya çalışan İngiliz diplomatları rahatsız ediyordu. İran'ın ancak Kafkasya'daki sınır problemlerinin çözülmesiyle bir arada tutulabileceğini düşünen Dundas ve ekibi, Rusya'nın bölgedeki genişlemesinden değil ama tam aksine muhtemel bir İran-Fransa ittifakından çekiniyordu. Benzer çekincelere sahip olan Marki Wellesley de Hindistan'ın karadan işgal edilebileceğine artık inanmaya başlamıştı.[31] Napoléon'un Amédée Joubert'i askeri uzman sıfatıyla 1806'da Tahran'a göndermesi, Fransa'nın Rusya'ya karşı yeni bir ittifak peşinde koştuğunu gösteren en önemli delildi.[32] Dağıstan konusunda oldukça hassas davranan Abbas Mirza'yı askeri uzmanlar aracılığıyla yanına almaya çalışan Napoléon, bu hamlesiyle Rusya'nın yanı sıra Hindistan'ı da hedef alıyordu.[33] İngiltere'nin Yanya Konsolosu John P. Morier'in Doğu Hindistan Şirketi'nin Bombay'daki merkezine 25 Mart 1807'de gönderdiği mektupta Fransa'nın Kuzey Anadolu'dan İran'a geçme planından bahsetmesi, Marki Wellesley'in gördüğü kâbusu gerçek zannetmesine yol açtı.[34] Hindistan'daki İngiliz yönetimi için kâbus aslında General Sebastiani'nin İstanbul'a gelişiyle beraber başlamıştı. Kendisine verilen ilk talimatlar Fransız elçiyi Babıâli'nin güvenini kazanmakla ve belki daha da önemlisi, Tahran'dan başlayıp İstanbul üzerinden Paris'e ulaşan rotanın kullanımı için bu üç devlet arasında bir ittifak kurmakla görevlendiriyordu.[35] Napoléon, 18. yüzyılda Habsburglara karşı İsveç, Fransa, Polonya ve Osmanlı İmparatorluğu tarafından kurulan doğu seddinin (*Barriére de l'est*) bir benzerini yeniden inşa etmeye çalışıyordu. Bu seferki seddin mahir mimarı, Rusya ve İngiltere ile Babıâli arasında yaşanan krizde maharetini sergilemekte olan Sebastiani'ydi. Fransız büyükelçinin İran konusunda yaptığı çalışmalar da kısa sürede sonuç verecek ve Aralık 1806'da Vahid Efendi ile beraber Polonya'ya seyahat eden İran elçisi ile Napoléon, 1807 Nisan'ında Finkenstein'da Fransa-İran ittifakını karara bağlayacaktır.[36] Fransa'nın Basra Konsolosu Joseph Rousseau'nun Nisan 1807'de Tahran'a atanması ve Mayıs 1807'de General Gardane'ın beraberindeki askeri uzman-

larla beraber İran yolunu tutması, mevcut durumun İngiltere açısından hassasiyetine işaret etmekteydi.[37] Nitekim General Gardane'ın görev emrinde açık bir şekilde yazdığı üzere hedef önce İran ve sonra da Hindistan'dı.

Kıta'daki koalisyonun çökmesi ve başarısız Güney Amerika seferleri dolayısıyla köşeye sıkışan İngiltere ise bu sırada elinde kalan tek müttefiki Rusya'ya çaresizce yardım etmeye çalışmaktadır. Rusya, tam da Napoléon'un düşündüğü gibi, Eflak ve Boğdan'ı işgal etmek için yaklaşık 60.000 kişilik bir orduyu Polonya'dan Balkanlar'a kaydırmak zorunda kalmıştı.[38] I. Aleksandr ayrıca, İran'ın oluşturduğu tehdidi bertaraf etmek için Gürcistan'da da hatırı sayılır miktarda asker bulunduruyordu.[39] General Marmont'u Kuzey İtalya'da meşgul ederek olduğu yerde sabitlemeye çalışan İngiliz diplomatların planlarını altüst eden olaylar dizisi sonuçta İngiltere'yi Güney İtalya'ya, Rusya'yı da Balkanlar ve İran'a hapsetmişti.[40] Bu şartlar altında Londra'nın seçenekleri oldukça sınırlıydı. Ayrıca bu sınırları çizen sadece Napoléon da değildi. Örneğin Aralık 1806'da Polotsk'ta Napoléon karşısına çıkan Rus ordusuna İngiltere'nin yardım ulaştırması neredeyse imkânsızdır. Kara gücünden yoksun İngiltere açısından kışın donan Baltık Denizi, Rusya'ya ulaştırılacak donanma yardımının önündeki en ciddi engeldir.[41] Coğrafyanın çizdiği sınırların ötesinde, Kuzey İtalya'daki Fransız orduları da İngiltere'yi Akdeniz'de sıkıştırmaktadır. Dalmaçya üzerinden Rusya'ya saldırması beklenen Fransızların dikkatini başka bir yöne çekmek, İngiltere için bir diğer seçenektir ancak Kuzey İtalya'ya yapılacak bir sefer için en azından 25.000 kişilik bir ordunun seferber edilmesi gerekmektedir. Buna mukabil Güney Amerika'da ve ayaklanmaların yeniden başladığı Hindistan'da savaşmakta olan İngiliz piyadesinin hiçbir yere kıpırdayacak durumu yoktur.

Daha önce belirtildiği üzere Osmanlı başkentinde yaşanan gelişmeler de hem siyasi hem askeri açıdan İngiltere'nin aleyhinedir. İtalinskiy ve Babıâli arasındaki gerilime ortak olan İngiltere büyükelçisi Charles Arbuthnot, Akdeniz Donanma Komutanlığı'ndan bir filonun Babıâli'ye gözdağı vermek amacıyla bölgeye intikal et-

mesini daha Rusya'nın Eflak ve Boğdan'ı işgalinden evvel istemekteydi. General Sebastiani'nin sıra dışı bir şekilde İstanbul'da ağırlanmasından ve gördüğü ilgiden rahatsız olan Arbuthnot, İngiltere ile mevcut ittifakın yenilenmesini ve Rus gemilerinin Boğazlar'dan serbestçe geçmesini talep ediyordu.[42] 1806 bahar ve yaz aylarında yapılan görüşmelerde İngiliz elçi ve Babıâli arasında belirli bir uzlaşı ortaya çıkmış olsa da kalıcı bir çözüme ulaşılması pek de mümkün değildi. Rusya ile savaşın sürdüğü ve Dalmaçya'daki Fransız ordusunun tehdidi altında bulunduğu bir dönemde Babıâli, her zamanki gibi, meseleleri bürokrasinin ağır işleyen çarklarına atarak zaman kazanmaya çalışıyordu. Üstelik Osmanlı yönetimi, görüşmelerin sürdüğü Aralık 1806'da, Rusya'nın müttefiki olarak gördüğü İngiliz bandıralı ticaret ve savaş gemilerinin Karadeniz'e giriş-çıkışını yasaklamıştı.[43] Bu durum karşısında tavrı her geçen gün sertleşen Arbuthnot ile Babıâli arasındaki gerginlik de 26 Ocak 1807 tarihinde zirveye çıkmıştır. Reisülküttab Galib Efendi, İbrahim Nesim Efendi, İsmet Beyefendi ve Kethüda Bey'le bir araya gelen İngiliz elçi, İngiliz-Osmanlı ittifakının yenilenmesi için yaptığı girişimleri Babıâli'nin türlü bahaneler öne sürerek sonuçsuz bırakmasından rahatsız olduğunu belirtmiş[44] ve ayrıca Nizâm-ı Cedîd ekibinin Sebastiani'ye "âdetten ziyâde ikrâm ve iltifât" etmesinden,[45] Fransa elçisine tahsis edilen yalıdan, Napoléon'a doğum gününde hediye edilen atlardan ve daha da önemlisi, yapılan resmi yazışmalarda Napoléon'a imparator unvanıyla hitap edilmesinden şikâyet etmişti. Müttefik bir devletin elçisi olarak kendisinin dışlanmasını[46] ve İngiltere korumasındaki beratlı tüccarlara yapılan haksızlıkları da dile getiren Arbuthnot, Balkanlar'da Fransız ordusuna geçiş imkânı sağlanması, Boğazlar'ın Rus gemilerine kapatılması ve Osmanlı Devleti'nin İngiltere safından ayrılması konusunda Fransız elçinin kaleme aldığı nota üzerine derhal istenmeyen adam (*persona non grata*) ilan edilmesi gerektiğini belirtiyordu. Mazul Reisülküttab Vasıf Efendi tarafından İngiltere büyükelçisine iletilen Sebastiani'nin notası bir tarafa, Arbuthnot'a göre İngiltere'nin düşmanı olan bir devlet Babıâli tarafından da düşman olarak kabul edilmeli ve hatta Sebastiani İstanbul'a hiç gelmemeliydi. Bu bağlamda Rusya ile

devam eden savaşın derhal durdurulmasını ve İngiliz ittifakının yenilenmesini talep eden Arbuthnot aksi takdirde, Osmanlı sınırları dahilinde bulunan İngiliz vatandaşlarından bir an önce ülkeyi terk etmelerini isteyeceğini ve kendisinin de İstanbul'a ortak harekât düzenleyecek olan İngiliz ve Rus donanmalarını beklemeye başlayacağını söylemiştir. General Sebastiani'nin katıldığı meşveret meclislerinde seslendirdiği görüşleri doğrularcasına Arbuthnot, Londra ve St. Petersburg'un Napoléon'un İstanbul'daki nüfuzunu kırmak için karadan ve denizden gerekli her tür harekâtı yapma kararında olduğunu belirtiyordu. Böyle bir durumda Rus elçi İtalinskiy'e yapılan "kötü muamele" kendisine karşı tekrarlanırsa İstanbul'dan ayrılacağı tehdidini savuran Arbuthnot, ikinci bir İngiliz filosunun İstanbul'a doğru yola çıkacağını haber veren 23 Aralık 1806 tarihli talimatnameyi Osmanlı heyetine gösterir.[47] İngiliz elçinin tavrından oldukça rahatsız olduğu mükaleme metninde yer alan ifadelerden anlaşılan Osmanlı heyeti, St. Petersburg ile mevcut ittifakın, Napoléon Rusya'ya doğru ilerlediği sırada yenilendiğini belirtmekte ve İngiltere ittifakının yenilenememesini de anlaşma görüşmeleri için gerekli ruhsatnamenin Arbuthnot'un elinde bulunmamasına bağlamaktaydı. Osmanlı İmparatorluğu'nun Sebastiani'nin verdiği notalarla idare edilmediğini dile getiren Osmanlı heyeti, Fransa elçisine tahsis edilen yalının da Muhib Efendi'ye Fransa'da yapılan ikrama karşılık olarak verildiğini öne sürmüştü. Napoléon'un imparator olarak tanınması ise tamamıyla Fransa'nın Rusya ve Habsburglara karşı kazandığı Austerlitz Muharebesi'nin (*Üç İmparator Savaşı*) bir sonucuydu. Kaldı ki, savaşın hemen başında tarafsızlığını ilan eden Babıâli, Fransa'nın Dalmaçya ordularına Balkanlar'dan geçiş izni vermemiş, fakat müttefik Rusya, savaş ilanına kadar Boğazlar'ı kullanmaya devam etmişti. Buna mukabil Osmanlı heyeti, ittifak sebebiyle tahkim edilmemiş ve "dostlukdan gayrı bir gûne talimatları olmayan"[48] Osmanlı kalelerinin Ruslar tarafından işgal edilmekte olduğunun ve Rusya'nın "Rumili'yi ifsâd için bayannâmeler neşr ettiğinin" altını çiziyordu.[49] Osmanlı tarafının öne sürdüğü argümanlara karşılık General Mikhelson'un argümanlarını tekrarlayan Arbuthnot ise Rusya'nın aslında barışçıl amaçlarla

Balkanlar'da ilerlediğini söylüyordu. İngiliz elçi ayrıca, Babıâli'nin Rusya'ya "sebepsiz savaş ilan etmesinden" ve savaş ilanı öncesinde gerginliği önlemek için General Mikhelson'a yazdığı mektupların Alemdar Mustafa Paşa tarafından Rusçuk'ta alıkonulmasından yakınıyordu. Babıâli'yi müttefikine karşı savaş açmakla açıkça suçlayan Arbuthnot, nihayet görüşmenin sonlarına doğru, İngiltere donanmasının Osmanlı karasularına girmesi halinde Rusya ile aynı muameleyi görüp görmeyeceğini sordu. Babıâli temsilcilerinden herhangi bir cevap beklemediği bu retorik sorunun ardında da İngiliz filosunun Sarayburnu'na geleceğini "peşinen" ilan etti. İngiliz elçinin bu sözleri Osmanlı heyeti açısından mükalemenin sona ermesi anlamına geliyordu. Zira Sebastiani'nin daha önce dile getirdiği üzere, Korfu'da bulunan Amiral Senyavin filosu ile Bozcaada önlerindeki İngiltere donanmasının birleşerek İstanbul'a karşı ortak bir harekâta girişmesi planlandıysa diplomatik görüşmelerin artık hiçbir anlamı kalmamıştı. Osmanlı tarafının bu kati cevabına karşılık Arbuthnot son kez taleplerini tekrarlayacaktır. İngiliz elçi, Sebastiani'nin derhal İstanbul'dan gönderilmesini, İngiltere ile ittifakın yenilenmesini, Rusya ile savaşın durdurulmasını, Rus himayesindeki beratlı tüccarlara taarruz olunmamasını, Yanyalı Ali Paşa'nın Yediadalar Cumhuriyeti'nden çekilmesini ve nihayet Babıâli'nin taraf değiştirmemesini istemekteydi.[50] Bu bağlamda Arbuthnot'un taleplerinin kabulü, Osmanlı İmparatorluğu'nun Fransa'ya savaş ilanı anlamına geliyordu. Ancak taleplerini ardı ardına sıralayan İngiliz, Osmanlı temsilcilerinin de belirttiği üzere, Dalmaçya'da önemli bir gücü bulunan ve Polonya'daki ordularının bir kısmını güneye kaydıran Fransa tehdidine karşı Babıâli'ye hiçbir güvence vermemesine mukabil İngiliz ve Rus savaş gemilerinden oluşan bir filonun Çanakkale'den girmesi durumunda Babıâli'nin tavrını öğrenmeye çalışmaktaydı. Osmanlı heyeti ise Rus gemilerinin geçişine savaş dolayısıyla hiçbir şekilde izin verilmeyeceğini, İngiliz gemilerinin ise Boğaz'da dostane durdurularak durumun Çanakkale'deki görevlilerce İstanbul'a yazılacağını ve daha sonra alınacak karara nazaran hareket edileceğini belirtmişti.[51] Bu cevap karşısında daha üst perdeden konuşmaya başlayan İngiliz elçi, İn-

giltere ve Osmanlı İmparatorluğu arasında yakında bir çatışma çıkacağını beyan ederek Osmanlı temsilcilerini açıkça tehdit etmiştir. Nitekim Arbuthnot'a göre bu mükalemenin ardından Babıâli ve İngiltere artık yarı yarıya düşman sayılırdı.[52] Bu toplantıdan sadece üç gün sonra İngiliz elçinin görev yerini gizlice terk etmesi ise aradaki düşmanlığın en önemli kanıtıydı.[53]

İngiliz elçinin Babıâli temsilcilerine karşı tutumunun gittikçe sertleşmesinde, Çanakkale önlerine intikal eden İngiliz filosu önemli bir yere sahiptir. Arbuthnot, Babıâli ile gerginlik yaşadığı süreçte Londra'ya gönderdiği raporlarda, İngiliz-Osmanlı ittifakının yenilenmesi için yaptığı girişimlerin başarısız olmasını ve Babıâli tarafından bu konuda bir seneyi aşkın süredir oyalanmasını, mevcut ittifakı bir sene evvel yenilemeyi başaran İtalinskiy'in aksine gerektiğinde kullanabileceği bir askeri güce sahip olmamasına bağlamaktaydı. Eflak ve Boğdan'ın işgaliyle Rusya'nın tavrını açıkça belli etmesi ve İstanbul'daki efkar-ı umuminin Rusya'ya savaş ilanı konusundaki ısrarı ise İngiliz-Osmanlı ilişkilerini kopma noktasına getirmişti.[54] İngiliz elçi, 3 ve 27 Eylül 1806 gibi oldukça erken bir tarihte dahi, o sırada Akdeniz filosu komutanlığı görevinde bulunan Sir Sidney Smith'e gönderdiği mektuplarda İstanbul'da ikametinin imkânsız bir hale geldiğinden ve talep etmekte olduğu filonun bir türlü gönderilmemesinden yakınıyordu.[55] Ancak Arbuthnot'un yakınmaları Londra'da yaşanan hükümet değişikliği ile son bulacaktır. Daha şahin bir Ortadoğu politikası izlenmesinden yana olan "Yetenekliler" kabinesinin işbaşına gelmesi, "son gelişmelerin Osmanlı İmparatorluğu'na karşı bir harekâtı zorunlu kıldığına" dönük seslerin Londra'daki siyasi mahfillerde yükselmesine sebep olmuştur.

Fransa'nın Mısır'ı işgali korkusu üzerine inşa edilen Hindistan müdafaasına ve Londra'dan uzaklaşan İstanbul'un cezalandırılmasına dair görüşler aslında uzunca bir süredir İngiltere'nin gündemindeydi. Nitekim Amiens Antlaşması gereği 1803'te İskenderiye'nin boşaltılmasıyla yapılan "hatanın" düzeltilmesini isteyen ve bu isteğin Londra'da sürekli canlı kalmasını sağlayanlar, daha önce belirtildiği üzere, sadece Amiral Nelson ve Sir Ball değildir. İngil-

tere'nin Kahire temsilciliği (*Resident*) görevini yürüten ve dolayısıyla bölgedeki İngiliz tüccarların ve Doğu Hindistan Şirketi'nin de çıkarlarını savunan Binbaşı Missett, kaleme aldığı raporlarla İstanbul'a ve İskenderiye'ye düzenlenecek olan harekâtın arkasındaki kilit isimlerden birisidir. 1803'te General Stuart'ın sekreteri olan Binbaşı Missett aslında, Memlûklere ve bilhassa Elfi Bey'e yakınlığı dolayısıyla İstanbul hükümeti tarafından Kahire'ye konsolos olarak atanması sakıncalı bulunmuş bir kişiydi. İngiliz hükümetinin bu soruna bulduğu ara formül, Charles Lock'u konsolos olarak Mısır'a göndermek ve Doğu Hindistan Şirketi'nin Bağdat ve Basra'da yaptığı gibi, Missett'i temsilci olarak atamaktı. Fakat Babıâli'nin muhtemelen farkına varmadığı en ciddi sorun, temsilciliğin (*Resident*) diplomatik silsilede elçilik görevinden (*Envoy*) bir alt kademede bulunması ve dolayısıyla İngiliz diplomatik meratibinde konsolosluktan (*Consul*) daha önemli bir makam olmasıydı.[56] Bir başka ifadeyle Babıâli, Memlûklere yakınlığı sebebiyle konsolos olarak atanmasını veto ettiği Binbaşı Missett'i[57] Mısır'daki en yetkili İngiliz diplomat olarak tanımıştı. Böylece hem İngiliz hükümetinin hem de Doğu Hindistan Şirketi'nin Mısır'daki ticari ve siyasi çıkarlarının yegâne temsilcisi haline gelen Binbaşı Missett, göreve geldiği günden itibaren kaleme aldığı raporlarda genel olarak Arnavutların bölgede yarattığı huzursuzluklardan, Memlûkler arasındaki çatışmalardan ve bunların Mısırlıları bıktırdığından ve Babıâli'nin sessizliğinden yakınmaktaydı. Osmanlı İmparatorluğu'nun değil Mısır'ı sadece İskenderiye'yi bile korumaktan aciz olduğuna dair iddialar da Binbaşı Missett'in raporlarında azımsanmayacak bir yere sahiptir.[58] Amiral Nelson'un da belirttiği üzere İskenderiye'de sadece üç yüz kişilik bir Osmanlı garnizonunun bulunduğu ve bu haliyle şehrin yabancı bir işgale, mesela iyi techiz edilmiş bir Fransız ya da İngiliz filosuna en fazla üç gün dayanabileceği konusunda Binbaşı Missett tarafından kaleme alınan ısrarlı raporlar Londra ve Hindistan'daki yöneticilerin endişesini artırıyordu.[59] Ayrıca, İskenderiye savunmasını güçlendirmek için Nelson'un bölgeye gönderdiği kaptan Hallowell'in donanma bakanlığına geçtiği mesajlar da Binbaşı Missett'in Osmanlı aske-

ri gücü konusunda yazdığı raporların etkisini güçlendiriyordu.[60] Daha da önemlisi, Mısır'daki Osmanlı valisinin iktidarı ile siyasi yeteneklerini oldukça hafife alan Binbaşı Missett'in verdiği bilgiler neredeyse tamamıyla doğru, fakat eksikti.

İngiltere'nin Mısır'ı tahliye etmesinin ardından Babıâli de dikkatini İskenderiye'den hiç ayırmamıştı. Osmanlı hükümetinin Mısır'a yönelik iç ve dış tehdit algısı, kaptan-ı deryanın 1806 Haziran'ında bölgeye gönderilmesinin en önemli sebeplerinden birisiydi.[61] Bu algı Avrupa diplomasisindeki dalgalanmalara bağlı olarak azalıp çoğalıyor, fakat Mısır'daki iç karışıklıklar ve Vahhabi İsyanı dolayısıyla hiç kaybolmuyordu. 580 kıta Nizâm-ı Cedîd askeri ve 500 kıta bahriye levendini hamil dört gemilik bir filoyla 1806 ortasında İskenderiye limanına yanaşan Kaptan-ı Derya Salih Paşa, bir taraftan Mısır'daki karışıklıklara son vermeye diğer taraftan da Avrupa devletlerine gövde gösterisi yapmaya çalışıyordu.[62] Daha açık bir ifadeyle Osmanlı yönetimi, Babıâli ile İngiltere ve Rusya arasındaki ittifakın yenilenmesine dair ihtilafın başlamasıyla birlikte İstanbul'daki diplomatik mahfillerde seslendirilmeye başlanmış, İskenderiye'ye matuf ve muhtemel bir İngiliz müdahalesine karşı önlem almaya çalışıyordu. 1805 kışında Osmanlı-Rus ittifakının yenilenmesiyle ilgili görüşmeler sürerken İstanbul'da "Frenkler meyanında şuyuu bulan" dedikodulara göre Malta'ya gelen İngiliz filosu buradan kara askeri alarak, Korfu'da Ruslarla buluşmuş ve yaklaşık 5.000 kişilik Rus gücüyle Mısır'a doğru yola çıkmıştı. İkinci Mısır harekâtına dair planlamanın Londra'da yapılmaya başlanmasından yaklaşık on sekiz ay önce, Boğdan voyvodasının 9 Nisan 1805 tarihli havadis şukkasında da yine 5.000 kişilik bir İngiliz askeri gücünün Mısır'a doğru yola çıkacağına dair İngiltere'nin Viyana büyükelçiliğinden sızan bir istihbarata yer veriliyordu.[63] İngilizler ikinci Mısır harekâtı konusunda tüm dünyayı uyarmak ve haberdar etmek için adeta ellerinden geleni yapıyorlardı; fakat İngiliz sefaret tercümanı Berto Pizani'nin söylentileri "eracif" olarak nitelemesi ve İngiltere elçisinin dedikoduları iki kez kesin bir dille yalanlaması, Babıâli'yi ve bilhassa III. Selim'i rahatlatmaya yetti. III. Selim bu konuda kaleme aldığı bir hatt-ı hümayunda "İn-

giltere elçisi resmen böyle yazdıktan sonra havadise itibar olunamaz, benim İngiltere'den vesvesem yoktur, İngiltere kralı dostumuz mugayyir-i ittifak hareket eylemez, düşman sözüdür" diyordu.[64] Dolayısıyla İskenderiye'de "bir şeye faidesi olmayan donanmanın" ve "beyhude sefaini fersude eyleyen" Kaptan Paşa'nın geri çağrılması doğaldı.[65] Zaten Mısır'a müdahale söylentilerine binaen ve bölgedeki iç karışıklığa son vermek için İskenderiye'ye gönderilen Kaptan-ı Derya Salih Paşa da elindeki 1.087 neferle Mısır'da hiçbir şey yapamayacağının farkındaydı. Kaptan-ı deryanın verdiği rakamlara göre Mısır'ın yeniden İstanbul hâkimiyetine sokulması için Levend Çiftliği "muallem" (talimli) neferatından on bin civarında askere ihtiyaç vardı.[66] Mısır'daki asker ihtiyacını karşılaması beklenen Nizâm-ı Cedîd ordusunun tam da bu sırada Edirne'de dağlı eşkıyası ve yeniçerilerle çatıştığı göz önünde bulundurulunca, Salih Paşa'nın "hiçbir şey" yapamadan İstanbul'a geri dönmesi oldukça anlaşılır bir durumdu. Kaptan-ı deryanın Mısır'a yaptığı seferin tek olumlu sonucu, İskenderiye'yi korumak üzere arkasında bir Osmanlı gücü bırakmaktı. İngiliz basını ise 1807 Ocağının ilk günlerinden itibaren bir İngiliz filosunun işgal amacıyla İskenderiye önlerinde kendisini gösterdiğini yazmaya başlamıştı.[67]

İngiliz kamuoyunun psikolojik açıdan yeni bir savaşa hazırlandığı dönemde Babıâli'nin bölgedeki askeri gücü böylesi bir saldırıya karşı koyacak nitelikte değildi. Kaptan-ı deryanın İskenderiye'de bıraktığı Osmanlı neferleri, Mısır bir tarafa kendilerini bile savunmaktan acizlerdi. Limanda demirli üç adet Osmanlı beylik gemisinin neferatı için en son İstanköy voyvodası tarafından gönderilen 78 kantar peksimedin de tükenmesi ve askerlere maaşlarının ödenememesi, zaten zayıf durumdaki Osmanlı gücünü yok seviyesine indirmişti. 1806 Kasım ayında Rusya ile savaşın başlaması ise, uzun bir süredir maaş ve tayinattan yoksun oldukları halde Mısır'ı savunmakla yükümlü kılınmış 480 Osmanlı askerini –bunlardan sadece 100'ü muallem neferat (neferat-ı talimciyan/muallem tüfengendezan) geri kalanı ise gemilerin mürettebatıydı– açlıkla burun buruna getirmiştir. 1807 Mart ayı başında Babıâli'nin aldığı karar gereğince ödenmemiş durumdaki iki kıst mevacibin İskenderiye

gümrüğünden, eğer burada para bulunamaz ise de Reşid ya da Dimyat gümrüklerinden ödenmesi gerekiyordu. Söz konusu gümrüklerin, Osmanlı donanmasının yeniden yapılandırılması ve finansmanı konusunda önemli bir rol üstlenen Tersane-i Amire'ye bağlı olması ve bölge gelirlerinin bu şekilde merkezileştirilmesi, hiç şüphesiz hem İngiliz tüccarın hem de Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın çıkarlarıyla çelişmekteydi.[68] Her ne kadar İskenderiye "şimdilik" Fransız yörüngesinde dolanan Vali Mehmed Ali Paşa'dan tamamen bağımsız bir serbest ticaret bölgesi gibi görünse de bunun kısa bir süre sonra değişeceğine dair alametler ortaya çıkmaya başlamıştı. Binbaşı Missett'i korkutan bu alametlerden en önemlisi, şehir savunmasının güçlendirilmesi için limanda Arnavutlardan bir garnizon istihdam edilmesi girişimiydi. Bu bağlamda 1806 başından beri İskenderiye gümrüğü ile ciddi sıkıntılar yaşamaya başlayan Binbaşı Missett, ticari çıkarlarını savunmakla yükümlü olduğu İngiliz tüccarlar için korkmakta haklıydı.[69] Zira derin bir mali krizle boğuşan Osmanlı idaresi, beratlı tüccarlara karşı kısıtlayıcı önlemler almaya başlamıştı.[70] Bunlara bir de Napoléon'un İskenderiye'deki ulema ile bağlantıya geçerek yeni bir işgal için zemin hazırladığına dair haberlerin yayılması eklenince, müteveffa Amiral Nelson'daki Mısır paranoyasının bütün semptomları Binbaşı Missett'de de görülür oldu.[71] Mısır'da kendi haline terk edildiği izlenimi veren İskenderiye Muhafızı Emin ve Donanma Başbuğu Salih kaptanlar komutasındaki Osmanlı neferatı ise bütün olumsuzluklara rağmen İskenderiye'nin savunmasını güçlendirmek için ellerinden geleni yapıyordu. Rusya ile savaşın başlamasının ardından İskenderiye kalesine silah ve mühimmat yığınağı yapmaya çalışan Salih ve Emin kaptanlar bölgedeki "erbab-ı cengi" de kayıt altına almıştı.[72] Ancak sınırlı imkânlarla yapılan tüm hazırlıklar, Binbaşı Missett'in de tahmin ettiği üzere, İskenderiye'yi korumaya yetmeyecekti.

Londra'yı ve onun İskenderiye'deki temsilcisini tedirgin eden bir diğer gelişme de Babıâli ve Paris arasındaki yakınlaşmaydı. Bu tedirginlik Kahire'deki İngiliz temsilcisinin Haziran 1806'da İzmir'den aldığı bir istihbaratla zirveye çıktı. Yeni bir Osmanlı-Rus savaşının kapıda olduğunu öğrenen Binbaşı Missett, Sicilya'da bu-

lunan Sir Sidney Smith'den "İngiliz vatandaşlarının can ve mal güvenliğini sağlamak üzere" derhal bir filonun İskenderiye'ye gönderilmesini talep ediyor[73] ancak Amiral Nelson'dan farklı olarak sadece felaket tellalığı da yapmıyordu. Genel olarak Mısır'daki, özel olarak da İskenderiye'deki durumu tasvir ederken Binbaşı Missett, Memlûklerin ve İskenderiye ulemasının tamamıyla İngiltere'ye bağlı olduklarını, İskenderiye limanındaki Osmanlı neferlerinin her şeyden çok Avrupa'nın talimli ordularından çekindiğini ve nihayet İngiliz ordusunun İskenderiye'ye çıkmasının ardından Arnavutların Mısır'ı "gönüllü terk etmeye hazır olduklarını" belirterek muhtemel bir İngiliz işgali sırasında hiçbir sorun yaşanmayacağının altını çiziyordu.[74] İskenderiye'deki tahkimatı güçlendirme emri alan Mehmed Ali Paşa'nın yetersiz faaliyetlerinden ve İskenderiye'deki Osmanlı birliğinin bölgeyi savunamayacağından raporlarında sürekli dem vuran Missett, işgal için gelecek olan İngiliz birliklerinin İskenderiye'de dostça karşılanacağını söylemekteydi.[75] Londra'nın Mısır'a azalan ilgisini yeniden artırmak için kullandığı bir diğer argüman da Fransız konsolos Drovetti'nin Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa üzerinde kurduğu nüfuzdu.[76] Mısır'da İngiliz tüccarına tanınan ayrıcalıkların Mehmed Ali Paşa tarafından görmezden gelinmesi de bu durumun bir sonucuydu.[77] Dolayısıyla Arnavutların Mısır'dan çıkartılarak İngiliz çıkarlarına hizmet eden Memlûklerin yeniden bölgede hâkim konuma taşınması için İskenderiye'ye bir çıkartma yapılması yeterliydi.[78] Bunların yanı sıra Memlûk liderlerinden İbrahim Bey ve Osman Bardisi'nin Marsilya üzerinden Paris'le gizlice bağlantıya geçtiklerinin İngiliz temsilci tarafından belirtilmesi de Londra'nın Babıâli'ye gözdağı vermek için planladığı harekâta İskenderiye'yi de dahil etmesine sebep olan faktörler arasındadır.[79] Ocak 1807'ye gelindiğinde Mehmed Ali Paşa'ya İstanbul'dan gönderilen iki ferman Mısır'ın İngiliz nüfuzundan çıktığını gösteriyordu. Söz konusu fermanların ilki Babıâli ve Sebastiani arasında kurulan yakın ilişkinin Mısır'da Drovetti ve Mehmed Ali Paşa arasında da kurulmasını emrederken, ikinci fermanda Mehmed Ali Paşa'nın muhtemel bir İngiliz saldırısına karşı bölgeyi tahkim etmesi yazılıydı.[80] Böylesi bir önlemin alınmasında şüphesiz

her an bir İngiliz işgal gücünün İskenderiye'ye gelebileceğine dair Binbaşı Missett'in 1806 ortalarından itibaren yaptığı propaganda ve bu propagandanın Drovetti tarafından İstanbul'a bildirilmesi önemli bir yere sahiptir.[81] Binbaşı Missett'in Londra'ya gönderdiği raporlara Bağdat'taki İngiliz temsilci Harford Jones'un raporları eşlik etmekteydi. 1806 sonunda Londra'ya dönen Jones, 1807 senesinin ilk haftasında Hindistan İşleri Teftiş Komisyonu'na hitaben yazdığı raporda İran şahı ve Fransa arasındaki yakınlaşmanın İngiltere sömürgelerine oluşturduğu tehdidi değerlendirmekteydi. Jones'a göre, İran'ın yeniden kazanılması için Tahran'a derhal St. Petersburg üzerinden bir heyet gönderilmeliydi; zira Fransa'nın İran'da bir basamak noktası elde etmesi, Hindistan'daki İngiliz hâkimiyetinin ortadan kalkmasıyla sonuçlanması muhtemel bir olaylar dizisini başlatabilecek nitelikteydi.[82]

Binbaşı Missett ve Harford Jones'un tedirgin fakat İngiliz hükümetini Mısır işgali için teşvik eden mesajlarının benzerlerine Yanya'daki İngiltere konsolosu John P. Morier tarafından kaleme alınan raporların eklenmesi, Akdeniz hâkimiyeti konusunda kaygılanan İngiliz hükümetinin moralini yükseltiyordu. Binbaşı Missett'in Fransa'ya yakın durduğunu iddia ettiği Mehmed Ali Paşa'dan duyduğu rahatsızlığın aynısını Tepedelenli Ali Paşa için hisseden Morier, Korint Körfezi'ne ve Navarin'e yahut Koron'a çıkacak İngiliz birliklerinin Mora'yı kolayca ele geçirebileceğini söylüyordu. Mısır'da Mehmed Ali Paşa zulmünden bıkan ahali ve Memlûkler gibi Tepedelenli Ali Paşa yönetiminden memnun olmayan Rumların da dağıtılacak silahlarla İngiltere ordusuna hizmet edeceğini söyleyen Morier'in Tepedelenli Ali Paşa'nın askeri gücüne ve tahkimatının zayıflığına dair tasvirleri, Mora'ya yapılacak seferi Londra için daha da çekici hale getiriyordu.[83] Dış temsilcilikleri tarafından Mısır'ı da içine alan yeni bir Akdeniz seferi için adeta itina ile hazırlanan Londra'daki siyasi mahfiller artık harekete geçmek için hazırlardı. Morier, Rumların Osmanlı yönetiminden duyduğu rahatsızlığı dile getirirken Balkanlar'da, Mora'da ve hatta İstanbul'da Osmanlı reayasının "hıyanetine" dair propaganda bildirileri tedavüle sokulmaya başlanmıştı. *Moniteur* gazetesinde yayımlan-

dığı iddia edilen bildiri sadece Babıâli'yi değil ama Sebastiani'yi de oldukça rahatsız etmekteydi. Fransa Dışişleri Bakanı Talleyrand bu konuda *Moniteur* gazetesinde yayımlanmak üzere derhal bir yalanlama yazısı kaleme alırken Sebastiani de Babıâli nezdinde girişimlerde bulunmuştur. Rum patriğiyle temasa geçen Osmanlı yönetimi de konunun araştırılması için elinden geleni yapıyordu. Rumları bağımsızlığa teşvik için hazırlanan bildirinin arkasında Fransa'nın bulunmasını ihtimal dışı gören Osmanlılar, İngiltere ve Rusya üzerinde durmaktaydılar. Nitekim söz konusu bildiri sadece Osmanlı tebaası arasında karışıklık çıkmasına yol açmakla kalmıyor ama aynı zamanda Paris ve İstanbul arasındaki ilişkileri de hedef alıyordu. Dolayısıyla Osmanlı topraklarında görev yapan konsoloslar başkentlerini yeni bir sefer için hazırlamanın yanı sıra uygun ortamın da oluşturulması için ellerinden geleni yapıyorlardı.[84]

Böylesine elverişli bir ortamda Osmanlı İmparatorluğu'na küçük bir gözdağı verilmesi konusundaki ilk hareket, Londra'daki "Yetenekliler" kabinesinden değil de Sicilya'daki İngiliz üssünden geldi. Sir Sidney Smith'in Eylül ayı içerisinde Arbuthnot'dan gelen mektupları Akdeniz filo komutanı Amiral Collingwood'a 1 Kasım 1806'da iletmesinin ardından İngiliz donanmasının gücünü Babıâli'ye göstermek için küçük bir filo hazırlanmaya başlanmıştı. İstanbul'a ve İskenderiye'ye bir harekât düzenlenmesi hususunda oldukça istekli görünen Amiral Collingwood'un emirleri çerçevesinde üç kalyondan ve iki daha küçük gemiden oluşan İngiliz filosu, 8 Aralık 1806 günü Amiral Thomas Louis komutasında Valetta limanından ayrılarak on üç gün sonra Bozcaada açıklarına demirlemişti.[85] İhtiyaçların karşılanması için verilen altı günlük molanın ardından iki kalyonu Çanakkale'de bırakan İngiliz filosu, 27 Aralık 1806'da İstanbul'a doğru yola çıktı. 28 Aralık 1806'da Osmanlı başkentinde artık üç İngiliz savaş gemisi bulunuyordu fakat geçen süre zarfında Osmanlı İmparatorluğu çoktan Rusya'ya savaş ilan etmiş ve Akdeniz'deki Rus savaş gemilerine lojistik sağlamak üzere İstanbul'da bulunan Rus bandıralı bir gemiye el koymuştu.[86] Dolayısıyla İstanbul'a gelen bu küçük İngiliz filosu, Osmanlı başkentindeki diplomatik dengeleri değiştirebilecek bir güce sahip değildi.

Çanakkale Boğazı'ndaki ve Limni'deki tahkimatları takviye için bölgeye gönderilen Feyzullah Efendi de, III. Selim'in "dostane" bir şekilde İstanbul'dan "defedilmesini" istediği İngiliz filosundan[87] büyük bir rahatsızlık duyuyordu. Osmanlı sahil bataryaları ve İngiliz filosu arasındaki gergin bekleyiş, daha önce Rusya sefiri İtalinskiy'i Malta'ya götüren Deniz Albay Harvey komutasındaki *Standard* korvetinin 24 Ocak 1807'de lodostan faydalanarak Çanakkale Boğazı'nı geçmeye çalışmasıyla sona ermiştir. Sahil bataryalarının ateşine hedef olan *Standard*, çatışmayı büyük hasar almadan atlatmayı başarmıştır. İngiltere ve Osmanlı İmparatorluğu arasında sıcak savaşın başladığına işaret eden bu olay, aynı zamanda Thomas Louis'e Boğaz tahkimatının durumunu görme fırsatı da vermişti. Amiral, 26 Ocak 1807 tarihli raporunda İstanbul müdafaatına dair Charles Arbuthnot'un verdiği bilgileri desteklemekte ve mevcut tahkimatın bir korveti bile durdurmaktan aciz olduğunu belirtmekteydi.[88]

Malta ve Sicilya'daki komuta subaylarının görüşlerini dikkate almayan İngiliz hükümetinin Osmanlı İmparatorluğu'na düzenlenecek bir harekât konusunda vereceği hayati kararları genel olarak Charles Arbuthnot ile Ernst Missett'in raporlarına dayandırması oldukça önemli bir ayrıntıdır. Askeri bir sefer konusunda sadece diplomatların görüşlerinin dikkate alınmasının yanlışlığı bir tarafa, Charles Arbuthnot da önceden belirtildiği üzere eşini kaybettikten sonra sağlıklı kararlar verebilecek bir durumda değildi. Kaldı ki, Çanakkale açıklarındaki bir gemide mukim Charles Arbuthnot, boğazda süren inşaa faaliyetinin mahiyetini değerlendirebilecek bilgilerden de yoksundu. Bu analizi yapabilecek konumdaki Thomas Louis'in değerlendirmesi ise harekâtın başlamasından çok önce edinilmiş bilgilere dayanması sebebiyle kıymetini kaybediyordu. Bir savaş gazisi olan Binbaşı Missett ise geçirdiği bir kaza sonucunda tekerlekli iskemleye mahkûm olmuştu.[89] İstediği gibi seyahat edemeyen İngiliz temsilci, her ne kadar Memlûkler ve Bedevilerle mektuplaşıyor olsa da bütün gözlemlerini yaptığı yazışmalara ve bölgede görevli diğer İngilizlerin raporlarına dayandırıyordu. İçine düştüğü kuşatılmışlığın heyecanına kapılarak elindeki raporların

güvenilmezliğini göz ardı eden İngiliz hükümeti, bu noktada İstanbul ve Kahire'deki temsilciliklerinden gelen haberleri de dikkate aldığı yeni bir seçeneğe ağırlık verir. 10.000 kişilik bir piyade gücü seferber edilerek –bu sayı neredeyse Messina'daki bütün İngiliz askerleri demekti– İstanbul'a bir harekât düzenlenebilir ve böylece Babıâli'nin, Rusya'nın tüm tekliflerini kabul etmesi sağlanabilirdi. İngiliz hükümeti bu şekilde, Kıta içinde yardım ulaştıramadığı müttefiki Rusya'nın yanında olduğunu gösterme imkânına da kavuşacaktı. Nitekim 1806 senesi sonlarına gelindiğinde, kendisini uluslararası alanda yalıtılmış ve köşeye sıkıştırılmış hisseden St. Petersburg'da, Napoléon'la antlaşma masasına oturulmasının Rus çıkarlarına hizmet edeceğine dair görüşler seslendirilmeye başlanmıştı.[90] Ayrıca İngiltere'nin yapacağı başarılı bir İstanbul seferi, Süveyş Berzahı'ndaki Fransız etkisini yok edebilecek sonuçlara da gebeydi. Dolayısıyla bu noktada Mısır'ı da gözden çıkartmayan İngiltere, bir sene önce tamamıyla hâkimiyeti altına girdiğini düşündüğü Hindistan'da Temmuz 1806'da patlayan isyanla meşgul Marki Wellesley'i de rahatlatmayı planlıyordu.[91]

Diğer taraftan, işte bu sayılan sebeplerden ötürü, 1801'deki Mısır harekâtının aksine İngiltere'nin Hindistan'daki ordusundan Ortadoğu'ya asker kaydırması mümkün değildi. İngiliz hükümetinin artan piyade ihtiyacının karşılanması için son çare olarak İrlanda gibi Katolik bölgelerden asker alımında da ciddi sorunlar vardı. Avrupa tarihi söz konusu olduğunda, "vatan savunması" düşüncesinin ister istemez sivilleşmeyi ve yurttaşlar arasında eşitliği beraberinde getirdiğini göz önüne alırsak,[92] Katoliklerin İngiliz ordusuna kabul edilmelerinin ön şartı vatandaşlık haklarının tanınıp dinen azat kılınmalarıydı (*emancipation*). İngiliz hükümeti Katolikleri eşit yurttaşlar olarak tanımaya hazır olsa da Anglikanizm'in sarsılmaz savunucusu III. George'un şimdilik böyle bir niyeti yoktu. Ordudaki Protestan tahakkümünde (*Protestant Ascendancy*) bir çatlağın tehlikeli görülmesi, Büyük İhtilal'in başından beri İrlanda'ya yapılacak bir Fransız harekâtına karşı endişeden ileri geliyordu; fakat İngiliz İmparatorluğu'nun sömürgelerini birer birer kaybetmekten çekinen hükümet, Katolikleri ordu eliyle ehli-

leştirerek muhtemel bir Fransız saldırısının İngiltere'de dayanması muhtemel zemini ortadan kaldırmayı ve 1806 sonlarından beri İrlanda'da devam eden isyanları bastırmayı, hem de piyade sınıfındaki asker açığını kapatmayı tasarlıyordu. Diğer taraftan Whig hizbinin kurmuş olduğu Yetenekliler Kabinesi'nde savaş bakanı olarak görev yapan W. Windham'ın askerlik hizmetini yedi yılla sınırlama ve kurra sistemini (*ballot*) kaldırma girişimi, Tory'lere yakınlığıyla tanınan General Sir John Moore'un ve Pitt kabinelerinde pek çok kez dışişleri bakanlığı yapmış olan Lord Mulgrave'in ağır eleştirilerine hedef olmaktaydı. Sorunun halli için adeta bir kurtarıcı olarak Londra'ya davet edilen Marki Wellesley'in bu teklifi reddetmesi ise var olan krizi daha da derinleştirmiştir.[93] 1807 Mart'ında İngiliz kabinesi ve kral arasındaki şiddetli çatışma ve kabinenin toplu istifası, hiç şüphesiz hem siyasi hem de askeri açıdan İngiltere'yi zayıflatan gelişmeleri beraberinde getirecekti.[94]

İkiye yarılmış haldeki İngiliz iç siyaseti ve kara birliklerinin yetersizliği, Fransa'nın Polonya ve Dalmaçya harekâtına karşı İngiliz hükümetinin hamle yapmasını engelliyordu. Sicilya'nın her ne pahasına olursa olsun korunması gerektiğinin altını 3 Mart 1806'da çizen Savaş Bakanı Windham, kara gücünün yetersizliğinden şikâyetçiydi. Gerçekten de Akdeniz'deki üstünlüğünü korumak için Kuzey İtalya'da Fransa ile çatışan İngiliz ordusu, General Marmont karşısında yetersiz kalıyordu.[95] Bu yetersizlik bir tarafa, 1806 sonlarında Napoli kralının, Sir John Acton'ı danışmanlığından azlederek Napoléon'a yanaşması ve İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın Palermo'daki temsilcisi Drummond ile General Fox arasındaki çekişme, Londra'nın Akdeniz'de uzun soluklu bir politika takip etmesini imkânsız bir hale getirmişti. 1807 başında Sicilya'daki tüm kalelerin komutasının İngiliz subaylara devredilmesinin Napoli kralı tarafından reddedilmesinde, Akdeniz filosu komutanı Sir Sidney Smith ile Napoli Kraliçesi Maria Carolina arasındaki aşk ilişkisinin ne kadar etkisi olduğu bilinmez[96] fakat bu durumun İngiliz hükümetini korkuttuğu kesindir. Sicilya'da sürgünde bulunan Napoli hükümetinin yeniden İngiltere'ye yanaşması da Londra'nın tehdit algısını azaltmayacaktır. Bu konjonktürde Sicilya'da bulu-

nan İngiliz subaylar bir taraftan Napoli kralının Kuzey İtalya'nın yeniden fethi konusundaki ısrarıyla başa çıkmaya çalışırken diğer taraftan da Kuzey İtalya seferi konusunda kralla hemfikir olan İngiliz temsilci Drummond ile çekişiyorlardı.[97]

Tam da bu sırada Malta'da patlayan bir isyan, İngiliz komuta heyetinin problemlerini ikiye katladı. 1806 senesi başlarından beri İstanbul'u bir askere alma merkezi haline getiren Kont Montjoy Froberg'in Malta'daki Ricasoli kalesi için Osmanlı topraklarından kiraladığı 1.000 civarında Rum ve Arnavut ücretli askerin 1807 Mart ayı başında isyan etmesi, İngiliz birliklerinin Malta'daki durumunu kritik hale getirmişti. İsyancıların 4 Nisan 1807'de kaledeki İngiliz bayrağını indirerek yerine Rus bayrağını çekmeleri ise Akdeniz hâkimiyeti konusunda iki müttefik arasında mevcut rekabeti bütün netliği ile göz önüne sermektedir. Bu durumda komutası altında kalmış az sayıdaki askeri Malta'ya göndermek zorunda kalan General Fox'un Akdeniz'in güvenliği açısından en stratejik, fakat askeri açıdan da en zayıf adalardan birisi olan Sicilya'yı hem karadan hem de denizden savunması neredeyse imkânsız bir hale gelmişti.[98] Rus ordusunun 8 Şubat 1807'de Eylau'da aldığı ağır yenilgi ve Baltık Denizi'ne acilen bir filo gönderilmesi için Rusların İngiliz hükümeti üzerinde kurduğu baskı bunlara eklendiğinde, İngiliz ordusunun düştüğü çaresizlik çok daha net bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Bu süreçte koloni imparatorluğunun ve hatta bu imparatorluğun merkezi olan Britanya adasının dört bir taraftan düşmanlarla çevrildiğini düşünen İngiliz Dışişleri Bakanlığı, kuşatmayı kırmak için Charles Arbuthnot'un gönderdiği raporlar çerçevesinde harekete geçmişti. Ancak Londra'da yaşanan bu hareketlilik sadece Charles Arbuthnot'un ya da Binbaşı Missett'in raporlarıyla açıklanamaz, zira bu sırada Avrupa'nın diplomatik ve askeri mahfillerinde Toulon'da yeni bir filo hazırlamaya başlayan Fransa'nın yine Mısır'a saldıracağı konuşulmaktaydı. Toulon'un kuşatılması yerine İstanbul ve İskenderiye'ye yapılacak harekâta destek veren Amiral Collingwood'un görüşleri bu noktada oldukça ilgi çekicidir. Toulon'daki hareketliliğe yine dikkat çeken Amiral Collingwood, söz konusu

donanmanın Napoléon'un "favori hedefi" olarak nitelediği Mısır'a saldırmak üzere hazırlandığını düşünüyordu. Lord Collingwood'un bu bağlamda yaptığı stratejik hesaplara göre, Napoléon'un planlarını bozmak için İskenderiye'nin ele geçirilmesi yeterlidir. Beklenen Osmanlı-Fransız ittifakı gerçekleşmezse Napoléon Mısır'ı işgal edecek ve eğer I. Aleksandr ve Napoléon bir şekilde anlaşırlarsa, Osmanlı İmparatorluğu'nu kalıcı bir şekilde paylaşacaklardı. Amiral Collingwood, kehanet ettiğini düşündüğü geleceği değiştirmenin tek yolunun İstanbul ile İskenderiye'ye yapılacak ve başarı şansı oldukça yüksek harekât olduğunu varsayıyordu.[99] Boğazlar'ın coğrafi durumu ve tahkimatlar konusunda sadece Charles Arbuthnot'un yanıltıcı raporlarına güvendiği anlaşılan Amiral Collingwood, ne İstanbul'daki Fransız büyükelçi General Sebastiani'nin askeri yeteneklerini dikkate alıyordu ne de General Marmont'un Dalmaçya ordusundan İstanbul'a gönderilecek beş yüz Fransız topçuya dair bir istihbarata sahipti.[100] Amiral Collingwood bu bağlamda Amiral Duckworth komutasındaki İngiliz filosunun üstünlüğüne o kadar inanmaktadır ki, İstanbul'da yaşanan fiyaskodan habersiz, eşine ve Lord Strangford'a gönderdiği 29 Mart 1807 tarihli mektuplarda İngiliz ordusunun Babıâli şüphelenmeden önce İstanbul'a girdiğini ve İskenderiye'nin işgal edildiğini yazıyor, "Sanırım İstanbul şu anda yanıyordur ve sarayın bütün güzel cariyeleri [*sultanas*] İngiliz filosunun güvertesindedir," diye ekliyordu.[101] Aynı gün İngiliz filosunun İstanbul'a düzenlediği harekâtı öğrenen Napoléon ise Dışişleri Bakanı Talleyrand'a ve kardeşi Jérome Bonaparte'a hitaben, Osmanlı İmparatorluğu'na her türlü askeri yardımın yapılmasını emreden bir talimat kaleme almaktaydı.[102]

Eksik bilgilere dayalı ve yanıltıcı olması her zaman muhtemel "istihbarat"a güvenmeyi tercih eden Londra hükümeti, asıl hedefi Fransa olmakla beraber Babıâli'ye karşı yapılacak bir önleyici harekât (*action prévantive*) için çoktan harekete geçmişti. Vikont Howick 21 Kasım 1806'da General Fox'a hitaben kaleme aldığı talimatlarda, İstanbul ve İzmir'deki İngiliz manifaktürlerinde çalışan işçileri korumakla vazifeli daha büyük bir filonun Charles Arbuthnot'un emriyle hareket etmek üzere İstanbul'a gönderilmesini

tavsiye ediyordu. Savaş Bakanı Windham'ın Akdeniz'deki İngiliz kara kuvvetlerinin komutanı General Fox'a aynı gün gönderdiği talimatların dışişleri bakanının "tavsiye"lerinden tek farkı, İstanbul harekâtının başarısız olması durumunda İskenderiye'ye derhal 5.000 kişilik bir askeri güçle çıkartma yapılması emrini de içeriyor oluşuydu.[103] Bu bağlamda İskenderiye seferinin başlaması, İstanbul harekâtı için görevlendirilmiş olan Amiral Duckworth'un göndereceği raporlara bağlıydı. Fakat Londra'dan gelen talimatlar, düşmanla çevrili ve tecrit edilmiş bir bölgeye gönderilen Duckworth'un İstanbul'dan Sicilya'ya nasıl rapor gönderebileceği konusunda sessizdir. İngiltere'nin Akdeniz Filo komutanı Amiral Collingwood ise bu sırada İstanbul'a yapılacak harekâta Adriyatik'teki Rus filosunu da dahil etmek için çaba sarf ediyordu.[104] Nitekim San Domingo'dan gelen Amiral Duckworth ve filosu 12 Ocak 1807'de Kadiz limanına yanaştığında Collingwood, ortak harekât için Amiral Senyavin'e hitaben bir mektup kaleme almakla meşguldü. Osmanlı İmparatorluğu'nun Rusya'ya savaş ilan ettiği haberini 29 Ocak'ta alan Amiral Duckworth'un[105] da bu meşguliyete katılarak Amiral Senyavin'i İstanbul harekâtına dahil etmek için iknaya çalışması, tıpkı Sicilya'daki İngiliz kara gücüne komuta eden subaylar gibi onun da kafasında şüpheler olduğunu ortaya koymaktadır. Duckworth, elindeki filoya ilaveten Rus amiralden dört kalyon talep etmekteydi. İngiliz Akdeniz Filosu Komutanlığı ise, İstanbul'a saldıracak filo dolayısıyla savunması zayıflayacak olan Sicilya'yı müdafaa etmek üzere, elinde kısıtlı sayıda savaş gemisi bulunan Rus amiralden iki gemi istiyordu.[106] Aslında Amiral Senyavin'e St. Petersburg'dan gönderilen talimatlar da İngilizlerin istekleriyle örtüşmekteydi. İyon Adaları açıklarındaki Amiral Senyavin'e St. Petersburg'dan Babıâli'nin savaş ilanını takiben gönderilen tahriratlarda, kendisinin Kuzey Ege'ye dümen kırması istenmekteydi. Fakat bu emirlerin oldukça geç ulaşması sebebiyle Rus amiral Korfu'dan yola ancak 22 Şubat 1807'de çıkacaktı. Çanakkale Boğazı önlerine geldiğinde ise Amiral Duckworth ve filosu İstanbul'dan geri dönmekteydi. Sicilya'nın müdafaası ve İstanbul harekâtına destek olunması için Rusya'ya iletilen bu talepler, İngiliz Akdeniz Filosu'nun görev sahasına tek

başına hâkim olmakta yetersiz kaldığının ilanı gibidir. İngiltere, San Domingo harekâtının sonuçlanmasını takiben Aralık 1806'dan beri Akdeniz donanmasını imkânlar dahilinde her ne kadar takviye ediyor olsa da, Dalmaçya'daki Fransız ordularının, Akdeniz'deki en önemli üslerden birisi olan Sicilya'yı tehdit altında tutması İngiliz donanma karargâhını rahatsız ediyordu. Bu sebeple İngiliz donanma subayları Adriyatik'teki savaş gemilerinin bölgeden ayrılmasını bir türlü onayla[ya]mıyorlar ve dolayısıyla İstanbul'a daha büyük bir filo gönderilmesi göze alınamıyordu.[107]

İtalinskiy'in yaklaşık dört ay evvel İstanbul'dan ayrıldığını 1807 yılı Şubat ayının ilk günlerinde öğrenen İngiliz hükümeti, İskenderiye seferi için Amiral Duckworth'dan haber beklemeye başlamıştı. Bu kısa bekleyişe birkaç gün sonra bizzat son veren hükümet, Charles Arbuthnot'un İstanbul'u terk ettiğini öğrenir öğrenmez 5 Şubat 1807'de Mısır harekâtı için düğmeye bastı.[108] Oysa ki, bu karar alındığında Amiral Duckworth Malta'dan henüz ayrılmıştı. Ancak Sicilya'ya peş peşe ulaşan iki talimat çelişkili emirler içeriyordu: İlkinde İskenderiye seferi Duckworth Çanakkale'ye ulaşana kadar ertelenirken, ikincisinde ise hazırlanan birliklerin derhal İskenderiye'ye sevki isteniyordu. Kara kuvvetinin komutasını General Fox'dan devralmak üzere 5 Şubat 1807'de Sicilya'ya ayak basan General Moore, bu çerçevede, İskenderiye'ye gönderilecek birliklerin hazırlıklarının en kısa sürede tamamlanmasını fakat Amiral Duckworth Çanakkale önlerine ulaşana kadar yola çıkmamasını emretti. İngiliz hükümetine nazaran çok daha temkinli hareket eden Moore, İskenderiye seferine aslında başından beri karşı çıkan subaylar arasında yer alıyordu. İskenderiye harekâtı başlamadan evvel Moore'un günlüğüne düştüğü notlar oldukça ilginç bir bakış açısını yansıtmaktadır. Düşüncesizce bir sefer olarak gördüğü İskenderiye harekâtı, İstanbul'a çok uzak bir bölgeyi hedef almaktaydı ve başarılı olsa bile merkeze uzaklığı dolayısıyla, Balkanlar'da Rusya ile boğuşan Babıâli'yi çok fazla etkileyecek bir siyasi sonuç vermesi düşünülemezdi. Ancak seferin amacı Osmanlı İmparatorluğu'nda karışıklık çıkartmak ve diplomatik açıdan Babıâli'yi zor durumda bırakarak İngiltere'nin siyasi hedeflerine ulaşmasını sağlamak-

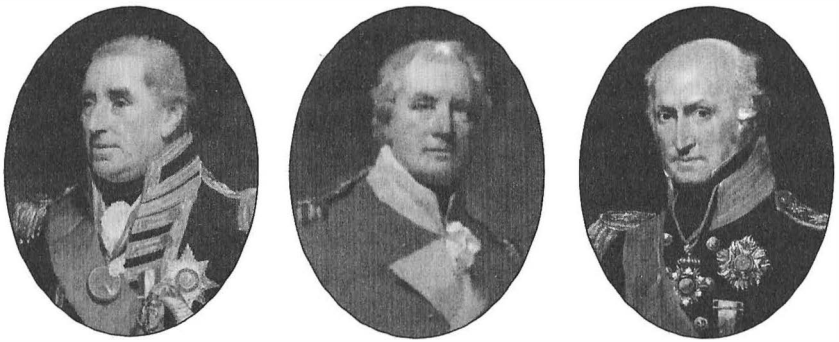
sa, Fransa'nın da yakından ilgilendiği İskenderiye ve İstanbul'dan daha iyi hedefler seçilemezdi; zira Nizâm-ı Cedîd'in öngördüğü düzene karşı geniş çaplı muhalefet İstanbul'u, Arnavutlar ile Memlûkler arasındaki çatışmalardan duyulan rahatsızlık ise İskenderiye'yi mükemmel birer hedef haline getiriyordu. Fakat Avrupa'da süren savaşın İngiltere aleyhine döndüğü ve Akdeniz egemenliğinin tehdit altına girdiği bir dönemde İngiliz ordusu için küçümsenmeyecek bir askeri gücü İskenderiye gibi bir yere hapsetmek, İngiliz donanmasının Akdeniz'deki saldırı üstünlüğünü kaybetmesine yol açacaktı. General Moore, böylesi bir harekât yerine Sicilya'daki İngiliz varlığını kuvvetlendirecek önlemlerin alınıp İstanbul'a yedi-sekiz bin civarında kara askeri ile saldırılmasının ve Osmanlı donanması ile tersanelerinin yok edilmesinin siyasi hedefler açısından çok daha büyük bir yarar sağlayacağını düşünüyordu. Doğrudan İstanbul ya da Çanakkale üzerine gönderilerek düşmanın saldırı kabiliyetini yok edecek sekiz bin neferin Sicilya savunmasını etkilemeyeceğini düşünen Moore, İskenderiye gibi uzak ve Sicilya'ya saldırı ihtimali olmayan bir yere çok değerli sekiz bin kişiyi hapsetmenin ölümcül sonuçlar doğurabileceğinden endişe ediyordu. Ayrıca, İstanbul ya da Çanakkale gibi dört bir tarafı düşmanla çevrili coğrafyalarda piyadesiz bir donanmanın başarılı olma şansı yoktu.[109]

Gemisi *Ajax*'ı (74 toplu), sebebi belirlenemeyen bir patlama sonucu 14 Şubat 1807'de Çanakkale önlerinde kaybedecek olan Kaptan Blackwood da General Moore'la benzer endişeleri paylaşıyordu. Daha Çanakkale'deki bataryalarla tanışmadan önce, 2 Şubat 1807'de, Lord Castlereagh'a yazdığı bir mektupta görev emrini yerine getirebilecek askeri güç ve imkânlara sahip olmadıklarından şikâyet eden Kaptan Blackwood, "boğayı boynuzlarından tutmak" için en azından beş bin kişilik kara gücüne ihtiyaç olduğunu belirtiyordu. Üstelik Rusya ile devam eden savaş dolayısıyla seferber halde olan Osmanlı ordusu, hazır bir şekilde kendilerini bekliyordu. Kaptan Blackwood ayrıca, Çanakkale'deki bataryaların önünden geçerken zarar görmesi kuvvetle muhtemel gemilerinin direklerini ve halatlarını değiştirecek yedek malzemeden de yoksun Amiral Duckworth'un bu zayıf filosunun Londra'nın is-

teklerini Babıâli'ye nasıl kabul ettirebileceğini Lord Castlereagh'a sormaktan geri durmuyordu.[110] Ancak bütün bu çekincelere rağmen Londra'da karar alınmıştı. Üstelik General Fox, görevini General Moore'a teslim etmeden hemen önce Amiral Duckworth'a yazdığı 2 Şubat 1807 tarihli mektuplarda, Çanakkale ablukasının daha fazla etki yaratması için Ege Denizi'ndeki adalardan birisinin kalıcı bir üs olarak işgal edilmesini tavsiye ediyordu.[111] Elindeki yetersiz filoyla ve kara askeri olmadan ne yapacağını şaşırmış görünen Amiral Duckworth, emri yerine getirebilmek için öncelikle General Fox'dan takviye piyade talep etmişti. Kısıtlı imkânlarla ne yapacağını bilemeyen General Fox da en az Amiral Duckworth kadar şaşkındı; fakat Sicilya hâkimiyetinin adını kimsenin bilmediği bir Ege adasının işgalinden çok daha önemli olduğunun farkında bulunduğundan, bu isteği geri çevirmekte tereddüt göstermedi. Kaldı ki, Fox hâlâ muzaffer İngiliz donanmasının kendisini İstanbul'da göstermesiyle krizin çatışmaya girmeden atlatılabileceğini düşünüyordu.[112] Ancak Çanakkale önlerine geldikten sonra durumun vehametinin farkına varan Amiral Duckworth da 7 Mart 1807'de Amiral Collingwood'a yazdığı raporda böylesi bir girişimin hem Sicilya savunmasını hem de İskenderiye'ye gitmesi planlanan askeri gücü zayıflatacağını belirtiyordu.[113]

İngiliz subayların daha harekât başlamadan önce bütün açıklığıyla ortaya koydukları üzere, İngiliz hükümeti yanlış planlamayla "acınası bir karar alarak Çanakkale'ye askersiz bir donanma ve Mısır'a da donanmasız bir ordu gönderilmesini" emretmişti.[114] İngiliz ordusunun resmi tarihini kaleme alan J. Fortescue'nun da belirttiği üzere İngiliz askeri tarihinde "kısıtlı kara gücünün bu kadar kötü kullanımına daha iyi bir örnek bulunamaz."[115] Akdeniz'de rekabet içinde olduğu halde İngiltere'nin yardım etmek için çırpındığı müttefiki Rusya'nın bu harekâtı şüpheli ve kızgın bir ifadeyle seyrettiğini de eklemeliyiz; zira General Fox'a 20 Kasım 1806 tarihinde verilen talimatlarda açıkça belirtildiği üzere İngiliz birlikleri, Mısır'a fetih değil ama Fransa'nın bu ülkede yeniden bir sıçrama noktası elde etmesini önlemek için İskenderiye'yi işgal amacıyla sevk edilmişlerdi.[116] Ancak bu durumda da ne imkân-

sızlıklar içinde bocalayan Osmanlılar ne de muzaffer Fransızlar Rusya ile savaşmakta olan birliklerinden bir tekini bile Mısır'a gönderme gereğini duymayacak ve dolayısıyla St. Petersburg'a yardım için açılan bu cephenin bir anlamı kalmayacaktı. Londra'da yapılan bu hatayı General Fox'un yaptığı yanlışlıklar izledi. Aldığı talimatlar, İskenderiye'yi işgal edecek ordunun komutanını seçme görevini kendisine bırakıyordu. Oldukça müphem bir dille kaleme alınmış olan talimatlarda açıkça belirtilen tek husus, Mısır'daki iç çatışmalar ile İngiliz ve Fransız diplomatlar arasındaki rekabet sebebiyle işgal gücü komutanının sadece askeri açıdan üstün niteliklere sahip olmasının yetmeyeceği ama ayrıca gerektiğinde politik davranabilecek diplomatik bir kişi de olması gerekliliğiydi. Fox'un aklına ilk gelen isim, 1801'deki ilk Mısır harekâtında büyük başarı kazanmış olan General Moore'du. Fakat Sicilya'daki İngiliz hâkimiyetinin tehdit altında olması, Fox'un bu kararını değiştirmesine yol açacaktı.[117] 2 Şubat 1807'de General Fox'un tercihine şayan olan Tümgeneral Mackenzie Fraser,[118] kendisini şahsen tanıyan bir görgü şahidinin ifadesiyle "açıksözlü, dürüst, onurlu ve cömert" bir İskoç beyzadesiydi ve sadece bu nitelikleriyle general rütbesi taşıyordu. Hayatında siyasetle hiç ilgilenmemiş hatta yüksek askeri eğitim almamış olması, onun böylesine zor bir görev için en uygun kişi olmadığını ortaya koyuyordu. General Fraser'ın ehliyetsizliğini kapatması beklenen ikinci komutan Tuğgeneral Wauchope da askeri problemleri çözebilecek, birlikleri sevk ve idare edebilecek ve üstünün yapabileceği hataları örtebilecek niteliklere sahip değildi. Sadece çalışkan bir karargâh subayı, asker-bürokrat olan Wauchope'un Mısır gibi geniş bir alanı kapsayan bir görevde çıkacak sorunlarla baş etmesi daha işin başında mümkün görünmüyordu.[119] Dahası her iki komutan da hayatlarında ilk defa Mısır'a gideceklerdi.[120] Amiral Collingwood'un, 12 Ocak 1807'de kendisine ulaşan talimatlar çerçevesinde İstanbul ve Mısır harekâtını koordine etmesi için atadığı Amiral Duckworth da tıpkı kara gücünün komuta subayları gibi doğru bir seçim değildi. Duckworth, astlarının tespitlerine göre "Amiral Nelson'un ikinci komutanı olarak iyi bir amiraldi, ama hızlı karar verilmesi gereken zor durumlarda Nel-

Resim 4. 1807 yılında Doğu Akdeniz'de vuku bulan olayların İngiliz tarafındaki başrol oyuncuları, soldan sağa: Amiral Sir John Duckworth (1748-1817) (Sir William Beechey, 1810), General Alexander Mackenzie-Fraser (1758-1809) (Sir Henry Raeburn, tarih yok) ve o dönemde Albay rütbesinde bulunan Benjamin Hallowell (1761-1834) (John Hayter, tarih yok).

son'a hiçbir şekilde denk değildi."[121] İskenderiye seferi kuvvetinin refakatçi deniz gücünde yer alan Deniz Albay (*Captain*) Hallowell, bütün bu yanlış seçimler ve atamalar arasında tek doğru tercih olarak ön plana çıkıyordu. Nitekim Nelson komutasında Nil'de savaşmış deneyimli bir subay olan Albay Hallowell gerçekten de İskenderiye harekâtının ruhu olabilecek niteliklere sahipti.[122]

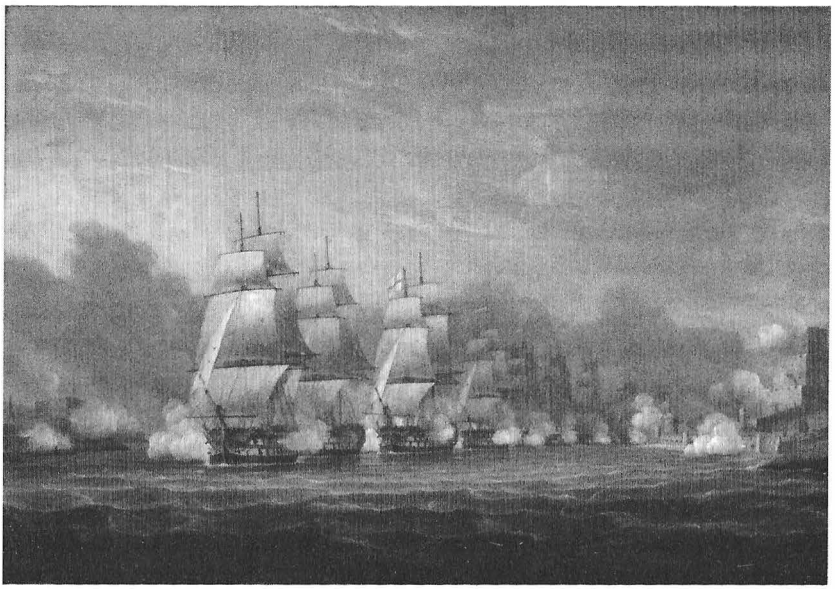
18 Şubat 1807'de Sicilya açıklarında görünen *Delight* briki, bir haftadır Çanakkale önlerinde bulunan Amiral Duckworth'un 9 Şubat'ta kaleme aldığı raporları taşımaktaydı.[123] Arbuthnot'un İstanbul'dan ayrıldığını belirten Amiral Duckworth, bunun "savaş ilanı ya da savaş ilanına denk bir durum" olduğunun altını çiziyor ve kendisine Amiral Collingwood tarafından iletilen talimatlara referansla İskenderiye'nin işgali için hazırlanan kara gücünün yola çıkmasını tavsiye ediyordu. Üç gün içerisinde yola çıkmaya hazır hale gelen birlikler, 10 Şubat 1807'de Sicilya filo komutanlığına atanan ve 1 Mart'ta Palermo limanına gelmesi beklenen Albay Hallowell'i beklemeye başladı.[124] Sicilya'daki komuta heyeti sadece Hallowell'i beklemiyordu; İstanbul'daki Duckworth'dan uzun süredir haber alınamaması, Amiral Collingwood dışındaki

İngiliz subayların duyduğu derin endişenin temel sebebiydi. 19 Şubat 1807'de giriş yaptığı Çanakkale Boğazı'nı 3 Mart 1807'de yaralı bir filoyla terk etmiş Amiral Duckworth'un imdadına yetişmeye çalışan Senyavin'in dört gün sonra bölgeye ulaşması, Duckworth'un Palermo'ya gönderdiği raporun etkisini azaltmıyordu. Sonuçta yanan İstanbul değil, güvertesine hiçbir "güzel cariyenin" çıkmadığı İngiliz filosuydu. İngilizlerin İstanbul'da yaşadığı "hayal kırıklığını" öğrenen Amiral Collingwood oldukça üzgün olmasına rağmen, İskenderiye seferinden halen ümitliydi.[125] Kuzey Ege'de bu gelişmeler yaşanırken Albay Hallowell de nihayet 5 Mart 1807'de görev yerine ulaşmıştı.[126] Artık karşı çıktıkları harekât emrini onaylamaktan başka bir çaresi kalmayan İngiliz komuta heyeti, 6 Mart 1807'de, 6.604 subay ve askerin Messina'dan tam bir bilinmezliğe doğru yelken açışını izliyordu.[127] Manzara, verdikleri emirle askerlerinin ölüme gittiğini düşünen İngiliz generaller için oldukça trajik olmalıydı.

II

İstanbul'un Boğazına Sarılan Rusya, Rusya'yı Dize Getiren Fransa: Amiral Senyavin'in Çanakkale Ablukası ve Limni Deniz Muharebesi

Amiral Senyavin, İstanbul'a yapılacak ortak bir harekât için gerçekten de çok geç kalmıştı. *Selafail*, *Rafail*, *Moşnyi*, *Skoriy*, *Flora* ve *Herson*'dan oluşan filosuyla 19 Ocak 1807'de Cattaro'dan ayrılan Senyavin, Rusya'nın Eflak ve Boğdan'ı işgal ettiğine ve Osmanlı İmparatorluğu ile savaşın başladığına dair Dışişleri Bakanı Baron Budberg'in mesajını 29 Ocak'ta Korfu açıklarında aldı.[1] Bunun ardından Amiral Collingwood'un Sicilya için yaptığı yardım çağrısını filosunun yetersizliği dolayısıyla kibarca geri çeviren amiral, Yediadalar Cumhuriyeti'ni korumak üzere üç kalyonu Dalmaçya sahillerinde bırakarak esmeye başlayan ilk uygun rüzgârla 22 Şubat 1807'de Korfu'dan ayrıldı.[2] 27 Şubat'ta Mora açıklarındaki Çamlıca Adası'nda ikmal gören Rus filosu, Ege adalarının bundan sonra Rusya'nın koruması ve garantörlüğü altında

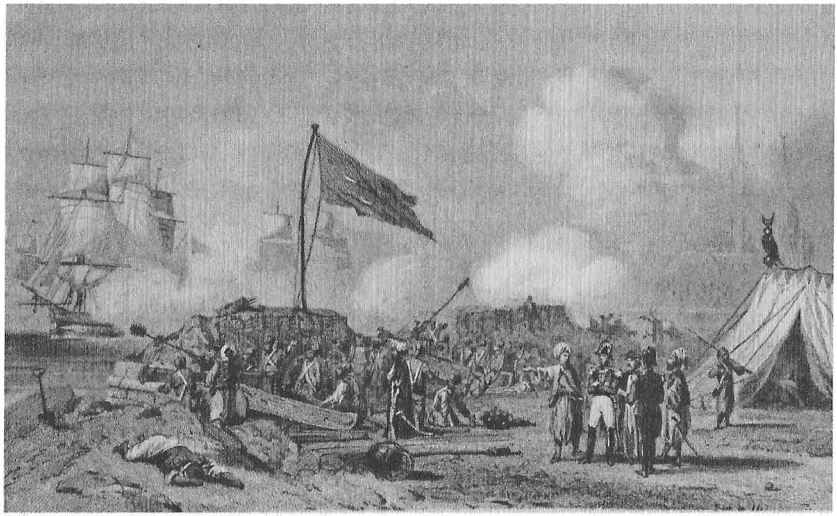

Resim 5. İngiliz donanmasının Şubat 1807'de Çanakkale Boğazı'nı zorlayarak geçmesini betimleyen bir tablo (Thomas Whitcombe, 1807).

olduğunu ilan etmişti.[3] Ancak Ege adalarında yaşayan reayanın tamamının bu deklerasyona boyun eğdiği düşünülemez. Mora'daki Babıâli tercümanının Divan-ı Hümayun tercümanına gönderdiği bir rapor, Amiral Senyavin'in lojistik ihtiyaçlarını eksiksiz bir biçimde Çamlıca Adası'ndan karşılayamadığını gösteriyordu. Rus komutan, adada "taşdan gayrı bir şey bulunmaması" sebebiyle lojistik ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanmıştı. Ayrıca Çamlıcalı kocabaşıların Rus filosunun talep ettiği kılavuz kaptan ve dört adet gemiyi çeşitli bahanelerle vermemesi Ege adaları reayasının tamamıyla Rusya safında olmadığını göstermektedir.[4] Fakat ne kadar sembolik olursa olsun böylesi bir deklerasyon ve bu çağrıya cevap veren Rum ahali, Rusya'nın artık sadece Osmanlı İmparatorluğu için değil ama İngiltere açısından da Akdeniz'de dikkate alınması gereken bir güç olarak ortaya çıktığını gösteriyordu.

Görev sahası olan Çanakkale önlerine 7 Mart 1807'de ulaşan Senyavin'in öncelikli hedefi İstanbul'a saldırmaktı.[5] Bu konuyu görüşmek üzere derhal Amiral Duckworth'la bağlantıya geçtiğin-

deyse İngiliz filosundan kesin bir ret cevabı almıştır. Bu yanıt üzerine ortak harekât planından vazgeçmiş olsa da, kendisine verilen emirler çerçevesinde tek başına İstanbul'a gitmeye kararlıdır. Kısa bir süre sonra Karadeniz filosunun da harekete geçeceğini düşünen Senyavin, İstanbul harekâtı konusunda üzerine düşeni yapmak için büyük bir çaba sarf ediyordu.[6] Rus amiralin İstanbul'a saldırmak konusundaki ısrarının bir diğer sebebi de emrinde İngiliz filosunun aksine piyade ve topçu birlikleri bulunuyor olmasıydı. Çanakkale tahkimatı ele geçirilmeden İstanbul'a saldırmanın çıkışta büyük problemlere yol açtığını Amiral Duckworth örneğinde gören Rus amiral, filosuna Kozlovsk Alayı'ndan 950 asker, 36 topçu ve 270 Arnavut avcı askeri (keskin nişancı/hafif piyade) almıştı.[7] Fakat Karadeniz filosu ve Balkanlar'daki Rus piyadesiyle İstanbul'da buluşabilmek için Amiral Senyavin'in takviyeye ihtiyacı vardı. Bu sorunun çözümünde ise İngiliz filosuna güveniyor, İngilizlerden ödünç alacağı iki kalyon ile iki bomba gemisini elindeki on gemilik filo ile Çanakkale tahkimatını ele geçirecek olan piyade taburuna ilave etmeyi düşünüyordu. Yaptığı hesaplamalara göre bu kuvvet, yeni bir İstanbul harekâtı için yeterliydi. Ancak onun görüşlerini paylaşmayan Duckworth, Rus filosundaki piyade neferatının sayısını az buluyordu. Çanakkale'de Fransız uzmanların gözetiminde inşa edilen tahkimatı görmüş ve burada mevzilenen Osmanlı topçusunun neler yapabileceğini birinci elden tecrübe etmişti. Boğaz'daki şiddetli akıntıları da bizzat test etmiş olan Amiral Duckworth'un teklifi reddetmesinde, adeta bir ordugâhı andıran İstanbul'daki savaş hazırlıkları da büyük bir etkiye sahip olmalıdır. Dolayısıyla on dört gemilik bir filo ve bir tabur piyadeyle İstanbul'u vurabileceğine inanan Amiral Senyavin'in bu isteği de İngiliz filosundan onay almaz. Çanakkale Boğazı'ndan kesinlikle içeri girmemesine dair Amiral Senyavin'e meslektaş tavsiyesi veren Amiral Duckworth ayrıca, "bir İngiliz filosunun başarısız olduğu yerde hiç kimsenin başarılı olamayacağına" hükmediyordu.[8] Altı günlük fikir alışverişinin ardından filosundaki hasarlı gemileri elindeki imkânlar dahilinde tamir eden Amiral Duckworth, İstanbul'dan kaçan İngiliz tüccarları ve büyükelçi

Resim 6. 1807'de İstanbul halkının Fransız subayların danışmanlığında İngiliz donanmasına karşı müdafaa tertibatı kurmalarını betimleyen bir taşbaskı (Léon Morel-Fatio).

Charles Arbuthnot'u Malta'ya götüren *Windsor Castle*'ın (98 toplu) yola çıkışını 12 Mart 1807'de izlemiş ve ertesi gün filonun ikmal işleri tamamlandıktan sonra İskenderiye'ye doğru yelken açmıştır.[9] Çanakkale Boğazı'nın dışında yalnız başına kalan Amiral Senyavin, aynı gün kurmaylarıyla yaptığı toplantıda Çanakkale Boğazı'ndan içeri girmenin imkânsızlığını kabul etmek zorunda kalacaktı. Bu sırada Amiral Duckworth'u takip eden Cezayirli Seydi Ali Paşa komutasındaki Osmanlı donanmasının Çanakkale Boğazı'nda demirlemiş olması, Amiral Senyavin'in İstanbul harekâtı konusunda aldığı kararı etkileyen önemli bir faktördü. Bu şartlar altında Amiral Senyavin ve kurmayları bir başka seçeneği gündemlerine alırlar. Çanakkale önlerindeki Rus filosunun yeni hedefi, ellerindeki sınırlı donanma gücüyle Çanakkale Boğazı'nı ablukaya almak ve abluka sırasında filo için gereken lojistiği sağlamak amacıyla Bozcaada'yı işgal etmektir.[10] Mart ayı ortasında belirlenen bu yeni hedefin, yaklaşık on gün sonra Rus Dışişleri Bakanı General Budberg'in kaleminden çıkacak talimatlarda da aynen yer alması, Amiral Senyavin'in üzerine aldığı inisiyatifi en iyi şekilde kullandığını göstermektedir. Hem St. Petersburg'da hem

de Rus filosunun sancak gemisi *Tvyordyi*'deki idareciler, Osmanlı başkenti ile "zahire yatağı" olarak bilinen Balkan toprakları arasındaki deniz bağlantısının kesilmesinin Babıâli'yi kısa bir süre içinde barış yapmaya zorlayacağını düşünüyorlardı.[11] Rusya'nın elleri Osmanlı İmparatorluğu'nun boğazındaydı.

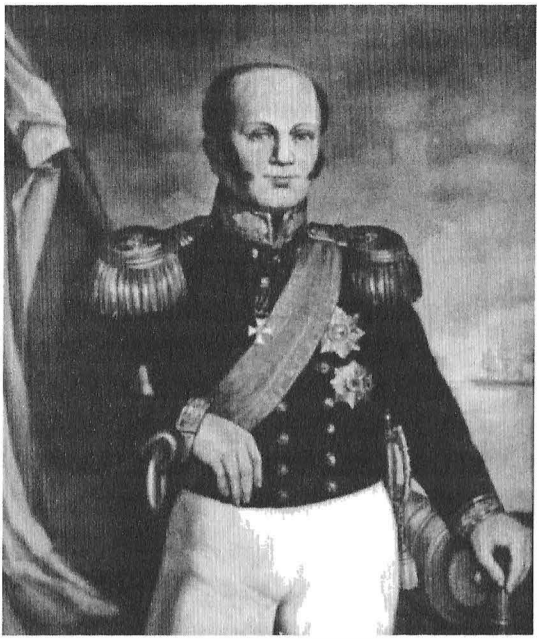
Rus filosunun peşine düştüğü yeni hedeflerin Babıâli açısından önemli sonuçlar doğurması muhtemeldi. Allah tarafından korunduğuna inanılan başkentine yapılan saldırının şaşkınlığını henüz üstünden atamamış durumdaki Babıâli, İstanbul kamuoyunun da baskısıyla donanmasını İngiliz filosunun ardından göndermeye çalışıyordu. Fakat ilk anda dokuz gemiden müteşekkil Osmanlı donanması, gemileri hareket ettirmek için ihtiyaç duyduğu personelden yoksundu. Galata voyvodası ve bostancıbaşının gayretleriyle 2.700 nefer yazılmış olsa da donanmanın halen 1.750 nefer eksiği bulunuyordu.[12] Osmanlı donanmasının nefer ihtiyacını büyük ölçüde karşılayan adalardaki reayanın Yaş Antlaşması'nı takip eden süreçte Rusya'ya göç etmesinin bir sonucu olan bu durum, Osmanlı donanmasının harekete geçmesinin önündeki en önemli engellerden biriydi.[13] Neferat tamamlandıktan sonra Çanakkale'ye doğru yelken açan Osmanlı donanmasının da tam manasıyla savaşa hazır olduğu söylenemez; zira Marmara'da İngilizleri kovalayan Seydi Ali Paşa, filosundaki kara askeri konusunda çok ciddi çekincelere sahipti. Gemilere bindiklerinden beri memnuniyetsizliklerini dile getiren dalkılıç neferatının[14] donanma kıyıya yanaştığı anda firar etmesinden çekinen kaptan-ı derya, bir isyandan endişe ediyordu. Hem ordu hem de donanma içinde mevcut olup Çanakkale Boğazı'nın tahkimini geciktiren siyasi ayrışmanın yanı sıra Osmanlı askeri gücü,[15] Rus filosunun da bölgeye intikaliyle beraber kendisinden neredeyse iki katı büyük düşman donanmasıyla mücadele etmek zorundaydı. Dalkılıç yazılırken kendilerine verilen görevin sadece düşmanı Kızıladalar'dan atmak olduğunu öne süren çiçeği burnundaki yeniçeri neferatının önemli bir kısmını deniz tutuyordu. İlk hedefi Bozcaada'nın Rus işgalinden kurtarılması olan harekâtta Osmanlı neferlerinin Anadolu sahilinde karaya çıkartılarak küçük gemilerle adaya gönderilmesi de var olan soruna bir çözüm

getirmiyordu. Firar etmesi muhtemel neferatın karaya çıkartılması, askersiz kalan Osmanlı donanmasını Ruslar ve İngilizler için bir av haline getirecekti. Kaptan-ı deryanın bu durum karşısında sunduğu öneri, mukavelelerinde yer almayan bir harekâta zorlandıklarını düşünen yeniçerilerin terhis edilerek yerlerine "kalyoncu neferatı" yazılmasıydı. Fakat yukarıda belirtilen sebeplerle kalyoncu neferatı bulmak hiç de kolay değildi.[16]

Marmara Denizi'nden çıktıktan sonra da Osmanlı donanmasını taciz eden İngiliz filosunun[17] Bozcaada'dan ayrılması, krizi Babıâli lehine çevirmeye yetmeyecekti. Sürekli takviye alan Osmanlı donanmasının savaş gücü henüz Rus filosuyla baş edebilecek düzeyde değildi. Buna mukabil Çanakkale Boğazı içinde duran Osmanlı donanması, mevkiinin kendisine sağladığı avantajları kullanabilme imkânına sahipti. Nitekim rüzgâr, coğrafya ve nihayet tahkimi büyük ölçüde tamamlanmış olan sahil bataryaları Osmanlı donanmasının mevziini güçlendiriyordu. Açık denizde avantajın Ruslara geçeceğinin farkında olan Kaptan-ı Derya Seydi Ali Paşa, bu güçlü mevkiinin aynı zamanda kendisini Marmara'ya mahkûm eden bir zaaf olduğunun da bilincindeydi. Amiral Senyavin'in aldığı kararları uygulaması Osmanlı filosunu Marmara Denizi'ne hapsetmekle kalmayacak ayrıca İstanbul'a deniz yoluyla gelen pek çok temel tüketim maddesinin piyasadan çekilmesine de sebep olacaktı. Osmanlı başkentinde zaten var olan siyasi krizin bir ihtilalle sonuçlanmasına yol açacak bu abluka, İstanbul'daki mal arzının kısılmasına ve pirinç, kahve, zeytinyağı gibi temel tüketim maddelerinin karaborsaya düşerek fiyatlarının yükselmesine sebep olmuştur. Her ne kadar zaman içerisinde İstanbul'un ihtiyaçları kara ulaşımıyla sağlanmaya başlasa da ilk anda fiyatlarda yaşanan ani yükseliş ve kıtlık İstanbulluların sabrını taşıracak nitelikteydi.[18]

Bozcaada işgali ve boğazın ablukaya alınması planını İngiliz filosunun Çanakkale'den ayrılmasından sonra iki gün içinde yürürlüğe koyan Amiral Senyavin, 15 Mart 1807'de *Retvizan* (64 toplu), *Rafail* (84 toplu) ve *Venüs*'le kuşatma altına aldığı Bozcaada'nın "vire" ile teslimini talep eder. İlk elverişli rüzgârın estiği

18 Mart 1807'de de *Selafail* (74 toplu) ve *Skoriy* (64 toplu) kalyonlarını, Nara Burnu'nda bekleyen Osmanlı donanmasını abluka etmeleri amacıyla boğaz girişine gönderir. Bozcaada kalesinden gelen ret cevabı üzerine *Moşnyi* (74 toplu) ve *Venüs* Bozcaada sahilini, *Rafail* (84 toplu) ise doğrudan kaleyi 20 Mart 1807'de ateş altına alır. Denizden yapılan ağır bombardımanın desteğiyle bütün piyade taburunu, 160 Arnavut avcı askerini ve 600 kadar deniz piyadesini adaya çıkartan Rus filosu, Osmanlı savunma hatlarını iki taraftan vurmaya çalışıyordu. Öncelikle *Selafail*'i Bozcaada'nın arka tarafına gönderen Senyavin, hava şartları dolayısıyla bu girişiminde başarılı olamamıştır. Hemen ardından filoyu Amiral Greig ve kendi komutası altında ikiye ayırmış ve Bozcaada sırtlarındaki bütün savunma hatlarını ateş altına alarak sahildeki piyadenin kalenin dış duvarlarını ele geçirmesini sağlamıştır. Ancak tamamı içkaleye sığınmış olan Müslümanlar, Rus piyadesinin kalenin merkezine girişini evlerden açılan ateşle engelliyorlardı. Sahilde sağlam bir yer edinmiş olan Rus piyadesi, kurduğu her biri dört toptan müteşekkil iki bataryanın ve denizden iki kalyonun ateşiyle ertesi gün içkaleyi topa tuttu. Yoğun ateş karşısında çaresiz kalan Bozcaada sakinleri, Amiral Senyavin'in barış teklifini birkaç saat içinde kabul ederek adayı boşaltmak zorunda kaldılar. Harap olmuş şehirden canını kurtarabilen 1.200 Osmanlı neferi ve adada yaşayan çoğu kadın ve çocuk 4.000 Müslüman, 23 Mart 1807'de filikalarla Anadolu'ya geçtiler. İngiliz tehdidinin baş göstermesinin ardından tahkim edilmiş 79 toplu Bozcaada kalesini Amiral Senyavin'in sadece 4 ölü ve 86 yaralı vererek ele geçirmiş olması, bölgedeki Osmanlı askeri gücünün kırılganlığına işaret ediyordu.[19] İki gemiyle Çanakkale Boğazı'nı ablukaya alan Amiral Senyavin artık komutasındaki diğer sekiz gemi için sığınacak iyi bir limana ve neferlerinin her tür ihtiyacını karşılayabileceği bir ileri üsse sahipti. Ancak jeostratejik açıdan bakıldığında durum bu kadar da basit değildir. Çanakkale Boğazı'nın girişini ele geçiren Amiral Senyavin aslında Osmanlı başkentinin Ege'ye açılan kapısına hâkim olmuş ve şehrin Akdeniz'le bağlantısını kesmişti. Bundan sonra büyük hedefler peşinde koşmaya başla-

Resim 7. 1807'de Rus Akdeniz filosunun komutanı olan Limni galibi Amiral Dimitriy Senyavin (1763-1831) (St. Petersburg Deniz Müzesi).

yan amiral Rus, Slav, Rum ve katılırlarsa İngilizlerden müteşekkil büyük bir orduyla Saros Körfezi'ne çıkartma yaparak önce Çanakkale'yi ve daha sonra da İstanbul'u fethetmeyi düşünüyordu.[20]

III. Selim'in aksi yöndeki hatt-ı hümayunlarına rağmen[21] bu süreçte hareketsiz kalmayı tercih eden Osmanlı filosuna sürekli yeni savaş gemileri dahil olmaktaydı. Ruslar, 22 Nisan itibariyle 9 kalyon ve 6 fırkateynden ibaret bir güçle Çanakkale Boğazı'nın hemen iç tarafında bekleyen Osmanlı filosunu açık denize çekebilmek için ellerinden geleni yapıyorlardı. Rus filosunun hamleleri bir yana, Bozcaada'nın geri alınması için III. Selim tarafından yazılan emirler dahi Amiral Senyavin'i gözüne kestiremeyen Kaptan-ı Derya Seydi Ali Paşa üzerinde etkili değildi. Boğaz'dan birkaç gemiyle çıkan Kapudane Ebubekir Bey Bozcaada önlerinde, "tüccar sefinesi denilerek inşasına ruhsat verilen" küçük Rum korsan gemileriyle beraber on sekiz düşman gemisinin bulunduğunu tespit etmişti. Bu

istihbarat üzerine Boğaz Seraskeri Mustafa Paşa, Boğaz tahkimatının inşasından sorumlu Aziz Efendi ve "Françalu mühendislerle" yaptığı görüşmenin ardından kaptan-ı derya, elindeki savaş gücünün "düşman donanmasıyla mukabeleye" yeterli olmadığı kanaatine varmıştı.[22] Kaptan-ı derya, eksik neferatın tamamlanmasını ve önceden talep ettiği dört savaş gemisinin acilen Çanakkale'ye gönderilmesini Boğaz'dan yapılacak huruç için son derece gerekli görüyordu. 28 Nisan 1807 günü Kaptan-ı Derya Seydi Ali Paşa bu tahriratı kaleme aldığı sırada İstanbul'dan Çanakkale'ye ulaşan Mazlum Ağa, III. Selim'in Bozcaada'nın alınmasını emreden yeni bir hatt-ı hümayununu Osmanlı komuta heyetine getirmiştir; ancak bu yeni emir de Osmanlı donanmasının Çanakkale dışına çıkmasını sağlamayacak, Boğaz seraskeri, Aziz Efendi ve donanma kaptanlarıyla yapılan toplantıdan dört kalyonun "mücehhezen ve mükemmelen vüruduna kadar" beklenmesi kararı çıkacaktır.[23]

Amiral Greig, Osmanlı donanmasının boğazdan huruç konusundaki çekingenliğini kırmak için Mayıs ayının ilk günlerinde *Retvizan* ve *Venüs*'ün Selanik'e saldırmasını emretmiştir. Senyavin'den aldığı talimatlar çerçevesinde Greig'in 3 Mayıs'ta dört kalyonla beraber İzmir'e yelken açması Rus filosundaki sabırsızlığa işaret ediyordu. Bu bağlamda Amiral Senyavin de aynı gün Bozcaada'dan ayrılarak Saros Körfezi'ne doğru harekete geçti. Harekâtın amacı hiç şüphesiz, savunma hatlarının arkasına çıkartma yapma tehdidiyle Seydi Ali Paşa'yı Boğaz dışına çekmekti; ancak yerinden kıpırdamamakta ısrar eden Osmanlı donanması, Senyavin'in tüm planlarını suya düşürdü. Yapılan onca hamle karşılığında elde edilen tek şey, Ege adalarındaki Rum korsanların Amiral Greig'e bağlılıklarını bildirmeleriydi. Ruslar, evvelki bildirgelerinin bir gereği olarak Akdeniz'de kendileri ve müttefikleriyle Rumlar arasında vuku bulan ticareti teftiş etmeye, tüccara patenteler ve Kudüs bandıraları dağıtmaya ve Rumları Babıâli'nin koyduğu vergilerden muaf tutmaya başlamışlardı.[24] Rus filosuna dahil olan Rum korsan gemilerinin boyutları küçük olsa da yaptıkları hizmet büyüktü; zira İstanbul-Mısır-Venedik üçgenindeki Osmanlı tüccar gemilerine saldıran Rum korsanlar, İstanbul'a denizden yapılan ti-

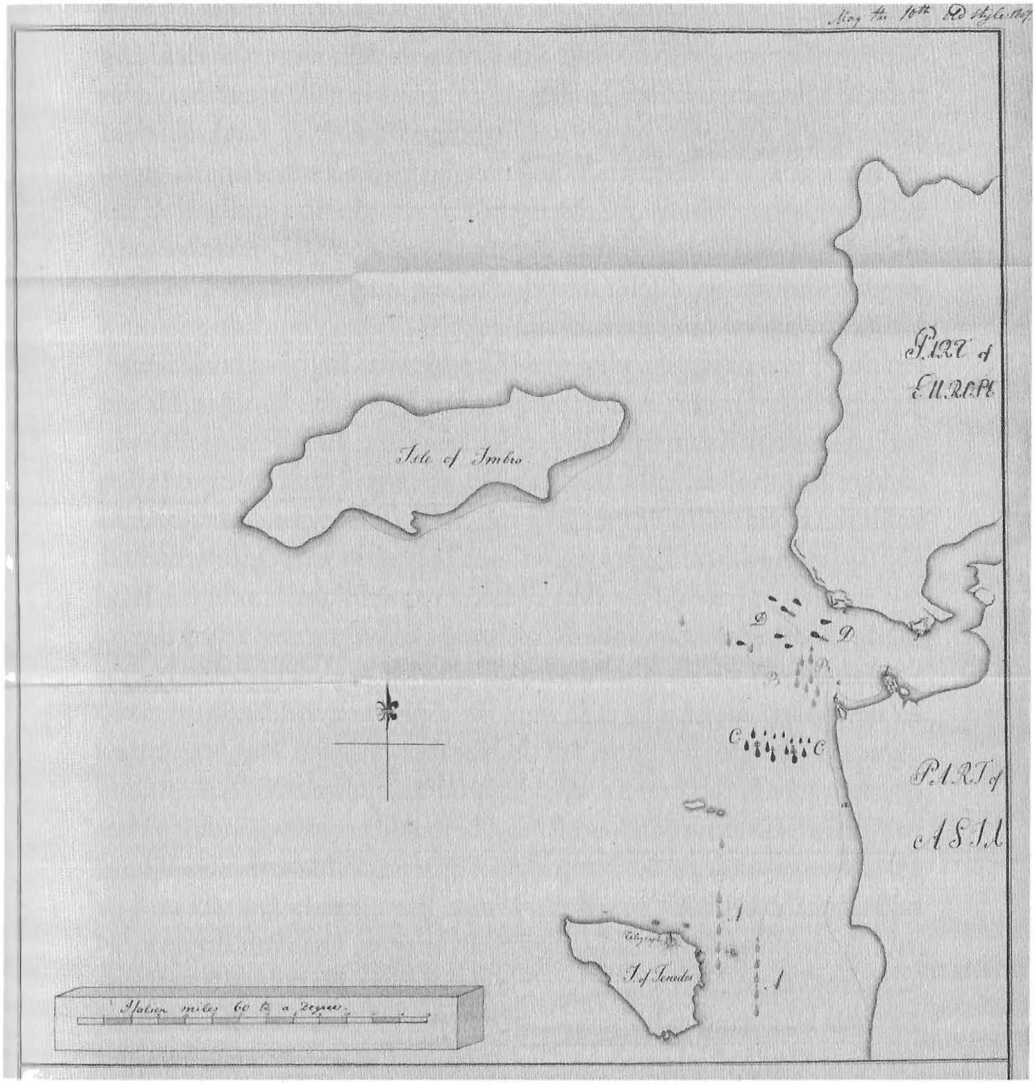
careti yok derecesine indirmişlerdi. İstanbul'daki fiyat artışı Mayıs 1807 itibariyle en üst seviyeye çıkmış ve yeniçeriler idarelerindeki kahvehanelerde satacak kahve bulamaz hale gelmişlerdi.

Dalmaçya'daki Fransız ordusundan gelen uzmanlar gözetiminde Aziz Efendi tarafından sürdürülen Çanakkale tahkimatı inşaatının[25] sona ermesi ve Osmanlı donanmasının nefer eksiğinin kısmen de olsa tamamlanmasının ardından Kaptan-ı Derya Seydi Ali Paşa, gönülsüzce de olsa kaptanlarına hareket emri vermiştir; zira Bozcaada'nın geri alınması konusunda III. Selim'in ısrarla kaleme aldığı hatt-ı hümayunlar, bu emri kendisi için artık bir zorunluluk haline getirmişti. 19 Mayıs sabahı manevraya başlayan Osmanlı donanması, öğlen saatlerinde Boğaz dışına çıkarak Bozcaada'nın yaklaşık 6 mil kuzeyinde Mavro ve Tavşan adaları ile Anadolu sahili arasında demir attı.[26] Bu sırada İzmir'den geri dönen Amiral Greig'in gemileriyle beraber emrinde toplam 10 kalyon bulunan Amiral Senyavin, Bozcaada kalesindeki Rus garnizonunun bir Osmanlı çıkartmasına rahatlıkla karşı koyabileceğini düşünüyordu. Bu sebeple, Osmanlı donanmasının sahil bataryalarının gölgelediği Çanakkale Boğazı'na bir kez daha kaçmasını önlemek için Bozcaada'nın güneyinden Gökçeada'ya doğru harekete geçmişti. Kuzey rüzgârını arkasına alan Senyavin, Osmanlı donanmasının ricat etmesini önleyecek şekilde Boğaz girişini kapatmayı amaçlıyordu. Bu, kâğıt üzerinde gayet iyi bir plandı. İlkbahar aylarında bölgede esen mutat kuzey rüzgârı, Rus filosunu Boğaz ile Osmanlı donanması arasına sokacaktı. Fakat rüzgâr bir kez daha Osmanlılardan yana esiyordu. Ertesi gün başlayan sütlimanlıktan ötürü açık denizde hareketsiz kalan Senyavin ne esas planladığı noktaya gidebiliyor ne de Bozcaada'ya geri dönebiliyordu. Bu sırada Fransız askeri uzmanların desteğinde Bozcaada'ya çıkartma yapan Osmanlı neferleri, Albay Padeyskiy komutasındaki Rus garnizonu tarafından püskürtülmüş ve daha sonra takviye alarak yapılan ikinci çıkartma da tam bir başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Bozcaada'yı almak üzere karaya çıkan Osmanlı neferleri bu kez Anadolu'ya geçmek zorunda kalırken Rusların ölü ve yaralı sayısı sadece beş kişiydi.

21 Mayıs'ta rüzgârın kuzeydoğudan esmeye başlamasıyla yeniden harekete geçen Amiral Senyavin, havadaki fırtına alametlerini göz önüne alarak, yoğun bir akıntının bulunduğu Çanakkale girişi yerine yeniden Bozcaada'ya dönme kararı aldı. İki günlük orsa-boca sonunda limana dönen Rus filosu, Tavşan Adası ve Çanakkale arasında demir atmış Osmanlı donanmasının tehdidi altındaydı. Nitekim kuzeybatıdan esmeye başlayan rüzgâr, bu bölgeyi Bozcaada'da demirli bir filoya saldırı için avantajlı bir yer haline getiriyordu. Saat 14:00'a kadar birbirini gözleyen iki filodan sessizliği ilk bozan, güneybatıdan esen ilk rüzgârla beraber *Tvyordyi*'nin ateşlediği topla birlikte harekete geçen Rus filosu oldu. Seydi Ali Paşa, yarım saat içinde tamyol sürate ulaşan Rus filosundaki gemileri görünce derhal Boğaz içine çekilme emri verdi. Osmanlı donanması, saat 18:00'da rüzgârın batıdan esmeye başlamasıyla avantajı bir kez daha ele geçirmiş, fakat *Venüs*'ten açılan ilk ateşe, Osmanlı donanmasının menzile girmesiyle beraber top atmaya başlayan diğer Rus gemileri de eklenmişti. Bir Osmanlı kalyonuyla çatışan *Venüs*'ü doğrudan Seydi Ali Paşa'nın sancak gemisi *Mesudiye*'yi bordalamaya çalışan *Selafail* takip ediyor, *Uriil* ise Kapudane Ebubekir Bey komutasındaki *Seddü'l-bahir*'in pruvasından dolanmaya çalışıyordu. Senyavin'in sancağının dalgalandığı *Tvyordyi*, bu karmaşada *Mesudiye* ve *Seddü'l-bahir* arasına dalarak Osmanlı sancak gemisine çok yakın bir mesafeden alabanda ateşi açtı. Rus filosunun üçüncü komuta subayı Albay İgnatiyev, gemisi *Silniy* ile *Seddü'l-bahir*'i sancak tarafından bordalamaya çalışıyordu. Savaşın karmaşasında Kapudane Ebubekir Bey'e yaklaşamayan Amiral Greig ve gemisi *Retvizan*, filo muharebelerinde her bir sancak subayının kendi rütbesine denk bir hasma saldırmasına dair yazılı olmayan centilmenlik kuralını bozuyordu; zira *Seddü'l-bahir*'i kaybeden Greig, bütün Osmanlı filosunu *Uriil* ve *Moşnyi* ile beraber ateş altına almıştı. Karanlık çökerken Çanakkale ağzında çatışmaya giren gemiler sadece birbirleriyle değil ama aynı zamanda Anadolu kıyılarına yakın gemileri açık denize, Avrupa tarafındakileri de sahile doğru sürükleyen güçlü boğaz akıntılarıyla da mücadele ediyorlardı. Bu durum Rus filosu açısından büyük bir dezavantaj-

dı. *Tvyordyi*'nin de aralarında bulunduğu birkaç Rus savaş gemisi, bu akıntılardan etkilenerek Gelibolu'daki Osmanlı sahil bataryalarının menziline girdiler. Açılan ateşten Rusları karanlığın çökmesi kurtardı. Gemilerdeki tüm lambaların derhal söndürülmesini emreden Senyavin, süreklenen gemilerini filikalarla menzil dışına çektirmeye çalışıyordu. Çatışmanın sona erdiği saat 21:00'da Rus filosundaki ölü ve yaralı sayıları da netleşmeye başlamıştı. 26 ölü ve 56 yaralı olmak üzere toplam 82 zayiat veren Amiral Senyavin için esas üzücü durum, üçüncü komutanı Albay İgnatiyev'i muhtemelen *Seddü'l-bahir*'in açtığı ateş neticesi kaybetmiş olmasıydı. Kaptan-ı Derya'nın ardından Boğaz'dan içeri giren Osmanlı filosu da güvendeydi; ancak ertesi gün üç Osmanlı savaş gemisi, halen Anadolu kıyılarında sığınabilecekleri güvenli bir liman aramakla meşguldüler. Karaya oturma tehlikesiyle karşı karşıya kalan Osmanlı kalyonlarından ikisi öylesine ağır hasar görmüşlerdi ki filikalarla yedeğe alınmaları gerekti. Sabah saat 10:00'da yeniden demir alarak Bozcaada yolunu tutan Senyavin, emrine *Retvizan*, *Selafail*, *Skoriy*, *Yaroslav* ve *Venüs*'ü bıraktığı Amiral Greig'i henüz Boğaz'dan içeri girememiş olan bu Osmanlı savaş gemilerini ele geçirmek üzere gönderdi. Osmanlı sahil bataryalarının menziline girene kadar sürdürülen takip sonunda Greig hedefine ulaşamasa da büyük hasar vermeyi başarmıştı.[27] Osmanlı donanması her ne kadar telafisi imkânsız bir hasar almamış olsa da yaşanan çatışma filodaki intizamsızlık ve aksaklıkları ortaya koyuyordu. Sayısal azlığına rağmen sevk ve idare açısından Rus filosunun Osmanlı donanmasının açık ara önünde olduğundan şüphe edilemezdi.

Çiçeği burnunda padişah IV. Mustafa da amcası III. Selim gibi Bozcaada'nın alınması konusunda oldukça hassas davranacaktı. Bu hassasiyete binaen, Boğaz muhafızı Hafız İsmail Paşa ve Kaptan-ı Derya Seydi Ali Paşa'ya ellişer kese ihsanla beraber gönderdiği sadakat vurgusu yüksek hatt-ı hümayun henüz tahta oturmuş olan sultanın kâbusunu yansıtıyordu.[28] Bu hatt-ı hümayuna cevaben Hafız İsmail Paşa tarafından kaleme alınmış belge ise IV. Mustafa'nın İngiliz ve Rus filolarının yeniden Çanakkaleyi geçmesi ihtimalinin yanı sıra ordudaki siyasi bölünmüşlükten de tedirgin oldu-

Resim 8. 20 Haziran 1807'de Rus ve Osmanlı donanmalarının Çanakkale Boğazı ağzındaki konumları. Rus gemileri açık renkle gösterilmiştir (1807, İngiltere Milli Arşivi).

ğunu tüm açıklığı ile göstermektedir. Nitekim boğazın takviyesine devam edildiğinin bildirildiği takrirde Hafız İsmail Paşa, emrindeki erat ve zabitanla ittifak halinde çalıştığını ve bundan sonra İstanbul'dan bölgeye gönderilecek zabitlerle de "sensin bensin dinil-

meyerek" boğazın savunulmasına gayret edeceğini bildiriyordu.[29] Nitekim Bergos ayanı ve sekbanbaşı Kadri Ağa'nın emrindeki bin nefer dağlı eşkıyası ile Çanakkale'de görevlendirilmesi, bunların zulümleri dolayısıyla perişan olan bölge ahalisinin yardımlarının azalmasına sebep olmuştu.[30] Boğazın savunulmasına yönelik çalışmalara devam edilmesi, IV. Mustafa'nın rahatlaması için yeterli değildi. Boğazdaki Rus ablukası İstanbul'da mum, yağ, şeker ve kahve gibi tüketim maddelerinin fiyatlarının artmasına sebep olmuş, pirinç ise piyasadan tamamen çekilmişti. Tahta oturduktan sonra fiyatların ucuzlatılmasını isteyen IV. Mustafa, bu işin emirle olmayacağını kısa bir süre sonra anlayacaktı. Kendisine sunulan bir arz tezkeresinde, piyasa fiyatlarına yapılacak müdahalenin pahalı da olsalar İstanbul'da hâlâ bulunabilen ürünlerin tamamen ortadan kaybolmasıyla sonuçlanacağı yazılıydı.[31] Tek seçenek boğazdaki ablukanın kırılması ve Bozcaada'nın ele geçirilmesiydi; fakat sultanın ısrarına rağmen, Çanakkale'deki Osmanlı komuta heyeti Bozcaada'nın alınmasının imkânları dışında olduğunu belirtiyordu.[32]

Çanakkale ve İstanbul'da bu gelişmeler yaşanırken Avrupa'da da hem harp meydanlarında hem de diplomasi kulislerinde savaş olanca şiddetiyle devam ediyordu. Fransız orduları Rus sınırlarına dayanmış ve Napoléon Avrupa'da kendine uydu devletler kurmaya başlamıştı. Bu ortamda hem Rusya hem de Fransa açısından yakın gelecekte yaşanacak bir çatışmada diğer devletlerin tarafsızlığının sağlanması büyük bir önem taşıyordu. Bu noktada Fransız ve Rus ordularını meşgul edecek kadim Habsburg ve Osmanlı imparatorluklarının tavrı büyük bir önem taşımaktadır. Napoléon'la arasında şahsi bir husumet bulunan Charles-André Pozzo di Borgo'nun[33] 1806'da Çar I. Aleksandr'ın özel temsilcisi olarak Viyana'ya gönderilmesi, Rusya'nın yaptığı ilk hamleydi. Viyana'daki ikametini Eflak ve Boğdan konusunda hassasiyeti malum Habsburglara garanti vermekle geçiren di Borgo, Balkanlar'daki istilanın sadece Babıâli'nin mevcut antlaşmalardaki taahhütleri yerine getirmesi için gerçekleştirildiğini belirtiyordu. Habsburgların tarafsızlığını isteyen Rus temsilcisine Viyana'dan yapılan teklif, Rusya ve Fransa arasındaki husumeti sona erdirmek için Hofburg'un arabulucuğun-

da bir kongre toplanmasıydı.[34] Bu, Napoléon için de kabul edilebilir bir teklifti, zira arabulucu rolünü üstlenen Habsburgların Fransa'ya saldırma ihtimali yoktu. Napoléon'un karşı hamlesi Aralık 1806'da geldi. Vahid Efendi'nin İran elçisi ile beraber Fransız ordugâhına gidişi ve bu üç devlet arasında imzalanması muhtemel bir ittifak antlaşması Rusya'nın tüm planlarını bozacak nitelikteydi.[35] Ancak Babıâli, tıpkı 1796 senesinde Ratib Efendi'nin riyasetinde vuku bulmuş ittifak görüşmelerinde olduğu gibi, imzalandığı anda kendisini Avrupa'da devam eden bir savaşın içine sokacak bir anlaşmadan ziyade gelecekte kendisine yapılması muhtemel bir saldırıya karşı ya da en azından çapı sadece 1806 Kasım'ında başlamış olan Rus savaşıyla kısıtlı kalacak tedafüi bir ittifak antlaşması peşinde koşuyordu.[36] Fransa ise Osmanlı-Rus harbinin askeri açıdan kendisine sağladığı avantajları sonuna kadar kullanmaya niyetliydi. Fakat Boğazlar'ın ve Balkanlar'ın stratejik kullanımı için Babıâli'nin Napoléon'a izin vermeye niyetli gözükmemesi Fransa'nın tavrını belirleyen en önemli unsurdu. Bu bakımdan, Rusya ile zaten savaş halindeki Babıâli ile resmi bir ittifak yapılması Fransa açısından gereksiz bir ayrıntıydı. İttifak müzakerelerinde Talleyrand'ın Dalmaçya'daki Fransız ordusunun Balkanlar üzerinden Rusya'ya yürümesine izin verilmesi gibi Vahid Efendi'nin kabul edemeyeceği şartlar öne sürmesi ve buna karşılık olarak Kırım'ı önermesi, Sebastiani'nin İstanbul'da seslendirdiği önerilerle uyum içerisindeydi; zira ittifakı üç sene ile sınırlamak isteyen ve Osmanlı ordularının Napoléon'un Rusya haricindeki düşmanlarına saldırmasını reddeden Vahid Efendi'nin ittifak ümidiyle oyalanması, Babıâli'nin Rusya'yla savaşa devam etmesini sağlamak içindi. Bu sırada General Sebastiani'nin Kırım meselesini kaşıyarak İstanbul'daki "Moskof" nefretini sürekli canlı tutmaya çalışması ise Babıâli üzerindeki baskıyı artırmaktaydı. Mevcut savaş hali sebebiyle İstanbul'da elçisi bulunmayan Rusya, Babıâli'nin bu sırada takip ettiği siyasetten bihaberdi. Dolayısıyla Napoléon'un Rusya için çok daha büyük bir tehdit oluşturduğunu düşünen I. Aleksandr, Balkanlar'daki ordularını bir an önce Doğu Avrupa'daki sınırlarına çekmeyi istiyordu, fakat bunun için Osmanlı İmparatorluğu ile harbe son vermek

gerekliydi. Osmanlı ve Rus donanmaları arasındaki tasvir ettiğimiz çatışmadan hemen önce Amiral Senyavin'in filosuna katılarak *Tvyordyi*'de bir topa bizzat komuta eden di Borgo'nun ve onun yetersiz Rusçası sebebiyle yanına verilen Aleksandr Bulgakov'un esas görevleri tam da buydu.[37]

Pozzo di Borgo'nun elindeki 24 Mart 1807 tarihli talimatlar sadece İstanbul'daki Habsburg büyükelçisi Baron Stürmer veya Danimarka maslahatgüzarı Baron Hübsch aracılığıyla Babıâli ile temas emrini değil ama Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya arasında yapılacak bir barış antlaşmasının şartlarını da içeriyordu. Buna göre, Babıâli'nin İngiltere ve Rusya ile daha önce imzaladığı antlaşmaların aynen kabulü ve buna karşılık Osmanlı toprak bütünlüğünün garanti edilmesi, Dalmaçya'daki Fransız ordularının bölgeden çıkartılmasına Osmanlı ordularının yardım etmesi, bu şartlara uyulmasını garanti altına almak için Hotin ve Bender kalelerinin Rus-Fransız savaşı sürdüğü müddetçe Rus işgalinde kalması, Sırbistan'ın yeni bir imtiyazlı eyalet olarak teşkilatlandırılması ve Sırp prensinin Sırp beyler tarafından kayd-ı hayat şartıyla seçilmesi, 1802 tenkihnamesiyle (konvansiyon) Eflak ve Boğdan'a tanınan hakların yeniden tescili ve Eflak Voyvodası İpsilantis'e dört-beş bin kişilik bir ordu kurma hakkının tanınması Osmanlı-Rus barışının ön şartları olarak Babıâli'ye sunulmuştu.[38] 1812'de imzalanacak olan Bükreş Antlaşması'nın[39] metni gibi gözüken di Borgo'nun talimatları, Rus savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçişini ve St. Petersburg'un Eflak ile Boğdan'daki nüfuzunu garanti altına alan maddeler içeriyordu. Ancak söz konusu maddeler arasında Rusya'nın 1806 Kasım ayında Eflak ve Boğdan'ı işgal ederken öne sürdüğü gerekçelerden neredeyse hiçbirinin bulunmaması, General Mikhelson'un ultimatomunda da gözlemlendiği üzere, iki devlet arasındaki savaşın görünenlerden oldukça farklı sebeplerle başladığını ortaya koyuyordu. Bu talimat aynı zamanda Babıâli'nin Fransa saflarından ayrılarak Rusya tarafına geçmesini, hatta Osmanlıların devam eden savaşa Dalmaçya'dan dahil olmasını da öngörüyordu. Rus nüfuzu altındaki eyaletlerin silahlandırılması ve yeni bir mümtaz eyalet yaratılması da Babıâli açısından kabul edilemez maddeler arasındaydı. Buna

mukabil di Borgo'nun yaptığı teklif, komşusu Fransa tarafında yer alarak olabildiğince tarafsız bir dış politika sürdürmeye çalışan Babıâli'nin zaten savaş halinde bulunduğu Rusya saflarına geçmesini özendirecek hiçbir şey içermiyordu. Barışa temel oluşturması beklenen bu teklifleri İstanbul'a ulaştırabilmek için Amiral Senyavin tarafından kaptan-ı deryaya gönderilen mesaj ve müzakereler için bir murahhas tayin edilmesi isteğinin cevapsız kalması üzerine di Borgo, Babıâli'ye oldukça sert ifadeler içeren yeni bir takriri 9 Haziran'da kaleme alır. Eflak ve Boğdan'ın savunma amaçlı olarak işgal edildiğini belirten Rusya temsilcisi, "Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığını Çar I. Aleksandr'ın iyi niyetine borçlu olduğunu" belirtmekten geri durmamıştır. Kendisinin muhattap alınmamasına oldukça sinirlendiği anlaşılan di Borgo, muhtemelen aynı günlerde İstanbul'da bir ihtilal yaşandığının farkında değildir.[40]

Pozzo di Borgo'nun Bozcaada'daki Rus filosuna katılmasıyla Çanakkale'nin abluka edilmesine dair bakan Budberg'in emirlerini alan Amiral Senyavin, Amiral Duckworth'un yaptığı başarısız saldırıyı göz önünde tutarak, 24 Mayıs'ta *Venüs*'e boğaz girişinde konuşlanıp Osmanlı donanmasını gözetleme emri vermişti. Kendisine katılan *Moşnyi* ile beraber Boğaz önünde devriye gezen *Venüs*, 28 Mayıs'ta, önceki çatışmada karaya oturmuş bir Osmanlı gemisinin kayıklarla çekilmekte olduğunu bildirir. Karaya oturmuş durumdaki diğer iki savaş gemisini de ele geçirmek üzere 30 Mayıs'ta *Retvizan*, *Rafail*, *Sv. Yelena*, *Yaroslav* ve *Uriil* Amiral Senyavin tarafından boğaz girişine gönderilir; ancak bu iki geminin ele geçirilmesi de boğaz içinde beklemekte olan kaptan-ı deryayı harekete geçirmez. Nitekim İstanbul'da bir ihtilal yaşanmaktadır ve Babıâli'den talimat alamayan Seydi Ali Paşa, Rus filosunun üzerine gitme hususunda donanmasına güvenmemektedir. İstanbul'a saldırma düşüncesini çoktandır bir kenara bırakmış olan Ruslar, boğazı abluka altında tutmayı ve kendileri için bir tehdit oluşturan Osmanlı donanmasını yok etmeyi planlıyorlardı; fakat bunun için öncelikle Osmanlı donanmasının açığa çıkması gerekliydi. Bu amaçla 5 Haziran'da Amiral Greig dört kalyonla beraber Limni'ye gönderilirken *Yaroslav* ve *Silniy* boğaz girişinde devriyeye çıkartıl-

mıştı. Ancak ertesi gün Osmanlı donanmasının takviye aldığı haberinin Bozcaada'ya ulaşması, Senyavin'in Greig komutasındaki gemileri geri çağırmasına sebep oldu. Fakat aldığı takviyeye rağmen kaptan-ı deryanın boğazı terk etmeye niyeti yoktu. Yedi günlük sessiz bekleyişin ardından, 15 Haziran 1807'de, Amiral Greig aldığı emri uyguladı ve 800 kişilik bir deniz piyadesi grubuyla Limni'ye çıkartma yaptı. Bu sırada Osmanlı filosunda yaşanan hareketlilikten çekinen Senyavin ise bir kez daha Greig'e Bozcaada'ya dönme emri verdi. 18 Haziran'a gelindiğinde Amiral Senyavin'in filosunun tamamı, Boğaz girişinde devriye gezen iki gemi hariç yeniden Bozcaada önlerindedir.

Rus filosunun Osmanlı donanmasında tespit ettiği hareketlilik, bu sefer gerçekten de Boğaz'dan yapılacak huruca işaret ediyordu. İstanbul'a iaşe akışının abluka sebebiyle durma noktasına gelmiş olması, ancak birkaç gün önce tahta oturmuş olan IV. Mustafa'yı oldukça endişelendirmekteydi. Sultanın ısrarlı hatt-ı hümayunları karşısında çaresiz kalan Seydi Ali Paşa, 22 Haziran sabah saat 09:00'da emrindeki 8 kalyon, 5 fırkateyn, 2 korvet ve 2 brikle boğazdan çıkmış[41] ve arkasına aldığı kuzey rüzgârıyla, Rus filosunun 12 mil kuzeybatısında İmroz açıklarında demirlemişti. Aradığı fırsatı nihayet ele geçiren Senyavin, sonraki dört gün boyunca Osmanlı donanmasına saldırmak için elinden geleni yaptı; fakat rüzgâr ve akıntı yine Seydi Ali Paşa'dan yanaydı. Bu boşluğu kaptanlarını savaşa hazırlamak ve muharebe planları yapmakla geçiren Senyavin, ilk hedef olarak III. Selim'in gurur kaynağı ve kaptan-ı deryanın sancak gemisi olan üç ambarlı *Mesudiye*'yi belirledi. Osmanlı donanmasıyla yaşanan ilk çatışmadan dersler çıkartan Rus amiral, hasma yakın muharebenin kendisine sağlayacağı avantajın farkındaydı; zira topçularının nişancılığına güveniyordu. Yakın mesafeden çatışmada Osmanlı donanmasının salkım ateşine tutularak düşman mürettebatlara olabildiğince çok zaiyat verdirilmesini emreden Senyavin, hedef Osmanlı gemisinin hızlı hareket ettiği durumlarda doğrudan yelken direklerinin hedef alınarak hareket kabiliyetinin ortadan kaldırılmasını istiyordu. Hedefin demir atması halinde ise doğrudan gövdeye nişan alınacaktı. Senyavin'in

verdiği emirler çerçevesinde, çatışma ancak Osmanlı donanmasının tamamıyla ele geçirilmesi ya da batırılmasıyla son bulacaktı. Efsanevi Horatio Nelson'un Trafalgar savaşı öncesinde kurmaylarına yaptığı konuşmayı andıran Senyavin talimatları, "Umarım bütün Rus vatanseverleri görevlerini şan ve şerefle yapacaklardır," sözleriyle bitiyordu.[42]

Seydi Ali Paşa'nın uzun süredir beklediği iki kalyon ve iki fırkateynle 24 Haziran'da takviye edilen Osmanlı donanması ise bu sırada, gerektiğinde sığınabileceği boğazın ağzında avantajlı bir bölge arıyordu. İki donanmanın boğaz ağzında günlerdir oynadığı köşe kapmaca, Senyavin'in rüzgârdan daha fazla faydalanabilmek için akıntının zayıf olduğu İmroz'un batısına yönelmesiyle son buldu. Bozcaada'yı bir kez daha piyade gücüne emanet eden Senyavin'in bölgeden ayrılmasından hemen sonra, 27 Haziran saat 16:00'da, Osmanlı donanması 10 kalyon, 6 fırkateyn, 1 korvet, 2 brik ve 70 kayıkla adanın kuzeyinden saldırıya geçti. Adadaki piyade taburunun yanı sıra Rus filosuna yeni katılmış olan *Bogoyavlensk* (16 toplu) ve sekiz adet küçük ızbandut (Rum korsan) gemisiyle Bozcaada'yı savunmaya çalışan Ruslar öylesine başarılı olmuşlardı ki, kuvvet üstünlüğüne karşın Osmanlı donanması yaklaşık dört saat süren bombardımanın ardından Bozcaada ve Anadolu arasına çekilmek zorunda kalmıştı. Fakat ricata rağmen Osmanlı donanmasına ait bir fırkateyn ve topçekerler limandaki Rus gemisini dövmeye devam ediyorlardı. Büyük hasar alan geminin kaptanı Dodt, hava kararırken mürettebatıyla beraber gemiyi terk etti ve Osmanlı donanmasının çıkartma yapması beklenen sahile yeni bir batarya kurdu. Ertesi sabah (28 Haziran) yeniden saldırıya geçen Osmanlılar, iki fırkateyn ve on topçekerle adayı topa tutarken kayıklarla Anadolu'dan gelen Osmanlı piyadesi Bozcaada'nın farklı bölgelerine çıkartma yapmaya başladı. Bozcaada'daki Rus garnizonuna komuta eden Albay Padeyskiy, iki bölük piyade ve yüz civarındaki Arnavut keskin nişancıyı çıkartmayı önlemek amacıyla sahile gönderdi. Yaklaşık bin Osmanlı neferinin sahile çıkmış olması, sahili savunmaya çalışan Rusların kayıp vererek tekrar kaleye çekilmelerini sağladı. Bozcaada sahilinin, Dalmaçya'dan henüz

gelmiş olan Fransız subaylar komutasındaki yaklaşık 7.000 kişilik Osmanlı birliğinin eline geçmesi, Rus garnizonunun tamamen kaleye çekilmesine yol açtı. Kaleye çıkan köprü üzerinde Osmanlı birliklerine peşrev (parça tesirli top mermisi) atılması onları yavaşlatmış fakat durduramamıştı. Nitekim akşamüzeri üç büyük top ve havanlarla kaleye doğru bir kez daha harekete geçtiler ancak saldırı yine sonuçsuz kaldı.

Bozcaada sahillerinde çatışma sürerken, Amiral Senyavin'in ters akıntılar ve durgun hava sebebiyle bölgeye gelememesinden güç alan Osmanlı donanması 29 Haziran'da Bozcaada'daki bütün Rus mevzilerini tüm gücüyle ateş altına aldı. İki Osmanlı topçekerinin battığı ve birinin de sahil bataryalarının ateşi altında karaya oturduğu yaklaşık üç saatlik çatışma, Osmanlı donanmasının ani bir kararıyla sona erdi. Sahildeki piyadeleri yalnız bırakan Osmanlı donanmasının batıya doğru çekilmesinin sebebi, İmroz ve Gelibolu arasında beklemekte olan Amiral Senyavin'in esmeye başlayan rüzgârı arkasına alarak Bozcaada'ya doğru yelken açmış olmasıydı. Osmanlı donanmasına saldırı için iyi mevzilenmiş olmasına rağmen Amiral Senyavin'in ilk hedefi Bozcaada'ydı ve kalenin tam karşısına yerleşti. Bir yandan Rus piyadesine ihtiyaç duyduğu mühimmat takviyesini yaparken diğer yandan da Bozcaada'ya çıkartma yapmak için Anadolu'ya yakın bir bölgede bekleyen Osmanlı donanmasına ait küçük gemileri ihmal etmeyen Senyavin, komutasındaki bir korvet ile iki ızbandut gemisini derhal bu bölgeye gönderdi. Neticede Osmanlı teknelerinden önemli bir kısmı Rus deniz topçusunun maharetiyle batırılırken kalanlar Midilli'ye doğru kaçıyordu. 30 Haziran'da *Venüs*'ü, *Şpitsbergen*'i ve iki ızbandut gemisini Bozcaada garnizonunu desteklemek üzere geride bırakan Senyavin, on kalyonla beraber adanın batısına doğru yelken açtı.

Osmanlı donanmasının boğazdan içeriye ricatini engellemek için kuzeye doğru gitmesi gereken Rus amiral, adanın batısına yönelerek doğudan esen rüzgârı arkasına almayı ve İmroz'un arkasından Limni'ye doğru ilerleyerek arzuladığı avantajlı pozisyonu kazanmayı planlıyordu. 30 Haziran gecesi İmroz'un altı mil kuzeyinde kendisini gösteren Rus filosu ertesi sabah, komutanının

da beklediği üzere, Osmanlı donanmasını Aynaroz Dağı ile Limni arasında yakaladı. İki filonun güç mukayesesi şu şekildeydi:

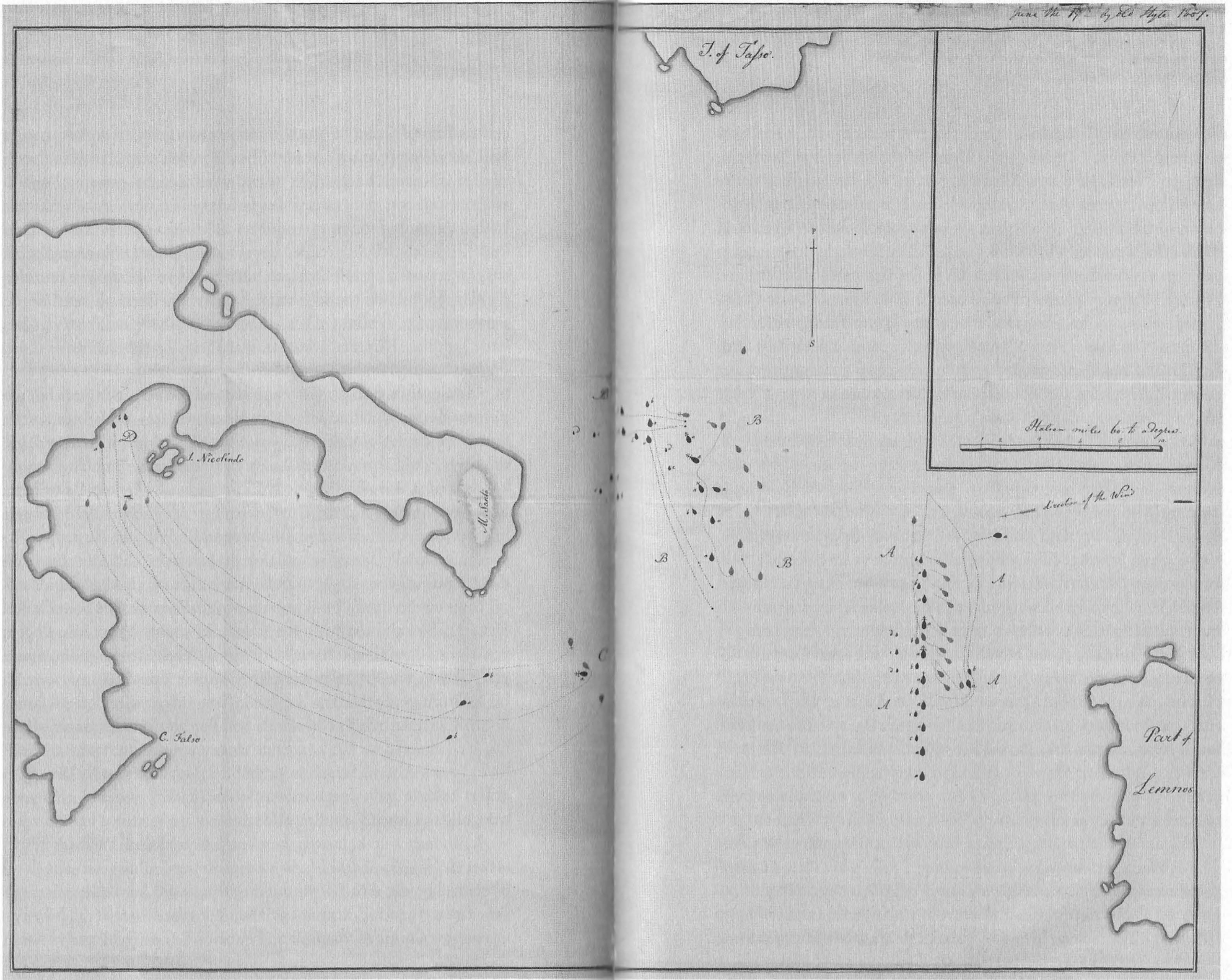
Rus Gemileri		Osmanlı Gemileri			
	Top		Top		Top
Rafail	84	Mesudiye	120	Bedr-i Zafer	50
Uriil	84	Tevfik-Nümâ	84	Mesken-i Gazi	50
Tvyordyi	74	Anka-i Bahri	84	Feth-i Zafer	50
Selafail	74	Tavus-ı Bahri	82	Nesim-i Zafer	50
Yaroslav	74	Seddü'l-Bahr	76	İskenderiye	50
Sv. Yelena	74	Gülbang-ı Nusret	76	Midilli	50
Mosnyi	74	Heybet-endaz	76	Rehber-i Alem	28
Silniy	74	Beşaret-Nümâ	74	Alamet-i Nusret	18
Retvizan	64	Kilidü'l-Bahr	74	Mevhibe-i Süphan	18
Skoriy	64	Sayyâd-ı Bahri	74		
Toplam top sayısı	**754**				**1.184**

Hem gemi hem de top sayısı bakımından hasmına üstünlük kuran Osmanlı donanmasının rüzgârı arkasına alması, Ruslara göre daha uzun menzile ateş edebilmesine olanak sağlıyordu. Daha avantajlı konumdaki Seydi Ali Paşa, kaptanlarına kalyonlar önde fırkateynler arkada olmak üzere iki sıradan müteşekkil pruva hattı nizamıyla[43] Rus filosunun karşısına dizilmelerini emretti. Fakat Osmanlı filosunun dizilişi taktik teamüllerden oldukça farklıydı: Sıhhatli emir-komuta sağlayabilmek için sancak gemilerinin pruva hattının başında, ortasında ve sonunda yer alması beklenirken kapudan-ı derya, kapudane ve patrona gemileri pruva hattının tam ortasında, merkezde konuşlandırılmıştı. Seydi Ali Paşa'nın, donan-

mayı tıpkı kara muharebelerinde olduğu gibi tek merkezden idare etmeye çalıştığı anlaşılıyor; fakat bu tek merkez kaybedilecek olursa filonun tamamen başsız kalacağı aşikârdı. Kaptan-ı deryanın emrindeki donanmanın siyaseten yarılmış halini gayet iyi bildiği ve astlarından hiçbirini gözünün önünden ayırmak istemediği açıkça anlaşılmaktadır. Osmanlıların oyun planında, fırkateynlerin kalyonların arasındaki boşluklardan ateş açmaları planlanmıştı. Yine devrin kara muharebelerinde gözlemlenebilen bu taktiği İngiliz piyadesi de kullanıyordu; piyade hattının bir adım sağa ya da sola kayarak öndeki hattın boşlukları arasından tüfeklerini ateşlemesine 18. yüzyıl muharebelerinde sıkça rastlanmaktadır.[44] Senyavin'in taktiği ise oldukça basit ve yine Nelson'dan alıntılanmış gibi durmaktadır: Elindeki on kalyonu beşerli iki kola ayıran amiral, Trafalgar'daki Nelson gibi bütün gemileriyle tek yumruk misali Osmanlı filosunun merkezini vurarak rakibinin hattını ikiye bölmeyi ve sonra da bu parçaları duble edip (etraflarını sarıp) çapraz ateşe almayı düşünüyordu. Fakat Trafalgar'dan farklı olarak Senyavin sancak gemilerini her iki kolun en arkasına yerleştirmişti. Buna göre *Rafail*, *Selafail*, *Moşnyi*, filo sancak gemisi *Tvyordyi* ve *Skoriy* bir kolu oluştururken, Amiral Greig komutasındaki ikinci kol *Silniy*, *Uriil*, *Yaroslav*, *Retvizan* ve *Sv. Yelena*'dan ibaretti. Bu tertiplenme çerçevesinde Senyavin'in kolu Osmanlı donanmasına sancak (sağ) tarafından, Greig'in kolu ise iskele (sol) tarafından saldıracaktı. Birbirini yakından deştekleyecek olan her iki kolda da en öndeki üçer geminin öncelikli hedefleri, Osmanlı hattının merkezindeki sancak gemilerini etkisiz hale getirip rakip filonun tek hamlede "kellesini uçurmak" idi.

Rus filosunun öncü gemileri *Rafail* ve *Silniy*'nin 1 Temmuz 1807 günü sabah saat sekiz sularında harekete geçmeleri savaşın başladığını gösteriyordu. Paşa gemisi *Mesudiye* ile Kapudane Ebubekir Bey'in *Seddü'l-bahr*'ının doğrudan arasına giren *Rafail* çok kısa bir sürede hasar almıştı. Fakat onun bu gözüpek saldırısı, arkasından gelen diğer beş Rus kalyonunun en iyi şekilde mevzilenerek üç sancak gemisini de ateş altına alabilmelerini sağladı. Bu noktada Amiral Senyavin *Tvyordyi* ve *Skoriy* ile kendi hattının başına ge-

çerken Amiral Greig de önünde çatışan Rus gemilerine *Retvizan* ve *Sv. Yelena* ile yanaşarak aradaki boşluğu doldurmakla görevlendirilmişti. Osmanlı hattının en başında yer alan fırkateynin *Tvyordyi*'nin açtığı ateş neticesi saf dışı kalması, ileri seyir rotası tıkanan bütün Osmanlı donanmasını durma noktasına getirdi. Bu boşlukta küçük müdahalelerle yeniden savaşa dahil olmayı başaran *Rafail*, rüzgârı arkasına alarak Osmanlı hattı boyunca ilerlemiş ve önceden planlandığı şekilde mevki almayı başarmıştı. Osmanlı hattının ön tarafı yavaşça ayrılmaya başlarken *Seddü'l-bahr* ve *Tvyordyi* baş başa kaldılar. Rüzgârı arkasına alan *Seddü'l-bahr*, *Tvyordyi*'den uzaklaştığı esnada, bir Osmanlı kalyonu ve fırkateyni ile çatışmakta olan *Skoriy*'e rastladı. Osmanlı hattının en sonunda yer alan gemilerin de savaş sahnesine dahil olması bir şey ifade etmiyordu; zira artçı kuvvet olarak bekleyen Osmanlı fırkateynleri neredeyse tek bir top bile atmadan çekilmeye başlamışlardı. Dağılan Osmanlı donanması saat on bire doğru kuzeye ricat ederken Rus filosu, *Skoriy* ve *Moşnyi*'nin sağ boynuzu oluşturduğu bir hilal tertibiyle münhezim rakibini kovalamakla meşguldü. Filo sancak gemisi *Tvyordyi* ise hilalin kuzey ucunda en ön safta yer alıyordu. Osmanlı donanması köşeye sıkıştığı sırada rüzgârın bir anda kesilmesi, Amiral Senyavin'in takibi bırakarak tamir emri vermesiyle sonuçlandı. Osmanlı filosunun doğusunda kalan Senyavin, öğlen bire doğru, yeniden saldırmak için hazır bekliyordu; fakat kuzeybatıdan esmeye başlayan rüzgârı arkasına alan Osmanlı donanmasının önemli bir bölümü geri çekilmeye başladı. Tüm yelken direkleri yıkılarak kontrolden çıkan *Seddü'l-bahr* ile beraber bir diğer Osmanlı kalyonu, bir fırkateyn ve bir korvet de ricat eden donanmanın arkasında kalmıştı. Amiral Senyavin derhal *Selafail*, *Silniy* ve *Sv. Yelena*'yı onları takiple görevlendirirken, *Seddü'l-bahr*'ı yedekte çekmekle meşgul daha küçük gemiler yaklaşan Rusları görünce halatları keserek filonun geri kalanıyla beraber batıya doğru kaçmayı tercih ettiler. *Selafail*'in *Seddü'l-bahr*'ı ele geçirmesi, günün son ancak en önemli olayıydı; zira 84 topundan 80 tanesini kaybeden Osmanlı donanmasının ikinci komuta gemisi, 390 gibi dehşet verici bir zayiat vermesini takiben, Kapudane Ebubekir Bey de dahil geriye kalan

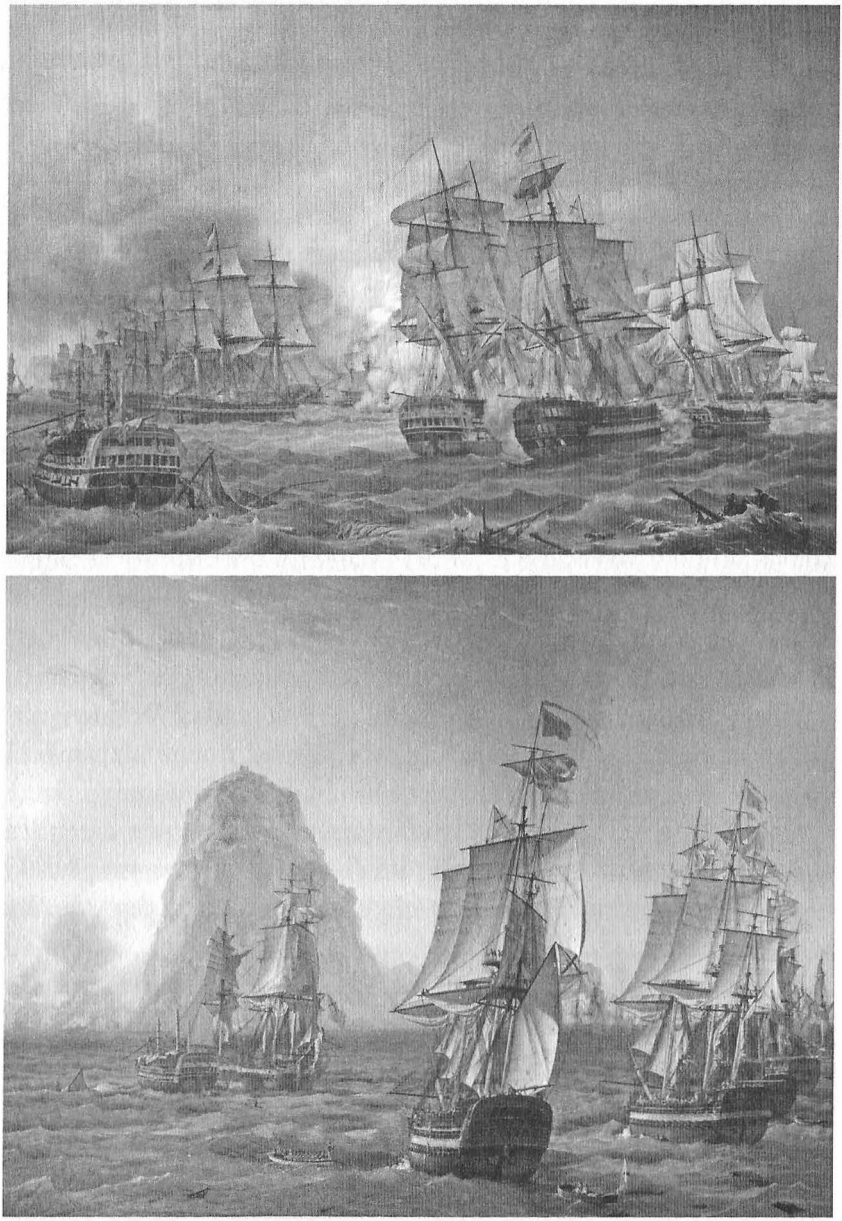
Resim 9. Limni Deniz Muharebesi'nin planı; Rus gemileri daha açık renkle gösterilmiş olanlardır (1807, İngiltere Milli Arşivi).

774 mürettebatıyla Ruslara esir düşmüştü. Sadece bu bile Rusların kazandığı zaferin büyüklüğüne delalet ediyordu. Amiral Senyavin, kendisine verilecek olan Aleksandr Nevski nişanını sonuna kadar hak etmişti. Ancak Rus filosunun kazandığı zaferde Osmanlı donanması içindeki siyasi yarılma ve bunun muharebeye etkisi asla gözden kaçırılmamalıdır. Nitekim III. Selim devrinde donanmanın yeniden yapılandırılmasında önemli roller üstlenmiş olan üçüncü komutan Patrona Şeremet Bey ve dördüncü komutan Riyale Giritli Hüseyin Bey, "donanma-yı hümayun ateş içinde kaldığı halde bile düşmana top atmayub müşarünileyhin [Kaptan-ı Derya Seydi Ali Paşa] süvar olduğu *Mesudiye* nam kalyona top endahtına cesaret etmişti." Ardından söz konusu iki kaptana, dümen tutmaz halde batıya sürüklenen *Seddü'l-bahr*'a yardıma gitmeleri emredildiğinde arkalarına bile bakmadan muharebe alanını terk etmişlerdi. Kaptan-ı deryanın kaleminden çıkan çatışma raporuna göre, her iki kaptanın daha önce yaptıkları emre itaatsizlikler ve bu sebeple "bir vech ile terbiye kabul etmemeleri" idam edilmelerinin temel gerekçeleriydi. Osmanlı donanmasının zirvesindeki bu itaatsizlik, hiç şüphesiz İstanbul'daki gelişmelerle ilgiliydi ve bu gelişmeler Balkanlar'daki Osmanlı ordusunu da etkileyecek nitelikteydi. Nitekim Temmuz ayı içinde Balkan ordusunda başlayan yeniçeri isyanı, Osmanlı askeri gücünün ortadan ikiye bölündüğünü gösteriyordu.

1 Temmuz'da yaşanan büyük çatışmanın ardından Osmanlı donanmasının geriye kalan ana gücü Taşoz'da, onlardan ayrı düşen *Beşaret-nüma*, *Nesim-i Zafer* ve *Midilli* ise Aynaroz Dağı yakınlarında yeni bir güne uyanmıştı. Rus filosunun kuzeybatısında kalan bu üç Osmanlı gemisi, Amiral Greig'in komutasındaki *Retvizan*, *Uriil*, *Sv. Yelena* ve *Moşnyi* tarafından takip ediliyorlardı. Selanik'e çekilmeye çalışan Osmanlı kaptanları ertesi gün, yakalanacaklarını anladıkları anda, gemileri karaya oturtarak yakmayı tercih ettiler.[45] 4 Temmuz'da Limni'de toplanan muzaffer Rus filosu Bozcaada'daki garnizona destek vermek için adaya doğru yelken açarken, Osmanlı donanması halen Çanakkale'ye dönme telaşı içindeydi. Büyük bölümü III. Selim tarafından inşa ettirilmiş olan donanmadan geriye kalanlar, 7 Temmuz'da İmroz ve Çanakkale arasına sığınmış durum-

daydılar; Çanakkale'yi terk eden büyüklü küçüklü on dokuz parça gemiden geriye ancak on üç adedi dönebilmişti. Osmanlı donanmasına ait iki kalyon, iki fırkateyn ve iki korvet ise ya batırılmış ya da Rusların eline geçmişti. Rus filosu gemi kaybetmemiş fakat *Tvyordyi*, *Skoriy* ve *Rafail* ciddi zarar görmüştü. 79 ölü ve yaralıyla muharebeyi atlatmış olan Ruslar, yeniden Bozcaada limanına çekildiler.[46]

Amiral Senyavin ve Seydi Ali Paşa açık denizde kozlarını paylaşırken, yaklaşık 6.000 Osmanlı neferi de Bozcaada'daki 1.000 kişilik Rus garnizonuyla çatışıyordu. Kalenin su yolunu da kesmiş olan Osmanlı birliklerinin çatışmalar sırasında iki kez yaptığı teslim çağrısı Albay Padeyskiy tarafından geri çevrilmişti. Gün içerisinde topa tutulan kale bedenlerini gece boyu onaran Ruslar saldırılar neticesinde 287 zayiata uğrarken, Osmanlı zayiatı 800 nefer civarındaydı. Ancak Amiral Senyavin'in filosuyla beraber yeniden adaya dönmesi, savaşın gidişatını tamamen Osmanlıların aleyhine çevirdi. Diğer taraftan Amiral Senyavin, aynı anda hem Bozcaada'da hâkimiyet sağlayıp hem de açık denizde Osmanlı donanmasıyla mücadele etmenin getirdiği külfeti fark etmeye başlamıştı. Yıkılmış şehri ve cesetlerle dolu sahiliyle Bozcaada,[47] boğazın ablukası ve Rus filosunun ikmali için büyük bir önem taşıyor olsa da yaşanan her iki deniz muharebesinde de gözlemlendiği üzere Amiral Senyavin'in hareket alanını daraltıyordu. Ayrıca ağır yara almış olan filosundaki gemilerin tamiri, adada sıkışmış vaziyetteki Osmanlı neferlerinden çok daha büyük bir önem arz ediyordu. Bu sebeplerle Senyavin, Bozcaada limanına geldikten üç gün sonra 10 Temmuz'da, ada sahilinde Rus piyadesi ve donanması arasında sıkışmış durumdaki Osmanlı birliklerinin komutanı Hacı Yusuf Ağa ile 4.700 Osmanlı neferine Anadolu'ya serbestçe geçiş izni verecekti. Senyavin'in hiçbir mücbir sebep olmadan kaleyi ve bütün tahkimatları 5 Ağustos 1807'de havaya uçurarak Bozcaada'yı terk etmesinde ise az önce dile getirilen faktörler önemli bir rol oynamış olmalıdır. Deniz muharebesi esnasında esir alınan Osmanlı askerleri bu süreçte *Venüs*'le birlikte Korfu'ya gönderilmiş, şaraplar dahil olmak üzere Bozcaada'da bulunan değerli her şeyin yüklendiği *Yaroslav* ile esir *Seddü'l-bahr* ise onları takip etmişti.

Resim 10. Limni Muharebesi'ni en ince detaylarına kadar betimleyen iki yağlıboya tablo. Üstteki resim muharebenin ilk safhalarına, alttaki resim ise Osmanlıların toplam altı gemi kaybettikleri ertesi güne dairdir (Koç Müzesi Koleksiyonu).

Osmanlı-Rus deniz savaşının devam ettiği birkaç ay içerisinde Güney İtalya'daki pozisyonları sarsılan ve Mısır'da çok zor günler geçiren İngilizler, dikkatlerini yeniden Boğazlar'a ve Babıâli'ye çevirmişlerdi. Nitekim 14 Haziran 1807'de Freidland'da Rusya'yı bir kez daha yenilgiye uğratan Napoléon, Çar I. Aleksandr'la barış görüşmelerine başlamış ve tam da Amiral Senyavin'in muzaffer ane Bozcaada'ya döndüğü 7 Temmuz 1807 günü çarla Tilsit'te el sıkışmıştı. Fransa karşısında tek başına kalmamak için Babıâli'yi yeniden kendi saflarına çekmek ve Rusya'yı kaybetmemek, Londra'daki diplomatların en önemli amacı olmalıydı. Bu hedef doğrultusunda *Kent* (74 toplu), *Repulse* (74 toplu), *Active* (38 toplu), *Apollo* (38 toplu) ve *Thetis*'ten (38 toplu) oluşan bir İngiliz filosu, 27 Temmuz'da Çanakkale önlerinde kendisini gösterdi. Boğaz Muhafızı Hafız İsmail Paşa'nın bundan sadece iki gün sonra kaleme aldığı kaime, Çanakkale'de yaşanan korkuyu tüm ayrıntısıyla tasvir ediyordu. İsmail Paşa'ya göre boğaz tahkimatı yeniden güçlendirilmeye başlanmış olsa da her iki filoya karşı koyabilmek için en az yirmi beş gemiden oluşan yeni bir donanmaya ihtiyaç vardı. Oysa ki, Çanakkale'de Limni Deniz Muharebesi'nden yara almadan kurtulmuş üç kalyondan ve İstanbul'da tamir görmesi gereken beş gemiden başka bir deniz gücü bulunmuyordu. Ayrıca Bozcaada'da mahsur kalan neferler için talep edilen yeni savaş gemilerinin ancak bir buçuk ay sonra Çanakkale'ye geleceği bildirilmişti. İngiliz ve Rus filolarına topçekerlerle yapılacak bir saldırı ise intihardan başka bir şey olmayacaktı. Bu sebeplerle donanmanın "boğazdan çıkarılmasını akl tecviz itmez ve çıktığı suretde bir faide" hasıl olmayacağı düşüncesinden hareket eden Hafız İsmail Paşa ile Kaptan-ı Derya Seydi Ali Paşa, açık deniz hâkimiyetini tamamen düşmanlarına bırakmayı tercih ettiler. Hatta eldeki gemilerde bulunan toplar sökülerek karada yeni tahkimatlar oluşturmaya başlanmıştı. Ancak bu sefer de bölgedeki kara askerinin sayıca azlığı büyük bir sorun oluşturuyordu. Osmanlı askeri gücü tamamıyla çaresizdi.[48]

Fakat Akdeniz'deki askeri varlığı tehdit altında olan İngilizler, yeni bir çatışmaya girmektense diplomatik kanallardan ilişki kurmayı tercih ediyorlardı. Babıâli ile yeniden başlaması umut edilen

müzakerelerde murahhas olarak görev yapması beklenen Sir Arthur Paget de filoya eşlik etmekteydi. Hiç de alışılmadık bir şekilde İngiliz filosunun Rus filosundan önce dokuz pare top atışıyla Amiral Senyavin'i selamlaması, Londra'daki telaşın büyüklüğünü göstermektedir. Ancak bununla da yetinmeyen İngilizler, yine kendi teamüllerine aykırı olarak, Senyavin'le görüşmek üzere tören üniformalarıyla *Tıyordyi*'ye çıkmışlardır. Bundan üç gün sonra Amiral Sir George Martin, sancak gemisi *Queen* (100 toplu) ve ona eşlik eden *Montagu* (74 toplu) ile beraber Bozcaada'ya geldi. Artık müttefik olmadıklarından haberdar olmayan İngiliz ve Rus diplomatlar ise donanmalarının Çanakkale önlerinde kurduğu askeri üstünlüğü siyasi başarıyla taçlandırmak için bir kez daha harekete geçtiler. Pozzo di Borgo yeniden Kaptan Paşa ile temas etmeye çalışırken, Slobodzei'de Fransa'nın arabuluculuğunda süren müzakereler konusunda Sadaret tarafından bilgilendirilmiş olan Seydi Ali Paşa ise Amiral Senyavin'e ateşkes teklif ediyordu. Fakat Rus diplomatın daha önce kaleme aldığı mektuba henüz bir cevap verilmemesini bahane eden Senyavin, bu teklifi geri çevirdi.[49]

Ruslardan gelen bu olumsuz yanıtla beraber yeniden bölgede toplanmaya başlayan İngiliz filosu da İstanbul'daki endişeyi artırıyordu. Üstelik Tilsit'te imzalanan antlaşma ile alakalı pek çok dedikodu İstanbul'da ağızdan ağıza yayılmaktaydı. İçeriğine henüz vakıf olunmasa da Rusya ile Babıâli'den bağımsız müzakere yürütmeyeceğine dair söz veren Napoléon'un Çar I. Aleksandr'la bir araya gelmesi Osmanlı yönetimini rahatsız etmeye yetti. Ancak buna rağmen Tilsit görüşmelerinin ardından 7 Temmuz'da imzalanan antlaşmanın yirmi birinci maddesi ile Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki savaş halinin son bulması ve yirmi ikinci madde ile de Rusya'nın Eflak ve Boğdan'dan çekilmeyi kabul etmesi, Babıâli için umut verici gelişmelerdi. Antlaşmanın yirmi üçüncü maddesi gereğince Babıâli, Rusya ile yürütülen ateşkes müzakerelerinde Fransa'nın arabuluculuğunu da kabul etmişti.[50] Herkese açık ilan edilen Tilsit Antlaşması'nın yanı sıra aynı gün imza edilen Fransa-Rusya gizli ittifakı Babıâli'nin geleceği açısından çok daha önemli maddeler ihtiva ediyordu. Nitekim ittifakın sekizinci maddesine göre Ba-

bıâli Fransa'nın arabuluculuğunu kabul etmezse yahut görüşmelere başlama tarihinden itibaren üç ay içerisinde ve tabii ki Rusya açısından "memnuniyet verici bir neticeye ulaşılamazsa," Napoléon ile I. Aleksandr, İstanbul ve Rumeli Eyaleti dışında kalan Osmanlı Avrupa'sının Türklerin "cefakâr muameleleri ve boyunduruğundan kurtarılması için ittifak halinde çalışmayı" kabul ediyordu. Rusya ve Fransa böylece Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılması için resmi bir adım atmışlardı.[51] Friedland'da kazanılan zaferin meyvelerini nihayet toplamaya başlayan Napoléon, bu bağlamda Prusya Başvekili Prens Hardenberg'in Çar I. Aleksandr ile bir araya gelip Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılmasına dair yaptığı planları tadil etmeyi uygun bulmuştu. Napoléon'un yeni planı Rusya'ya karşı İstanbul'u, Londra'ya karşı da Rusya'yı denge unsuru olarak kullanmaktı.[52] Ancak, tıpkı diğer büyük güçler gibi Fransa için de hayati bir öneme sahip olan İstanbul'a Rusya'nın el atması, Napoléon için kabul edilemez bir durumdu. Dolayısıyla Rusya, Napoléon'un Akdeniz adalarında ve Dalmaçya'da konuşlu ordularıyla zapturapta alınabileceği bir konumda tutulmalıydı. Rusya'nın Eflak ile Boğdan'dan çekilmesini ve Dalmaçya'daki limanların Fransa'ya bırakılmasını öngören antlaşma maddeleri işte bu noktada devreye giriyordu. Bu stratejik mülahazaları gerçekleştirmesi beklenen Teğmen Guilleminot ise Slobodzei'de bir araya gelen Rus ve Osmanlı temsilcilerinin arasını bulmak üzere yola çıkmıştı.[53]

İkisi Avrupa'da ve biri de Kafkasya'da olmak üzere üç cephede mücadele etmekten yorulan St. Petersburg yönetiminin Fransa'ya karşı ılımlı tavrı Napoléon'un Osmanlı coğrafyasını bir müttefik ülke olarak kullanmaktan vazgeçip Rusya ile beraber paylaşma planları yapmasında ne kadar etkiliyse, Nizâm-ı Cedîd ekibinin 30 Mayıs 1807'de gerçekleşen tasfiyesi de en az o kadar etkili olmuş olmalıdır. Daha önce belirtildiği üzere iki müttefik arasındaki ilişkiler, Vahid Efendi ile yürütülen ittifak müzakerelerinin Mayıs ayı içinde kilitlenmesiyle zaten ağır bir darbe almıştı. Bu sırada Dalmaçya ordusundan Çanakkale'ye ulaşan yaklaşık 500 kişilik askeri uzman heyeti, iki ülke arasında yeniden bir yakınlaşmanın yaşanacağına delalet ediyordu.[54] Nitekim Çar I. Aleksandr ve Na-

poléon arasında görüşmeler sürerken General Sebastiani'nin 23 Mayıs 1807 tarihli raporu Talleyrand'a ulaşmıştı ve bu belgede, Babıâli'nin büyük ilgi gösterdiği Fransız topçu subaylarının İstanbul'a ulaşarak Boğaz tahkimatlarını muayene ettiklerinden bahsediliyordu. Kaldı ki, Sebastiani'nin 15 Mayıs'ta sadaret kaymakamı, Reisülküttab Galib Efendi, İbrahim Nesim Efendi ve Reşid Efendi ile yaptığı görüşmede taraflar birbirleri için son derece mültefit sözler ederken Babıâli temsilcileri İngiliz filosunun İstanbul'a saldırısı sırasındaki hizmetleri dolayısıyla Fransız elçiye defaten teşekkürlerini sunmuşlardı. Bu mükalemede, Vahid Efendi ile devam eden ittifak görüşmelerinde yaşanan sıkıntıların aşılması konusunda da önemli bir mesafe kaydedilmişti.[55] Ancak bu görüşmeden on iki gün ve kaleme aldığı son rapordan sadece dört gün sonra yine Talleyrand'a hitaben Sebastiani'nin yazdığı ikinci bir rapor, Napoléon'un Tilsit'teki konutuna bomba gibi düştü. Fransız büyükelçi, iki aydır maaş alamayan yeniçerilerin İstanbul Boğazı'ndaki kalelerde isyan başlattığını ve daha da kötüsü isyancıların Nizâm-ı Cedîd'e ve bu politikanın bir ürünü olarak görülen yabancı nüfuzuna karşı çıktıklarını yazıyordu. 28 Mayıs ve 1 Haziran tarihli üçüncü ve dördüncü raporları ise Napoléon'un Babıâli ile ilişkisini kopartacak nitelikteydi. İsyanın başta tahmin edilenin ötesinde büyüdüğünü, yeniçerilerin Nizâm-ı Cedîd ekibinin kellelerini ve sultanın tahttan feragat etmesini istediklerini, günlerdir çaba sarf etmesine rağmen hiçbir yetkiliyle görüşemediğini bildiren Sebastiani, General Marmont tarafından gönderilen Fransız uzmanların İstanbul kamuoyu nazarında zorla uygulanacağı düşünülen modern talim ve terbiyenin alameti olduklarını, bu sebeple de St. Denys hariç tüm uzmanların işine son verildiğini rapor ediyordu. Oysa ki, Napoléon 26 Nisan 1807'de Prusya ile imzaladığı Bartenstein Konvansiyonu'yla Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü garanti etmiş ve 5 Haziran'da "halen İstanbul'da çıkarları olduğu konusunda General Sebastiani'nin bilgilendirilmesini" istemişti.[56] Gerçi Napoléon Vaka-yı Selimiye'den 24 Haziran'da haberdar olmuştu, fakat işbaşına gelen yeni yönetimin siyasi tavrından haberdar değildi.[57] Dolayısıyla Temmuz ayının ilk haftası içinde

Napoléon'un önüne konan bu raporlar, Tilsit Antlaşması'na giden yolun yapıtaşlarıydı.[58]

General Sebastiani, Babıâli'de yeni işbaşına gelen idari grupla temas etme imkânını yoğun girişimlerin ve tekinsiz günlerin ardından nihayet 8 Haziran 1807'de buldu. Bebek Kasrı'nda reisülküttabla ve isyancı hizbin ulema kanadını temsil eden Münib Efendi ile bir araya gelen Fransız büyükelçi, görüşme esnasında oldukça gergindi. Mükalemenin hemen başında, IV. Mustafa'nın cülus töreninde kendisine yapılanları "rezalet" olarak niteleyen Sebastiani, Talleyrand'a gönderdiği son üç raporda ayrıntısına girmediği tüm olayları peş peşe sıralamaya başladı. Fransa Sarayı önünde dört yurttaşının Osmanlı topçu neferleri tarafından sebepsiz yere darp edilmesinden, Tophane İskelesi'nde yine bir Fransız'ın hamallar tarafından dövülmesinden, hatta görüşme için Bebek Kasrı'na yola çıktığında arabasının önü kesilerek kendisine lanet edilmesinden şikâyet ediyordu. Bütün bunların iki ülke arasındaki "dostluğun feshi" anlamına geldiğini bildiren Sebastiani'nin mükalemenin daha başında yol emrini talep ederek yirmi dört saat içinde İstanbul'dan ayrılmak istemesi, Vaka-yı Selimiye'nin Osmanlı-Fransız ilişkilerine etkisi konusunda bir fikir vermektedir. Durumun nezaketini fark eden Babıâli temsilcileri, bir taraftan Osmanlı-Fransa ilişkilerinin III. Selim devrindeki durumu ne ise bundan sonra da aynı şekilde ve belki de daha yakın olarak devam edeceği konusunda garanti verirken diğer taraftan da söz konusu olaylara karışanların derhal bulunarak cezalandırılacağını belirtiyorlardı. III. Selim'in tahttan indirilmesiyle sonuçlanan olayları ulemanın, ocaklıların ve sair ricalin, Nizâm-ı Cedîd ordusunun ve sabık idari zümrenin mensubu Mahmud Raif Efendi'nin sergilediği "frengane tavr u hareketten" nefret etmesiyle açıklayan Münib Efendi, hadisenin her şeyi baştan aşağı değiştirecek bir "fetret" olmadığının altını ısrarlı bir şekilde çiziyordu. Ancak "esafil-i nasın" bir anda bunu kavrayamayacağını belirten Osmanlı tarafı, kaleme alacağı raporlarda son birkaç gündür yaşadığı tatsız hadiselerden bahsetmemesini Fransa elçisinden "rica" ediyordu; zira bu tür haberler Napoléon'un "infialini mucib" olabilirdi. Buna

mukabil, yaşadığı olayların sinirlerini bozduğunu belirten General Sebastiani, İstanbul'daki hadiseleri dışişleri bakanına "biraz hiddetlice ifade ettiğini" itiraf etmekten geri durmamıştı. Babıâli ile görüşmeyi ilişkileri yeniden başlatmak ve "devr-i sabıkda" olduğu gibi devam ettirmek için talep ettiğini belirten general, söze devamla Fransız-Osmanlı ilişkilerinin kadimliğine vurgu yapmış ve Fransa'nın 1798'deki Mısır saldırısının Osmanlı topraklarını işgal etmek için değil ama İngiltere'nin Hindistan'la olan ticaretini kesmek için yapıldığını belirtmişti. Kendisi ayrıca, İngiltere ve Rusya ile ittifak kurulmasının yanlışlığının Nizâm-ı Cedîd ekibine defaatle anlatılmaya çalışıldığının, bu ittifakın Mısır'da ihtilale, Eflak ve Boğdan'a ise yeni bir nizam verilmesine yol açtığının ve nihayet İngiltere ve Rusya'nın Babıâli'nin içişlerine karışmaya başlamasıyla sonuçlandığının altını çiziyordu. Kaldı ki, Sebastiani'ye göre Yediadalar Cumhuriyeti, Rusya ve Osmanlıların ortak idaresinde olması gerekirken St. Petersburg bu bölgeyi işgal etmiş, Osmanlı tebaasına imtiyazname ve bandıra dağıtarak özellikle Balkanlar'ı ve Akdeniz adalarını hâkimiyet altına almıştı. Konuşması sırasında Mısır'daki ihtilale de kendi bakış açısından açıklık getiren general, İngiltere ve Rusya'nın isteği doğrultusunda Mısır'a gönderilen Nizâm-ı Cedîd askerinin Müslümanları ikiye bölmesiyle bölgede yaşanan iç çatışmaların başladığını vurguluyordu. Bu sırada Napoléon ve General Brune, yeni bir ordu kurmaktansa Yeniçeri Ocağı'nın çağın şartlarına uygun hale getirilmesinin daha faydalı olacağı yolunda Nizâm-ı Cedîd ricaline telkinlerde bulunmuşlarsa da bu görüşlerin hiçbiri İstanbul'da dikkate alınmamıştı. Paris sefareti sırasında Napoléon'la bir araya gelmiş olan Reisülküttab Galib Efendi'nin, Fransız imparatorun kendisine de benzer ifadelerde bulunduğunu belirterek General Sebastiani'nin seslendirdiği görüşleri onaylaması, mükalemenin en dikkat çekici anlarından birisiydi. Nitekim Galib Efendi'ye göre Napoléon, Nizâm-ı Cedîd ordusunun "marş talimiyle" ancak iki yüz senede nizam bulacağını ve bu sebeple yeniçerilere ağırlık verilerek "taşralıdan vezir atanmaması" gerektiğini söylemişti. Hatta imparator, bu konudaki görüşlerinin ancak hafifletilerek İstanbul'a yazılmasını, aksi

takdirde Mahmud Raif Efendi kontrolündeki Babıâli'de Galib Efendi'nin "kazazede" olabileceğini dahi ifade etmişti.[59] Bu noktada yeniden söze giren Sebastiani, Napoléon'un Osmanlı toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı konusundaki hassasiyetini bir kez daha vurguluyordu. Clarke-d'Obrill Antlaşması'na referans veren Fransa büyükelçisi, voyvodaların yeniden göreve atanması hususunda İbrahim Nesim Efendi'yi suçlarken Boğazlar'ın ve Balkan hudutlarının takviyesine dair uyarılarının Nizâm-ı Cedîd ekibi tarafından dikkate alınmadığından yakınıyordu. Fransız ordularının Lehistan'a girişinin sadece Babıâli'ye yardım etmek amacıyla gerçekleştiğinin altını çizen general, Vahid Efendi ile yürütülen ittifak müzakerelerinin tıkanmasından da şikâyetçiydi. Buna mukabil, İngiltere'nin İstanbul harekâtı sırasında Safiyesultanzade İshak Efendi'nin ve Nizâm-ı Cedîd ricalinin ümitsizliğine rağmen kendisinin görev yerini terk etmeyi reddederek başkent savunmasına katkıda bulunması,[60] aslında Fransa'nın yardım isteğinin küçük bir işaretiydi. Bu bağlamda Fransa imparatoru, III. Selim'in beş yüz topçu askeri talebini Dalmaçya ordusundan 25.000 mevcutlu bir kuvveti Balkanlar'a ve iki adet topçeker ile altı adet savaş gemisini de Çanakkale Boğazı'na gönderme önerisiyle yanıtlamıştı. Osmanlılara yardım için gönderilecek deniz ve kara gücünün esas hedefiyse Kırım'dı; ancak Sebastiani'nin iddiasına göre, III. Selim'in kabul ettiği Fransız teklifini Nizâm-ı Cedîd ricali engellemişti. Fransız elçi, bu yardım teklifinin reddedilmesiyle birlikte düşünüldüğünde, birkaç gün önce Fransız topçu uzmanlarının işine son verilmesinin Napoléon tarafından bir tavır değişikliği olarak kabul edileceğini itiraf ediyordu. Ancak her şeye rağmen Napoléon, Babıâli ile müttefik olarak kalmak istiyordu ve General Sebastiani'ye göre bunun ilk şartı bir ittifak antlaşmasının imzalanmasıydı. Aksi takdirde Fransa, Babıâli'den "tamamen elini çekecekti." Fakat ittifakın imzalanmasından evvel Babıâli acilen, iki devlet arasındaki ilişkilerin eskisi gibi dostane bir şekilde yürüyeceğine dair senet vermeliydi. Benzer bir senedi kendisinin de Babıâli'ye sunacağını taahhüt eden general, söz konusu belgelerin ilk maddesinin Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı olacağını söylüyordu.

Hiçbir Fransız askerinin davet edilmeden "yardım amaçlı" Osmanlı topraklarına girmeyeceğini de garanti eden Sebastiani, Rusya ve İngiltere'nin diplomatik alanda tecrit olup yalnız kalmış iki ülke olduğu konusunda da Osmanlı temsilcilerini iknaya çalışmaktaydı. Nitekim Rusya bu sırada bir yandan İran'ın, Erzurum valisinin ve sadrazamın, diğer yandan da Fransa'nın kuşatması altındaydı. Kaldı ki, durumun farkında olan Londra ve St. Petersburg da Austerlitz'in ardından Fransa ile barış masasına oturmaya razılardı; ancak Sebastiani'ye göre, barış şartlarını Osmanlı çıkarlarına uygun bulmayan Napoléon bu dönemde savaşa devam kararı almıştı. Dolayısıyla Babıâli kendisine her alanda yardım eden Napoléon'la ittifak görüşmelerini derhal sonuca bağlamalıydı. Bu ittifakın birer nişanesi olarak da, tehdit altındaki Çanakkale Boğazı'nda bulunan Fransız uzmanlar görevlerine iade edilmeli ve Boğaz 15.000 askerle takviye edilmeliydi. Daha da önemlisi, Rus ordularının Osmanlı başkenti için stratejik set olan Tuna'yı geçmeleri, Babıâli açısından en ciddi tehdit unsuruydu; zira I. Aleksandr'ın biraderi Konstantin'i Sırbistan, Eflak ve Boğdan kralı yapma planlarının kurulduğu St. Petersburg'da, Balkan ordularının Prut'a ilerleyerek Kara Eflak'ta Sırp isyancılarla temas etmesi konuşuluyordu. Ayrıca Çanakkale'deki Osmanlı donanması da İngiliz filosunun geri gelmesi ihtimali ve Rus filosunun gücü dolayısıyla tehdit altındaydı. Bu noktada yardım teklifini tekrar eden General Sebastiani, Osmanlı donanmasının Çanakkale'den Karadeniz'e çekilmesini ve boğaz savunmasının bölgeye intikal edecek olan altı Fransız savaş gemisine bırakılmasını öneriyordu. Sebastiani'nin öneri ve eleştirilerine cevap vermek üzere söz alan Galib Efendi, öncelikle görevden alınan Fransız topçu uzmanları konusuna açıklık getirdi.[61] Fransız uzmanların, "yine tavr-ı frenganeye teşebbüs olunuyor" denmesinin önüne geçmek üzere ihtilal sebebiyle görevden alındıklarının altını çizen Reis Efendi, aksi halde ayaklanan neferlerin "üç gün içinde" kışlalarına döndürülmesinin imkânsız olduğunu belirtiyordu. Bu görev değişikliğinin Osmanlı-Fransız ilişkilerini etkilememesini ümit eden Galib Efendi, ricalin birbirine "düşman" kesildiği Nizâm-ı Cedîd devrinden farklı olarak artık

dışişlerinin sadece "makam-ı riyasete" mahsus bir alan olduğunu ve reisülküttab dışında sadece ulemadan bir kişinin (Münib Efendi) dışişlerini müzakereye yetkili olduğunu bildiriyordu. Bu şekilde Osmanlı İmparatorluğu ve Fransa arasında devr-i sabıka göre çok daha yakın ilişkilerin tesis edilebileceğini uman Galib Efendi, Babıâli'nin Fransız topçuları geri göndermeyip sadece görevden almakla yetindiğini ve gerektiğinde yeniden göreve iade edileceklerini dile getiriyordu. Bu karar ve Fransız donanmasının gelişine izin verilmesi hususu ancak Şeyhülislam Ataullah Efendi, Sadaret Kaymakamı Musa Paşa,[62] Reisülküttab Galib Efendi ve Münib Efendi arasında yapılacak bir meşveretin ardından sonuca bağlanabilirdi. Buna mukabil dostluğun devamı konusunda bir senet vermeyi garanti eden Osmanlı temsilcileri, Vahid Efendi'ye de ittifakın tedafüi ve tecavüzi maddeler içermesi konusunda yeni bir talimat göndermeyi taahhüt ediyordu. Fakat bu taahhütlerle de ikna olmayan General Sebastiani, Napoléon tarafından IV. Mustafa'ya yazılacak nameleri, tıpkı III. Selim'e yazılanlar gibi Osmanlı padişahına bizzat elden teslim etmek istiyordu. Daha önce gönderilmiş olan namelerinin elden teslimini Napoléon'un Nizâm-ı Cedîd ricaline "güvenmemesi" sebebiyle anlayışla karşıladıklarını bildiren Osmanlı tarafı, tekrar ve ısrarla artık "maslahatın yalnız makam-ı riyasetde" olduğunu belirterek Sebastiani'ye güven telkin etmeye çalışıyordu. Bununla da yetinmeyen Galib ve Münib efendiler, "vükeladan add ettikleri elçi beyi" tatmin etmek için ittifak konusunda kendisine verecekleri senedin de içeriğini açıklamışlardı. Buna göre, Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğü ve bağımsızlığı sağlanmadığı sürece Napoléon barış masasına oturmayacak, Babıâli de Fransa ile ittifakının "baki ve berkemal" olduğunu açıklayarak Vahid Efendi'ye yeni bir talimat gönderecekti. Sebastiani ise Babıâli'nin deklerasyonuna sadece "müşterek düşmanla münferiden barış masasına oturulmamasına" dair bir maddenin eklenmesini talep ediyordu. Osmanlı temsilcilerinin bu talebi de uygun bulmasının ardından general, görevini tam manasıyla icra etmeyi başarmış bir diplomat olarak yeni raporunu kaleme almak üzere Bebek'ten Pera'ya doğru yola çıktı.[63]

Resim 11. Napoléon'un mahir ve kudretli İstanbul Elçisi Horace Sebastiani (1771-1851) (Philippe Joseph Tassaert, yak. 1800).

Fransa'ya yakın bir siyaset takip edeceği söylenen Halet Efendi'nin reisülküttab vekilliğine atandığını ve daha da önemlisi İstanbul'da işbaşına gelen yeni idarenin dış politika konusunda hiçbir değişikliğe gitmeyeceğini öğrenen Sebastiani, son gelişmeleri Talleyrand'a bildirmek için yeni bir rapor kaleme almaya başlamıştı, ama İngiltere ve hatta Rusya'yla Fransa'dan bağımsız bir barış antlaşması imzalamaması konusunda Osmanlı İmparatorluğu'nun yeni yönetiminden garanti almakta çok geç kalmıştı. İstanbul'daki elçisinin daha birkaç gün evvel yazdığı raporları dikkate alan Fransız yönetimi, onun bilgisi dışında Tilsit'te Rusya ile yeni bir başlangıç yapmak üzereydi ve bu küçük Avrupa şehrinde yaşanan gelişmeler Sebastiani'nin neredeyse tüm çabasını boşa çıkartacak nitelikteydi. III. Selim'in düştüğünü 24 Haziran'da öğrenen Napoléon, Sebastiani'nin kaleme aldığı son raporu okumadan önce el sıkıştığı çara, "Osmanlı İmparatorluğu bundan sonra hayatta kalamaz," diyordu.[64] İngiltere'nin, İskenderiye'ye yaptığı harekâtı

kıskançlık ve endişeyle izleyen Çar I. Aleksandr ise yeni müttefikinden oldukça memnundu.[65]

Fransa taraftarı olarak görülen III. Selim'in tahttan indirilmesini 1 Temmuz 1807'de büyük bir sevinçle karşılayan ve Tilsit'te olup bitenlerden habersiz haldeki Londra, eski müttefiklerini çaresizce elde tutmaya çalışıyordu.[66] Çanakkale önlerinde bekleyen İngiliz filosu ise Babıâli'yi askeri olarak sıkıştırmaktan başka bir çıkar yol göremiyordu. 30 Temmuz'da Dışişleri Bakanı George Canning'e gönderdiği mektupta Sir Arthur Paget, emrindeki filonun Çanakkale'ye daha da yaklaşmasını ve eğer mümkünse, boğazın iç tarafında yatmakta olan yaralı Osmanlı donanmasına saldırmasını tavsiye etti.[67] Savaşı öngören bu tavsiyenin sebebi, kaptan-ı derya tarafından 2 Ağustos'ta hem ona hem de Amiral Senyavin'e gönderilen mektuplardı. Osmanlı Türkçesinin bütün inceliklerinin kullanıldığı, buna mukabil hiçbir anlam ifade etmeyen söz konusu mektupları "hiçbir insanoğlunun anlaması mümkün değildi."[68] Diplomatik ilişkilerin bir türlü tesis edilememesinin yanı sıra, Akdeniz filosu komutanı Collingwood'un *Ocean* (100 toplu), *Malta* (80 toplu) ve *Canopus*'la (80 toplu) birlikte 10 Ağustos 1807'de Çanakkale'ye gelmesi, Ege Denizi'nde çıkacak yeni bir çatışmanın habercisiydi. Amiral Senyavin, büyük hayranlık beslediği Amiral Collingwood'un Çanakkale'ye ulaştığı gün, Slobodzei'de devam eden ateşkes görüşmelerinden haberdar olmuştu.[69] Nitekim Sebastiani ve Reisülküttab Vekili Halet Efendi, Rus temsilci Laşkarev tarafından imzalanıp Meyendorf tarafından onaylanan Slobodzei ateşkesi konusunda Senyavin'i bilgilendirmekle kalmadıkları gibi esir alınan Osmanlı gemilerinin ateşkes şartlarında belirlendiği üzere derhal teslimini de istiyorlardı. Fakat henüz Amiral Senyavin'e iletilmiş resmi bir talimat yoktu ve sadece Meyendorf'un onayı da gemilerin iadesi için yeterli değildi. Amiral Senyavin doğrudan Çar I. Aleksandr'dan gelecek bir talimatı dikkate alacağını belirtiyordu. Tam bu sırada Pozzo di Borgo'nun da Sir Arthur Paget'in tavsiyesine katılması, Amiral Senyavin'i baştan beri istediği İstanbul harekâtı için yeniden ümitlendirmişti. Her iki filo da 13 Ağustos'ta Bozcaada'dan demir alarak Çanakkale Boğazı'nın hemen önüne

geldiler; ancak kötü hava şartları ve boğaz ağzındaki sert akıntılar bir kez daha Osmanlı donanmasından yanaydı. Filo komutanlarının her ikisi de, boğazdan içeri girmektense Babıâli ile diplomatik kanallardan iletişime geçmenin çok daha yerinde bir karar olacağını düşünmeye başlamıştı. Bu sırada, Tilsit Antlaşması'nın ne anlama geldiğini kavramaya çalışan Babıâli ve IV. Mustafa da benzer bir bakış açısına sahipti. Çanakkale'den gelen korkutucu tahriratlar üzerine donanmanın Nara Burnu'na çekilerek boğazın karadan takviyesi ve savunulması için yeniden etrafa emirler yağdırmaya başlayan, hatta Çanakkale Boğazı'nı demir atmış sallara bağlı zincirlerle kapatmayı düşünen Osmanlı idaresi[70] askeri olarak karşı koyamadığı iki düşmanını Avrupa'daki altüst oluştan faydalanarak uzun soluklu diplomatik görüşmelerle oyalamayı planlıyordu. On beş günü aşkın bir zamandır diplomatik temsilcileriyle beraber bölgede bulunan iki filonun boğaza yaklaştıkları anda dikkate alınması ve Arthur Paget'e Halet Efendi tarafından, Amiral Senyavin'e de sadaret kaymakamınca yazılmış birer mektup verilmesi Babıâli'nin yapmaya kadir olduğu tek manevraydı.[71] Arthur Paget'e ulaştırılan mektup, İngiliz temsilcinin hangi şartlar zemininde müzakere yürütmek üzere geldiğini sual etmekteydi. Daha da önemlisi Halet Efendi, Slobodzei'de yürütülen Osmanlı-Rus ateşkes görüşmeleri konusunda İngiliz filosunu büyük bir özenle bilgilendirerek, bir taraftan düşmanları arasında rekabet yaratmaya diğer taraftan da İngiltere ile yapılacak müzakereleri yokuşa sürmeye çalışıyordu. Halet Efendi'nin genel olarak yumuşak bir ton kullandığı kısa mektubuna mukabil Kaymakam Paşa tarafından Rus temsilciye yazılan uzun mektup, Pozzo di Borgo'nun gönderdiği mesajdakine benzer ağır ifadeler ihtiva ediyordu.[72] Fransa ile Babıâli arasındaki yakınlaşmanın doğuracağı felaketlere vurgu yapan Rus temsilcinin tahriratına karşı bir "cevabname" olarak nitelenen mektupta Kaymakam Paşa, Osmanlı İmparatorluğu'nun barıştan yana bir siyasi tavır içinde olduğunun altını çizerek söze başlıyordu. Babıâli, Rusya'nın Bender ile Hotin'i işgal ederek Eflak ve Boğdan'a girmesinin ardından savaş ilan etmek zorunda kalmıştı. Bu bağlamda kaleme aldığı tahriratta di Borgo, Rusya'nın

savaşı başlatan taraf olduğunu itiraf etmek yerine Rus "devletinin satvet ve iktidarı beyanıyla" savaşın uzamasının Babıâli'ye büyük zarar vereceğini belirtmişti. Retorik sorularla devam eden cevapnamede Kaymakam Paşa, Rusya'nın birkaç senedir süren Osmanlı politikasını kendi açısından eleştirmekten de çekinmiyordu; zira Osmanlı İmparatorluğu'nun "dostu" olan Rus çarı, yaklaşık 60.000 Osmanlı reayasına hukuksuz bir biçimde "patente kâğıtlarının" dağıtılmasına ve Osmanlı tebasına ait ticaret gemilerine Rus bandırası çekilmesine göz yummuştu. Bunun yanı sıra Eflak ve Boğdan'ın Osmanlı toprağı olduğu konusunda herhangi bir şüphe yokken Rusya'nın, voyvoda atamalarını bahane ederek bu bölgede nüfuz kurmaya çalışması, Babıâli için kabul edilemez bir durum ve uluslararası hukuka göre bir husumet göstergesiydi. Benzer bir siyasetin herhangi bir devlet tarafından Rusya'ya karşı izlenmesi halinde Çar I. Aleksandr'ın tavrının ne olacağı ise Kaymakam Paşa'ya göre cevabı belli olan gereksiz bir soruydu. Kaymakam Paşa'nın "kıyas-ı nefs" etmesini istediği çarın, Rusya'nın içişlerine hiçbir devleti karıştırmayacağı ortadaydı. Bu noktada Babıâli'nin ateşkes şartlarını sıralamaya başlayan Kaymakam Paşa, öncelikli olarak Osmanlıların bir kez daha içişlerine karışılmasına olanak tanıyan bir antlaşmayı imzalamaktansa savaşa devam edeceğini açıklamaktadır. Çar I. Aleksandr'ın, Yediadalar'daki ve Karadeniz'de stratejik bir bölge olan Gürcistan'ın Anaklia (Anakra) Kalesi'ndeki Rus askeri varlığına son vereceğini açıklaması ve Rus ordusunun Balkanlar'da işgal ettiği yerlerden çekilmesi Babıâli'nin ateşkes masasına oturma şartları arasındaydı. Nitekim söz konusu deklerasyon yapıldığı anda Babıâli, "aceleten" barış masasına oturacağını taahhüt ediyordu. Böylesine ağır bir mektup karşısında di Borgo'nun eli kolu bağlı bir şekilde oturmak ve cevabı sindirmekten başka bir çaresi yoktu. Zira İstanbul'u tehdit etmek dışında hiçbir şey yapamayan İngiliz ve Rus filoları, bu hedeflerine yönelik son hamlelerini yapmış fakat Marmara'ya girmeye bir kez daha cesaret edememişlerdi. Siyasi hedeflere ulaşmak için Çanakkale Boğazı'nı abluka altında tutmanın da artık bir yararı yoktu; zira kara ulaşımına ağırlık veren Osmanlı yönetimi, başkent iaşesini

sağlamak konusunda önemli adımlar atmış ve piyasalarda belirli bir rahatlama sağlanmıştı.

İngiliz ve Rus filolarının her şeye rağmen ümitsizce Boğaz ağzındaki bekleyişi 21 Ağustos'ta son bulmuştur. Tilsit Antlaşması'na dair haberlerle Korfu'dan yola çıkan *Herson* brikinin bölgeye gelmesi, bir kez daha Senyavin'in tüm filosunu Çanakkale önlerinden Bozcaada'ya geri çekmesine sebep oldu.[73] Amiral Collingwood ve Arthur Paget de artık en az Osmanlı idaresi kadar şaşkındı.[74] Rus amiralin 4 Eylül'de doğrudan Çar I. Aleksandr'dan aldığı yeni talimatlarda, Bozcaada'yı Babıâli'ye ve Rusya'nın hâkimiyetindeki Adriyatik'e komşu limanları Fransa'ya teslim ederek derhal Rusya'ya dönmesi emrediliyordu. Tüm arzusuna rağmen hâlâ Boğazlar'ı kullanamayan Amiral Senyavin, bu emir üzerine, Bozcaada'dan demir aldı ve artık Fransız toprağı sayılan Korfu'ya 7 Eylül'de ulaştı.[75] Takip eden birkaç gün içerisinde Amiral Collingwood'un Rus filosunun peşine düşmesi ise kaderin trajik bir cilvesiydi.[76]

III

Muallem (Talimli) Ordu Her Zaman Muzaffer midir? İngiltere'nin Mısır Seferi

Kuzey Ege'de askeri ve diplomatik çatışmalar olanca şiddetiyle devam ederken 6 Mart 1807'de Messina'dan ayrılan İngiliz kara gücü, maceralı geçen sekiz günlük yolculuğun ardından İskenderiye önlerinde kendisini göstermişti. Yolculuk maceralıydı, zira Akdeniz'de eksik olmayan fırtınalardan bir tanesi filoyu dağıtmıştı. Sırasıyla 16 ve 19 Mart 1807'de İskenderiye açıklarında demirleyen iki grup halindeki İngiliz filosu içinse aslında fırtına henüz başlıyordu. Napoléon'un 1798'deki Mısır seferi, başarısı Fransız dış politikası açısından halen tartışılan bir konu olsa da bölgedeki dengelerin sarsılmasına sebep olduğu kesindi. Çokça yabancının yaşadığı, İzmir ve İstanbul için önemli bir ticari merkez olan İskenderiye sarsılan siyasi dengelerden belki de en az etkilenen şehirdi;[1] fakat Mısır'ın geri kalanı tam manasıyla bir içsavaşın kurbanı olmuştu. İskenderiye'de ve Reşid'de karşı karşıya gelen İngilizler ile Mehmed Ali Paşa güçlerinin kuvvet dengesini ortaya koymakta tayin edici bir faktör olarak karşımıza çıkan bu içsavaşı ve sonuç-

larını anlamanın yolu, onun içinde kurgulandığı ve icra edildiği kurumsal ve kültürel yapıları ortaya koymaktan geçmektedir.

Amerikalı tarihçi William McNeill, 1977'de yayımlanan *Plagues and Peoples* isimli çalışmasında, parazitlerin uğradığı mutasyonlara ve girdikleri yeni coğrafi çevrede eski ekolojik bariyerlerini aşma yeteneklerine özel bir önem atfederek mikroparazitler ile insan toplulukları arasındaki ilişkiyi inceler. İlk çalışmasının ikizi olarak nitelediği, 1982 tarihli eseri *Pursuit of Power*'da ise kendi tabiriyle "insanlık tarihindeki makroparazitleri" ele alır. İlk kitabındaki hastalıklı bakterilere gönderme yapan McNeill'a göre bu "beşeri" makroparazitler, ihtiyaç duydukları tayinatı ya da diğer mal ve hizmetleri hiçbir üretim faaliyetine girişmeden sadece şiddet konusunda uzmanlaşarak elde eden insanlardı.[2] McNeill'ın çalışmasının hemen ilk sayfalarında yaptığı bu yorumu Mısır'ın 19. yüzyıl başındaki durumu kadar doğrulayabilecek başka örnekler bulmak, imkânsız olmasa da oldukça zordur.

a. 19. Yüzyıl Başındaki Bir Çatışma Alanı Olarak Mısır

Mısır, Napoléon'un gerçekleştirdiği işgale değin Memlûk beylerinin kontrolü altındaydı. 17. yüzyıl sonlarında malikânelerin tesisiyle beraber kırsal iltizamların daha güvenli bir gelir kaynağı haline gelmesi, Mısır'daki Memlûk gücünün en önemli dayanaklarından birisiydi; ancak yaklaşık bir yüzyıl sonra, Karayipler'de üretilen kahvenin Akdeniz piyasalarını fethiyle birlikte Yemen kahvesinin fiyatının düşmesi, kahve ticaretine hükmeden ve yaşadıkları kayıp dolayısıyla malikâne pastasına göz diken Mısır yeniçerilerini Memlûklerle karşı karşıya getirdi. İltizam rekabetini kazanarak Mısır idaresine hâkim olan Memlûk haneleri, 18. yüzyılın ikinci yarısı boyunca, Stanford Shaw'un tabiriyle Osmanlı idaresine "paralel devlet" olmuşlardı.[3] Fransız istilasına kadar süregiden bu durum, işgal sonrasında III. Selim'in Mısır'ı Nizâm-ı Cedîd Nazırlığı'na bağlama kararıyla son buldu. Birinci bölümde etraflıca anlatıldığı üzere, Mısır'daki İngiliz ordusu bölgede Mem-

lûk hâkimiyetinin devamından yana bir tavır alırken İstanbul'dan bölgeye gönderilen Hüsrev Paşa, Mısır'ın eski yöneticileriyle doğrudan çatışmaya girmişti. Nitekim III. Selim, "kölemenlerin bir ferdi Mısır'da ve etrafta kalmamak suretiyle tard ve def olunmalarını" istiyordu.[4] Çatışmanın sonunda, Babıâli'nin başa çıkamadığı diğer güç odakları ve dağlı/ücretli asker reisleriyle vardığı anlaşmalara benzer bir uyuşmayla Memlûklerin Asvan'a yerleştirilmesi girişimi de başarısızlıkla sonuçlanacaktı,[5] zira sultan, Memlûklerin İngiliz koruması altında değil ama kendi tebaası olarak hayatlarını sürdürmelerini istiyordu. Bir başka ifadeyle III. Selim, Mısır'ın bütün gelirlerini Nizâm-ı Cedîd'in merkezi hazinesinde toplayarak iltizamları ve dolayısıyla da bölgeyi İstanbul'dan atanan bir valiyle idare etmeyi hedefliyordu. Öte yandan, ne Mısır'da uygulayacağı dış politikada aracı rolü üstlenebilecek bir güç oluşturmak isteyen İngiltere'den ne de işgalci İngiliz ordusundan hiç şikâyetçi olmayan Memlûklerin bunu kabul etmesi oldukça zayıf bir ihtimaldi. Mısır'daki gelişmeleri yakından takip eden Paris yönetiminin, İngiliz ordusu bölgeden çekilirken, 7 Mart 1803'te, Matthieu de Lesseps'i "Kahire genel komiseri" olarak ataması, Mısır'daki iç siyasi çekişmenin tamamen uluslararası arenaya taşınması anlamına gelmekteydi. Lesseps'in birinci vazifesi "Osmanlı-Memlûk çatışmasını" yakından izlemekti. İngiltere ise bölgedeki temsilcisi Missett aracılığı ile Babıâli ve Memlûkleri uzlaştırabileceğini düşünüyordu. Fakat daha önce de belirtildiği üzere, Binbaşı Missett tamamıyla Memlûklerden yana bir siyaset takip edecekti.

Osmanlılar ve Memlûkler arasındaki dengeyi koruyan İngiltere'nin Mısır'dan çekilmesinden hemen sonra, Nisan 1803'te, Mısır Valisi Hüsrev Paşa'nın Kahire'deki evinin ücretlerinin ödenmediğini iddia eden Arnavut sekbanlar (paralı asker) tarafından basılması, bölgedeki karışıklığı yeni bir boyuta taşımıştır. Kahire, bir sekbanbaşı olan Tahir Bey tarafından ele geçirildikten sadece yirmi üç gün sonra, sürgündeki Memlûkler tarafından istila edilir.[6] İstanbul'dan atanan yeni vali Trabluslu Ali Paşa'nın 8 Temmuz 1803'te Mısır'a gelmesi, siyasi dengelerde büyük bir değişimi gündeme getirmemiştir.[7] Nitekim yeni vali, İskenderiye'den Kahi-

re'ye güvenli bir şekilde seyahat edebilecek imkâna sahip değildi. Buna rağmen III. Selim kendisinden Mısır'daki tüm iltizam, vergi ve gümrük gelirlerini Kahire'deki başdefterdar gözetiminde toplayarak Nizâm-ı Cedîd Nezareti'ne aktarmasını, İskenderiye, Reşid, Abukır gibi stratejik ve ticari açıdan önem arz eden bölgelerde muntazam garnizonlar kurmasını ve Memlûk beylerinin kendilerine lütfedilen çiftlikler dışındaki gelir kaynaklarına karışmalarını önlemesini istiyordu.[8] Bu sırada Reşid bölgesini ele geçiren Memlûkler, Mısır'ı yağma ile tehdit eden Arnavutların maaşlarını[9] ödeyebilmek için ahaliden zorla vergi topluyorlardı. Para vaadiyle yeni valinin tarafına geçen Arnavutlar ile Memlûkler arasındaki mücadele, Ali Paşa'nın 1804 senesinin ilk aylarındaki ölümünden sonra hızlanarak devam etti.

Ali Paşa'nın ardından Hurşid Paşa'nın vali sıfatıyla Mısır'a gönderilmesiyle eşzamanlı olarak İngiltere'deki Memlûk liderlerinden Elfi Bey'in geri dönüşü, çatışmanın Arnavut-Memlûk ekseninden çıkarak Memlûk haneleri arasındaki bir mücadeleye doğru evrilmesine yol açtı.[10] Bu sadece Memlûklerin değil, onların iplerini elinde tutan İngiltere ve Fransa'nın da çatışmasıydı. Fransızlarla yakın ilişkiler tesis eden ve Arnavut reisi Mehmed Ali Bey'le ittifak kuran Bardisi ailesinin İngiliz desteğindeki Elfi Bey'e karşı düzenlediği başarısız suikast girişimi, bu dönüşümün başlangıç noktasıydı. Elfi Bey'e bağlı güçlerin bu olaydan hemen sonra, 20 Şubat 1804'te Bardisi ailesine bağlı birlikleri kılıçtan geçirmesi, Memlûkler arasında dış baskıya karşı bir uzlaşma ihtimalini ortadan kaldırdı. Çatışma sırasında sekbanlarla anlaşan Osman Bardisi, kısa bir süre sonra, Arnavutların çıkardıkları ağır faturayla karşılaşacaktır. Birikmiş aylıklarını talep eden Arnavutlara Osman Bardisi'nin yapacağı ödeme Kahire'nin yağmalanmasıydı. Bardisi ailesine ait evler dahil olmak üzere Kahire'yi 11 Mart 1804'te talan eden Mehmed Ali Bey ve adamları, şehre ancak 26 Mart'ta ulaşabilen yeni vali Hurşid Paşa tarafından teskin edilecektir. Memlûk beyleri bir kez daha Fayyum'a sürgüne gitmektedirler,[11] fakat bölgeye İstanbul'dan gönderilen diğer valiler gibi Hurşid Paşa'nın da duruma hâkim olacak askeri güce sahip bulunmaması, Mısır'daki

karmaşanın aynı şekilde devam etmesine sebep olacaktır. Durum öyle bir hal almıştır ki, daha birkaç sene önce isyan etmiş olan muktedir Cezar Paşa'nın adı İstanbul siyasi kulislerinde Mısır valiliği için geçmektedir.

Bütün bu gelişmeler, 1800 senesinde Osmanlı ordusuyla beraber Mısır'a ayak basan Mehmed Ali Bey'in aslında işine geliyordu. Hayran olduğu Napoléon ve devrin diğer önemli mareşali Wellington Dükü'yle aynı yılda, yani 1769'da Kavala'da doğduğunu iddia eden Mehmed Ali Bey, Mısır'a ilk defa Arnavut yoldaşlarıyla beraber Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa komutasında gelmişti.[12] Sidney Smith'in dikkatini çeken Mehmed Ali, bir ara Çanakkale'de görevlendirilmişse de 1801'de tekrar Mısır'a dönmüştü. Vali Hüsrev Paşa'nın Mısır'ı terk etmesinde en önemli rollerden birisini oynayan Mehmed Ali Bey[13] ve Arnavutları, İstanbul'dan atanan valiler ile Memlûkler arasındaki çatışmalarda denge rolünü üstlenmişler ve zamanla, Mısır'daki iktidar oyunlarında göz ardı edilemeyecek bir güce sahip olmuşlardı. Fransız temsilci Lesseps'le bağlantıya geçen Mehmed Ali Bey, bölgedeki İngiliz-Fransız rekabetinden faydalanmaya çalışıyordu. Mısır'daki iktidar oyunlarında, büyük hayranlık beslediği Napoléon safında yer alacağını belirtse de bu dönemde henüz Lesseps tarafından dikkate alınacak kadar iktidar sahibi değildi; zira Fransa temsilcisi, Mehmed Ali Bey'in "büyük bir plan yapma yeteneğine ya da bunu gerçekleştirebilecek araçlara sahip olduğuna inanmıyor"du.[14] Fransızların bu menfi raporlarına rağmen İngiltere temsilcisi Binbaşı Missett, Mehmed Ali Bey ve Lesseps arasındaki ilişkiden büyük bir rahatsızlık duymaya başlamıştı. Binbaşı Missett'e göre Mehmed Ali, Lesseps'in yardımıyla "bağımsız bir devlet" kurmayı planlıyordu.[15] Osmanlı ordusunun sekbanları, artık kendilerinin hükmedeceği bir ülkenin hayalini kurmaya başlamışlardı; fakat Mehmed Ali Paşa'nın bu hayali gerçekleştirmesinin önündeki en büyük engel, savaş için gerekli mali kaynağa sahip olmamasıydı. Ancak ceplerine para konduğu sürece söz dinleyen bu kural tanımaz adamları oldukça iyi tanıyan Mehmed Ali Bey, yapılan onca talana rağmen maaş ve tayinatlarının ödenmesinde halen ciddi sıkıntı çekiyordu.

Resim 12. Mısır'ın hâkimiyeti için çekişen iki zorlu Osmanlı: Solda, mücadelenin kaybedeni Hurşid Ahmed Paşa (öl. 1822) (A. Friedel, 1829), sağda ise galip Kavalalı Mehmed Ali Paşa (1769-1848) (Auguste Couder, 1841).

Ancak 1804 senesindeki siyasi konjonktür Binbaşı Missett'i değil, Fransız komiser Lesseps'i doğrular niteliktedir. Cezar Paşa'nın 28 Nisan'daki ölümü ve Mayıs ayı içerisinde Memlûklerin Arnavutları iki defa yenilgiye uğratması, Fransa'yı bir kez daha Osman Bardisi ile iletişime girmeye zorladı. Nitekim İngiltere'ye bağlılığını her fırsatta dile getiren Elfi Bey Fayyum'dan, Bardisi ailesi Asyut'tan ve bir diğer Memlûk beyi olan Osman Hasan da Asvan'dan hareketle Kahire kapılarına dayanmışlardı. Bu arada, Hurşid Paşa'nın silahtarlığını yapmakta olan Mehmed Ali Bey de 1804 Ekim'inde Kahire'den güneye bir hamle yapmış fakat Fayyum'da ağır bir yenilgi almıştı. Zamanla bağımsız bir güç odağına dönüşen Arnavutların oyuncağı diye addedilir olmuş Hurşid Paşa, 1805 Ocağında Memlûklere ağır bir darbe indirmiş olsa da çatışmanın asıl kazananı Arnavutlardı. 1805 senesi Nisan ayı sonlarında Kahire'ye dönen Arnavut sekbanbaşılar arasında inisiyatifi, yaklaşık 4.000 kişilik bir birliğe hükmeden Mehmed Ali Bey yavaş yavaş ele geçirmeye başlamıştı. Kahire paşalığına talip olan Ar-

navutlar son savaşın mali faturasını valinin önüne koyduklarında Hurşid Paşa, emrindeki Kürt asıllı deli(l) neferatının, Arnavut tehdidinin üstesinden gelemeyeceğini fark etmişti.[16]

Tam da bu sırada İstanbul, Mehmed Ali Bey'in kudretinin farkına varmaya başlamıştı. 1805 senesinin ilk aylarından itibaren Mehmed Ali Bey'in adının başkentte Cidde valisi olarak geçmesinin bir sebebi Vahhabilerle daha etkili mücadele edebilmekse, Hurşid Paşa'nın biraderi Hasan Bey'in mirmiranlıkla ödüllendirilmesi diğer bir sebepti. Ancak III. Selim'in isyana ve kullarına karşı yapılacak bir haksızlığa tahammülü olmadığı izlenimi uyandıran her iki sebep de bir sekbanbaşının paşa olma sürecini tam manasıyla açıklamamaktadır; zira Babıâli'nin asıl amacı, merkezi otoriteye Mısır'da rakip çıkabilecek bir maceracıyı mali açıdan mümbit, kök salabileceği bir bölgeden uzaklaştırmaktı.[17] Bu noktada devreye giren Hurşid Paşa, "yeterli mali kudreti olmayan" Serçeşme Mehmed Ali Bey'in Cidde valisi olarak atanması durumunda gerekli masrafların Mısır hazinesinden karşılanması gerekeceğini belirtiyor ve kendisine Rumeli ya da Anadolu'da bir mansıp verilmesini öneriyordu.[18] Nitekim Arnavutların Anadolu veya Rumeli'ye gönderilmeleri, Hurşid Paşa için Cidde'de bulunmalarından çok daha az tehditkârdı. Mehmed Ali Bey ise bu sırada el altından Kahire'deki karışıklıkları körüklemekle meşguldü. Vahhabilere karşı yürütülen mücadele için Haremeyn'e asker ve zahire gönderilmesi konusundaki emirleri iletmek üzere Kahire'de bulunan mirahur-ı sani Salih Ağa'nın kaleme aldığı rapor, bu bakımdan ilginç satırlar içermektedir. Salih Ağa'ya göre Mehmed Ali Bey, "vezirlik hayalleri kurduğu için Hurşid Paşa'ya boyun eğer gibi görünse de onun nüfuzunu çekemeyip içten içe ortadan kaldırılmasını arzu etmekteydi, hatta elinden gelse bir ihtilal çıkarıp bütün Mısır'ı hükmü altına almaya çalışacağı her hal ve tavrından belliydi." Salih Ağa, muhteris serçeşmenin hedefini anlamış olsa da bu sırada Balkanlar'ın altını üstüne getiren Sırp İsyanı'yla ve dağlıların (sekbanlar) yağma seferleriyle fazlasıyla meşgul görünen III. Selim, Mısır'daki duruma bigâne kalacaktı. Salih Ağa'nın tahriratı üzerine yazdığı hatt-ı hümayunda Osmanlı padişahı, müellifin "lisanını tutması konusunda uyarıl-

masını" emrediyordu.[19] III. Selim'in Mısır'da olup bitene kayıtsız kalması bir taraftan imparatorluğun İstanbul'dan görece uzak bir köşesini idareye çalışan Hurşid Paşa'nın iktidarına darbe vururken, diğer taraftan da Mehmed Ali Bey'in hareket alanını genişletip elini güçlendiriyordu. Tıpkı devrin valiliğe yükselmeye çalışan diğer ayanlarının yaptığı gibi Mehmed Ali Bey de vali ile İstanbul'u birbirinden ayrı güç odakları olarak takdim ediyor ve desteğini almaya çalıştığı ahaliye, kendisini zalim valiye karşı koyan sultanın sadık kuluymuş gibi gösteriyordu. Ne de olsa Hurşid Paşa, kendisinin Cidde valisi atanarak tuğ almasına engel olmuştu. Üstelik Kahire'nin önde gelen uleması Şeyh Abdullah Şerkavi ve Nakibüleşraf Seyyid Ömer Makram da artık Mehmed Ali'in tarafına geçmişti.[20]

Mehmed Ali Bey'i uzunca bir süredir yakından takip eden Fransız Konsolosu Drovetti, bu dönemde yıldızı parlayan "makyavelist" Arnavut'a İstanbul-Paris arasında gerilime yol açmadan yardım etmeye çalışıyordu. Bunun nedeni, Mehmed Ali Bey'in de Memlûkler gibi İngiltere saflarına kaymasını önlemekti. Kahire'deki karışıklıklara son vereceği vaadiyle ahalinin desteğini ve İngiltere'ye karşı Fransa'yı yanına alan Mehmed Ali Bey, Mayıs 1805'ten itibaren kendisini müstakbel Mısır valisi olarak takdim etmeye başlayacaktı. Bu dönemde, Hurşid Paşa'nın yerine Mehmed Ali Bey'in vali atanmayı hak ettiğine dair Mısır'da hiç kimsenin şüphe duymaması dikkate değer bir ayrıntıydı. Zira güvenlik sebebiyle kaledeki evinden çıkmayı pek de tercih etmeyen Hurşid Paşa'nın yerine Kahire'yi tamamıyla Mehmed Ali Bey idare ediyordu. Kahire'de iktidarın şehir ve kaleiçi arasında bölünmüş olması, birkaç ay sonra başlayacak yeni bir isyanın habercisiydi. Fransa temsilcisi Drovetti'nin fikrince Paris'in çıkarlarına hizmet edecek olan Mehmed Ali Bey ve emrindeki Kürt delilerle iktidar mücadelesi veren Hurşid Paşa arasındaki gerginlik, 1805 Haziran'ında çatışmaya dönüştü. Bir kez daha Mehmed Ali Bey'in lehine sonuçlanan isyan hareketinin ardından, Hurşid Paşa Temmuz ayı içinde İskenderiye'ye tayin edilirken Mehmed Ali Bey de Mısır vali kaymakamı olarak atanmıştı.[21]

Mısır'ı yeniden Osmanlı İmparatorluğu'nun İstanbul'dan idare edilen bir bölgesi haline getirmesi için kaptan-ı deryanın 1805

Temmuz'unda İskenderiye'ye gönderilmesi, III. Selim'in bütün olup bitene rağmen Mısır'dan vazgeçmediğini gösterir; ancak Mısır'dan gelen çelişkili haberler İstanbul'daki yönetimin kafasını oldukça karıştırmış gibidir. Hurşid Paşa ve Mehmed Ali Bey arasında yaşanan çatışmada hangi tarafın üstünlük kurduğundan haberdar olmayan Babıâli, kaptan-ı deryaya tüm olasılıkları hesaba katan birden fazla ferman vermişti. Eğer Arnavutların galebesi söz konusu ise Mehmed Ali Bey'in Mısır valiliğine getirildiğini bildiren ve Mısır'da asayişi sağlamasını emreden fermanı kendisine verecekti; aksi halde ise Mehmed Ali Bey'in yanındaki Arnavutlarla beraber Cidde'ye doğru yola çıkmasının istendiği fermanı masaya koyacaktı. Mısır'da proaktif bir siyaset takip edecek askeri gücü bulunmayan Babıâli, Memlûk iç çatışmaları konusunda da benzer bir tavır alıyordu. Hasım aileyi yenilgiye uğratan Memlûk hanesinin reisi, Babıâli'nin desteğine mazhar olacaktı; dolayısıyla kara gücünden yoksun halde İskenderiye'ye gelen kaptan-ı deryanın hareket alanı oldukça sınırlıydı.[22] Aslında İstanbul'dan gelen böylesine üst düzey bir temsilciyi Mısır'da pek de umursayan yoktu. Memlûk beyleri arasındaki savaş devam ediyor, Hurşid Paşa'nın aylıklarını alamayan delil neferleri Aşağı Mısır'ı yağmalıyordu.[23] Kaptan-ı deryayı dikkate alarak onunla görüşen tek kişi, Fransız konsolosu Drovetti'ydi. İstanbul'un Mısır'da iktidarını sürdürebilmesi için İngiliz taraftarı olan Memlûk beyleri arasındaki çatışmanın körüklenmesini öneren Drovetti, ancak Fransa'nın Mısır'ın güvenliğini tehdit eden İngiltere'ye karşı koyabileceğini söylüyordu. Kaptan-ı derya ise İngilizlerin bir Osmanlı eyaletini karıştırmaktan daha ciddi sorunları olduğunu belirterek artık Mehmed Ali Paşa'nın Mısır'dan sorumlu olduğunun altını çizmiştir. Ancak seferi gücü oldukça zayıf olan Mehmed Ali Paşa sadece Kahire ve çevresine hükmedebiliyordu. Bütün Mısır'a hâkim olabilmesi için yeni valinin Memlûkleri saf dışı bırakması ve Hurşid Paşa'nın delil neferatına bir şekilde boyun eğdirmesi gerekiyordu.

1805 Ekim'inde vali atanacak olan Mısır vali kaymakamı, öncelikle delil neferlerinin yarattığı problemi çözmeye çalıştı. Bunların bir kısmını daha yüksek maaş ve tayinat garantisiyle kendi ka-

pısında istihdam eden, geri kalanını da işe yeni aldığı neferlerinin yardımıyla sürgüne gönderen Mehmed Ali Paşa, Kahire'ye saldıran Memlûk beylerini Ağustos ayı içinde yenilgiye uğratmıştı;[24] fakat sekbanlarını finanse edebilecek maddi kaynaklardan yoksun olduğundan, Memlûklerle savaşını uzun süre devam ettiremeyeceğinin de farkındaydı. Uzunca bir süredir içsavaşın sürdüğü Mısır'da üretim neredeyse yok seviyesine inmiş, vergiler toplanamaz hale gelmişti. "Asker zulmetmekte, toplumun en alt kesimi acı çekmekte, kaymak tabaka ise onların durumuna tamamen kayıtsız kalmakta ve çark bu şekilde dönüp gitmekteydi. Ülkeyi mutlak bir itaate zorlayarak metbuuluğunu tesis edecek enerjiden yoksun İstanbul hükümetinin elindeki tek şey, her yıl hile ile artırmaya çalıştığı ufak bir ödenekten ibaretti."[25]

Tıpkı Babıâli gibi, beyleri Gize'de iskan ederek Mısır yönetiminden uzaklaştırmayı planlayan Mehmed Ali Paşa, 1805 senesi Eylül ayı içerisinde Memlûk beyleriyle barış görüşmelerine başladı. Mısır valisinin görüşmelerdeki stratejisi, en güçlü Memlûk beyi olan Muhammed Elfi ile Osman Bardisi ve Osman Hasan'ı birbirlerine düşürüp kendisine karşı tek bir çatı altında birleşmelerini önlemekti. Yaklaşık bir ay süren görüşmelerden herhangi bir sonuç alınamaması üzerine kaptan-ı derya 13 Ekim'de İstanbul'a doğru yola çıkmış ve Memlûkler Kahire Sarayı ile çatışmaya kaldıkları yerden devam etmişlerdir.[26] Babıâli'nin Mısır'a hükmedememesi kadar Memlûk beylerinin kendi içindeki ve Memlûkler ile Arnavutlar arasındaki güvensizlik ve korku da görüşmelerin sonuçsuz kalmasındaki en önemli sebeplerdi. Kaldı ki, Mehmed Ali Paşa sadece aralarındaki husumeti her fırsatta körüklediği Memlûk beylerine değil, her an isyan etmelerini beklediği kendi neferlerine de güvenemiyordu. Memlûk beylerini Aralık 1805'te bir kez daha yenilgiye uğratmış olsa da kesin sonuç alabilmek için onların peşine düş(e)memesi bu güvensizliğin bir sonucuydu.[27] Hem Kahire Sarayı hem de diğer beylere karşı verdiği savaşta yorgun düşen Elfi Bey'in yeni yılın ilk aylarında Mehmed Ali Paşa ile görüşme girişimi yine başarısızlıkla sonuçlanacaktı.[28] Osman Hasan'a bağlı kuvvetleri yenilgiye uğratan Elfi Bey yönünü Fayyum'a çevirmiş-

ti. Mısır'ın büyük bir bölümü yaşanan içsavaşın pençesinde can çekişirken Kahire'deki durum da kötüye gitmekteydi. Ordusunun aylıklarını ödeyemeyen Mehmed Ali Paşa, Kahire'deki huzursuzluğu bir türlü kontrol altına alamıyordu. Üstelik Drovetti'nin sağladığı istihbarat bilgileri, İngiltere ve Elfi Bey arasındaki yakınlığın Mehmed Ali Paşa'nın Kahire'deki iktidarını dahi tehdit edebilecek gelişmeleri beraberinde getireceğini söylüyordu.[29]

Memlûkler ve Mehmed Ali Paşa arasındaki çatışma, Mart 1806'da iyice alevlenmişti. Arnavut reislerinden Hasan Bey'in güneye, Yukarı Mısır'a gönderilmesi Mehmed Ali Paşa'nın Kahire'deki durumunu zayıflatıyordu. Bu sekbanların dört aylık peşin ödeme yapmayı vaat eden Elfi Bey'in saflarına geçmeye başlaması, Mehmed Ali Paşa'nın Mısır'daki konumunu sorgulanır hale getirmişti. Muhammed Elfi Bey sadece Güney Mısır'da değil ama ayrıca kuzeyde de büyük bir etkinliğe sahipti. Ona bağlı birliklerin Mısır'ın anahtarı niteliğindeki İskenderiye açısından stratejik öneme sahip Damanhur'u kuşatması, bu durumun en açık göstergesiydi. Kuşatma esnasında su yollarının kesilmesi, aynı kanal tarafından beslenen İskenderiye'de de su sıkıntısı yaşanmasına sebep olacaktı.[30] Bu bağlamda, Kahire-İskenderiye hattının tam ortasında yer alan Damanhur'un kaybı, Mehmed Ali Paşa için ekonomik açıdan büyük bir öneme sahip olan Aşağı Mısır'ın da kaybı anlamına geliyordu. Yaşanan son gelişmelerin ışığında Babıâli, Mısır'da arzulanan düzeni kurmaya muktedir bir vali atanması konusunda kesin bir karara varmış gibi görünüyordu. Kaldı ki, Mehmed Ali Paşa atandığı günden beri Mısır'dan gönderilmesi gereken hiçbir vergiyi İstanbul'a ulaştırmamıştı. Uzunca bir süredir bu ânı beklediği anlaşılan İngiliz temsilci Missett'in aracılığı ile devreye giren Elfi Bey, Babıâli ile yeni bir anlaşma yapmak üzere iki temsilcisini İstanbul'a gönderdi.[31] Ancak Missett ve Elfi Bey arasındaki uyum, İstanbul'daki İngiltere büyükelçisi Charles Arbuthnot için hiçbir anlam ifade etmiyordu. Elfi Bey ve Missett, yapılacak anlaşmada İngiliz büyükelçinin arabuluculuğunu ve İngiltere'nin muhtemel bir Osmanlı-Memlûk antlaşmasında garantörlüğünü talep ederken Arbuthnot, Babıâli'nin talebi olmadan meseleye dahil olmak

istemiyordu.[32] İngiliz elçinin müdahil olmadığı İstanbul müzakerelerinde Elfi Bey, Mısır'a nizam vererek içsavaşı sona erdirmeyi ve diğer iki Memlûk beyi ile beraber İstanbul'a her yıl 1.500 kese ödemeyi vaat ediyordu. Teklif tam da şiddetle paraya ihtiyaç duyan Babıâli'nin istediği gibiydi.[33]

Mehmed Ali Paşa'nın Mısır'ı idare etmek konusunda içine düştüğü aczin farkındaki III. Selim'in Kaptan-ı Derya Hacı Mehmed Paşa'yı dört savaş gemisinden oluşan bir filoyla ve yeni vali adayı Musa Paşa[34] ile beraber 27 Haziran 1806'da İskenderiye'ye göndermesi, İstanbul ve Memlûkler arasında barış tesis etmeye çalışan Missett'in bir başarısıydı.[35] Babıâli'nin amacı Mısır'da Memlûkler lehine yeni düzenlemeler yapmak suretiyle bölgedeki ateşi yükselten "makroparazitlerin" en azından birinden, yani Arnavutlardan kurtulmaktı.[36] Kaptan-ı deryanın masaya koyduğu öneri Mehmed Ali Paşa'nın Girit'e veya Musa Paşa'nın yerine Selanik valiliğine tayinini kabul etmesi ve Arnavutlarla beraber Mısır'ı terk etmesiydi. Oysa ki Mehmed Ali Paşa, İstanbul'a daha yakın ve Tepedelenli Ali Paşa gibi güçlü rakiplere komşu olduğu için gelecek vaat etmeyen bir yere vali olmak yerine geleceğinin parlak olduğunu düşündüğü Mısır'da kalmayı planlıyordu.[37] Kaptan-ı deryanın İskenderiye'ye ulaşmasının ardından öncelikle İstanbul'dan gelen fermana boyun eğeceğini bildiren Mehmed Ali Paşa, Osmanlı askeri gücünün yetersizliğini fark ettikten sonra Kahire kalesini onartarak, Şam'dan asker kiralayarak ve Drovetti aracılığı ile Fransa'dan takviye asker talep ederek muhtemel bir çatışmaya hazırlanmaya başladı.[38] Nitekim, İskenderiye'deki kaptan-ı derya, yaklaşık yetmiş kilometre ötesinde bulunan kuşatma altındaki Damanhur'a yardım edebilecek bir durumda dahi değildi.[39] Mehmed Ali Paşa'nın kaptan-ı deryaya gönderdiği yeni mesaj oldukça açıktı: "Bu Mısır-ı Kahire'de benim bunca emek ve zahmetim var burayı kölemenlere teslim etmeyi hazmedemem."[40] İstanbul'un bölgedeki iktidarını –ya da iktidarsızlığını– ortaya koyan bu mesajın ardından Mehmed Ali Paşa, Bahariye'de üstlenen Elfi Bey'in üzerine 4.000 Arnavut'la yürüdü. Bu harekâtla hem İstanbul'a hem de Londra'ya mesaj gönderen vali, bölgedeki İngiliz nüfuzunu

sona erdirmeye ve Mısır'a hâkim olacak güce sahip bulunduğunu göstermeye çalışıyordu.[41] Diğer taraftan İstanbul yönetimi, Mehmed Ali Paşa ve Arnavutların Mısır'dan ayrılması hususunda ısrarlıydı. Ancak sadece 580 "muallem asker" ve en fazla 500 "deniz levendi" ile İskenderiye'de bulunan kaptan-ı derya, III. Selim'in bu konudaki ısrarını hayata geçirebilecek askeri güçten yoksundu. Bu kadar az "neferle bir iş görülemeyeceğini" İstanbul'a anlatmaya çalışan kaptan-ı derya, Mehmed Ali Paşa'yı Mısır'dan uzaklaştırabilmek için "piyade tüfengci ocağı neferatından ve Levend Çiftliği muallem askerinden ortaları ve zabitanıyla en az 10.000 neferin, gereken silah ve mühimmatlarıyla beraber" Mısır'a gönderilmesi gerektiğini bildirdi.[42] Kaptan-ı Derya'nın gönderdiği kaime üzerine Babıâli'de toplanan meşverette alınan kararlar, Mısır'daki askeri gücün takviyesinin imkânsızlığını ortaya koyuyordu. Talep edilen kuvvetin "ulufesine tahammül edilemeyeceği" konusunda ortak bir kanaate varan katılımcılar, Mehmed Ali Paşa'yı isyana sevk etmeden Memlûk ümerasının idari merkez Kahire'den uzakta bir yerde iskan edilmesi konusunda belirli bir uzlaşmaya varmış gibidirler. Kaldı ki, Memlûk beylerinin arasındaki çatışma çözüme kavuşturulmadan Mısır valisi ha Musa Paşa olmuştu ha Mehmed Ali Paşa, isim hiçbir anlam ifade etmiyordu.[43] İstanbul'da meşruiyeti ön plana çıkartan bir siyasetin izlenmesi yönünde kararlar alınırken gelişmeleri İskenderiye'den sadece seyreden kaptan-ı derya, Mehmed Ali Paşa'ya azledildiğini ve Arnavutlarla beraber Mısır'dan ayrılmasını bildiren ikinci bir ferman gönderdi. Mehmed Ali de bu hamleye, meşruiyete ve Nizâm-ı Cedîd'in geleceği için hayati önemdeki ekonomik çıkarlara referans veren karşı bir hamleyle cevap verdi. İstanbul'dan gelen tüm emirleri yerine getirmek istediğini öncelikle belirten paşa, Kahire ahalisinin onun yönetiminden memnun olduğunu ve emrindeki askerin maaşını ödeyebilmek için kendisine Kahire'de ihtiyaç duyulduğunu; zaten bu sebeple Kahirelilerin kendisini bırakmak istemediklerini belirtiyordu. Bu mesajın ekinde Kahire'nin önde gelenlerinin mühürleri ile imzalarını taşıyan arz-ı mahzarlar ve İstanbul'a her yıl 1.800 keselik bir ödeme yapılmasına dair teminat bulunuyordu.[44] Musa

Paşa'nın gölgesinde yeniden Mısır'a hükmetmek niyetindeki Elfi Bey'i "300 kese" açığa düşüren Mehmed Ali Paşa'nın önerisine karşı Memlûk reisi, fiyatı bir anda yıllık 2.000 keseye yükselten bir teklifte daha bulundu;[45] fakat yapılacak ödeme konusunda Memlûk beyleri arasındaki anlaşmazlıkların[46] yanı sıra İstanbul'daki İngiliz ve Rus büyükelçilerinin Babıâli'ye karşı sergiledikleri tutumu, Fransa büyükelçiliğinin Mehmed Ali Paşa lehine Babıâli'de yaptığı girişimleri[47] ve nihayet Balkanlar'daki gerginliği göz önüne alan Osmanlı yönetimi, Mehmed Ali Paşa'nın yeniden Mısır valisi olarak atanmasını 1806 Ekim'inde onayladı. Buna karşılık vaat ettiği yıllık ödemenin 1.000 keselik ilk taksidini ve 150 kese tutarındaki caizeyi kaptan-ı deryaya teslim eden Mehmed Ali Paşa'nın, 800 keselik kalan miktar ödenene kadar oğlu İbrahim'i İstanbul'da rehin bırakması öngörülüyordu. Mehmed Ali Paşa ve Babıâli arasında Vahhabi İsyanı konusunda da bir anlaşmaya varıldığı İstanbul'un diplomatik mahfillerinde konuşulmaktaydı.[48]

Kaptan-ı derya ile Musa Paşa'nın, Mehmed Ali Paşa'nın azledildiğini bildiren bir fermanla çıkagelmesi Mısır'daki Fransız diplomatları da harekete geçirmişti. Lesseps'in 22 Mart 1806'da Livorno'ya tayininin ardından Mısır konsolosu atanan Drovetti, son dönemde meydana gelen gelişmelerin Mısır'daki Fransız çıkarlarını tehlikeye soktuğunu düşünüyordu. Bu tehlikeyi bertaraf etmek için bulduğu çözüm, Kahire sakinlerinin Mehmed Ali Paşa'nın yanında saf tutmalarını sağlamaktı. Özel olarak Kahireliler üzerinde ve genel olarak bölgede büyük bir etkiye sahip olan ulemayı bu konuda harekete geçirmek için elindeki bütün imkânları seferber eden konsolos, diğer taraftan en kötü senaryoyu da göz önünde bulundurarak hareket ediyordu. Ren Konfederasyonu'nun kurulmasının ardından Napoléon'a karşı oluşturulan dördüncü koalisyon yanında Mısır'da Mehmed Ali Paşa'nın iktidardan düşüşü, Fransa'nın tüm hesaplarını gözden geçirmesine sebep olabilirdi.[49] Dolayısıyla Drovetti bir taraftan Mehmed Ali Paşa'yı kollarken aynı zamanda Mısır'daki en önemli askeri güce hükmeden Elfi Bey'e de yaklaşmaya çalışıyordu. Zira Osman Bardisi zaten Fransa'nın yanında yer alacağını açıklamış ve tıpkı

Mehmed Ali Paşa gibi o da Napoléon'dan askeri yardım talebinde bulunmuştu.[50] Fransız propaganda makinesini çalıştıran Drovetti, Elfi Bey'e Fransız ordusunun Austerlitz Savaşı'na dair yayımladığı broşürlerin Arapça tercümelerini göndermişti.[51] Elfi Bey'in bu bildirilere Napoléon'un İngiltere'yi değil Rusya ve Habsburgları yenilgiye uğrattığını belirterek mukabelede bulunması, Memlûkler ve Londra arasındaki ittifaka dair Fransız konsolosun kuşkularını desteklemekteydi.[52] Elfi Bey'e bağlı birliklerin yaptığı saldırılar da bu konudaki şüphelerini artıran bir diğer veriydi.[53]

Elfi Bey, Musa Paşa'nın valiliği için devam etmekte olan pazarlıklarda elini güçlendirmek için bir taraftan Damanhur kuşatmasına ağırlık verirken diğer taraftan da Kahire üzerine doğru yürüyüşe geçmiş;[54] hatta ancak küçük bir Arnavut garnizonuyla savunulan Damanhur'u alabilmek için kaptan-ı deryadan Reşid'e saldırmasını talep etmişti. İstanbul'da yapılan pazarlıkların sonucunu bekleyen kaptan-ı deryanın verdiği ret cevabı Elfi Bey için ilk büyük darbeydi. İkinci darbe ise Suriye'den asker kiralayarak Reşid ve Damanhur'u takviye eden Mehmed Ali Paşa'dan gelecekti.[55] Nitekim oldukça geniş ticari imkânlara ve kârlı gümrüklere sahip olan İskenderiye'yi de Kahire'nin görev sahasına dahil etmeyi planlayan Mehmed Ali Paşa, "tez elden İskenderiye'yi ele geçirmek" için bir binbaşısı ile bir delilbaşısını Reşid'e, hazinedarı Bonaparta Ahmed ile diğer bir delilbaşısını Damanhur'a ve kethüdası Dokuzoğlu'nu[56] da çok sayıda askerle beraber Rahmaniye'ye göndermişti.[57] Bütün olup biteni İskenderiye'de seyretmek durumunda kalan kaptan-ı derya ise Mısırlıların yaşadığı drama müdahale edecek gücünün bulunmaması ve İngilizlerin, İskenderiye'ye saldırı planlamadıklarına dair Babıâli'ye garanti vermesiyle Ekim ayı ortasında İstanbul'a geri dönecekti. Askerleriyle yaptığı gövde gösterisi dolayısıyla acilen nakde ve adama ihtiyaç duyan Mehmed Ali Paşa'nın Mısır'daki vaziyeti, kaptan-ı deryanın ayrılmasından sonra sarsılmıştı. Rus ordusunun Eflak ve Boğdan'a girmesinin ardından Rusya konsolosu Rosetti'nin de başta Elfi Bey gelmek üzere İngiltere'ye hizmet ettikleri düşünülen Memlûk beylerine yardımda bulunmaya başlaması, Mısır'daki dengeleri altüst edecek nitelikte bir gelişmeydi.[58]

Memlûklerin iktidara gelmesi konusunda büyük bir ümitsizliğe kapılan İngiliz temsilci Binbaşı Missett bundan sonra bütün enerjisini, muhtemel bir İngiliz işgaline yardımcı olabileceğini düşündüğü Elfi Bey'in birliklerini Damanhur ve çevresinde tutmaya sarf edecekti. Bu yeni stratejinin yanı sıra, bölgedeki İngiliz nüfuzunu artırabilmek için Mehmed Ali Paşa ile Elfi Bey arasında arabuluculuk rolüne de soyunmaya karar vermişti.[59] Ancak Memlûk beylerinin arasındaki husumetten faydalanmaya çalışan Mısır valisi, söz konusu teklifin tüm Memlûk hanelerini kapsamadığını öne sürerek masaya oturmayı bir kez daha reddetti.[60] Valiliğinin yeniden onaylanması da Mehmed Ali'yi Elfi Bey ile muhtemel bir barışı geri çevirme kararına itmiş olmalıdır. Nitekim bu atamayla beraber meşru biçimde vergi toplamaya başlayan paşa, ordusundaki isyanları zapturapta alabilmesini sağlayacak ciddi bir mali kaynağa da kavuşmuştu. Bu konjonktürde, Osman Bardisi'nin 19 Kasım 1806'daki ölümü ve yerine Elfi Bey'e düşmanlığı ile tanınan Şahin Bey'in seçilmesi, rüzgârın vali paşa lehine esmeye başladığına işaret ediyordu.[61] Memlûk beyleri ve hatta aynı hane içerisindeki farklı aşiretler arasında baş gösteren çatışmalar Elfi Bey'in gücünü sarsacak nitelikteydi ve nitekim 1806 Aralık ayı ortasında Damanhur'u almak için yaptığı son bir başarısız girişimin ardından Fayyum'a çekilmek zorunda kaldı. Elfi Bey'in bu hamlesi, Reşid'de konuşlu askeri gücünü Rahmaniye'ye kaydıran Mehmed Ali Paşa'nın yeni bir grup askeri Kahire'den salıp onun üzerine göndermesi ile yakından alakalıydı. Ancak Damanhur kuşatmasını kaldırarak bütün askeri varlığını yanına almak isteyen Elfi Bey, güvenliğini tam manasıyla sağlamaktan halen uzaktı. Çevresinde kendisine bağlı onca askerine rağmen 27 Ocak 1807'de, hareminde yaşanan bir tartışmanın ardından öldürülmesi bu durumu açık şekilde gösterdi.[62] Son nefesini verirken söylediği gibi, bölgede Mehmed Ali Paşa'nın Mısır'ın tek hâkimi olmasını engelleyebilecek hiçbir rakibi kalmamıştı.[63] 14-27 Aralık 1806 tarihleri arasında Mısır'da vuku bulmuş gelişmeleri özetlediği raporunun şifreli bölümünde Bernardino Drovetti, Mehmed Ali Paşa'yı artık "çok büyük düşüncelere sahip bir insan" olarak tanımlıyordu.[64]

b. İşgal ve Direniş

Mehmed Ali Paşa, bütün Mısır'da tek başına hâkimiyet kurabilmesi için uluslararası konjonktürün de uygun olması gerektiğinin herhalde farkındaydı. Rusya'nın 1806 Kasım'ında Eflak ve Boğdan'ı istila etmesi, iç ve dış çatışmalardan beslenen bir savaş müteahhidi hüviyetindeki Mehmed Ali Paşa'ya aradığı fırsatı verdi. İstanbul'dan Kahire'ye gönderilen savaş ilanına dair fermanda Mehmed Ali Paşa'dan bölgedeki stratejik noktaları tahkim etmesi ve limanların güvenliğini sağlaması isteniyordu. Kahire'nin görev sahası dışında kalan İskenderiye'nin[65] de bu tanımın içine girmesi, Damanhur'da mevzilenmiş olan Mehmed Ali Paşa'ya bağlı Arnavutların şehre girmesi anlamına geliyordu. Nitekim İngiltere'nin kara ve deniz gücünü İskenderiye'ye göndereceğine dair Binbaşı Missett'in yaptığı propaganda ve İngiltere'nin Selanik konsolosu ile İstanbul büyükelçiliğinden bir görevliyi taşıyan bir geminin gelişi, Mısır valisi ile yakın ilişkiler tesis etmiş olan Drovetti'yi tedirgin eden gelişmelerdi. İskenderiye'deki sahil tahkimatını güçlendirmesi için Mehmed Ali Paşa'ya telkinde bulunan Fransız konsolos, Memlûk beyleri üzerindeki baskıyı da artırmasını tavsiye ediyordu. İngiltere'nin büyük bir kara gücünü İskenderiye'ye gönderebilecek imkânlardan yoksun olduğunun farkında olan Drovetti, Memlûk beyleri ile Mısır valisinin birlikte yapacakları seferlerin saldırının kaderini belirleyeceğini düşünüyordu.[66] Diğer taraftan Mehmed Ali Paşa da Memlûk beylerini teslim alacak güce sahip değildi. Öncelikle Elfi ailesine bağlı ücretli askerlerin bir kısmını daha yüksek maaş vaadiyle yanına çekmeyi başaran paşa, müteveffa Muhammed Elfi Bey'in yerine geçen Şahin Bey'e barış teklifinde bulundu. Bu teklifin Binbaşı Missett'in de etkisiyle reddedilmesi üzerine 3.000 kişilik bir güçle 12 Şubat 1807'de Kahire'den yola çıkan vali, kesin zafer kazanmasa bile kuracağı askeri üstünlükle müzakere masasına daha güçlü bir elle oturmayı planlıyordu.[67]

Babıâli'nin Rusya'ya resmen savaş ilan ettiği haberinin 5 Şubat'ta ulaştığı İskenderiye'de de durum iyice karışık bir hal almıştı. Limandaki ve şehirdeki tahkimata yeni toplar yerleştirilmeye baş-

Resim 13. 1807'de Fransa'nın Mısır'daki enerjik ve kurnaz konsolosu olan Bernardino Drovetti'nin (1776-1852) daha ileri yaşlarında yapılmış bir portresi (Franz Gau, tarih yok).

lanmış; kılavuzların liman dışına çıkıp konsolos ve tercümanları taşıyanlar da dahil herhangi bir gemiyi karşılaması yasaklanmıştı. Bölgedeki Osmanlı garnizonuna komuta eden Emin ve Salih kaptanlar, İskenderiye'nin ileri gelenlerini aynı gün merkez camiinde topladılar ve Şeyh Muhammed el-Mısri'den, savunmanın güçlendirilmesi için 400 kişinin asker yazılması talebinde bulundular. Söz konusu 400 İskenderiyeli Osmanlı garnizonuna her ne kadar katılmış olsalar da bir saldırı durumunda ahalinin ne yapacağı henüz belli değildi.[68] Rusya'ya harp ilanı konusundaki fermanı İskenderiye'den birkaç gün sonra alan Mehmed Ali Paşa da yabancı işgalini önleyebilmek için çeşitli tedbirlere başvurdu.[69] İşe Kahire'yi tahkim ederek başlayan vali, Reşid'deki askeri gücünü de harekete geçirerek Nil'in batı kolunun girişinde bulunan tahkimatın onarılıp silah, mühimmat, iaşe ve su depolanmasına dair emirler göndermişti. Emirlerin yanı sıra, Kahire'yi başıboş bırakma pahasına olsa da bölgeye sevk ettiği 1.000 kişilik askeri güç 11 Mart 1807'de Re-

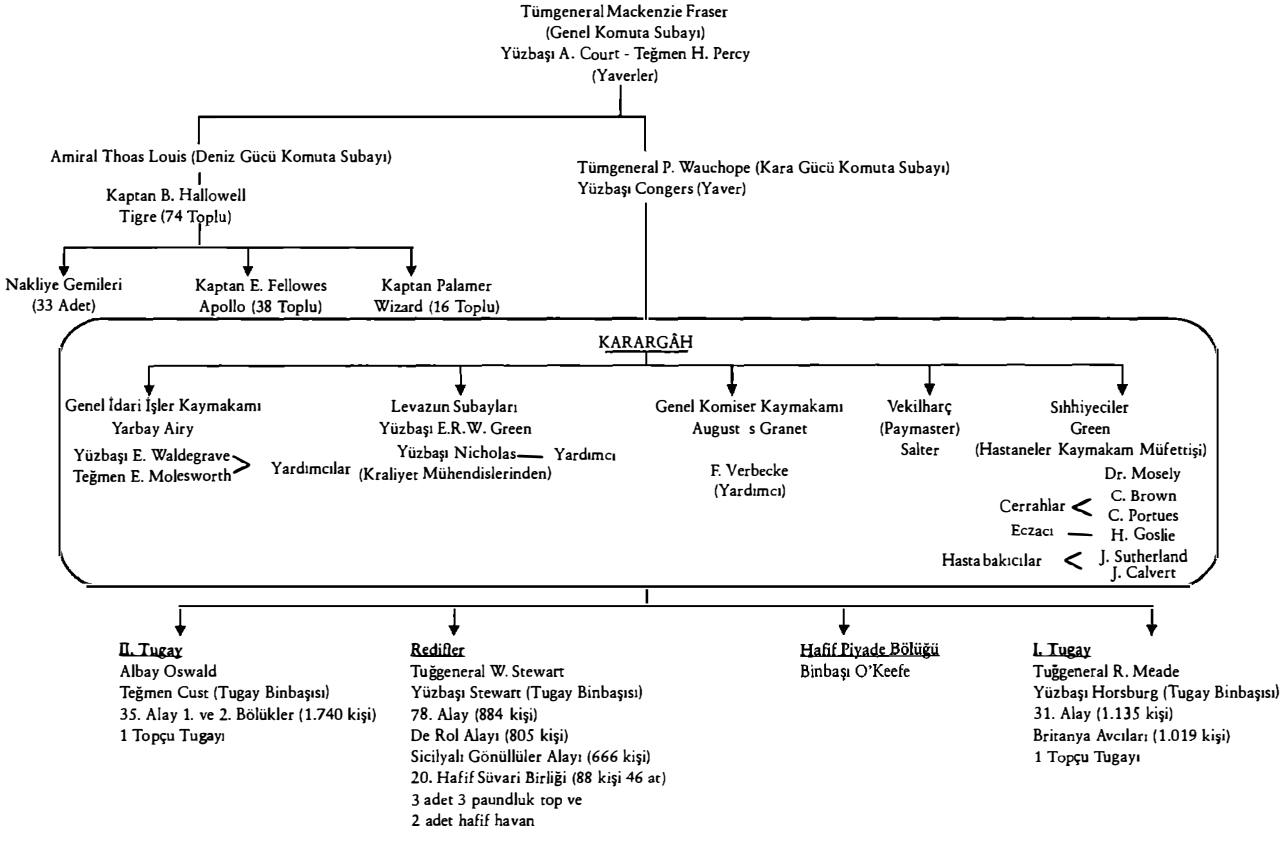
şid'e ulaşmıştır.[70] Ancak İskenderiyeliler, paşanın yürürlüğe koyduğu yeni gümrük politikası ve Arnavutların yağma hareketleri dolayısıyla, bu takviyeyi kabul etmekte oldukça müteredditlerdi. Reşid'deki yabancı pasaportu taşıyan kişileri ve hatta şehirdeki konsolosları 1806 Aralık ayında adeta haraca bağlayan Arnavut garnizonu komutanı gümrükçü Ali Bey'in Mehmed Ali Paşa'dan gelen yeni emirler üzerine çok daha sert önlemler almaya başlaması bölgedeki ticareti adeta durma noktasına getirmişti. Ülke ayrımı yapılmaksızın bölgede faaliyet gösteren beratlı tüccarlar, sair tüccarlarla aynı vergiyi ödüyor ve gümrük eminleri ithal ürünlere rahatça el koyabiliyordu.[71] İskenderiye'nin en önemli geçim kaynağı durumundaki ticarete darbe vuran bu önlemlerin yanında, Arnavutların zulmünden bölgeyi ancak İngiltere'nin koruyabileceğine dair Binbaşı Missett'in uzunca bir süredir yaptığı propaganda da ahalinin Arnavutlara yaklaşımını büyük ölçüde etkilemişti. İngiliz konsolos, Mehmed Ali Paşa'nın bölgedeki garnizonu takviye etme bahanesiyle İskenderiye'yi idaresi altına almayı planladığını düşünüyor[72] ve Drovetti'nin aksi yöndeki propagandası ise hiçbir işe yaramıyordu. Nitekim şehrin ve limanın takviyesi için Reşid'deki Arnavut garnizonundan iki-üç yüz neferin İskenderiye'ye girmesine izin verilmesi konusunda Mehmed Ali Paşa'nın Emin Bey'e yaptığı teklif, Arnavutlardan korkan İskenderiye ahalisi tarafından geri çevrilecekti. İskenderiyelilere göre üç yüz nefer "Mısır sekbanı" istihdam edilmesi, üç bin kişilik "harç ve ulufe" masrafına yol açacağı gibi sekbanların yapacağı "mezâlim ve ta'addiye tâkat edilemeyip" şehir perişan olacaktı. Kaldı ki, maaş ve tayinatlarının İskenderiye gümrüğünden ödenmesi istenen üç-beş yüz "Arnavut sekbanın" şehir savunmasında herhangi bir faydası da olmayacaktı.[73] Mehmed Ali Paşa ile İskenderiyeliler arasında kalan Salih ve Emin kaptanlar da bu konuda tam bir fikir birliğine sahip değildi. Drovetti'nin izlenimlerine göre Napoléon'a büyük bir hayranlık besleyen Salih Kaptan, Emin Kaptan'ı İngiliz yanlısı tutumundan bir türlü vazgeçiremiyordu. Salih Kaptan'ın yanı sıra Fransa konsolosunun da İskenderiyeliler ve Emin Kaptan üzerinde kurduğu baskı pek bir işe yaramamıştı. Şehre zorla girmek isteyen

sekbanlara karşı 14 Mart gecesi ahaliye silahlanma çağrısı yapılması ve Mehmed Ali Paşa'nın takviye teklifinin reddi bu sürecin sonucuydu. Fransız deniz ve kara gücünün Mısır'a doğru yola çıktığına dair yaydığı söylentiler ve Emin Kaptan'ı resmen protesto etmesi dahi Drovetti'nin, Binbaşı Missett'in arkasına aldığı rüzgârı kesmesine yetmemişti. İskenderiye sakinleri, Fransa'yı uzunca bir süredir zalim Arnavutların müttefiki olarak görüyordu. Arnavut sekbanın şehre sokulmaması yönünde karar çıkması ve Rusya'ya karşı cihat çağrısına Memlûklerin kayıtsız kalmalarının[74] ardından 13 Mart 1807'de İskenderiye açıklarında beliren İngiliz briki *Wizard*, Drovetti'nin Missett'le sürdürdüğü savaşın ilk raundunu kaybettiğini gösteriyordu.[75]

Wizard'a derhal bir tercüman gönderen Missett ayrıca, konsolos Briggs aracılığıyla, limana giriş için İskenderiye idaresinden izin istedi. İngiliz bandıralı geminin limana yanaşmasına izin verilmese de Fransız konsolosu, *Wizard*'ın gelişini İskenderiye'ye yapılacak İngiliz harekâtının ilk sinyali olarak algılamıştı. Limana giriş için gerekli izni İskenderiye idaresinden alamadığı için bizzat gemiye giden Briggs, General Fraser'a teslim edilmek üzere, İskenderiye tahkimatının durumunu en ufak ayrıntısına kadar tasvir eden bir rapor vermiştir.[76] Binbaşı Missett'in çıkartmadan sadece bir gün önce verdiği istihbarata göre, Mehmed Ali Paşa'nın gönderdiği birliğin, garnizonu çok zayıf durumda olan İskenderiye'ye girmesi önlenmişti. Bütün İskenderiyelilerin İngiliz işgalinden yana olması ise General Fraser'ın kaleyi ve şehri "tek kurşun atmadan" ele geçireceğini gösteriyordu. Yaklaşan çıkartmaya dair de General Fraser'ı bilgilendiren Missett, Abukır Koyu'nun filo için güvenli bir bölge olduğunu ve buradaki tahkimatta sadece yirmi nefer bulunduğunu belirtiyordu. Abukır ve İskenderiye arasındaki sahil şeridinin kumsal olması ve denizin sığlığı, bölgeyi çıkartma için en uygun hedeflerden birisi yapıyordu. Yaklaşık 25 kilometrelik intikal yolu üzerinde daha önce Fransızlar tarafından inşa edilmiş tahkimatın bulunuyor olması tek dezavantajdı;[77] fakat Missett bu hatların İngiliz birliklerinin süngü hücumuna dayanamayacağını düşünüyordu. Şehrin batısında kalan ve Albay Hallowell'in çok

iyi bildiği Murabıt Koyu ise bir diğer hedef bölgeydi. 1.200-1.500 İngiliz neferinin rahatlıkla karaya çıkıp sahilde tutunabilecekleri bu koydan Abukır Gölü'nün batı ucuna kadar uzanan bölgede savunma hatları ve merkezinde iki toplu bir adet, sağ yanında ise bir toplu birer adet bataryanın bulunduğu bir tahkimat yer alıyordu. Ancak Binbaşı Missett'e göre "Türkler topçuluk sanatında başarısız olduklarından" İngiliz birlikleri burada da ciddi bir direnişle karşılaşmayacaklardı. Her şeyden önemlisi, İskenderiye ahalisi üzerinde büyük etkiye sahip olan şeyh Muhammed el-Mısri, İskenderiyelilerin İngiliz işgaline karşı koymayacaklarına dair garanti vermişti.[78] Briggs'den sağlanan istihbarat işgalin çok kolay gerçekleşeceğine İngiliz komutanları ikna etmiş olsa da emirlerindeki erler, fırtınadan ve daha önce hiç görmedikleri uzak bir bölgede istihdam edilmenin verdiği mutsuzluktan ötürü çıkartmadan bir gece önce oldukça müteessirlerdi. Karmaşık ve çok farklı etnik kökenlerden gelen askerler arasında sağlam bir dayanışma bulunduğu da söylenemezdi. İngiliz garnizonu Dorsetshire ve 78. İskoç piyade alayları ile 20. Hafif Süvari Alayı'ndan, daha çok İsviçreli Almanlar ile Alzaslıları bünyesinde bulunduran De Roll Alayı'ndan ve nihayet erlere karşı acımasızlıklarıyla ün yapmış sürgündeki Fransız kralcıların komuta ettikleri Chasseurs Britaniques'den oluşuyordu. Bunlara bir de General Fraser'ın askere aldığı İtalyan acemi askerler de eklenirse, İngiliz işgal gücünün "yamalı bohça" karakterine dair bir fikir edinilebilir.[79] Ancak işgal gücünün etnik yapısından ziyade, "doğalarında askerlik olmayan" acemi İtalyanların[80] ve subaylarının zulmü nedeniyle Chasseurs Britaniques erlerinin firara oldukça yatkın olmaları daha ön plandaydı.

Filodaki subayların olumlu düşüncelerine rağmen, İskenderiye garnizonunun başında bulunan Emin ve Salih kaptanlar işgal gücünün görünmesiyle beraber derhal harekete geçerek direnmeye kararlı oldukları yönünde açıklama yapmışlardı. Diğer taraftan Drovetti de Reşid'deki Arnavut neferlere haber vermek üzere yola çıkmıştı. Briggs'in şehre döndükten sonra verdiği yeni istihbarat, İskenderiye'de bir an evvel hâkimiyet sağlanarak Arnavutlara karşı güvenliğin tesis edilmesini zorunlu kılıyordu. Barışçıl yollarla

TOPLAM: 6.604 asker, 364 kadın ve 323 çocuk (deniz piyadeleri ve denizciler bu rakama dahil değildir.)

şehri ele geçirmek isteyen General Mackenzie Fraser ve Deniz Albay Hallowell, yaptıkları durum değerlendirmesinin ardından, 16 Mart 1807 gecesi İskenderiye idaresi ile ahalisine bir manifesto gönderdiler. Bu belgede, İskenderiye'ye fetih için değil Fransızlara karşı koruma sağlamak için geldiklerini belirten İngiliz komutanlar "karşı konulamayacak güçteki birliklerine" direniş gösterilmemesini istiyorlardı. İngiliz ordusunun "insani özelliklerinin, onurunun ve özgürlüğe düşkünlüğünün" altını çizen manifesto, şehrin barış içinde teslim edilmesi durumunda ahalinin can ve mal güvenliğinin sağlanacağını garanti etmekteydi.[81] Bu bağlamda İngiliz subayları işgalin çok rahat bir şekilde gerçekleşeceğinden eminlerdi.

Ancak idarecilerinin müdahale edemediği birbirinden çok farklı faktörlerden etkilenen çıkartma harekâtları, İngiliz ordusunun birinci tercihi değildi. Zira bir bölgenin denizden işgali her şeyden önce güçlü ve iyi talimli bir kara ordusunun yanı sıra kontrollü bir donanma hamlesi gerektiriyordu. Oysa ki, Babıâli'nin de yakından bildiği üzere, İngiliz kara kuvvetleri donanmalarına nazaran oldukça zayıftı. Sürpriz unsurunun büyük bir öneme sahip olduğu çıkartmalarda, dezavantajlı konumdaki saldırı birliklerinin uygun zamanda ve uygun hava şartları altında uygun bölgeye çıkmalarının sağlanması harekâtın başarısını doğrudan etkileyen faktörler arasındaydı. Hiç tanımadıkları bir sahile çıktıktan sonra koruma ateşinden yoksun kalan neferlerin tertiplenmesi de ayrıca güçtü. Zira denizde sürekli salınan gemilerin ateşleyecekleri toplarla karadaki sabit hedefleri vurmak biraz da şansa bakıyordu. Çıkartma birliklerine kesintisiz ikmal sağlanması problem yaratan bir diğer faktördü. Muharebe ve ikmal için hayati önemdeki atların Mısır gibi bir bölgeye nakledilmesi ve gemilere yüklenen çok sayıda atın yolculuk esnasında hastalıklardan korunarak karaya çıkartılması imkânsız değilse bile oldukça zor bir görevdi. Ayrıca müşterek harekât, ancak deniz ve kara unsurlarının yakın işbirliği, aynı saldırı planına bağlı kalınması ve nihayet güçlü bir askeri disiplinle gerçekleştirilebilirdi. Fakat İngiliz silahlı kuvvetleri özelinde, donanma neferlerinin sadece kendi komutanlarından emir alma ısrarı neticesi, çıkartma harekâtı İhtilal Savaşları'nın İngiliz ordusu için

tam bir muamma haline gelmişti.[82] Bu sebeplerden ötürü devrin komutanlarının ancak ikinci tercihi çıkartma olmasına rağmen şehirdeki garnizonun takviye edilmesi ihtimali, İskenderiye'nin ele geçirilmesini zorunlu kılıyordu.

17 Mart 1807 günü öğleden sonra, 700 İngiliz piyadesi ve denizcisi, çıkartma için seçilen Abukır Koyu'nu ele geçirmeye çalışıyordu. Binbaşı Missett'in istihbarat raporunda yer vermediği kayalıklar ve dalgalar,[83] İngiliz neferlerin karaya çıkmasını engelleyen en önemli faktörlerdi. Bu sırada, resifler dolayısıyla kıyıya yaklaşamayan İngiliz savaş gemilerinin korumasından uzaktaki İngiliz birliklerine yaklaşık dört mil uzakta demirlemiş iki Osmanlı fırkateyni ve bir korvetten herhangi birisi dahi saldırıya geçseydi, sefer daha başlamadan bitmiş olacaktı. Emin ve Salih kaptanlar bu avantajı kullanmamalarına rağmen, dalgalarla boğuşan İngiliz birliklerinin ilk bölümü ancak hava kararırken sahile çıkmayı başardı. Hızlı bir şekilde boşaltılan kayıklar, geri kalan neferleri ve malzemeleri getirmek için gemilere yönelmiş olsalar da medcezir etkisiyle yükselen dalgalar sebebiyle bir türlü sahilden ayrılamıyorlardı. Osmanlı garnizonunun bu noktada yapacağı bir saldırı, sefer gücü ve gemiler arasındaki bağlantıyı kesebilirdi. Ancak Osmanlıların ayaklarına kadar gelen ikinci fırsatı da tepmesi ve çıkartma noktasının dalgalar sebebiyle Murabıt Koyu'na kaydırılması, seferin kaderini değiştirdi. Abukır tarafına çıkan İngilizler sahile hâkim tepeyi derhal ele geçirerek tek hat üzerine ordugâh kurmuş ve yerleşkenin ön tarafı ile sahilden içeride bulunan sağ kanadına birer hafif top yerleştirmişlerdi. İngiliz komutanlar, söz konusu topları koruyan mevzilerin herhangi bir çevirme harekâtına karşı önlem olarak Maryut Gölü'ne kadar uzatılmasını emretmiştir. İngiliz birlikleri serap dolayısıyla çok yakında olduğunu düşündükleri gölün aslında çok daha uzakta olduğunu ve mevzilerin bu haliyle pek bir işe yaramadığını ancak güneş doğduktan sonra fark edeceklerdi. Fakat buna rağmen Abukır sahilindeki en avantajlı mevkii başarıyla işgal etmişlerdi.

Abukır'da ordugâh kurulurken, Murabıt Koyu'na çıkan İngiliz birlikleri de Osmanlı garnizonunun mevzilerini keşfetmeye çalışıyordu. Memlûklere karşı savunma hattı olarak oluşturulmuş Bain

tahkimatından Maryut Gölü'ne kadar uzanan mevzilerdeki Osmanlı gücü, merkezinde 4 top ve bir reduta; sol kanadında ise üç toptan müteşekkil bir bataryaya istinat etmekteydi ki bunlardan hiçbiri Binbaşı Missett'in istihbarat raporunda geçmiyordu. Generaller Wauchope ve Stewart ile Albay Oswald keşiften dönerken bazı çıkartma birlikleri hâlâ kendilerini sahile atmakla meşgullerdi. Binbaşı Missett ve Briggs'in çıkartma bölgesine gelmesinin ardından General Fraser, zor durumdaki askerin moralini yükseltmek için seferin idaresini bizzat ele aldı. Fraser'ın yaptığı plana göre, Osmanlı hatlarının nispeten daha zayıf olan sol kanadına gece karanlığından faydalanılarak saldırılacak ve buradaki siperler vakit kaybetmeden ele geçirildikten sonra Pompei Sütunu üzerinden Cretin tahkimatı topa tutularak İskenderiye'ye girilecekti. Buna mukabil salt Cretin tahkimatının ele geçirilmesinin İskenderiye'yi işgal etmek için yeterli olmaması, kâğıt üzerinde başarı şansı yüksek planın en zayıf noktasıydı. Zira şehre ve limana hâkim konumdaki tek mevzi olan İskenderiye kalesi içindeki Caffarelli tahkimatının da ele geçirilmesi şarttı.[84] Bölgeyi tanıyan tek kişi durumundaki Deniz Albay Vincenzo Taberna'nın ciddi bir direnişin beklendiği Cretin tahkimatında hiç bulunmamış olması, düşman mevzilerine nereden yaklaşılarak saldırılacağı ve saldırı esnasında merdiven gibi teçhizata gerek duyulup duyulmayacağı gibi soruların cevapsız kalmasına yol açıyordu. İstihbarat eksikliğinin yarattığı benzer sorunlar, şehre nasıl girileceği konusunda da yaşanıyordu. İskenderiye'ye en rahat giriş yapılacak noktanın Pompei kapısı olduğu hususundaki uzlaşmayı takiben kurgulanmış planda, şehri çevreleyen surlarda nöbet tutan milislerin saldırıyla beraber geri çekileceği düşünülüyordu. İngiliz saldırı gücü ise karanlıktan faydalanarak şehre girdikten sonra bahçeleri ve rezervuarları kullanarak hem İskenderiye'ye hâkim tepeyi hem de Caffarelli tahkimatını ele geçirecekti. General Stewart komutasındaki üç yüz kişilik birlik bir örtme harekâtı yaparak esas saldırı gücünü koruyacaktı. Albay Oswald komutasındaki 1. ve 35. alaylardan 150 gönüllü, De Roll ve Chasseurs Britaniques'den 100 gönüllü, levye ve balyozlarla mücehhez 40 denizci, merdivenler ile barut fıçılarını taşıyan 15

topçu ve hafif süvariler ana saldırı gücünü oluşturuyordu. General Wauchope komutasındaki iki top ve az sayıdaki asker de saldırıda önemli bir yere sahipti. Zira onun, rakibin sağ kanadına yapacağı bir oyalama taarruzu ardından, General Stewart'ın koruma ateşi altındaki Albay Oswald sol kanattan saldırıya geçecekti.

Ana ordugâhı korumak üzere az sayıda asker bırakan İngiliz saldırı gücü, 18 Mart 1807 akşamı saat 19:00'da harekete geçti. Bains tahkimatındaki bataryaya karşı Wauchope'un açtığı ateşle muharebe açıldı. Tahkimattaki top bataryalarının güçlü bir karşı ateşle cevap vermesiyle Wauchope'un birliği, cephesini açmak için tahkimatın sol kanadında yer alan açık alana doğru taarruza geçti. Bu sırada General Stewart'ın komutasındaki erlerden bazısının heyecanlarına yenik düşerek sağ kanattan ateşe başlaması, Osmanlı savunmasının dikkatini oldukça erken bir zamanda asıl saldırı noktasına çekmişti. Osmanlı topları İngiliz mevzilerini sağ kanattan dövmeye başlarken Nizâm-ı Cedîd neferleri de tahkimatın önünde tertiplenmeye koyuldular. Birliklerinin hatasını kapatmak isteyen Stewart, örtme mangalarının derhal siperlere çullanmasını emretti. Albay Oswald ise General Stewart komutasındaki birliklerin ateş açmasıyla beraber harekete geçmişti. Fakat cephe hattında bulunan iki komutanın birlikleri birbirine karışmış vaziyette tahkimata körlemesine saldırıyordu. Albay Oswald'ın kendi birliklerini sola çark ettirerek cepheyi genişletmeye çalışması boşunaydı. Farklı bölük ve mangalardan oluşan İngiliz saldırı gücü, Nizâm-ı Cedîd neferlerinin bulunduğu siperlerin önündeki çitleri bozuk düzen geçmişti ve muharebenin bu aşamasında yeniden tertiplenmesi neredeyse imkânsızdı. İngiliz piyadesinin yoğun ateşine dayanamayan Osmanlı neferlerinin silahlarını bırakarak Bains tahkimatına doğru kaçması, durumu yeniden İngilizlerin lehine çevirdi. Fakat siperlerin ele geçirilmesinin ardından yaşanan şaşkınlık ve karmaşa subayların yeniden tertiplenmesini; dolayısıyla da geri çekilen Osmanlı neferlerinin takip edilmesini engellemişti.

İngilizlerin toparlanmasının ardından başı çeken Albay Oswald'ın birliği, Osmanlı kuvvetlerini taciz etmeden veya geride kalan bataryaları yok etmeden dosdoğru ve süratle Pompei kapısına

ilerlemeye başladı. Ancak düz bir hat üzerinde yapılacak intikal askerleri şehrin yakınındaki üçgen tahkimatın ateş sahasına sokacağından sağa çark etmiş ve Maryut Gölü kıyısından İskenderiye kanalını geçip Pompei Sütunu'na ulaşmıştı. Fakat arkada kalan General Wauchope komutasındaki ihtiyat birlikleri, tahkimat yok edilmediği için, siperleri geçtikten sonra Osmanlı savunmasının ağır ateşi altında ilerlemek zorunda kaldılar. Pompei Sütunu'nu geçen Albay Oswald bu sırada şehrin kapısına dayandığında, Osmanlı garnizonu kalenin dış bedeninde İngilizleri bekliyordu. Kaleden açılan yoğun ateş, saldırı gücünün ağır kayıp vermeden şehre giremeyeceğini gösteriyordu. Kale duvarlarının temizlenmesi için kullanışsız olan hafif topların devreye sokulması ise İngiliz saldırı gücünün şehre gireceği noktayı Osmanlı birliklerine işaret etmekten başka bir fayda sağlamayacaktı. Bu şartlar altında surlarda gedik açılarak ya da sura tırmanılarak içeri girilmesi neredeyse imkânsızdı. Öyle ki, surlar büyük kayıp verme pahasına aşılsa bile, İngiliz askerleri kuvvetle muhtemel Osmanlı birlikleri tarafından tutulmuş duvarın arka tarafındaki ev ve bahçelerin içinde ölümle burun buruna geleceklerdi. İstihbarattaki değişimi ve karşı karşıya kalınan yeni vaziyeti karargâha bildirme kararı alan Albay Oswald, şehrin kuvvetle muhtemel Osmanlı birlikleriyle dolu olan bir bölümüne büyük kayıp vererek girmek istemiyordu. Bölgeyi en iyi tanıyan komutan durumundaki Deniz Albay Hallowell'e vaziyetin arz edilmesinin ve General Fraser'la yapılan değerlendirmenin ardından, cephedeki birliklerin daha önce planlandığı şekilde bulundukları yerden şehre girmek yerine derhal İskenderiye'nin doğusuna sarkarak General Abercromby'nin 21 Mart 1801'de zafer kazandığı bölgeyi işgal etmesi emredildi. Gece karanlığından istifadeyle Pompei kapısından çekilen İngilizler, Osmanlı garnizonunun görüş alanından böylece çıktılar. Bu karar aynı zamanda, Osmanlı birliklerinin saldırının nereden geleceğini artık bilmedikleri anlamına geliyordu. Chasseurs Britaniques'den saldırı gücüne dahil edilen askerlerin bu noktada batıya doğru çekilmesi, Osmanlı garnizonunda şaşkınlık yaratmıştı. Ancak esas ordugâhtaki ağırlıkları ve askeri toparlayarak Abukır Koyu'na gitme emri alan söz konusu

grup, kendi yoldaşları tarafından tahliye edilmiş olduğu için Osmanlıların geri alabildikleri Bains tahkimatı önündeki siperlerde çatışmaya girmek zorunda kalacak ve ancak zaiyat vererek çıkış mevzilerine intikal edebilecekti. Pompei kapısından ayrılan birlikler de bu esnada İskenderiye kanalını sağ yanlarına almak suretiyle üçgen tahkimatın ateş kavsinden kurtulup şehre nispeten yukarıdan bakan Fransız tepelerine ulaşmaya çalışıyorlardı. Oldukça dik ve virajlı olan yol sebebiyle Albay Oswald, emredilen mevkii ancak 19 Mart gecesi saat 02:00'da alabildi. Tükenmiş haldeki askerleri, Mısır'ın soğuk gecesi ve ince kumları arasında dinlenebilecekleri bir yer arıyorlardı.

Bu noktaya kadar biri subay olmak üzere sekiz ölü ve yine biri subay, diğeri de astsubay olmak üzere toplam on yaralı veren İngiliz saldırı gücü, güneşin ilk ışıklarıyla uyandı. Fark ettikleri ilk şey, Cretin tahkimatının ateş kavsi içinde geceyi geçirdikleriydi. Yakındaki bir yamacın altında toplanan birliklerden Albay Oswald'ın komutasında olanlar, Reşid ya da Damanhur tarafından gelebilecek bir saldırıyı önlemek için İskenderiye kanalının kesildiği bölgeyi ele geçirirken geri kalanlar da bulundukları bölgenin her iki kanadında mevzilendiler. Çok geçmemişti ki Albay Oswald, İskenderiye kanalının kesildiği bölgedeki tahkimatın içindeki beş top ve bolca mühimmatı geride bırakılarak terk edildiğini fark etti ve burada bir yüzbaşı komutasında bir bölük asker bıraktıktan sonra emrindeki diğer birliklerle ana saldırı gücüne katıldı. Buradan sahile yönelen İngiliz birlikleri, yorgun erlere biraz olsun nefes aldırmak için Abukır Koyu'na kayıklarla ulaşmayı tercih ettiler. 20 Mart sabahı Abukır kalesine doğru harekete geçen İngilizler, *Apollo*'nun ve Albay Hallowell komutasındaki *Tigre*'ın denizden desteği sayesinde, kaleyi direnişsiz ele geçirdiler.[85] Kaleye tek kurşun atılmadan girilmesi buradaki Mısırlıların hiçbir şekilde direnmeyi düşünmemesinden kaynaklanıyordu. Hatta bu esnada İngiliz ordugâhına gelmiş olan eşraftan birisi, İskenderiyelilerin gücünü bildikleri İngiliz ordusuyla karşı karşıya gelmekten hoşlanmadıklarını ve ahalinin can ve mal güvenlikleri sağlandığı takdirde Osmanlı garnizonu komutanına teslim olması için baskıda bulunabileceğini söyledi. Bu teklife

olumlu cevap verilmesinin ardından, "eski ve güvenilir bir İngiliz dostu" olan İskenderiye subaşısı ile müzakereler başladı. Kısa bir sürede anlaşmaya varan taraflardan İskenderiye'yi temsil eden Seyyid Muhammed Naim Efendi, Hacı Muhammed Efendi ve Seyyid İbrahim Paşa şehri teslim etmeyi kabul ettiler. 20 Mart 1807'de İskenderiye'yi teslim alan General Mackenzie Fraser ve Albay Hallowell buna karşılık şehirde can ve mal güvenliğinin sağlanacağına, Osmanlı garnizonunun komutanları Emin ve Salih kaptanlar ile Naim Efendi'nin bir Osmanlı limanına eşyalarıyla birlikte güven içinde gönderileceklerine, Babıâli'nin İskenderiye'deki mülklerine zarar verilmeyeceğine ve şehrin denizden ablukaya alınmayacağına söz vermişlerdi.[86] 21 Mart 1807'de şehrin ana kapıları ile kalesi General Stewart komutasındaki birlikler tarafından işgal edilirken Albay Hallowell de limanda demirli Osmanlı savaş gemilerini ele geçirmekle meşguldü. General Stewart'ın güvenliği sağlamasının ardından şehir komutanı unvanı verilen General Wauchope, ikinci tugayla beraber İskenderiye'nin kritik noktalarını işgal etmeye başlamıştı. İşgal gücünün birinci tugayı da Pompei Sütunu ile bölgedeki tahkimatı kontrol altına almakla görevliydi. İhtiyatlar ise Cretin tahkimatının bulunduğu bölgenin güvenliğini sağlayacaktı. Osmanlı garnizonunda görevli neferlerden 467'si teslim oldukları ve 227'si de, görüşmeler sürdüğü sırada, başta Reşid gelmek üzere Mehmed Ali Paşa'nın hâkimiyetindeki bölgelere firar ettikleri için işgal esnasında çatışma çıkmamıştı. İngiliz işgal gücü ayrıca bölgede bulunan 31 havanı, 224 topu, 12 top arabasını ve çok sayıda mühimmatı da envanterine dahil etti. İskenderiye'de bütün bu gelişmeler yaşanırken Londra'da, tam altı sene evvel (21 Mart 1801) müttefik Osmanlı Devleti ile beraber General Abercromby komutasında kazanılan İskenderiye zaferinin askeri törenlerle kutlanıyor olması, III. Selim için kaderin trajik bir cilvesiydi.[87]

İşgalin hemen ardından, 22 Mart 1807'de, Binbaşı Missett'in Memlûk beylerine gönderdiği mesajda İngiliz birliklerinin, Fransa'nın İskenderiye için kurduğu planları bozmak, Mısır'da yeniden huzuru sağlamak ve Londra ile iyi ilişkiler içinde oldukları halde Mısır yönetiminden uzaklaştırılan gruplara yardım etmek için böl-

geye geldiği belirtiliyordu. Memlûk beylerinin askeri durumlarını ve isteklerini bildirmek üzere birer temsilciyi İskenderiye'ye göndermelerinin istendiği cümleler, şüphesiz mesajın en kritik bölümünü oluşturuyordu.[88] İşgal gerçekleşmeden önce, 2 Mart 1807'de, istihbarat bilgilerine dayanarak Büyükelçi Sebastiani'yi İngiliz harekâtından haberdar eden Drovetti ise İngiliz birliklerinin karaya ayak bastığı 17 Mart gecesi yirmi İtalyan ve Fransız vatandaşıyla beraber Kahire'ye doğru yola çıkmak zorunda kaldı. Ancak şehirden ayrıldığını fark ettirmemek için kritik bir karar vererek eşini İskenderiye'de bırakmayı tercih etmişti. Önce Reşid'e ulaşan Drovetti, kasabada bulunan Arnavut garnizonunu uyardıktan sonra 19 Mart'ta Kahire'ye doğru beş gün sürecek yolculuğuna başlamıştı. Orta Mısır'da Memlûklerle çatışma halinde bulunan Mehmed Ali Paşa ile görüşme imkânı bulunmayan Drovetti, Mısır valisinin kâhyasından Arnavutların, yakın bir zamanda Said'e çekilecekleri haberini aldı. Kahire'de Fransız birliklerinin çok kısa bir süre sonra yardıma geleceğine dair söylentiler yaymaya başlayan Fransa konsolosu, Memlûk beylerine Mehmed Ali Paşa ve İngilizler arasında çıkacak çatışmada tarafsız kalmalarını tavsiye eden mesajlar yollamıştı.[89] Kahya Bey üzerinde baskı kurmaya çalışan Drovetti ayrıca, Babıâli'nin resmi bir yazıyla durumdan haberdar edilmesini istiyordu. Ancak Kahya Bey, İskenderiye'deki durumu kesin bir şekilde öğrenmeden İstanbul'u bilgilendirmeyi reddederken Kahire'deki şeyhler ve diğer görevlilerle görüşen Drovetti, Memlûklerin işgal gücünü desteklememesi için elindeki tüm imkânları kullanıyordu. Bütün bu faaliyetin amacı kendi ifadesiyle, "en azından düşmanı destekleyenleri hareketsiz kılmak ve [Mehmed Ali] Paşa'ya iç isyan korkusu yaşamadan savaşabileceği bir ortam yaratmaktı."[90] Mehmed Ali Paşa'nın, Şahin Elfi Bey'e karşı zaferiyle sonuçlanan çatışmada İbrahim ve Osman Hasan beylere bağlı Memlûklerin savaşmadan çekildikleri haberinin 28 Mart'ta Kahire'ye ulaşması, herhalde en çok Fransa konsolosunu rahatlatmıştı. Reşid ile Damanhur'a Mehmed Ali Paşa'nın hazinedarı Tahir Paşa komutasında takviye asker gönderilmesi ve Kahire'deki İngiliz tercümanı Joseph Aziz'in Reşid'e gidişine izin verilmemesi diğer önemli gelişmelerdi.

Zira Memlûkler arasında ciddi bir bölünme yaşanması ve "güçlü bir laf cambazı" (*puissant démagogue*) olan İngiliz görevlinin Reşid'de yapacağı propagandanın engellenmesi, Mehmed Ali Paşa'nın ve dolayısıyla da Fransa'nın elini güçlendiriyordu.[91]

İskenderiye'nin işgaliyle beraber General Fraser kendisine verilen görevi tam manasıyla yerine getirmişti. Nitekim İskoç general, görev emrinde yazılı olduğu üzere Binbaşı Missett'in verdiği istihbarat bilgilerini dikkate almış, farklı etnik kökenlerden gelen neferleri çatışmalarda aynı anda kullanabilmiş, sivillerin can ve mal güvenliğini sağlamış ve nihayet bir önleyici taarruz olarak düşünülen İskenderiye işgalini gerçekleştirmişti.[92] Fakat görev emrinde "İskenderiye'nin işgalinden başka hiçbir amaç için dikkatini dağıtmaması" istenilen General Fraser'ın dikkatini işgalden hemen sonra Binbaşı Missett dağıtmaya başlamıştı. "İngiltere ile ilişkisini sürekli devam ettiren gruplara [yani Memlûklere] daha önce yapıldığı gibi yardım edilmesi"ne dair görev emrinde mevcut tavsiyeyi oldukça geniş bir şekilde yorumlayan Missett, hem temsilcisi olduğu Doğu Hindistan Şirketi'nin hem de İngiliz tüccarların işgal öncesinde ticari açıdan büyük sıkıntı yaşadığı Reşid ve Rahmaniye gibi kasabaların kontrol altına alınması için ısrar ediyordu. İngiliz konsolos ayrıca, bu harekâtın Memlûklerin Mısır'da üstünlük kurmasını sağlayacağına inanıyordu; fakat konuyu tamamıyla askeri gereklilikler çerçevesinde takdim etmişti. 23 Mart 1807'de General Fraser'a verdiği takrirde İskenderiye ambarlarındaki iaşenin şehre ancak iki hafta yeteceğini belirterek, hem bol miktarda zahiresi bulunan Reşid'in hem de İskenderiye'nin hayvansal gıda kaynağı olan Bahariye Eyaleti'nin Nil üzerindeki ikmal yoluna hâkim Rahmaniye'nin alınmasını öneriyordu. Böylesi bir harekâtın İskenderiye çevresinde toplanmaya başlayan Arnavutların planlarını da engelleyeceğini belirten Missett, General Fraser'ın ret cevabı vermesine karşı önlem olarak durumu İngiliz Savaş Bakanı W. Windham'a da arz etmişti.[93] Savaş bakanına hitaben kaleme aldığı belgenin, "Memlûklerin Kahire'yi ele geçirmesine yardım edilmediği takdirde, onların İngiltere ile sürekli bir uyum içerisinde olmasını bekleyemeyiz" cümlesiyle sona ermesi hiç şüphesiz General

Fraser'ın görev emrine yapılan bir atıftı. Fraser, "şahsi çıkarlarının kararlarını etkileyip düşüncelerini kuşatmasına ne yazık ki izin veren" Binbaşı Missett'in[94] ısrarına uzun süre dayanamadı ve işgal donanmasının idaresini Amiral Thomas Louis'e devretmek üzere 20 Mart'ta İskenderiye'ye gelen Amiral Duckworth'un da onayı ile Reşid ve Rahmaniye'nin ele geçirilmesi emrini verdi. Fakat yaklaşık 1.400 askerin görev alacağı söz konusu seferle aynı anda İskenderiye çevresindeki sayısız tahkimat ile mevzinin elde tutulması ve hem de şehirdeki İngiliz garnizonunun güvenliğinin sağlanması, General Fraser'ın elinde mevcut askeri gücün sınırlarının ötesindeydi. İskoç generalin müteredditi ve ne yapacağını bilmez tavrı kaleme aldığı raporlara da yansımaya başlamıştı. "İngiliz askeri yardımı konusunda Memlûklere söz vermiş olan" Binbaşı Missett'in ısrarına kendisini fazlasıyla kaptırmış durumdaki Fraser, savaş bakanına hitaben kaleme aldığı 27 Mart tarihli raporda görev emrindeki tüm hedeflere ulaştığını belirtiyor, diğer taraftan da, Missett'in tavsiyeleri doğrultusunda Memlûklere yardım etmek, Kahire'yi ele geçirmek ve nihayet Mısır'ı Arnavutlardan tamamıyla temizlemek gibi yeni hedefleri olup olmadığı konusunda bilgilendirilmesini, işgal gücünün de acilen takviye edilmesini talep ediyordu.[95]

İngiliz ordusuna hiçbir direniş gösterilmeyeceğine dair Missett'in güvencelerine bir kez daha inanan General Fraser, birkaç gün sonra, Reşid ve çevresinin ele geçirilmesi isteğini kerhen de olsa onaylamak zorunda kaldı. Reşid ve Rahmaniye'yi ele geçirmek üzere 29 Mart'ta İskenderiye'den ayrılan General Wauchope ile General Meade komutasındaki Chasseurs Britaniques ve 31. piyade alaylarından askerlere dört hafif top ve altı hafif süvari eşlik ediyordu. İşgalin o kadar kolay gerçekleşeceği düşünülüyordu ki, İngiliz birliği güç kullanarak bir bölgeyi işgal etmekten ziyade teslim olmaya zaten hazır bir kasabayı devralmak üzere teçhiz edilmişti. Yanına sadece üç günlük tayın alan işgal gücünün başındaki General Wauchope, bir direnişe kesinlikle hazır değildi. Hatta ilk defa Avrupa dışında görev alan İngiliz subay, Arnavut başıbozukların ve cedid nizam talimli Osmanlı avcı bölüğünün Avrupai taktiklere karşı yapabilecekleri hususunda da tamamıyla bilgisiz ve

tecrübesizdi. Sicilya'da görev yapmış ve Mısır'ın ilk işgalinde bilfiil hizmet görmüş olan General Moore, haberi aldığında günlüğüne General Fraser'ın Reşid'e 1.400 kişi göndermek yerine geride Maryut ve Abukır gölleri ile sahil şeridi arasındaki geçitleri kontrol edecek birkaç bölük asker bırakarak tüm gücüyle saldırması gerektiği notunu düşmüştü.[96]

30 Mart sabahı Abukır kalesinden yola çıkan İngiliz birlikleri kayıklarla Abukır Gölü'nü geçtikten sonra Kervansaray'a ulaşmış ve tuzlu Edko Gölü'nün kıyısındaki çöl yolunu takiple, yaklaşık 24 kilometre uzaktaki ve Binbaşı Missett'in istihbaratına göre şehre hâkim Ebumandur tepelerine ulaşmıştı. Çöl kumu üzerinde yürümenin zorluğu bir tarafa Kervansaray ile Reşid arasındaki arazide hiç su kaynağı bulunmaması ve kavurucu çöl sıcağı İngiliz neferleri olumsuz etkilemekteydi.[97] Her ne kadar kasabayı görüyor olsalar da Ebumandur tepelerinin şehre hâkim olmaması, General Wauchope için ciddi bir problemdi. İngiliz birliği tepedeki siperleri ve kuleyi ele geçirdiğinde hava kararmıştı. Ebumandur'da geceleyen Wauchope, üç koldan Reşid'e girmek üzere 31 Mart sabahı harekete geçti. Saldırı planına göre 31. Alay'ın bir kısmı şehrin hemen dışındaki bostanlardan saldırırken diğer bölümü sahil tarafından vereceği ateş desteği ile yolu açacak ve Chasseurs Britaniques de kasabanın İskenderiye kapısını zorlayacaktı. General Fraser daha sonra kaleme aldığı çatışma raporunda Wauchope'u tepeleri hiçbir önlem almadan terk ederek şehre girmekle suçlasa da, adı geçenin direniş beklemediği bu kasabaya girmekten ya da aldığı emirler hilafına elindeki yetersiz asker, mühimmat ve iaşe ile kuşatmaya girişmekten başka şansı yoktu. Ancak muhtemel bir pusuya, Arnavutların kasabadan huruç etmesine ya da benzeri bir karşı saldırıya karşı geride ihtiyat birliği bırakmaması, Wauchope'un yaptığı en ciddi hataydı. General, Reşid'deki İngiliz konsolosu Petrucci ile kasaba eşrafının İngiliz subaylar için bir ziyafet hazırladıklarına dair istihbarat yüzünden aldanmıştı.[98] Dolayısıyla İngiliz erat ile zabitandan hiç kimse, bir direnişle karşılaşılırsa ne yapılacağını bilmiyordu. İngiliz birlikleri şehre yöneldiklerinde, az sayıdaki Arnavut ve Osmanlı neferi Reşid önlerindeki tahkimattan ateş açtı.

Ancak buna güçlü bir karşı ateşle cevap veren İngiliz birlikleri, hasımlarını siperlerine püskürttüler. Hatta bazı Arnavutlar geri çekilmeye bile başlamıştı. Fakat İngiliz general bu çekilişin gerçekliği ya da sahteliğiyle hiç ilgilenmiyordu. Kasabada sıkışmış Hıristiyanlar ile tüccarların katledileceğine dair istihbarat, İngiliz birliklerinin şehre girme isteğini artırıyordu. Ancak İngiliz harp ceridesinde de belirtildiği üzere "bir Türk ya da Doğulu hiçbir yeri bedelsiz vermez, her ne kadar müsait halde kaçmaya hazır olsa da başka seçeneği yoksa sonuna kadar kendisini savunur ve hayatını seve seve verir." Gerek General Wauchope gerekse de harp ceridesinin yazarı, Osmanlıların bu özelliğini en acı yoldan öğrenmek üzereydiler. Zira yaklaşık beş yüz civarında neferden müteşekkil nizam-Arnavut garnizonuna komuta eden Ali Bey, elindeki yetersiz mühimmata ve İngiliz muhibi Şeyh Hasan'ın ahali üzerindeki büyük etkisine rağmen direnmeye kararlıydı. Bu sırada Damanhur'dan Reşid'e intikal etmiş 300 kişilik takviye de Ali Bey'in kararlılığını artıran en önemli unsurlardan birisiydi. Coğrafyayı ve elindeki askerin niteliğini İngiliz hasmından çok daha iyi tanıdığı anlaşılan Ali Bey, askerlerini kasabanın giriş noktalarındaki en avantajlı mevkilerde konuşlandırmıştı. Bu bağlamda Ali Bey'in planı, sürpriz unsuruna ve pusuda bekleyen neferlerinin nişan aldıkları hedefleri büyük bir isabet oranıyla vuracakları varsayımına dayanıyordu.[99] Osmanlı neferatı bu sefer komutanlarını yanıltmayacaktı.

Bahçe ve bostanlardan geçerek kasabaya girmeye çalışan 31. Alay, çalılarla kaplı tepelerin arasındaki dar bir boğazdan ilermeye çalışıyordu. Kasabaya giriş noktası olarak yanlış bir bölgenin seçildiği, Osmanlı birliklerinden temizlenmemiş tepelerden harekât öncesinde yoğun ateş açılması üzerine anlaşılmıştı. General Wauchope, bu bölgeden kasabaya girmeye çalışan neferlerinin üçte ikisinin önce pusudaki Osmanlı kuvvetleri ve sonra da şehirden huruç eden süvariler tarafından öldürülmesini sadece izleyebildi. Bu cehennemden kurtulan askerler Reşid'in muz, limon ve portakal ağaçlarıyla tanzim edilmiş bahçelere sahip, kırmızı tuğladan yüksek binalarına yaklaşık 100 metre kadar yaklaşmışlardı. İngiliz birliklerinin surlardan ve kasabanın dış çeperindeki evlerden

açılan ateşi kısa bir süre sonra susturması, General Wauchope komutasındaki askerlerin şehre girmesini sağladı. Osmanlı savunması neredeyse tamamen kırılmış ve Wauchope'un birlikleri, ızgara planlı kasabanın merkezine doğru ilerlemeye başlamışlardı. Kısa bir süre sonra kasaba meydanına ulaşan İngiliz askerleri, buradaki iki minareli caminin şadırvanında ve hemen karşısındaki kahvehanelerde dinlenmek için alana adeta yayıldılar. Bu sırada, General Meade komutasında İskenderiye kapısını zorlayan birliklerin savunma ateşi karşısında tereddüt ederek kasabaya giremedikleri ve bizzat Meade'in çatışma sırasında ağır yaralandığı haberi geldi. Bir grup askerle kasaba meydanından ayrılan Wauchope, General Meade'e ulaşarak onun birliklerini devraldı ve bir kez daha kasabaya girmeyi başardı. Yaşanan çatışmada o da omzundan hafif yaralanmıştı. Bunun ardından, zapturapta alındığı düşünülen kasaba meydanına doğru ilerleyen İngiliz işgal gücü, bu sefer evlerin çatı ve pencerelerinden açılan ateşe maruz kaldı. Aynı anda göğsü ve kafasından iki defa vurularak yere yığılan Wauchope'un yanı sıra birlikteki diğer subaylar da bu ateşin ilk hedefi oldular. Başı kesilmiş tavuk misali İngiliz birliği, kasabaya hâkim binaları ele geçirip bölükler arasında sağlıklı irtibat kurmak yerine, yüksek binalarla çevrili dar sokaklara ne yapacağını bilmez mangalar halinde dağılmıştı. Bu türden bir muharebeye hiç alışkın olmayan İngiliz birlikleri, yeniden tertiplenip direnmelerini sağlayacak bir taktik uygulamayı bir türlü beceremiyorlardı. Bu sırada kasabanın dışında yaralı yatmakta olan General Meade, durumun ciddiyetine binaen geri çekilme emri verdi. Yaklaşık bir bölük askerle şehir meydanında bulunan ve yaşanan gelişmelerden habersiz İngiliz subay, trampetle verilen geri çekil emrini duyduğunda büyük şaşkınlık içerisindeydi. Şehrin dışına doğru çekilmeye çalışırken geçtiği dar sokaklardaki evlerden açılan yoğun ateş, şaşkınlığını bir kat daha artırıyordu. İngilizler kendilerine ateş açan Osmanlı askerlerini ya hiç görmemişler ya da gördükleri anda kurşunu yemişlerdi. İngiliz raporlarında da belirtildiği üzere Osmanlı ve Arnavut neferler adeta hayalet gibiydiler. Kasabanın hemen dışında az sayıda nöbetçi ile bırakılan yaralılar ise daha önce geri çekildikleri varsayılan Os-

manlı süvarileri tarafından katledilmişlerdi. Ne yaptığını bilmez bir halde sahile çekilmeye çalışan münhezim İngiliz birlikleri, Osmanlı hâkimiyetindeki Julien Kalesi'ne ilerlemeye başladılar. Bu noktada, küçük bir kayık filosuyla Nil üzerinde bekleyen Albay Hallowell geri çekilen İngiliz askerlerine müdahale ederek daha büyük bir kıyımın önünü aldı. Yaralıları Nil üzerinden kayıklarla sahile ve oradan İskenderiye'ye taşıyan Hallowell, diğer neferleri Kervansaray tarafına doğru yöneltti. Sonuç, İngilizler açısından gerçekten de korkunçtu: 185 ölü, 282 yaralı. Zayiatın önemli bir kısmını İngiliz ordusunda savaşan mülteci Fransız aristokratların oluşturması yaşanan trajedinin etkisini daha da artırıyordu. Zira Osmanlı güçleri o kadar çok subay öldürmüştü ki birlikler 31. Alay'dan Yarbay Bruce komutasında İskenderiye'ye dönmek zorunda kalmışlardı.[100]

İngilizlere ağır bir yenilgi tattıran Ali Bey, zafer sarhoşluğuna kapılmak yerine Kahire'yi derhal saldırıdan haberdar ederek takviye nefer, silah ve mühimmat talebinde bulunmuştu. Söz konusu takviyenin gönderilmesinde en büyük engel olarak Mehmed Ali Paşa'nın henüz Kahire'ye dönmemiş olması göze çarpıyordu.[101] Ancak Drovetti'nin tavsiyelerini dikkate alan Kahya Bey, doğru zamanda inisiyatif kullanarak ve Kahire savunmasını zayıflatma riskine rağmen, 7 Nisan'da Reşid'e takviye sevk edilmesi emrini verdi. Reşid'deki kaymakam Ali Bey, takviye talebinde haklıydı. Zira İskenderiye'de durum oldukça karışık olsa da İngilizler ilk yenilginin ardından yeni bir saldırı gücü hazırlamaya başlamışlardı. Bu "hiç beklenmedik durumun" ortaya çıkması, General Fraser'ın fikrince Wauchope'un tedbirsizliğinden ve istihbarat zafiyetinden kaynaklanmıştı. Kuvvet dengesinin kendilerinden yana olduğunun altını çizen İskoç general, sayıca üstünlüğünün farkındaydı. Savaş Bakanı Windham'a yazdığı raporda "bir meydan muharebesinde korkulacak çok az şeyin olduğunu fakat düşmanın kendi muharebe usulünce saldırdığında çok tehlikeli olduğunu" belirtiyordu. Binbaşı Missett ise Reşid'e yeni bir saldırı düzenlenmesi için Fraser üzerinde büyük bir baskı kurmuştu. Bir kez daha şehirde kıtlığın baş gösterme ihtimalini önesüren İngiliz konsolos, komuta heye-

tiyle yaptığı toplantılarda, alınan yenilginin ardından Reşid'den vazgeçilmesinin İngiltere'nin Mısır'daki siyasi çıkarlarına uygun olmayacağı gibi Araplar ile Memlûklerin zihinlerindeki İngiliz imgesine büyük zarar vereceğini ve daha da önemlisi, Britanya'nın şerefine leke süreceğini öne sürüyordu. Bu noktada General Fraser, bir taraftan Osmanlı İmparatorluğu ile savaş kararı alan "Yetenekliler" kabinesine serzenişte bulunurken diğer taraftan da Binbaşı Missett'i suçlamaya başlamıştı. Öyle ki, İskoç general harekâttan hemen önce 27 Mart'ta Binbaşı Missett'le yaptığı toplantının tutanaklarını, aldığı istihbarattaki tutarsızlıkları göz önüne sermek ve kendisini savunmak için Londra'ya göndermişti. Missett'in verdiği bilgiye göre St. Julien kalesinden başlayıp Reşid üzerinden geçerek Rahmaniye'ye ulaşan hattın ele geçirilmesi için sadece 750 kişilik bir kuvvet yeterliydi.[102] Londra'da alınan savaş kararı da Mısır'daki İngiliz ordusunun aleyhine işleyen bir süreci başlatmıştı. Böylesi bir karar bütün Türkleri, Arnavutları ve hatta Memlûkleri Hıristiyan İngiliz gücüne karşı çevirirken, salt İskenderiye'yi işgal için hazırlanmış bir askeri birlikle bölgeye gönderilmiş olan Fraser oldukça zor bir durumda kalmıştı. Yeterli planlama yapılmadan başlatılan harekâtın sonuçlarını ne hükümet ne de Missett öngörmüş ve İngiliz askerlerinin hayatıyla adeta büyük bir kumar oynamıştı. Hükümetinin siyasi hedeflerini gerçekleştirmek için emrindeki kuvvetin oldukça yetersiz kaldığını gayet iyi bilen General Fraser, takviye isteğinde ısrarlıydı. Gerek Savaş Bakanı W. Windham'a gerekse de Sicilya'daki General Fox'a yazdığı raporlarda İskenderiye'deki garnizonun en hızlı şekilde takviye edilmesini talep eden Fraser'ın üslubu, içine düştüğü umutsuzluğu ele veriyordu. Nitekim Osmanlıların Dimyat limanı üzerinden Mısır'a sekban göndermesine engel olamayan İskoç general, İskenderiye'ye yapılması muhtemel bir Fransız ya da Osmanlı harekâtına "karşı koyabilmesinin tartışma dışı" olduğunu hükümet yetkililerine yazmakta artık bir sakınca görmüyordu. İskenderiye'nin güvenliği ile iaşesini sağlamak için Reşid'e ikinci bir harekât düzenlenmesine çaresiz onay veren Fraser, ikinci bir mağlubiyet halinde Mısır'ı tahliye etmekten başka bir seçenek göremiyordu.[103]

Bu kötü tabloya karşılık Sicilya'daki İngiliz komuta heyeti, Mısır'daki işgal gücünü İskenderiye hâkimiyeti için yeterli buluyordu. Daha önce ayrıntılı bir şekilde tartışıldığı üzere, Sicilya'da sıkışmış vaziyette bulunan Akdeniz ordu komutanlığı, İskenderiye seferini sadece ileri hatlarda yapılan basit bir harekât olarak görme eğilimindeydi. General Moore'un da belirttiği gibi, Mısır'a takviye gönderilmesi ancak Rusların Babıâli'yi Balkanlar'da yeterince oyalayamaması halinde söz konusu olabilirdi. Nitekim Osmanlıların Suriye üzerinden Mısır'a bir ordu gönderebilecek kadar Balkanlar'da rahatlaması, İskenderiye'deki İngiliz gücünün bütün ikmal hatlarının kesilerek sadece deniz ulaşımına bağımlı kalınması anlamına gelecekti. Aslında General Fraser, İskenderiye'yi işgal ettikten hemen sonra Akdeniz'deki Yunan adalarına haberciler göndererek Mısır'daki ticari imkânların iyileştirildiği mesajını vermişti. Gerçekten de İngiliz işgalciler yabancı ürünlere sadece yüzde 2,5 gümrük vergisi uygulamakla yetiniyorlardı.[104] Fakat Sicilya'daki komuta heyetinin haberdar olmadığı nokta, fırtına sebebiyle İskenderiye limanında zuhur eden büyük dalgaların gemi giriş çıkışını engelliyor oluşuydu.[105] İskenderiye'ye iaşe akışını sağlamak için Reşid'e saldırı düzenlenmesi yönünde Binbaşı Missett'in yaptığı öneriyi Fraser'ın kabul etmesinin ardında da büyük ölçüde bu sebep yatmaktaydı. Ancak İskenderiye'ye giden tüm ikmal hatlarının kesilmesi bile Sicilya'daki karargâhı Mısır'a takviye göndermeye razı edecek bir gelişme değildi. Elindeki kısıtlı askeri gücü İskenderiye'ye yollamayı düşünmeyen General Moore'a göre, Mısır'a Osmanlı kuvvetlerinin intikali durumunda "limanı yok ederek İskenderiye'yi terk etmekten başka yapılabilecek bir şey yoktu."[106]

İngiliz işgal gücünün içine düştüğü durumun farkındaki Kahire idaresi ise İskenderiye'nin bütün ikmal hatlarını ve bölgeyle irtibatını kesmişti. Başta Mehmed Ali Paşa'nın hazinedarı gelmek üzere sahadaki bütün sekbanbaşılar, işgal gücüne yardım etmesi muhtemel bölgeleri yağmalamaya başlamışlardı.[107] Ayrıca Memlûklerin hangi tarafı seçecekleri de henüz belli değildi. Ancak Binbaşı Missett'in daha önce kaleme aldığı mektuplara Memlûk reislerinin yazdıkları 1 Nisan 1807 tarihli cevapnamelerin tam da bu sırada

İskenderiye'ye ulaşması, Missett'in elini bir nebze olsun güçlendirdi. Memlûklerin temasa geçmeleri İngiliz işgal gücü tarafından olumlu bir gelişme olarak algılansa da mektupların içeriği komuta heyetini tatmin etmekten uzaktı. Zira Gize'ye doğru çekilmekte olan İbrahim Bey, Mehmed Ali Paşa'nın cesaretinin kırıldığından bahsetse de işgal gücüne yardım etmek bir tarafa, İskenderiye'den yardım bekliyordu. Benzer içerikte bir mektup da Şahin Elfi Bey'den gelmişti. Tıpkı İbrahim Bey gibi Mehmed Ali Paşa'ya karşı kazanılan Memlûk zaferinden bahseden Şahin Bey de Memlûklerin, İngiltere'nin "koruması ve yardımıyla hedeflerine ulaşacağını" yazıyordu.[108] Memlûk beylerinin Mehmed Ali Paşa'ya karşı harekete geçmek konusundaki müstereddid tavırları, hiç şüphesiz Fransa konsolosunun girişimlerinin bir neticesiydi. Kahire'ye ulaştıktan sonra Drovetti ilk iş olarak Reşid'in ve eyalet merkezinin savunmalarının güçlendirilmesi için çalışmaya başlamıştı. Mehmed Ali Paşa'nın Kahire'yi savunmak üzere geride bıraktığı Hasan Paşa, Ömer Bey, defterdar, kethüda bey gibi adamları ve başta Nakibü'l-eşraf Seyyid Ömer, Şeyh el-Şerkavi, Şeyh el-Emir gibi önde gelen din adamlarının mahkeme binasında yaptıkları toplantının ardından Kahire'nin tahkim edilmesi kararı alındı. Yeni tahkimat inşasına ve siperlerin kazılmasına nezaret eden Drovetti, Osmanlı başkentine düzenlenen İngiliz saldırısında Büyükelçi Sebastiani'nin oynadığı rolün neredeyse aynısını Kahire'de oynamaya başlamıştı. İnşa faaliyetini kontrol etmek üzere sık sık Bulak ve Kahire kalelerine gidiyor; planların hazırlanmasında da bilfiil görev alıyordu.[109] Fransa konsolosu, Kahire'nin güçlendirilmesi yanında Mehmed Ali Paşa'nın beylerin tarafsızlığını garanti eden bir anlaşma yapması gerektiği konusunda da ısrarcıydı.[110] Saldırı haberini aldıktan sonra Kahire'ye dönen Mehmed Ali Paşa, İngiltere ile teke tek kalmak ve düşman sayısını olabildiğince azaltmak için Memlûk beyleri arasında mevcut husumeti derinleştirecek bir siyaset takip etmeye başlamıştı. Şahin Elfi ve İbrahim beyler hariç Memlûk reisleriyle görüşen Mehmed Ali Paşa'nın temsilcileri, bir taraftan Memlûkler arasındaki çatışmayı kaşıyor ve diğer taraftan da son derece İslami bir söylemle beyleri seferber etmeye çalışıyorlardı. Mehmed Ali

Paşa'yı temsil eden Kazasker Mustafa Efendi riyasetindeki Mevlevi şeyhleri, Müslümanların –yani Memlûklerin– Hıristiyanların çağrısıyla bir başka Müslüman gruba –yani Arnavutlara– savaş açmasının İslamiyet'e göre yasak olduğunu belirtiyorlardı. Fransa ve İngiltere arasındaki derin ayrımı da Memlûk beylerine tasvir eden şeyhler, yürüttükleri müzakerelerde, 1798'de saldıran Fransızların "özgürlük ve eşitlik dinini" benimsemelerine mukabil İngilizlerin "ateşli Hıristiyanlar olduğunun" altını çiziyorlardı. Dolayısıyla Mısır'ın İngilizlerin eline geçmesi durumunda Londra yönetiminin hiçbir Müslüman'a acımayacağı aşikârdı. Kaldı ki, "din düşmanlarının yardımıyla zafer kazanmak Memlûk beylerine yakışacak bir tavır değildi."[111] Bu bağlamda Mehmed Ali Paşa'nın, Memlûkleri Mısır'dan atma veya yok etme planını bir süreliğine ertelediği düşünülebilir. Mısır valisi, İngilizlerin İskenderiye'yi boşaltmasının ardından, Memlûklerin haklarını güvence altına alacak kalıcı barış görüşmelerine başlamayı teklif ediyor, fakat işgalin devam ettiği ara dönemde ateşkes yapmayı öneriyordu. Bu teklif en az Mehmed Ali Paşa kadar Memlûklerin de işine geldi. Zira Mehmed Ali Paşa ile İngiliz işgal gücü arasındaki çatışmayı böylece uzaktan izlemekle yetinebilecekler ve muhtemel bir İngiliz zaferinde istedikleri siyasi hedefe ulaşacaklar; tersi durumda ise yapılacak kalıcı antlaşmayla kendi bölgelerinde özgürce ve güven içinde yaşayabileceklerdi.[112] Bu uzlaşma çerçevesinde Memlûklerin bir kenara çekilerek savaşa müdahale etmemesi, Mehmed Ali Paşa'nın İngilizlerle baş başa kalması anlamına geliyordu.[113] Gerçekten de, okuma yazma bilmeyen Mehmed Ali Paşa'nın Machiavelli'in eserlerini dinlemesi, kendi sözleriyle vakit kaybından başka bir şey değildi.

Kendisini Mısır sahiline sıkışmış hisseden General Fraser'ın ne Mehmed Ali Paşa ile Memlûkler arasındaki müzakerelerden ne de Reşid yolundaki Arnavut sekbanlardan haberi vardı. Daha da kötüsü, Binbaşı Missett'in sürekli taarruzları altında bunalarak Reşid'e bir kez daha saldırılmasını emretmişti. Ancak İngiliz işgal gücü bu sefer, öncekine göre çok daha büyük bir güçle Reşid'e saldırmayı planlıyordu. İki parça 12 funtluk ve dört parça 6 funtluk seyyar top ile beş buçuk funtluk iki parça havanın yanı sıra Yüzbaşı Delancey

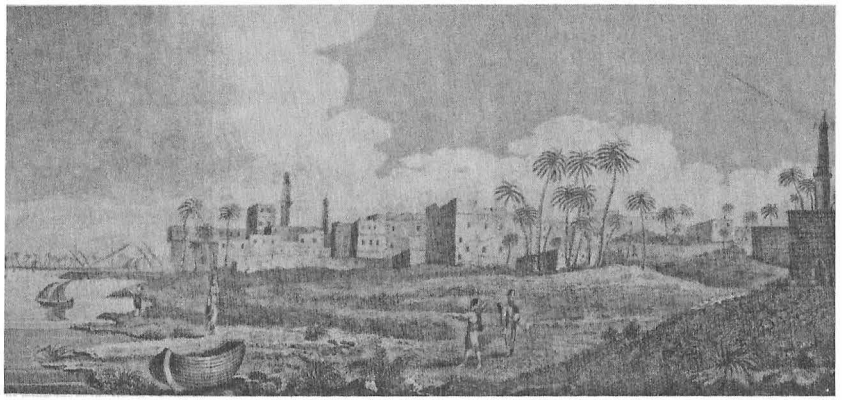
komutasındaki 20. Hafif Süvari Birliği'nin yarısı, Binbaşı O'Keefe komutasındaki hafif piyade (avcı) bölüğü, 35. Alay'ın Yüzbaşı Riddle komutasındaki birinci bölüğü, Yarbay MacLeod komutasındaki 78. Alay, Yarbay Baron de Soningberg komutasındaki De Roll Alayı ve Albay Hallowell komutasındaki deniz piyadeleri, aşağı yukarı 2.100 mevcutlu bir kuvvet sıfatıyla Reşid'i almak üzere General Stewart'ın emrine verilmişlerdi. Ancak İngiliz general, bir taraftan işgal gücüne eşlik ederken diğer taraftan da Albay Oswald ile beraber seferi bizzat yönetmekle görevlendirilmişti. İngiliz birlikleri topların, mühimmatın ve lağımcıların malzemesinin başı çektiği bir kol halinde 3 Nisan'da İskenderiye'nin doğu tepelerini aşarak Abukır'a doğru yola çıktı. Coğrafyayı artık tanıyan İngiliz komuta heyeti bu sefer, Reşid'e yol üzerindeki su kuyularını esas alan bir intikal rotası çizmişti. Fakat komutanlar bu sefer öylesine temkinliydiler ki, yolda pusuya düşme endişesiyle, ağırlıkları ayrı bir kol halinde tertiplemek yerine her bölüğün kendi ağırlığını taşımasını istemişlerdi. Develerin bile yürümekte zorlandığı çöl yolu, birliklerin hızını kesen en önemli etkendi. Hava kararırken Mehadiye geçidine gelen İngiliz işgal gücü, geceyi burada geçirdikten sonra, ertesi sabah denizcilerin idaresindeki topçekerler aracılığıyla Abukır Gölü'nü aşıp Kervansaray'a doğru yola çıkmıştı. Öncelikle Reşid ile İskenderiye arasındaki en önemli durak konumundaki Kervansaray'ı ele geçirmeye çalışan General Stewart, Yarbay Bruce'un piyadelerini burayı almakla görevlendirdi. Ancak Kervansaray, Bruce'un başarısız taarruzu ardından deniz piyadeleri tarafından ele geçirilecekti. Süvariler, topçu birlikleri ve lağımcılar, güvenliği sağlanan Kervansaray'a ulaşan ilk gruptu. Ağırlıkları taşıyan at ve develerin dalgalı göl üzerinden nakli ise intikal sırasında karşılaşılan en zahmetli işlerden biri olmuştu. Bu bağlamda çizilen intikal rotası, bir önceki saldırıya nazaran daha elverişli olsa da hiç şüphesiz en uygunu değildi. Julien Kalesi'nin denizden ele geçirilmesi ve birliklerin doğrudan Nil üzerinden Reşid'e intikali İngilizlere çok daha iyi bir mevzi sağlayabilirdi. Kaldı ki bu rota seçilmiş olsaydı, Nil'de konuşlandırılacak İngiliz topçekerleri ve kayıkları hem kasabanın nehirle bağlantısını kesebilirler hem de kara birliklerinin tüm

ihtiyacını nehir vasıtasıyla çok daha kısa bir sürede sağlayarak kuşatma açısından hayati önemdeki bir imkânı işgal gücüne sunabilirlerdi. Fakat İngiliz deniz gücünün yetersizliği böylesi bir rotanın takip edilmesini imkânsız hale getiriyordu. Sonuçta Reşid'in Yukarı Mısır'la bağlantısı kesilememiş ve İngiliz birliklerinin şiddetle ihtiyaç duydukları iaşe ile mühimmatı nehir yoluna nazaran çok daha yorucu ve uzun olan kara yoluyla nakletmek gerekmiştir.

İngiliz piyadeler ertesi gün silah, mühimmat ve diğer ağırlıkları Kervansaray'a taşıdılar. *Tigre* zabitanından denizci teğmen Robinson komutasındaki 200 deniz piyadesi ve Albay Hallowell de burada saldırı gücüne katılmıştır. Filoyla daha kontrollü bir iletişime olanak vereceği düşünülen ve çok sayıda su kuyusu barındıran Edko köyünün ele geçirilmesi ilk hedef olarak belirlenmişti. Yarbay MacLeod, emrindeki 78. Alay'ın üç bölüğü, iki adet altı funtluk top ve hafif süvari birliği ile 4 Nisan'da bu hedefi zapt etti ve ordunun geri kalanı ertesi gün güvenli bölgeden geçerek Reşid'e doğru ilerlemeye başladı. Dönüş yolunun güvenliği ise 40 deniz piyadesinin başında Kervansaray'da bırakılan Yüzbaşı Nicolls'ün sorumluluğundaydı. Ancak kalın taneli kumlardan oluşan zemin intikali o kadar güçleştiriyordu ki, İngiliz birlikleri bir saatte ancak bir kilometre kadar yol alabiliyordu. General Wauchope'un aksine General Stewart'ın Osmanlı birliklerine büyük avantaj veren meskûn mahalde sokak savaşına girmeksizin kasabaya hâkim tepelerde mevzilenip top ateşiyle Reşid'i teslim olmaya zorlaması planlanmıştı. Saldırı gücünün emrine verilen top sayısının artırılması bu planın doğal sonucuydu. Fakat topların sürekli kuma saplanması, coğrafyayı yeterince dikkate almayan planın en zayıf tarafıydı. Nitekim çok sayıda ağır top bir taraftan intikal süresini uzatırken diğer taraftan da askerin daha savaşmadan yorulmasına sebep oluyordu. Topları çekmeye çalışan askerlerden birisinin daha henüz Edko köyüne ulaşmadan sıcak ve yorgunluk sebebiyle ölmesi, İngiliz işgal gücünün bu saldırıdaki ilk kaybıydı. Ebumandur istikametindeki General Stewart, Osmanlı birliklerinin el-Hamed köyünde konuşlandıkları ve burayı ileri üs olarak kullandıklarına dair istihbarat gelmesiyle, ileri karakol görevi icra etmekte

olan Yarbay MacLeod'a adı geçen köyü işgal emri verdi. Böylece, Reşid seferi süresince kendisiyle İskenderiye arasında kritik bir bağ oluşturmaya devam edecek olan Kervansaray'ı ve dolayısıyla da ana karargâhla irtibatını muhafaza edebileceğini düşünüyordu. Edko Gölü ile Nil arasında kain olup bu mevsimde kuruyan yaklaşık yarım mil uzunluğundaki kanalın hemen yanı başında kurulu el-Hamed, süvari saldırısına uygun bir zemine sahipti. 6 Nisan'da, el-Hamed'e yaklaşık beş buçuk kilometre mesafede Arnavut süvarisiyle müsademeye giren Yarbay MacLeod, arkasından yetişen 35. Alay ile De Roll Alayı'nın desteği sayesinde köyü kolayca ele geçirdi. Nil boyunca geri çekilen Osmanlı süvarisinin kaybı sadece bir-iki kişiden ibaretti. MacLeod'u takip eden İngiliz işgal gücünün geri kalan kısmı, 6 Nisan gecesini el-Hamed ile Reşid arasındaki ovada geçirdi. Ertesi gün el-Hamed'den harekete geçen Binbaşı Vogelsang komutasındaki 276 kişilik birlik, Ebumandur'un Reşid'i gören tepelerini herhangi bir çatışmaya girmeden ele geçirirken, ordunun onları takip eden ana bölümü 7 Nisan'da karanlık basmadan evvel Reşid'i çevreleyen kum tepelerine hâkim oldu. İşgal gücünün hedefindeki bu küçük kasabanın batı kanadı artık tamamıyla kuşatılmıştı. Ancak Reşid'in sırtını yasladığı Nil, Kahire ile irtibatın halen açık olduğuna işaret ediyordu. Daha da önemlisi Reşid gümrükçüsü Ali Bey ile ilk harekâtın ardından bölgeye intikal etmiş olan Tahir ve Bonaparta Ahmed beylerin yapacakları yardım talepleri, bu açık kanal sayesinde cevapsız kalmayacaktı.[114]

Kum tepelerinden aşağı doğru harekete geçen İngiliz hafif piyade birliği, Reşid'in Nil'e doğru uzanan dış çeperindeki sık ağaçlıklı portakal bahçelerini güçlü savunma ateşine rağmen işgal etmişti ki bu bölge, saldırı esnasında İngiliz sağ kanadının ağırlık noktasını oluşturacaktı. Bu esnasında 35. Alay'ın birinci bölüğü hafif piyadelere destek veriyordu. Ancak oldukça açık bir alanda düşman ateşine yakalanan 35. Alay eratı, hafif piyadelerle aralarına mesafe koyarak sol tarafa çekilmek zorunda kaldılar. Bu noktada devreye giren Albay Oswald, De Roll Alayı'nın beş bölüğü ile durumu yeniden İngilizler lehine çevirdi. Ancak General Stewart'ın şehrin tamamıyla kuşatılmasını emretmesi, ileri hatlardaki İngiliz birliklerini

Resim 14. Reşid kasabasının Nil Nehri'ne bakan arka tarafını betimleyen dönemin bir taşbaskısı (Thomas Walsh, Journal of the Late Campaign in Egypt, Londra, 1803).

zorlayacak nitelikteydi. Zira kasabanın genişliğine göre sayıca zayıf saldırı birliğinin kanatlara doğru açılarak kasabayı kuşatması neredeyse imkânsızdı. Cephenin uzunluğu ve saldırı gücünün derinliği oranlandığında, taarruz eden bir kanadın ancak iki mil kadar açılabileceği hesaplanıyordu. Dolayısıyla tabiidir ki, sola açılma emrini uygulayan 78. Alay ile kuşatma hattının geri kalanı arasındaki irtibat kesilecekti. Söz konusu birlikler, durumun vahameti anlaşıldığında derhal önceki mevzilerine çekildiler fakat hamle esnasında açıkta kalan birlikler düşman ateşi altında yer değiştirirken büyük kayıp vermişlerdi. Yaşanan bu çatışmadan sonra olabildiğince güvenli üç farklı bölgeye yerleşen İngilizler, Reşid'i karadan kuşattılar.

Surlardaki az sayıda Osmanlı piyadesinin 8 Nisan sabah 07:00'da açtığı ateşle çatışma yeniden başladı. Bu sırada, 78. Alay'ın karşısındaki kum tümsekleriyle kaplı palmiye bahçeleri ve çalılıklardan oluşan gizlenmeye müsait bir alanda çok sayıda Osmanlı süvarisi zuhur etti. Binbaşı MacDonald çatışmaya devam emri alırken, hafif süvarilerin komutanı Yüzbaşı Delancey'den kasabanın önündeki düzlüğü zapt etmesi isteniyordu. 78. Alay, Osmanlı süvarisi karşısında geri çekilmeye çalışırken 35. Alay'ın ileri hatları Osmanlı piyadesinin saldırısına uğramıştı. Osmanlı taarruzuna karşılık Albay Oswald, 78. Alay'a bir bölük takviye gönderilmesini ve 35. Alay'ın da olduğu yerden sola çark etmesini emretmişti. Oswald'ın ama-

cı, kasabanın dışına çıkan Osmanlı neferlerinin geri dönüş yolunu kapatmaktı; fakat onun bu planını fark eden Osmanlı savunması, sola kaymakta olan İngiliz birliklerini minareler ile diğer yüksek binalardan ağır ateş altına almış ve kasabadan huruç edenlere de geri çekilme emri verilmişti. 35. Alay'ın birkaç bölüğü geri çekilen Osmanlı neferlerini tehdit etse de kasabaya dönmelerine engel olamayacaktı. Bu sırada şehre yaklaşmaya çalışan Yüzbaşı Pick komutasındaki ve yine 35. Alay'dan bir bölük, ovalık alanda ilerleyerek şehre oldukça yakın bir mesafeye top yerleştirmeyi başarmıştı. Çalılıkların arasında kamufle olmuş bölüğe saldıran Osmanlı süvarisi, ateş etmeden bekleyen İngilizleri bir türlü bulamadı. Yüzbaşının emriyle hizaya giren erler, doğru zamanda açtıkları ateşle Osmanlı süvarisini surların gerisine püskürttüler. Öğleden sonra bu kez sağ kanattan taarruza geçen Osmanlı birliklerine, 18. yüzyılda hâlâ tedavülde olan gelenek ile neferlerin saldırı azmini artırmaya çalışan tahta kılıçlı dervişler önderlik ediyordu. General Stewart'ın karargâhının bulunduğu alçak tepeciğe saldıran Osmanlı kuvvetleri, üç İngiliz hafif piyade müfrezesini geçerek generali omzundan yaralamayı başardılar. Dervişler, disiplinden ziyade aşkla savaşan neferlerin seferber edilmesinde önemli bir rol oynamış olsalar da Osmanlı gücü İngiliz karşı ateşiyle geri püskürtülecekti.

Üç gündür Reşid önlerinde bulunan General Stewart, kasabadan gelen Osmanlı saldırılarına karşı koymaya çalışırken aynı zamanda savunmacıları teslime zorlayacak top mevzilerini inşa etmeye çalışıyordu. Reşid'in sağ tarafında kalan kum tepesinin zirvesine yakın bir yere iki parça 12 funtluk top yerleştirilirken, biri tepenin üstünde iki tanesi de beri yamaçta kalacak şekilde üç adet havan konuşlandırılmıştı. 6 funtluk toplar ise Reşid'in sol tarafına yerleştirilmişti. Ayrıca el-Hamed'e yakın bir bölgeye ikmal ambarları kurulmuş, ileri karakol ve mevzileri Osmanlı süvarisinin muhtemel akınlarından korumak için tahkimatlar inşa edilmişti. 10 Nisan 1807'de kum ve palmiye ağaçlarından inşa edilen söz konusu mevzilerin neredeyse her gün tamire ihtiyaç göstermesi dışında her şey İngiliz işgal gücünün istediği gibiydi. Reşid'e sıkışmış görünen Osmanlı birliklerinin yaklaşma istikametleri altı İngiliz mevzisiyle

kapatılmıştı. Aynı gün İngiliz topları kasabaya ateş kusmaya başladı. Ancak top salvoları da savunmacıları teslime zorlayacak kadar etkili değildi. Bu noktada bir kez daha diplomatik kanalları zorlamaya karar veren İngiliz general, Arnavut sekbanbaşılara hitaben oldukça sert ifadelere yer verilen bir mesaj kaleme aldı. Reşid'in bir Memlûk saldırısına uğramasının an meselesi olduğunun altını çizen mesaj, kasabanın teslimi halinde Arnavutların İngiliz cömertliğinden sonuna kadar yararlanmalarına izin verileceğini belirtiyordu. Bir başka ifadeyle İngiliz komuta heyeti halen Memlûklerin kendi yanında savaşacağını düşünüyor ve bu boş düşünce üzerine planlarını inşa ediyordu. Bunun yanı sıra, General Stewart'la beraber cephede bulunan Binbaşı Missett'in sağlık durumunu bahane ederek aynı gün İskenderiye'ye dönme kararı alması, İngiliz istihbarat faaliyetine büyük bir darbe indirmişti. Bundan sonra Reşid'e dair tüm istihbarat kuşatma gücüne İskenderiye üzerinden aktarılacaktı. Sağlık durumu sebebiyle bilfiil cephede bulunamayan General Fraser'ın İskenderiye limanında demirli filonun sancak gemisinde Amiral Thomas Louis ile beraber istirahat halinde bulunması da General Stewart'ın sorumluluğunu artıran bir diğer faktördü. Tam da bu sırada Reşid'deki karargâha gelen bir istihbarata göre Mehmed Ali Paşa, Nil üzerinden göndereceği takviye birliklerle Reşid'i kurtarmak için hazırlık yapmaya başlamıştı. Memlûk beylerinden Binbaşı Missett'e gönderilmiş mektuplara dayalı bir diğer istihbarat ise Mehmed Ali Paşa'nın Yukarı Mısır'da ağır bir yenilgi aldığından bahsediyordu. İlk istihbaratı itibarsızlaştırmak için yayılan bu ikinci bilgi, Memlûklere bağlanan umutları da besliyordu. Aynı gün General Stewart'ın kaleme aldığı mektubu Reşid'deki Osmanlı garnizonu komutanı Ali Bey'e götüren İngiliz taraftarı şeyh, oldukça medeni bir cevapla geri döndü. Tıpkı General Stewart gibi bir emir kulu olduğunu belirten Ali Bey, kasabanın teslimi hususunda Kahire'nin kararını beklemek durumunda olduğunu belirtiyordu. Kahire'den cevap gelene kadar ateşkes yapılmasını öneren Ali Bey aslında zaman kazanmaya çalışıyordu. Durumun farkında olan General Stewart, sürmekte olan bombardımanın etkisini artırabilmek için kasaba meydanındaki Osmanlı savunmasının ağırlık merkezini

Resim 15. İkinci Reşid seferinin bahtsız İngiliz komutanı Tuğgeneral Sir William Stewart (1774-1827) (Andrew Plimer, 1800-1804).

vurabilecek menzile sahip altı toptan müteşekkil yeni bir bataryanın ve bunu Osmanlı saldırılarından koruyacak mevzilerin inşasını emretti. Kasabayı bir an evvel ele geçirmek isteyen İngiliz general, mevcut şartlar kendi lehine olmasına rağmen hiç de rahat değildi.[115]

Memlûkler üzerine düzenlediği seferden Kahire'ye General Stewart ile Ali Bey arasındaki diplomatik temasların başladığı 10 Nisan 1807 günü dönen Mehmed Ali Paşa, İngilizlerin ikinci defa Reşid'e saldırdıklarını öğrendi.[116] Uzun süredir yeterli miktarda vergi toplayamadığından para karşılığı savaşan sekbanlarının tayinat ve maaşlarını ödemekte büyük bir zorluk çeken Mısır valisi, hem siyasi hem de ekonomik açıdan oldukça sıkıntılı bir dönemden geçiyordu. Bu dönemde müttefiki olarak gördüğü Fransa konsolosunun tavsiyelerini daha çok dikkate almaya başlayan Mehmed Ali Paşa, ihtilal hükümetinin kullandığı ve büyük bir başarı kazandığı yeni bir aracı keşfetti: "Vatan savunması" ve ahaliye bu bilinci kazandıracak "propaganda." Askerlik ve savaşa Avrupa coğrafyasında tamamıyla yeni bir anlam kazandıran bu iki kavram, bu dönemde Mısırlılar üzerinde neredeyse hiçbir etkiye sahip değildi. Önemli bir kısmı okuma yazma bilmeyen Mısırlılarda Avrupa'dakine benzer bir vatan bilinci de yoktu. Dolayısıyla her

iki kavramın da yeniden tanımlanması ve Osmanlı coğrafyasında tedavülde bulunan terminoloji ile yeniden ifade edilmesi gerekiyordu. Mehmed Ali Paşa, Drovetti'nin yakın temas halinde bulunduğu Ezher hocalarını ve şeyhleri yapılacak tercüme için devreye soktu. Ahali üzerinde büyük bir etkiye sahip olan şeyhler, tıpkı Memlûklerle müzakereleri yürüten meslektaşları gibi, Kahire'deki Müslümanlara cihadın faziletlerini anlatan vaazlar vermeye başlamıştı. Kahire Nakibü'l-eşrafı Seyyid Ömer Makram başta gelmek üzere din adamlarının verdiği vaazlar, bir anda Kahirelileri Hıristiyanlara karşı İslam'ı savunan mücahitlere dönüştürmeye başladı. El-Ezher öğrencileri çalışmayı bırakmış, hocalar ise dersleri ertelemişti. Birinci Reşid taarruzunda öldürülmüş İngiliz neferlerinin kesik başlarının ve esirlerin birkaç gün içinde Kahire'ye gelmesi, Müslümanların heyecanını artıran bir diğer unsurdu.[117] Ancak Mehmed Ali Paşa'nın asker bulmak konusunda herhangi bir sıkıntısı yoktu. Esas problem, halihazırda mevcut, ele avuca sığmaz sekbanları finanse etmek ve muhtemel bir saldırı için önlem olarak Kahire kalesini tahkim edebilecek işgücünü bulabilmekti. Dolayısıyla daha önce ellerine silah almamış Kahirelilerden canlarıyla değil de malları ve bedenleriyle cihat etmeleri, yani İslam'ı savunacak mücahitlerin aylıklarını ödemeleri ve tahkimat inşaatlarında çalışmaları isteniyordu.[118] Böylece, İstanbul'a yapılan İngiliz saldırısı esnasında Boğaz'a akın ederek Nizâm-ı Cedîd ekibinden nazırların ve Fransa elçisi Sebastiani'nin nezaretinde tahkimat inşa eden İstanbullular gibi Kahireliler de Kahire kadısının, Nakibü'l-eşraf'ın ve Konsolos Drovetti'nin gözetiminde, Bulak'ta mevcut eski Fransız istihkamlarını elden geçirmeye başladılar.[119] Nitekim Fransız konsolosun ve şehrin önde gelenlerinin cami kürsülerinden yaptıkları söz konusu propaganda, daha önceden Mehmed Ali Paşa ile çatışma halinde bulunan sekbanbaşıları da etkileyecek nitelikteydi. Mısır valisinden hakkını alamadığını düşündüğü için taraf değiştiren Yasin Bey[120] ve sekbanları dahi yeni bir para kaynağı bulmuş olan Mehmed Ali Paşa'nın hizmetine girmeye başlamış, Lazoğlu Ahmed Ağa ile Hasan Bey de kapılarındaki asker sayısını olabildiğince artırarak Reşid'e doğru harekete geçmişlerdi. Geçimlerini

sağlamak üzere Dimyat limanından Mısır'a peyderpey akın eden "Arnavud ve sair Rumili yekteleri" de Mehmed Ali Paşa'nın kethüdasının komutası altında toplanıyordu. "Mısırlıların desteğine güvenerek işgal kararı alan İngiliz hükümeti, fanatizmi hiç hesaba katmamıştı. Zira Türkler [yani Müslümanlar] onları bölen sebepler ne olursa olsun iş Hıristiyanlarla savaşa gelince bir araya gelirler." Neredeyse tüm gelişmeler İngiliz işgal gücünün aleyhineydi. Fransa konsolosunun tahminine göre, Mısır'ın işgali İngiltere'ye Buenos Aires'den çok daha büyük bir sıkıntıya mal olacaktı.[121]

Mehmed Ali Paşa Reşid'e gönderilecek takviye birliklerini hazırlayadursun, İngiliz işgal gücü elindeki tüm imkânlarla kasabayı bombardımana devam ediyordu. El-Hamed'deki İngiliz birliklerinden 11 Nisan'da gelen istihbarat, Osmanlı savunmasının Nil'in sol yakasına çekildiğine dair haberler içeriyordu. Osmanlı birlikleri bir taraftan sağ kanadı hafifletirken, boşalttıkları bölgeye tam da İngiliz hatlarını görecek şekilde yeni bir tahkimat inşa etmişlerdi. İngiliz komuta heyeti, bu bölgede üstünlüğü yeniden sağlamak için Binbaşı Vogelsang'ı yeni inşa edilmiş Osmanlı tahkimatının tam karşısına yığınak yaparak siper kazmakla görevlendirdi. Ancak siperleri kazarken yoğun ateş altında kalan binbaşı, altı askerini kurban verecekti. Bu bölge İngiliz işgal gücü açısından gerçekten de büyük bir öneme sahipti. Zira el-Hamed köyünün hinterlandından her türlü iaşe ve lojistik malzeme Nil sayesinde rahatlıkla aktarılabiliyordu. Aynı gün 78. Alay'ın ileri hatlarının Osmanlı süvarilerinin saldırısına uğraması, Reşid tarafındaki hareketliliğin sebebini ortaya koymaya yetti. Sadece birkaç Osmanlı süvarisinin İngiliz nöbetçiye saldırmasıyla başlayan operasyon, Ali Bey'in asker kaydırdığı İngiliz mevzilerinin sol kanadında çok sayıda Osmanlı neferinin kendisini göstermesiyle devam etti. Nöbetçiye yapılan saldırı sırasında, devam eden diplomatik temaslar sebebiyle ateş emri vermekte büyük tereddüt gösteren İngiliz çavuşlar, sıcak çatışmanın yeniden başlamaması için ellerinden geleni yapmışlardı. Ancak kasabadan yapılan hurucun esas hedefi henüz on yedi yaşında bile olmayan 78. Alay nöbetçisini öldürmek değil, fakat daha sonra yapılacak saldırılara zemin hazırlamak için İngiliz ha-

fif süvari birliğini yok etmekti. Huruca bizzat Ali Bey'in komuta ediyor olması, harekâta verilen önemi gösteriyordu. Doğruca Yüzbaşı Delancey komutasındaki İngiliz hafif süvari birliğine saldıran Ali Bey, 78. Alay'ın bazı bölüklerinin ileri hatlara hamle etmesiyle geri püskürtüldü. Reşid'e doğru çekilirken esir düşmekten son anda kurtulmuş olsa da emrindeki süvarilerin İngiliz mevzilerinin önünden geçtikleri esnada yoğun ateş yiyerek ağır kayıp vermelerine engel olamamıştır. Ancak Osmanlı süvarisi, verilen kayıplara rağmen ölü atlarını bile savaş meydanında bırakmamış ve Reşid'e bunların leşleriyle birlikte dönmüştü. Kuşatmanın sol kanadına yapılan süvari akını devam ederken İngiliz hafif piyade birliğinin sağ kanattaki mevzileri de Osmanlı piyadesinin ateşi altındaydı. İngiliz çavuşlar burada da diplomasiye bir şans tanımak için çaba sarf etmiş olsalar da ateşe ateşle karşılık vermeleri gerekti. Eşgüdümlü piyade ve süvari saldırısının başarısızlığı Osmanlı ordusu içindeki sınıflar arası rekabeti de tüm açıklığıyla gözler önüne sermişti: Reşid'e çekilen piyadeler ve süvariler başarısızlık yüzünden birbirlerini korkaklık ve beceriksizlikle suçluyorlardı.

Önceki gün yapılan Osmanlı saldırısı, İngiliz işgal gücüne el-Hamed'deki mevzilerinin güçlendirilmesi gerektiğini öğretmişti. 12 Nisan'da bölgeyi 6 funtluk bir top ve bir yüzbaşı komutasındaki yirmi üç askerle takviye eden General Stewart, el-Hamed'deki taburun komutanı Binbaşı Vogelsang'ın raporları doğrultusunda tahkimatın tamiri için ayrıca bir mühendis de göndermişti. Gün boyu Reşid'i döven İngiliz bataryaları, Albay Hallowell'in çabasıyla *Tigre*'dan bölgeye nakledilen 32 funtluk iki topla artık çok daha büyük bir ateş gücüne sahiplerdi. Reşid bombalanmaya devam ederken İngiliz işgal gücünün kuşatma sahasındaki durumu da yeniden düzenlendi. Yarbay MacLeod ileri hatlardan çıkan ve sağ kanatta yerleşen 78. Alay'ın karargâhına geri çekilirken, 35. Alay da kuşatmanın sol kanadına yerleşmişti. Bütün ileri hatların ve ileri karakolların Yarbay MacLeod'dan boşalan komutası Albay Oswald'a devredildi. Komuta değişimiyle beraber ileri hatlardaki İngiliz birliklerinin görevinde de bir değişikliğe gidilmişti. Söz konusu birlikler, Oswald'a verilen emirler çerçevesinde, artık yoğun

bombardıman altındaki Reşid'den yapılacak saldırılara karşı kuşatma gücünü savunmakla değil ama kasabadaki hareketliliği gözetlemek ve saldırı anında komuta merkezini uyararak, geri çekilmeye elverişli bir ortam hazırlamakla görevliydiler. Osmanlı savunmasının önceki gün yaptığına benzer bir şekilde her an surların ardından çıkarak etkili bir saldırı gerçekleştirebileceği İngiliz karargâhında konuşulmaya başlanmıştı. Ancak Memlûk yardımı ve Reşid'deki Osmanlı garnizonunun muhtemel saldırısı konusunda birbiriyle çelişen iki istihbarat, İngiliz komuta heyetinin kafasını karıştırıyordu. Bu sırada işgal gücünün emrindeki top sayısını artırmaya çalışan Albay Hallowell, İskenderiye limanında demirli gemilerden bölgeye naklettiği iki parça 12 funtluk topu kayıklara bindirerek Nil üzerinden şehri bombardıman etmeye başlamıştı. Albay Hallowell aslında Nil'i kontrol ederek kasabayı boğmaya çalışırken, diğer taraftan da işgal gücünün muhtemel kaçış rotalarından birisinin güvenliğini sağlıyordu. Zira Osmanlı savunmasının Reşid'in kuzeyinde yeni bir karakol kurduğuna dair istihbarat İngiliz karargâhına ulaşmıştı. Fakat Binbaşı MacDonald ve emrindeki bölüklerin, Nil kıyısını takiben Reşid'den Julien kalesine kadar yürüttükleri arama tarama faaliyeti sonuçsuzdu. Osmanlı savunması, işgal gücünün dikkatini kuzeye çekmek için elindeki tüm imkânları kullanıyordu.

Binbaşı MacDonald'a bağlı bölüklerin ayrılmasından hemen sonra, 13 Nisan'da Osmanlı savunmasının kasabanın güneyinde ve işgal gücünün sağ kanadının tam karşısında dört toptan müteşekkil yeni bir batarya kurmuş olması, Ali Bey'in sıcak çatışmalarla beraber yürüyen istihbarat savaşındaki başarısını ortaya koyuyordu. Reşid'in Nil Nehri ile bağlantısını sağlayan bölgedeki tüm İngiliz mevzilerini ateş sahası içine alan Osmanlı bataryasını tecrit etmek için Albay Oswald derhal 6 funtluk toplardan birisinin buraya naklini emretti. Fakat İngiliz bataryalarının açtığı yoğun ateşin devamlılığı şüphesiz cepheye mühimmat akışının sağlanmasıyla yakından ilgiliydi. Bu sırada iki havan, iki adet 12 funtluk, iki adet 32 funtluk ve birkaç tane küçük kalibreli top Reşid'i dövmekte ve harcanan onca gülle ve havan mermisine rağmen bir sonuç elde edilememekteydi. Nitekim geniş bir alana yayılan Re-

şid kasabasının batısı yüksek binalarla çevriliydi. Adeta doğal bir sur oluşturan söz konusu harap binalar şehrin en yoğun nüfuslu ve Nil'e doğru meyilli doğu bölümünü İngiliz bombardımanından koruyordu. İngiliz toplarının yatay atışları, ateşlendikleri bölge ile kasabanın yoğun nüfuslu bölümü arasındaki yükseklik farkı ve yüksek binalar dolayısıyla Reşid'in artık tamamen ıssızlaşmış olan bölümünü hedef alıyordu. Dolayısıyla işgal gücü şehri her gün ortalama yirmi beş kez boşuna bombalıyordu. Bunun yanı sıra, Reşid ve Nil arasındaki bağlantının kesilerek kasabadaki garnizonun nehir vasıtasıyla Yukarı Mısır'dan takviye silah, mühimmat ve iaşe alması da bir türlü engellenemiyordu. Bu bağlamda General Stewart, bir kez daha Reşid'i diplomasi yoluyla düşürmeyi denedi. Ali Bey'e Memlûklerin Mehmed Ali Paşa karşısındaki zaferinin ve kısa bir süre sonra bölgeye intikal edeceklerinin altını çizen yeni bir mektup yazan İngiliz general, Osmanlı savunmasını psikolojik olarak yıpratmayı amaçlıyordu. Arnavutların düşmanı İngiliz işgal gücünün müttefiki olarak gösterilen Memlûklerin şehre girmesiyle müzakerelerin son bulacağını belirten General Stewart, Ali Bey'e kasabayı bir an evvel teslim etmesini tavsiye ediyordu. Ancak bu mektubu Reşid'e götüren tercüman daha kasabaya girmeden, surlardan açılan ateşle öldürüldü. Her ne kadar Ali Bey bu durumdan habersiz olduğunu ve yapılanı onaylamadığını bildirse de İngiliz bombardımanının yeniden başlamasına engel olamadı.[122]

14 Nisan'da değişen herhangi bir durum gözlenmiyordu. İngiliz topçusu Reşid'i dövmeye devam ederken, Memlûklerin her an bölgeye gelerek Reşid'e girecekleri söylentisi Bedevi Arapların kurdukları ordu pazarında ağızdan ağıza dolaşmaya devam ediyordu. Diğer taraftan Osmanlı savunmasının Reşid'in güney ucunda ve Nil'in kasaba tarafındaki kıyısında yeni bir üs oluşturduğu gözlemleniyordu. Bu yeni üssün yanı sıra Ali Bey, nehrin el-Hamed'e yakın kıyısında İngiliz ileri hatlarını rahatsız eden top bataryaları kurmaya başlamıştı. Dolayısıyla Nil Nehri'nin Reşid'in güneyinde kalan ve Edko Gölü ile el-Hamed'in kuzeyinden geçen kıvrımı her iki yakadan da Osmanlı savunmasının hâkimiyetine alınmıştı. Ali Bey, buradan Edko Gölü'ne doğru yapacağı bir hamle ile el-Hamed'de-

ki İngiliz garnizonu ve Reşid'deki işgal gücü arasında mevcut tüm bağlantıyı kesebilecekti. Durumu fark eden İngiliz komuta heyeti küçük bir grupla Nil'in karşı yakasına geçerek Ceddiye (Geddié) bölgesindeki Osmanlı mevzilerini yok etme kararı vermişti. Fakat yeterli sayıda kayığı bulunmayan Kaptan Hallowell, Ebumandur'da bulunan tamire muhtaç kayıkları kullanabilmek için onarıma başlamıştı. Muharebe alanını ilk defa 15 Nisan'da ziyaret eden General Fraser ve Amiral Thomas Louis'e verilen brifingde kuşatmanın bu haliyle sonuç almaktan uzak olduğu ve Nil'in her iki kıyısına da hâkim olunmadan Reşid'in düşmeyeceği, fakat eldeki imkânların şehrin ikmal yollarını kesmeye yeterli olmadığı anlatılmaya çalışıldı. General Stewart, yaptığı sunumun sonunda denizci ve piyade takviyesi talep ediyordu. Buna mukabil General Fraser, İskenderiye'deki tüm İngiliz muharip gücünün zaten Reşid önlerine sevk edildiğini belirttikten sonra bombardımana devam edilmesini istedi. Ancak General Stewart'ın elindeki imkânlar bombardıman konusunda da sınırlıydı. Zira sevkıyat konusunda olağanüstü çaba sarf edilmesine rağmen mühimmatın cepheye ulaştırılmasından daha büyük bir hızla tüketilmesinin yapılan baraj atışlarını kesintiye uğrattığını söylüyordu. Oldukça tedirgin bir portre çizen Stewart, kasabaya yapılacak her türden piyade harekâtının başarısızlıkla sonuçlanacağını dile getirmekten artık çekinmiyordu. General Fraser ve Amiral Thomas Louis'in, Stewart'ın o âna kadarki çabasını takdir etmeden bölgeden ayrılması İngiliz komuta heyeti arasındaki bölünmenin ilk işaretiydi. İngiliz general ve amiral cephe hattından ayrılırken denizciler Nil'in karşı kıyısına yapılacak sefere lüzumlu kayıkları tamire devam ediyor ve topçular da kasabayı dövmeyi sürdürüyordu. Hazırlıklar sürerken Osmanlı tarafından yükselen sevinç çığlıkları ve havaya açılan ateş, komutanı ile fikir ayrılığına düşmüş olan General Stewart'ın endişesini daha da artıran ciddi bir gelişmeydi. Ali Bey'in yaptığı hazırlıklar ve Kahire nezdindeki girişimleri nihayet netice vermiş, Mehmed Ali Paşa'nın gönderdiği takviyenin kısa bir süre sonra bölgeye ulaşacağı haberi gelmişti. Bir başka ifadeyle Reşid'i kuşatan İngiliz işgal gücü, tüm lojistik ihtiyaçlarını karşıladığı el-Hamed'deki üssü ile bağlantısını

kaybetmek ve güneyden başlayacak bir kapan manevrasının hedefi olmak üzereydi. Ali Bey, kendisini kuşatan İngiliz işgal gücünün etrafındaki çemberi General Stewart'ın haberi olmadan her geçen dakika daha da daraltıyordu.

Ali Bey, İngiliz işgal gücünü kuşatmaya hazırlanırken Albay Hallowell ve denizcileri de kayıkların tamirini 15 Nisan gecesi bitirmişti. Bunların her biri 30 adamı yaklaşık 275 metre genişliğindeki Nil'in karşı kıyısına taşıyabilecek kapasitedeydi. İşgal gücünde yer alan neredeyse tüm hafif piyade bölüklerinin katılacağı harekâta, 78. Alay'dan Binbaşı MacDonald komuta ediyordu. İngiliz mevzilerini rahatsız eden Osmanlı bataryası nehrin karşı kıyısına geçildikten sonra yaklaşık 800 metre ilerideydi. Dört kayıktan oluşan İngiliz saldırı gücünün nehri geçen ilk bölümünde Binbaşı MacDonald'ın emri altındaki yaklaşık iki bölük hafif piyade neferi ve *Tigre*'dan Deniz Teğmen Robertson komutasındaki 40 denizci bulunuyordu. Çıkış noktasının güvenliği sağlandıktan sonra Binbaşı MacDonald Ceddiye'de bulunan Osmanlı bataryasına doğru harekete geçti. Ancak hedefinde hiç Osmanlı askeri yoktu. Gün aydınlandıktan sonra toplarla beraber geri dönmek için son hazırlıkları yaparken, olduğu yerde kalması yönünde yeni bir emir aldı. Ancak binbaşının konumu, nehir ve hemen ileride bulunan küçük bir mezra arasındaki sık çalı ve ağaçlarla kaplıydı. Dolayısıyla MacDonald ya ilerleyip mezrayı işgal etmeli ya da Osmanlı savunmasının hareketlerini gözlemleyebileceği açık alana çıkmalıydı. Nitekim Nil'in İngiliz işgali altındaki yakasında bulunanlar bu sırada Reşid'den Binbaşı MacDonald'ın mevziine doğru başlayan hareketliliği görebiliyordu. Fakat düz ve daha alçak konumu sebebiyle Binbaşı hiçbir şeyin farkında değildi. Osmanlı neferleri Macdonald'ın geri çekilme istikametini kapatmak için ağaçlık alandan geçerek nehir kıyısına doğru ilerlemeye çalışıyorlardı. Buna mukabil karşı kıyıdaki İngiliz bataryalarının ateşe başlaması, Osmanlı birliklerinin ilerleyişini durdurmaya yetti. MacDonald, Osmanlı piyadesinin nereden yaklaştığını açılan ateşe rağmen hâlâ fark edemezken durumun vehametinin farkına varan General Stewart, binbaşıya tertipli ricat emri vermişti. Çekilmenin saldırı gücünün dağılışına işaret ettiğini

düşünen Osmanlı neferleri ise tüm güçleriyle yüklenmeye başladılar. Bombardımanın şiddetini artıran İngiliz topçusunun perdesi altında geri çekilen İngiliz birlikleri, sadece iki yaralıyla geldikleri kıyıya dönmeyi başarmışlardı. Ancak üzerlerindeki psikolojik etki çok büyüktü. El-Hamed'deki İngiliz mevzilerinde görev yapan iki nefer aynı gün firar ettiler. General Stewart'ın nehrin karşı kıyısında ele geçirilen on iki deveyi ve silahları sattıktan sonra elde edilen geliri saldırıya katılan askerlere dağıtması boşunaydı.

Osmanlı savunması artık eskisine nazaran çok daha cüretkârdı. Arnavut neferler İngiliz hatlarının solundaki kum tepeleri üzerinde kendilerini gösteriyor, kimi zaman da Osmanlı süvarisi Reşid ile İngiliz mevzileri arasındaki düzlüğe yayılıyordu. İngiliz işgal gücünün bütün bunlara karşı yapabildiği tek şey, Osmanlı savunmasını şehrin dışında düz alana çekmeye çalışarak topa tutmaktan ibaretti. Yapılan harekâta rağmen cephe hattının güneyinde yaşanan gelişmelerden halen endişe duyan General Stewart 17 Nisan'da Albay Oswald'ın el-Hamed'deki üssü teftiş ederek rapor vermesini istedi. Üs komutanı Binbaşı Vogelsang, sol kanadına kendini güvence altına almak için siper kazdığını ve toplarını emniyete aldığını belirttikten sonra mevzii ve bataryalarını Albay Oswald'a gösterdi. Ancak Oswald, Edko Gölü'nü Nil'e bağlayan kanal havzası boyunca ilerlediğinde bölgedeki tüm mevzilerin alçak noktalara kurulduğunu fark etmişti. Mevzilerden sonra üs merkezinde Binbaşı Mohr komutasındaki bataryanın da açıkta olduğunu gören Oswald, bunca zamandır el-Hamed'in tahkimi için çok az şey yapıldığını anladı. Fakat üssün tahkim edilememesi Vogelsang'ın ya da Mohr'un hatası değildi. Zira bölgedeki çok sayıda kanyon savunma mevzilerinin emniyete alınmasına engel oluyordu. Buna mukabil neredeyse tamamen açıkta bulunan üssün sağ tarafındaki derin yarıklar, gece yapılacak muhtemel bir süvari akınını imkânsız hale getiriyordu. Gün ışığı altında ise el-Hamed, Osmanlı birliklerini uzaktan görebilecek, dolayısıyla da hamle etmek yahut geri çekilmek için kendisine zaman kazandıracak bir konuma sahipti. Oswald'ın raporuna göre üs, Bedevi Arapların başıbozuk saldırılarına karşı güçlü fakat piyade ve süvarinin gerçekleştireceği tertipli

harekâta karşı tamamen savunulamaz durumdaydı. "Medeni savaş ilkelerinden haberdar olmayan başıbozuk" Osmanlı birliklerinin böylesine karmaşık bir harekâtı gerçekleştirme ihtimali göz önünde bulundurulduğunda İngiliz işgal gücü için endişelenecek fazla bir şey yoktu. Ancak Osmanlı başıbozuklarıyla ilk defa karşı karşıya gelen İngiliz centilmenler bu sefer yanılıyordu.

El-Hamed'deki üssün teftişinden bir gün sonra, 18 Nisan'da, herhangi bir olağanüstü durumdan bahsedilemezdi. Fakat Reşid'den ateşlenen tüfek salvoları ve yükselen sevinç çığlıkları her geçen gün daha da artıyordu. Kasabanın bir şekilde takviye edildiği artık neredeyse kesinleşmiş gibiydi. Ertesi gün İngiliz karargâhı, Osmanlı birliklerinin Nil'in sol yakasına geçerek Dibeh ve Atfina arasındaki bölgeyi işgal ettiğine dair haberlerle sarsıldı. Osmanlı birliklerinin bu hamlesi sadece iki anlama geliyor olabilirdi: Ali Bey ya İngiliz işgal gücünün güneydeki ikmal hattını kesmeye çalışıyor ya da daha cüretkâr bir harekâta girişip el-Hamed üzerinden yapacağı bir hamleyle eşzamanlı Reşid'den huruç ederek kendisini kuşatan İngiliz birliklerini kuşatmaya çalışıyordu. Haberi alan General Stewart, Osmanlı birliklerinin kasabanın dışındaki açık alanda kendilerini gösterebilecek kadar çok sayıda olmaları durumunda etrafındaki çemberin kapandığını ve kendisi için her şeyin bittiğini düşünüyordu. Reşid harekâtının başarı şansı kalmadığına kanaat getiren Stewart, tertipli geri çekilme hazırlıklarının başlamasını emretti. Komutanı General Fraser'a aynı gün yazdığı raporda ise ileri hatlara top ve mühimmat sevkıyatının artık durdurulmasını ve geri çekilirken kullanılacak ulaşım araçlarının hazırlanmasını talep etti. Aynı zamanda el-Hamed üssünün takviye edilmesi ve eğer mümkünse Dibeh'in Osmanlı birliklerinden kayıp verilmeden arındırılması da General Stewart'ın verdiği emirler arasındaydı.

Ali Bey, İngiliz generalin tahminlerini doğrularcasına, elindeki tüm güçle İngiliz mevzilerini vurmaya başlamıştı. Reşid'den huruç eden seksen kadar Osmanlı süvarisi kasaba önündeki İngiliz mevzilerini tehdit ederken, az sayıdaki İngiliz hafif süvarisi topçu desteğiyle direnmeye çalışıyordu. Reşid önündeki ovada süvari muharebesi devam ederken İngiliz hatlarının sağ kanadı, tam kar-

şısındaki koruluktan çıkan iki yüz civarında Osmanlı piyadesinin ateşi altında kalmıştı. Sağ kanattaki İngiliz mevzilerinin Osmanlı piyadesinin yavaş ama isabetli tüfek atışına dayanamaması, piyade savaşının solunda kalan İngiliz süvarilerini de tehdit etmeye başlamıştı. Nitekim Osmanlı süvarileri, piyadelerinin üstünlük kurduğu bölgeye doğru İngilizleri itmeye başlamıştı. Ancak Süvari Yüzbaşı Delancey, iki farklı sınıftan düşmanın arasından başarılı bir hamleyle sıyrıldı. Söz konusu başarıda, İngiliz süvarisiyle yakın mesafede çarpışırken bile Osmanlı süvarisinin aşka gelerek atını sık sık dörtnala kaldırmasının ve kılıcını amaçsız bir şekilde sallamasının büyük etkisi vardı. Yoğun fakat kısa süren çatışmanın ardından yorulan Osmanlı süvarisi geri çekilirken, Albay Oswald ricattan faydalanmak için 35. Alay'ın tümüyle ileri çıkmasını ve bu sırada Yüzbaşı Riddel komutasındaki bölüğün sağa çark ederek 35. Alay'ı Osmanlı piyadesinden korumasını emretti. Boşta kalan İngiliz süvariler de saldırı pozisyonundaydılar ve her ne kadar İngiliz taylarına göre oldukça güçsüz kalan Sicilya atlarına biniyor olsalar da Osmanlı birliklerini Reşid'deki savunma mevzilerinin menziline girene kadar takip etmeyi sürdürdüler. Bu sırada cephe hattındaki komutayı bizzat devralan General Stewart, 35. Alay'ın sağ kanatta toplanarak Reşid'e daha da yaklaşmasını emretti. Böylece saldırıya katılan İngiliz süvarisiyle beraber tüm birlikler Reşid'in hemen girişinde toplanmıştı. Ancak 35. Alay'ın açıkta kalan sağ kanadı, Osmanlı piyadesinin kasabadaki binalardan açtığı etkili ve yıpratıcı tüfek atışına maruz kalıyordu. Nehir kıyısına doğru keşfe çıkan General Stewart, ağır kayıp veren açıktaki birliklerinden haberdar değildi ve geri döndüğünde subayları tarafından yapılan geri çekilme önerisini kabul etmek zorunda kaldı. İngiliz işgal gücü geri çekilirken Osmanlı piyadesi de zafer naraları atarak yeniden şehrin dışına çıkmaya başlamıştı. Her bir İngiliz askeri artık Osmanlı birliklerinin saldırıya geçtiğini biliyordu ve aralarında Memlûklerden gelecek yardıma bel bağlayan hiç kimse kalmamıştı.

Bu noktada Reşid seferine son verilmemesi, topların ve diğer ağırlıkların Edko Gölü üzerinden İskenderiye'ye doğru yola çıkartılmaması ve birliklerin geri çekilmeye başlamamasının bedeli

oldukça ağır bir şekilde ödenecekti. Nitekim General Stewart 20 Nisan gecesi geri çekilme emri vermek yerine, yanına 35. Alay'dan ve De Roll Alayı'ndan hafif piyadelerin katılacağı Yüzbaşı Tarleton'ın el-Hamed'deki Binbaşı Vogelsang'a takviye olarak gönderilmesini istedi. Amaç, el-Hamed yakınlarındaki köyün Osmanlı birliklerinden temizlenmesiydi. Ancak köydeki Osmanlıların İngiliz birlikleri karşısında sayıca büyük bir üstünlüğe sahip olması, bu harekâtın başlamadan bitmesi anlamına geliyordu. Üstelik Yüzbaşı Tarleton'a emrindeki kuvveti ikiye bölüp farklı güzergâhları kullanarak bölgeye intikal etmesi emredilmişti. Bu kararın ardından bir kez daha ve bu sefer de el-Hamed'de sahne alan yaklaşık iki yüz Osmanlı süvarisi, rahatlıkla avlanabilecek mangalara bölünmüş İngiliz birliklerine çok ağır kayıp verdirdi. Sadece el-Hamed önündeki mevzilerde 60 İngiliz kılıçtan geçirildi. Dönemin hâkim taktik anlayışına göre, süvari akınına karşı kare tertibi alan talimli piyadenin sürekli tüfek ateşi, hatları korumaya yetecek ve üstünlüğü yeniden İngilizlere verecekti.[123] Ancak Yüzbaşı Reinach, ileri hatlara doğru ilerlerken kestirme fakat daha alçak bir yoldan intikal etmeyi tercih etmişti. Dolayısıyla üzerine gelen Osmanlı süvarisinin sayısı ile yaklaşma istikametini zamanında görememiş ve bölüğünün yarısını kaybetmişti.

Söz konusu saldırı haberi Reşid'e ulaşır ulaşmaz General Stewart el-Hamed üssünün bir kez daha takviye edilmesini emretti. Yüzbaşı Delancey ve hafif süvari bölüğünün yarısı, bir adet 6 funtluk top ve beş bölük piyade, Yarbay MacLeod komutasında derhal oraya gönderildi. Üsteki dengeyi yeniden işgalcilerin lehine çevirmesi beklenen bu büyük takviye, Reşid'deki durumu kritik bir hale getirmişti. Zira İngiliz komuta heyeti ister istemez kuşatma hattını kısaltarak elindeki birlikleri yekpare halde tutmak zorundaydı. Fakat İngiliz mevzilerini tek bir askerin yer değiştirdiğini bilecek kadar yakından takip eden Ali Bey, bu fırsatı değerlendirmemeyi tercih etti. Nitekim Ali Bey'in esas hedefi, Nil üzerinden gelecek Hasan Bey komutasındaki takviye birliklerle doğrudan el-Hamed'i alarak İngiliz kuşatmasında kapatılamayacak kadar büyük bir delik açmaktı. Yani, Reşid'e daha fazla Osmanlı neferi sokarak İn-

gilizler için muhtemel hedef sayısını artırmak yerine çemberin dışında farklı bir cephe açmayı ve el-Hamed'e düzenlenecek saldırıyı kasabadan yapılacak huruç harekâtıyla eşzamanlı gerçekleştirip İngiliz hatlarını yarmayı planlıyordu. Aynı gün el-Hamed'e ulaşan Yarbay MacLeod, çatışmayı kazanıp üssü tamamen güvene aldığına dair raporunu Reşid'deki karargâha iletti. Zira Osmanlı güçleri hâkim oldukları Nil'e sırtlarını dayayarak Dibeh'e doğru çekilmeye başlamışlardı. Fakat el-Hamed'in kuşatma açısından öneminin farkında olan General Stewart, yarbayın verdiği rapordan tatmin olmamıştı ve durumu şahsen görmek için el-Hamed'e doğru yola çıktı. General Stewart'ın Reşid önlerinden ayrılmasıyla beraber bir grup Osmanlı süvarisinin de el-Hamed'e doğru yola çıkması ve daha sonra İngiliz üssüyle Reşid'deki karargâh arasında mevcut bağlantıyı kesmesi, Osmanlı komuta heyetinin dikkatini yansıtıyordu. Komutayı devralmış olan Albay Oswald, Osmanlı birliklerinin eşzamanlı bir harekât yapmasından endişeliydi. Ancak General Stewart'ın 20 Nisan gecesi saat bir sularında dönüşü karargâhı rahatlattı. Onun kararı, Yarbay MacLeod'la iletişim halinde kalmak ve durumun ciddiyetini sürdürmesi halinde 22 Nisan sabahı el-Hamed'deki birlikleri çekerek Reşid kuşatmasını kaldırmaktı. Plana göre el-Hamed'deki birlikler, duruma bağlı olarak Reşid'e veya doğrudan Edko Gölü'ne doğru çekileceklerdi. Çekilmenin göle doğru gerçekleşmesi durumunda general ordugâhını dağıtıp Edko kıyısında Yarbay MacLeod'la buluşacaktı. Albay Hallowell'in durumdan haberdar edilmesinden sonra geri çekilme için gerekli hazırlıklara başlandı. Stewart, bu kararı verdiği ve gerekli emri yazdığı esnada Reşid ile el-Hamed arasındaki tüm irtibatın Osmanlı süvarisi tarafından kesildiğinin ve İngiliz üssündeki askerlerin ağır bir saldırı altında canlarını kurtarmaya çalıştıklarının farkında değildi: Trajik bir biçimde geç kalmıştı.

Generalin elindeki nakliye imkânları da oldukça sınırlıydı. İntikalde kullanılacak araç ve hayvanlar sadece beş adet hafif top ile bir adet 12 funtluk topu ve bir adet havanı taşımaya imkân veriyordu. Bu esnada el-Hamed'de sıkışıp kalmış olan birlikleri sebebiyle endişelendiğinden, bu bölgedeki İngiliz mevzilerinin Ebu-

mandur'daki bir kuleden sürekli gözetlenmesini emretmişti. Muhtemelen el-Hamed'e büyük bir saldırı beklentisi içindeki Stewart, bununla da yetinmeyerek Hallowell'den gün batarken bölgede bizzat keşif yapmasını istemişti. Oldukça sakin bir gecenin ardından el-Hamed üzerindeki sis kalktığında Hallowell, Nil'in yaklaşık üç kilometre aşağısında bulunan yetmiş civarında kayığı ve iki topçekeri fark etti: Kahire'den açık sancaklarıyla ve davul zurna tantanayla ayrılan Arnavutlar, olabildiğince sessiz ve gecenin karanlığında kendilerini kaybettirerek bölgeye intikal etmişlerdi. El-Hamed'deki Yarbay MacLeod'un raporu gelene kadar önlem alınmasını emreden General Stewart, daha emri uygulamaya konmadan sabah saat 07:00'da adı geçenden gelen mesajla sarsıldı. Osmanlı gücünün bir kerede ve çok büyük çaplı takviye alması karşısındaki şaşkınlığını ifade eden yarbay, derhal Reşid'deki karargâha doğru çekilmeye başladığını bildiriyordu. Stewart ise mühimmat yüklü develerle bir gece önce İskenderiye'ye doğru yola çıkan 35. Alay'ın koca bir bölüğü için mi yoksa el-Hamed'de sıkışan askerleri için mi endişelenmesi gerektiği konusunda ciddi bir çelişki yaşıyor olmalıydı. Albay Oswald Reşid'deki cephe hattından karargâha intikal ettiği sırada el-Hamed'den silah sesleri ve dumanlar yükseliyordu. Oswald'ın da çekilme kararına tereddütsüz iştirakinden sonra karargâhtaki çok sayıda erin İskenderiye'ye nasıl taşınacağı konusu tartışılmaya başlandı. Katırlarla ve az sayıdaki Osmanlı esirlerinin çektiği hafif topların arabalarında taşınmalarına karar verilen İngiliz yaralılar, nakliye araçları konusunda yaşanan sıkıntının bir kat daha artmasına sebep olmuşlardı. Bu bağlamda eratın günlük ihtiyaçlarının karşılanmasından sorumlu ordu komiserliği tarafından cepheye gönderilmiş malzemelerden sadece intikal esnasında gerek duyulacaklar ayrılarak geri kalanlar çevredeki sivillere bırakıldı veya yok edildi. Patlamaya hazır haldeki mühimmatın bir arabaya yüklenmesinin ardından bataryalarda bulunan topların önemli bir kısmı da gömüldü ya da çivilendi. Yaklaşık bir saat süren hazırlıkların tamamlanmasından sonra, el-Hamed'deki İngiliz mevzilerine hâkim kuleden ulaşan bilgilere göre Osmanlılar püskürtülmüştü. İngiliz komuta

heyetinin moralini yükselten bu raporla beraber General Stewart, Binbaşı MacDonald'a 78. Alay'daki muharip birliklerin komutasını vererek bu bölükleri el-Hamed'e kaydırmayı düşünmeye başlamıştı. Ancak oradaki birliklerin asker sayısını göz önüne alan general, bu düşüncesinden kısa bir süre sonra vazgeçti. Reşid'deki İngiliz gücünü daha da zayıflatacak olan bu planın uygulanmaması, yenilginin ağırlığını biraz olsun hafifletecek önemli bir karardı.

Reşid'e bakan kum tepelerinin ardındaki ovaya ilk ulaşanlar, ağır yüklerin intikalinden sorumlu İngiliz erler ve onların emniyetini sağlayan 78. Alay'ın sağ kanat bölükleriydi. Bunların arkasından 78. Alay'ın sol kanadı da ovaya inmeye başlamış ve arkalarında bıraktıkları boşluğu De Roll Alayı doldurmuştu. İleri hatlarda bulunan 35. Alay ise hedef küçültmek ve sağ kanatlarını güçlendirmek için eğik tertiple (*oblique order*) mevzilerini boşaltırken, Reşid'in hemen dışındaki mevzilerde bulunan İngiliz erat ovadaki hafif süvarilerle eşgüdümlü olarak sol kanada doğru çekilmeye başlamışlardı. Söz konusu birlikler Ebumandur'da toplanarak sol taraflarında kalan ovadaki yoldaşlarının emniyetini sağlayacaklardı. Ordunun en zayıf anlarından birisi olan geri çekilişin güvenliğini sağlamak için General Stewart'ın yaptığı planı Albay Oswald'ın uygulamaya çalıştığı sırada Ali Bey de İngiliz işgal gücünün her hareketini yakından gözlemliyor ve coğrafyaya hâkimiyeti sebebiyle düşmanın amaçlarını kolaylıkla tahmin ediyordu. Nitekim İngilizlerin çekilmeye başlamasıyla boşalan mevziler neredeyse anında Osmanlı neferleri tarafından ele geçiriliyordu. Bir alayın boşalttığı bölgeyi arkadan gelen alayın işgal etmesini esas alan kademeli bir çekiliş planı yapmış olan General Stewart, Osmanlı birliklerinin saldırısıyla büyük bir şaşkınlık yaşamış olmalıdır. Zira Osmanlı piyadesi sol kanada taarruz ederken Osmanlı süvarileri de ovadaki İngiliz ağırlıklarına saldırıyordu. Şaşkınlığın sebebi ise, İngiliz centilmenin tahminlerinin aksine, Osmanlı başıbozuklarının farklı sınıftan birlikleri eşgüdümlü kullanması ve daha da önemlisi bunların İngilizlerin en zayıf noktalarına sevk edilmesiydi. Saldırı sonucunda patlamaya hazır vaziyetteki mühimmatların havaya uçması, ganimet için ağırlıklara üşüşen Os-

manlı kuvvetlerinin büyük kayıp vermesine yol açtı. İngiliz birlikleri ovada toplanırken, Binbaşı O'Keefe komutasındaki hafif piyadeler onların emniyetini sağlamak için Ebumandur tepelerinde tertiplenmeye çalışıyorlardı. Verilen kayıpların ardından Yüzbaşı Riddle'ın komutasına geçen 35. Alay, Albay Oswald'ın emriyle, ateş kesmeden çift kat süratle (*double quick*/dakikada yaklaşık 165 metre)[124] ovaya inerek yeni bir emniyet şeridi oluşturdu. 35. Alay hamlesini yaptığı esnada, tepelerde mevzilenmiş İngiliz hafif piyadesinin koruması altındaydı. Osmanlı neferleri ise sürekli birbirlerinin moralini yükseltmeye çalışırken büyük bir "ses kirliliği" içinde fakat aşkla saldırmaya çalışıyordu. 35. Alay'ın kesintisiz yaylım ateşi sebebiyle uyumları bozulan Osmanlı neferleri dağılma eğilimine girmiş olsalar da attıkları nidalarla yeniden ve yeniden cesaret kazanarak işgal gücüne saldırmaya devam ediyorlardı. Bu durumun tek istisnası, cesaretleri hiç eksilmeyen Osmanlı başıbozuklarının başındaki bölükbaşılar veya binbaşılar ile zilzurna sarhoş halde savaşmayı tercih eden kimi neferlerdi. Kum tepelerinin ele geçirilmesiyle avantajlı bir konuma geçen Osmanlı birlikleri, İngiliz ordusunun ovada toplanmış olan en güçlü kısmı ile en sevdikleri saldırı taktiğini kullanarak çatışmaya başlamışlardı. Her bir başıbozuk bölüğündeki alemdarlar, sancaklarıyla düşman hatlarına doğru atılıyor ve onları gören neferler de aşka gelerek sancağın dikildiği noktaya ateş altında "büyük bir beceri ve cesaretle" taarruz ediyorlardı. İngiliz birlikleri bu sırada yeni bir kare oluşturmuşlardı. Hasta ve yaralı askerlerle top ve ağırlıkları taşıyan develeri sadece iki saftan oluşan dörtgenin ortasına alan İngiliz birlikleri, Osmanlı birliklerinin ovaya inmesine kesintisiz tüfek ateşiyle engel olmaktaydılar. Osmanlı süvarilerinin mütemadiyen gerçekleştirdikleri akınlar ise İngiliz topçuları tarafından püskürtülüyordu. Bu şekilde ağır ağır Edko Gölü'ne doğru ilerlemeye çalışan General Stewart halen el-Hamed'deki birlikleriyle buluşmayı ümit ediyordu. Ancak toplanma noktası olarak belirlenen göle yaklaşıldığı sırada el-Hamed tarafından gelen büyük bir süvari grubunun Osmanlı birliklerine katılması, ümitlerin büyük ölçüde son bulması anlamına geliyordu. Ali Bey çemberi kapatmıştı.

20 Nisan'ı 21 Nisan'a bağlayan gece son kez bağlantı kurulan el-Hamed, Yüzbaşı MacAlister komutasındaki yaklaşık yüz kişilik bir takviye almıştı. Takviye ile yaklaşık aynı zamanda alınan istihbarat, Osmanlıların Nil üzerinden bölgeye asker sevk ettiklerini haber veriyordu. Fakat Yarbay MacLeod söz konusu istihbaratı, tıpkı Memlûklerin yardıma geleceğine dair haberler gibi asılsız olduğunu düşünerek tamamen göz ardı etti. Gün aydınlandığında yetmiş civarında büyük kayık ve bunları yedeğe alarak emniyetlerini sağlayan beşer toplu iki topçekerin Nil üzerinde görünmesiyle Yarbay MacLeod, sol kanattaki Binbaşı Vogelsang'ın komutası altında bulunan askerlerin yaklaşık bir kilometre uzaklıktaki merkezde bulunan mevzilere (buranın komutanı Binbaşı Mohr'du) çekilmesini emretti. Aynı zamanda sağ kanattaki Yüzbaşı Tarleton'un birliklerinin de en yüksek alanı işgal eden merkez mevzilerin altına çekilmesini istemişti. Ancak Binbaşı Vogelsang ve Binbaşı Mohr birbirlerinden o kadar uzak mesafede bulunuyorlardı ki, Hasan Bey'in komutasında bulunan Osmanlı piyadesi MacLeod'un emrinin uygulanmasına fırsat kalmadan İngiliz sol kanadı ile merkez mevzilerinin arasına girerek tüm irtibatı kesti. Sonuç İngiliz kuvvetinin tam bir hezimete uğraması oldu. Ancak bu sırada Yüzbaşı Tarleton'un sağ kanat birliklerinin bölgeye intikal etmesiyle, mevziini kaybetmiş bulunan Binbaşı Mohr bir süre daha direnebildi. Tam da durumun yeniden toparlandığını düşündüğü esnada Yarbay MacLeod'un merkez mevzilerin arkasından çıkagelen yaklaşık beş yüz kişilik Osmanlı süvarisiyle karşılaşması, başıbozuk saldırısındaki eşgüdümü ortaya koyuyordu. Osmanlı saldırı kuvveti, hâkim tepedeki merkez mevzilerini (burada toplam 247 asker vardı) Yarbay MacLeod da dahil iki yüzü aşkın İngiliz'i öldürerek ele geçirdikten hemen sonra tüm gücüyle Binbaşı Vogelsang'ın komutasındaki İngiliz sol kanadına yüklenmeye başladı. Saldırının başlaması üzerine kurdurduğu kare tertibinden yaylım ateşi açtırarak ümitsizce direnmeye çalışan Binbaşı Vogelsang'ın belirli bir süre sonra mühimmatının tükenmesiyle muharebenin sonu geldi. Savaşın katliama dönüşmemesi için Alman asıllı binbaşının elindeki beyaz mendille Osmanlı hatlarına doğru koşmak-

tan başka bir çaresi kalmamıştı. Esir İngilizlerin şanslı olan büyük kısmı kayıklarla, geri kalanlar ise yaklaşık dört buçuk gün süren bir yürüyüşle Kahire'ye getirildi. Yürümeye devam edemeyecek durumda olanların eşeklerle nakledilmesi, Osmanlıların esirlere iyi davranarak yaralı olanlara tıbbi müdahalede bulunmaları ve Kahire'ye ulaştıktan sonra yeterli miktarda ekmek ve su tayinatı ile subaylara on beşer, çavuşlara onar, onbaşılara sekizer ve erlere beşer para yevmiye verilmeye başlanması el-Hamed'de sıkışmış İngilizlerin başına gelen belki de en iyi şeydi.[125] Mehmed Ali Paşa'nın o andaki düşmanı olan İngiltere'ye dair bambaşka planları vardı.

El-Hamed'i alarak hasımlarını tamamen kuşatan Osmanlı birlikleri, Reşid önündeki İngilizleri kendi savaş usullerine en uygun coğrafyada, gizlenmeye ve taarruza müsait, engebeli ve hafif meyilli arazide yakalamışlardı. İngilizlere saldırmak için önlerine çıkan her yükseltiyi kullanan Osmanlı neferlerine karşı İngiliz erleri yanaşık nizamı muhafazaya çalışıyorlardı. Osmanlı süvarisinin taarruzu ise ön saftaki İngiliz erlerinin yaylım ateşi ve havaya dikilen süngüleri ile son buluyordu. Göğüs göğüse yapılan muharebeyle Edko Gölü'ne ulaşan İngilizler bu sefer de kendilerini, buharlaşma sebebiyle göl kıyısında oluşmuş uzun, geniş ve üstelik zemini sert arazide buldular. İngiliz topçusu, fırsatı değerlendirmeye çalışan Osmanlı süvarisini güvenli bir mesafede tutmayı başarmıştı. Ancak göl kıyısına hâkim kum tepelerindeki Osmanlı piyadesi, açıkta kalmış İngiliz erat ile zabitanı oldukça uzak mesafeden yavaş fakat etkili atışlarla tek tek avlıyordu. İngiliz sağ kanadı Osmanlı piyadesinin atış menzilinden çıkmak için zaman zaman gölün içine kadar çekilirken, arada sıkışmış bulunan sol kanatın çekileceği bir yer yoktu. İşgal gücünün geri kalanıyla bu noktada buluşması gereken Yarbay MacLeod'dan da eser bulunmadığı gibi el-Hamed'den dumanlar yükselmekteydi. Bütün komuta heyetini toplayan General Stewart'ın önünde iki seçenek vardı: Ya MacLeod'u kaderine terk ederek emniyetle Edko'ya çekilecek ya da her şeyi riske atarak el-Hamed'e yürüyecekti. Generalin tercihini ikinci seçenekten yana kullanmasıyla İngiliz birlikleri, Yarbay MacLeod'un taburunun akıbeti konusunda kesin bilgiye sahip olana

kadar el-Hamed'e doğru güneydoğu istikametinde ilerlemeye başladılar. Bu arada göl kıyısına hâkim kum tepelerinde gözlemlenen küçük kırmızı sancaklar, başlıklar ve namlu uçlarının sayısı her geçen dakika artıyordu. Fakat 35. Alay'ın ve İngiliz hafif piyade birliklerinin süngü hücumu, "bağırarak birbirlerini saldırı için cesaretlendiren vahşilerin (*savages*)" farklı yönlere doğru bozuk düzen çekilmesine yetecekti. Osmanlı neferleri, üzerlerine gelen saf saf İngilizleri daha avantajlı olduğunu düşündükleri bölgelere doğru çekmeye çalışıyorlardı. Esir alınan Osmanlı neferlerinden bir şeyler öğrenmekse imkânsızdı; zira Türkçe ya da Arapça değil ama muhtemelen Arnavutça konuşan neferlerin sorgusunda İngiliz tercümanlar tamamıyla kifayetsiz kalmışlardı.

Yaklaşık bir buçuk saat süren bir yürüyüşün ardından, saat 13:00 sularında, el-Hamed'deki mevzileri tüm açıklığı ile görebilecek bir noktaya ulaşan General Stewart, dürbünle baktığında ne Yarbay MacLeod'dan ne de askerlerinden en küçük bir iz dahi göremedi. El-Hamed garnizonu, yerini Osmanlı neferlerine bırakarak adeta buharlaşmıştı. Akşam saat 19:00'a kadar göl kıyısında yarbayın izini arayarak geri çekilmeye devam eden Stewart, olup bitenlerden habersiz kıyıda bekleyen İngiliz denizcilerle karşılaştığında el-Hamed'deki askerlerinden ümidi tamamen kesti. Hasta ve yaralıları buradaki az sayıdaki kayıkla İskenderiye'ye doğru yola çıkartan general, 22 Nisan öğlen saat bir sularında, çoğu çatışmayla geçen 18 saatlik bir yürüyüşün ardından Edko köyüne ulaştı. Fakat savaş henüz bitmemişti. Ne Ali Bey'in ne de Mehmed Ali Paşa tarafından bölgeye gönderilmiş olan bölükbaşı ve binbaşılar komutasındaki Osmanlı süvarisinin, palmiye ağaçlarıyla kaplı sert bir zemine sahip Edko'dan Kervansaray'a kadar uzanan yaklaşık üç millik ve tam da saldırıya uygun yolda İngiliz işgal gücünü yalnız bırakmaya niyeti yoktu. Durumun farkında olan Stewart, birliklerinin su ihtiyacını karşıladıktan hemen sonra Edko'dan ayrıldı. Kol artçılığını üstlenen İngiliz hafif piyadeleri, Osmanlı süvarisi tarafından takip edildiklerinin farkındalardı. Sert esen çöl rüzgârı ve İngiliz subayların hiç de alışık olmadıkları haşaratlar da intikali zorlaştıran diğer faktörlerdi. Kervansaray'daki ikmal üssüne öğle-

den sonra saat üçte ulaşan General Stewart, İskenderiye'deki karargâhtan ve Binbaşı Missett'den kendisine gönderilmiş mesajları taşıyan bir kuryenin öldürülmüş olduğunu öğrendi. Mektuplarda, Reşid'e sadece kırk mil uzaklıktaki Fouah'dan alınan bir istihbarata göre 18 Nisan'da çok sayıda Osmanlı neferinin kayıklarla Nil üzerinden atlarla da karadan bölgeye doğru harekete geçtikleri yazılıydı. Bunun anlamı, İngiliz temsilcinin cephe hattından ayrılmasının cezasını başta el-Hamed'dekiler gelmek üzere İngiliz askerlerinin çekmiş olduğuydu. Zira söz konusu istihbarat önce İskenderiye'deki Missett'in bilgisine sunulmuş, ardından durum Abukır Koyu'nda demirli *Canopus*'da (80 toplu) mukim General Fraser'a izah edilmiş ve o da hayati önemdeki bu bilgiyi General Stewart ile paylaşmaya çalışmıştı. Oysa ki Missett, cephe hattından ayrılmamış veya en azından istihbarat akışını cephedeki konsolosluk sekreteri Vincenzo Taberna'ya yönlendirmiş olsaydı, General Stewart çok daha erken ve çok daha az kayıpla İskenderiye'ye çekilebilirdi. Mevcut durumda ise Stewart ancak 24 Nisan'da İskenderiye'ye ulaşabildi. Yaşadığı ağır trajedi kalemine yansıyan General Stewart'ın bir gün sonra General Fraser'a sunduğu rapora göre verilen kayıp korkunçtu: Emrindeki 2.100 kişilik birlikten ancak 1.000 civarında asker İskenderiye'ye dönebilmişti. Yaklaşık yedi saat göğüs göğüse süren el-Hamed çarpışmasında Osmanlı birlikleri Yarbay MacLeod da dahil 12 subayı öldürmüş, 22 subay ve 466 askeri de esir almışlardı. Çatışma sırasında bölgede bulunan 7 İngiliz subayından da uzun süre haber alınamayacaktı. Öldürülen İngiliz askerinin sayısı ise 280'den daha az değildi.[126]

c. Kısa Bir Değerlendirme: Hafif Piyadenin Zaferi

Peki son derece nizamlı olduğu düşünülen bir İngiliz birliği, önemli bir kısmını Arnavut başıbozukların oluşturduğu az sayıdaki Osmanlı gücü karşısında nasıl bu kadar ağır bir yenilgi almıştı? Tıpkı İskenderiye'ye yapılan çıkartmada Osmanlı savunmasının art arda gelen hataları gibi İngiliz işgal gücü de yaptığı bir dizi yanlışın kurbanı olmuştu. Öncelikle Binbaşı Missett'in ve İskenderiye'de

ona yakın kişilerin yaptıkları "etkili sunumlara" inanan General Fraser, Reşid ve Rahmaniye'nin kontrol altına alınmaması durumunda kıtlığın baş göstereceği İskenderiye'nin uzun süre elde tutulamayacağını düşünüyordu. Mısır'ı hiç tanımayan İskoç generalin harekât öncesinde bölge hakkında bilgi edinmeye gerek de görmediği açıktı. Zira daha önce Mısır'da bulunmuş olan İngiliz subaylarıyla Sicilya'da yapacağı bir sohbet ya da Mısır'daki ilk İngiliz işgalinin (1801-1803) harp ceridesini alıcı gözüyle bir okuması dahi, hem denizden hem de karadan kuşatılmış durumdaki İskenderiye'yi savunan Fransız General Menou'nun İngilizlere aylarca dayandığı bilgisini verebilirdi. Her ne kadar görev emrinde, her tür konuda bölgeyi tanıyan Binbaşı Missett'e danışması tavsiye ediliyor olsa da General Fraser'ın kararlarını sadece İngiliz konsolosun verdiği bilgilere güvenerek alması ciddi bir hataydı. İskenderiye'deki İngiliz donanmasının komutasını Amiral Duckworth'dan devralmak üzere Çanakkale'den bölgeye gelen Amiral Thomas Louis'i harekâta razı etmek Binbaşı Missett için çok daha kolaydı. Nitekim İstanbul harekâtında yaşananlar dolayısıyla gururu incinmiş olan amiral, Osmanlılara karşı bir zafer kazanmak için adeta can atıyordu. Bunların yanı sıra, Reşid'in alınması konusunda Binbaşı Missett'in ısrarı siyasi ve ekonomik çıkar ilişkilerinden de ileri geliyordu. Başından beri Mısır idaresini yeniden Memlûklere vermeye çalışan İngiliz konsolos, Mehmed Ali Paşa'nın gümrükler konusundaki tavrından hiç de hoşnut değildi. Yüklü miktardaki malına Reşid gümrüğünde el konan bir kahve tüccarının Binbaşı Missett'le beraber General Fraser'ı etkilediği İskenderiye'deki İngiliz askerleri arasında konuşuluyordu.[127] Harekâtın karar aşamasında yapılan hatalar, planlama sürecinde de devam etmişti. Nitekim ne Reşid ne de Ralımaniye yetersiz birliklerle tutulabilecek bir coğrafya değildi. General Moore'a göre, geride ancak İskenderiye'ye çekiliş yolunu emniyete alacak kadar asker bırakıp Reşid'e tam güçle yüklenilmesi gerekirdi.[128] Reşid'e gönderilen nefer sayısı az olmakla beraber hem ilk hem de ikinci saldırıda yeterli iaşe almadan yola çıkan İngiliz birlikleri, hedef kasabadaki mevzileri ateş altına alabilecek ağır silah ve toplardan mahrumlardı. Bu eksiklikler hiç şüphesiz donanmasız bir

ordunun nakliye imkânlarındaki eksikliklerin bir sonucuydu. Ortadoğu'ya ilk kez ayak basan ve başıbozuklarla ilk defa karşılacak olan erat ile zabitan ne iklim koşulları ve coğrafya ne de düşmanın muharebe usulü konusunda bilgilendirilmişti. İstihbarattaki eksiklikler İngiliz birliklerinin ilk saldırıda kasabaya bozuk düzen girmesine sebep olduğu gibi hâkim konumdaki binaların ele geçirilmesi gerekliliği tamamıyla göz ardı edilmişti. Böylece yaşanan kayıpların yarattığı şaşkınlık ise zaten kötü planlanmış harekâtın hedefinden sapmasına yol açtı. İstihbarat konusunda ilk saldırıdan hiçbir ders çıkartılmamış olması ise ikinci Reşid saldırısını tam bir trajediye çevirdi. Nitekim Tuğgeneral Stewart'ın ve Albay Hallowell'in ittifakla belirttiği üzere, cephe hattında toplanan istihbaratın "tamamı İngiliz askeri gücünü yanıltmaya yönelikti."

Bütün bu sayılan faktörler, İngiliz birliklerinin Reşid önünde aldıkları iki yenilgide de büyük bir etkiye sahipti. Ancak soruyu bu noktada bir kez de tersinden sormakta yarar var: III. Selim'in talimli neferlere dönüştürmek için elinden geleni yaptığı başıbozuklardan ibaret az mevcutlu Osmanlı kuvveti, nizami bir Avrupa ordusunu yenilgiye uğratmayı nasıl başarmıştı? Öncelikle, raporları bugüne ulaşmış olan İngiliz subay ve erlerin verdikleri bilgiler ışığında, Osmanlı başıbozuklarının kullandığı tüfeklerin hasımlarınkilerden çok daha üstün olduğunu belirtmekte fayda var. Örneğin el-Hamed kuşatmasında bulunmuş askerler, Osmanlı birlikleri kendi tüfek menzilleri dışında kaldığı halde mevzilerinin Osmanlı tüfek menzili içinde bulunduğundan ısrarla bahsetmektedirler. Bu yargıyı yenilginin dayanılmaz ağırlığını hafifletmeye dönük bir söylem olarak görmek de mümkündür. Fakat sadece komuta kademesinin değil, İngiliz erlerinin de teçhizatlarından şikâyetçi olması, durumun sorgulanmasını zorunlu kılmaktadır. Bu dönemde İngiliz piyadesinin kullandığı standart silah, .75 kalibrelik "Brown Bess" filintasıydı ve en büyük dezavantajı kurşunun namludan dönerek çıkmasını sağlayan yivlerden yoksun olmasıydı. Osmanlı askeri literatüründe "kaval" olarak isimlendirilen bu tür tüfek namluları basitçe düz bir borudan ibaretti ve namlu boşluğuna tam olarak oturmayan kurşunlar ateşlendikten sonra istikrarsız bir eksende,

ciddi bir sapmayla hedefe gidiyordu. İstikrarsızlığı azaltmak için kurşunun bir yağlıkâğıttan paçavraya sarılması ise var olan dengesizliği ancak bir nebze olsun düzeltebiliyordu. Öte yandan dönemin yivli namlulu tüfekleriyle yapılan atışlarda isabet oranı kaval namlulu filintalara nazaran 160 yardada (yaklaşık 146 metre) iki kat daha fazlayken, menzil 240 yardaya (yaklaşık 220 metre) çekildiğinde –şartlar sabit kalmak koşuluyla– bu oran dört kata kadar çıkıyordu. Bu bağlamda İngiliz piyadesi, etkili menzili çok daha kısa olan bir silah kullanıyordu. Ancak bu durumun nizamlı düşman kuvvetlerine karşı savaşlarda bir dezavantaj yarattığı söylenemezdi. Tam aksine, 19. yüzyıl başında yakın mesafeden yaylım ateşi muharebesinde İngiliz piyadesi Avrupa'daki en başarılı ordulardan birisiydi. Örneğin 30 yardadan (yaklaşık 27,5 metre) açılan yaylım ateşinde İngiliz piyadesi hasmının ortalama yüzde 61'ini savaş dışı bırakabiliyordu.[129] Ancak Avrupa'nın nizamlı ordularının aksine Osmanlı başıbozukları, İngiliz piyadesine sokulup yanaşık nizamda saf bağlayarak ateş açmıyorlardı. Bu durum hiç şüphesiz onların savaşma usulüyle olduğu kadar kullandıkları silahlarla da yakından ilgiliydi. Dolayısıyla İngiliz işgal gücü tarafından saf dışı bırakılmaları beklenecek başıbozuk Arnavutların silahlarının niteliği de konunun anlaşılması açısından önemli ipuçları içermektedir. Osmanlı neferlerinin kullandığı tüfeklerin yüksek isabet oranları ile uzun etkili menzillerinin İngiliz raporlarında vurgulanması bu noktada dikkate değer bir ayrıntıdır. Bu bilgi, İngiliz subayların önemli bir kısmının uzak mesafeden ve başlarından vurularak hayatlarını kaybettikleri gerçeğiyle birlikte düşünüldüğünde Osmanlı neferlerinin kaval namlulu tüfeklerle savaşıyor olması ihtimali saf dışı kalır. Örneğin birinci Reşid taarruzunun komutanı Tuğgeneral Wauchope, kafasına ilk kurşunu yiyerek öldükten sonra cesedi daha yere düşmeden göğsüne ikinci bir kurşun isabet etmişti.[130] Yani, İngiliz general aynı anda iki Osmanlı keskin nişancının hedefindeydi ve hiç kimsenin görmediği bu adamlar kuvvetle muhtemel oldukça uzak mesafeden ateş açmışlardı. Hayatlarını kaybeden diğer İngiliz subaylarının da durumu generallerininkinden farklı değildi. İngiliz subay ve erlerinin sağladığı bilgiler ve birinci Re-

şid taarruzunda gerçekleşen ölümler ışığında, Osmanlı neferatının İspanyol *miquelet* mekanizmasıyla çalışan yivli tüfekler kullandıkları sonucuna varmak mümkündür. İspanyol mekanizmasını muhtemelen İtalyan şehir devletleri ve Dubrovnik üzerinden yapılan ticaret aracılığıyla tanımış olan Osmanlı silah ustaları, bu sistemi olduğu gibi kullanmak yerine kendilerine uygun bir şekilde düzenlemeyi tercih etmişlerdi. Orjinal mekanizmadaki horozun yapısıyla oynayan Osmanlı ustalarının *ala turchesca* çakmaklarıyla kullanıcı, namlu ucunu yani hedefi daha kolay görerek nişan alabiliyor ve mekanizma yüzeyinde kazanılan boş alanı çeşitli motiflerle süsleyebiliyordu.[131] Namlu içinde ise helezonik yiv seti kurşunun namluya iyice oturup istikrarlı bir eksende daha uzun menzile daha isabetli atılabilmesini sağlıyordu. Osmanlı tüfeklerinin namlularına en sık altı tane yiv hattı açıldığı için bu tarz tüfeklere Farsça altı bölmeli anlamına gelen "şeşhane" denirdi. Örneğin birkaç ay önce Kınalıada'da çıkan çatışmada da İngiliz subaylar yine "â'lî şeşhâne atar [Osmanlı] nişancılar"ına hedef olmuşlardı.[132] Dolayısıyla Osmanlı neferleri büyük bir ihtimalle teknolojik açıdan İngiliz işgal gücünden daha ileri seviyede silahlar kullanıyorlardı. Ayrıca muharebe alanını oldukça yakından tanıyan Arnavutlar, az önce izaha çalışıldığı üzere lojistik bakımlardan da hasımlarına karşı üstünlük kurmuşlardı. Nil vasıtasıyla sağlanan ikmal, Reşid'deki Arnavut neferlerin moralini yükselten unsurlardan bir diğeriydi. Son derece nizamlı olduğu düşünülen bir ordunun komutanını ilk saldırıda öldürmüş olmaları da Arnavutların moral üstünlük kazanmalarında önemli faktörlerdendi.

Ancak teknolojik üstünlük ve cephedeki askerin moral-motivasyon yüksekliği başarı için önemli faktörler olsa da bunlardan hiçbirisi muharebenin kazanılması için tek başına yeter şart değildir. Burada gözden kaçırılmaması gereken en önemli noktalardan bir diğeri, Osmanlı neferlerinin Mısır'daki İngiliz subaylarının hiç de alışık olmadıkları bir biçimde savaşmasıdır. Topoğrafyanın kendilerine sağladığı imkânları kullanarak yüksek noktalarda mevzilenen Osmanlı neferleri, tüfeklerinin verdiği avantajla İngiliz neferleri tek tek hedef alıyorlardı. Anlık kullandığı doğal mevziler-

den düşman üzerinde serbest ateşle baskı kurmak yerine Osmanlı başıbozukları, kendilerini yavaşlatmasına ve dolayısıyla ateş yoğunluklarını azaltmasına rağmen nişan alarak ateş etmekte ısrarlıydılar. İşin daha da garibi neferler, başta İngiliz subaylar gelmek üzere hedeflerini öldürücü noktalarından vuruyorlardı. Oysa ki, Aydınlanma akımının muharebe meydanlarına yansıması olarak da görülebilecek devrin hâkim taktik anlayışına göre Avrupa ordularının nizamlı askerleri, safları bozmadan ateş ederek düşman hatlarına karşı "kontrmarş" ile ilerliyorlardı. Hasımdan daha süratli kontrmarş icrası, düşmana kanatlardan yapılacak hızlı saldırılar ve nihayet düşman hatlarını mümkün olduğunca yoğun ateş altına alarak düzenini bozmak, uygulanan taktiklerin temel amaçlarıydı. Bu bağlamda daha hızlı ve çok ateş etmek, isabetli ateş etmekten daha önemliydi. Zira muharebe meydanında rasyonel-çizgisel bir tertiple ilerleyen neferler, filintalarını düşmana 40-50 metre mesefede yere paralel ateşlemeleri halinde nişan almadan hedefi vurabiliyorlardı. Bu bağlamda zaferin anahtarı, düşman hattını eşgüdümlü saflar halinde ve ara vermeksizin ateş altına almaktı.[133] Savaş gibi kaotik bir durumu akli bir zeminde yeniden inşaya çalışan Aydınlanma taktisyenleri ayrıca, savaş alanındaki "düzeni" korumak adına hangi ülkeden olursa olsun subayların hedef alınmasına iyi bir gözle bakmıyorlardı. Ne var ki düzenli ordular arasında mevcut bu yazılı olmayan centilmenlik anlaşması 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bozulmaya başlamıştı. Kuzey Amerika'da Kızılderililere, Amerikan Devrim Savaşı esnasında İngiliz asıllı Amerikan köylülerine ve nihayet Hindistan'da Sepoylara[134] karşı giriştikleri çatışmalarda İngiliz subaylar, gayrinizami harp ilkelerini uygulayan savaşçılar tarafından hedef alınmışlardı. Bu, İngilizler kadar genel olarak bütün Avrupa için de yeni bir savaş usulüydü. 18. yüzyıl sonlarına damgasını vuran bu savaş türü daha çok merkezi otorite ile ordunun zayıf olduğu ve coğrafya ile iklimin hayatı büyük ölçüde zorlaştırdığı bölgelerde çiftçilik, avcılık ya da çobanlıkla uğraşan, dolayısıyla da yaşamlarının erken dönemlerinden itibaren silahla iç içe olan insanlar arasında kendisini gösteriyordu. Geçimlerini doğayla mücadele içinde sağlayan "av-

cılar" aynı zamanda coğrafyanın sınırsızlığını ve bu sınırsızlığın avantajlarını da kullanmaya çalışıyorlardı. Devrin literatüründe küçük savaş (*kleine Krieg* ya da *petite guerre*) olarak isimlendirilen bu yeni muharebe türü ister istemez kendisine özgü yeni bir asker tipolojisi ile birlik yapısının doğmasına sebep olacaktı.[135]

İngiliz piyadesi muharebe meydanında yaşanan bu değişimi algılamakta ve tepki vermekte geç kalmıştı: Gayrinizami harp taktikleriyle savaşan Kanadalı Fransız başıbozuklar karşısında Amerika'daki Fort Duquesne'de (Pittsburgh) 1755 yılında alınan büyük ve hayli erken yenilginin bir şeylerin değiştiğini İngiliz piyadesine göstermesi icap ederdi.[136] Muhafazakâr İngilizlerin aksine daha açık fikirli olan Fransız ve Alman subaylar Kuzey Amerika'da karşılaştıkları düşmanların esnek taktiklerinden, nişan alarak yavaş fakat isabetli ateş etmelerinden ve nihayet arazinin avantajlarını kullanarak kamufle olmalarından oldukça etkilenmişlerdi. Prusya Kralı Büyük Friedrich'in kurduğu *Freikorps*, onun iflah olmaz düşmanı Maria Theresa'nın *Freibataillone*'lerinde görev alan avcılar (*jaeger*), Fransız ordusunda derhal kendisine yer bulan *tirailleurs* (nişancılar) ile *chasseurs* (avcılar) ve İngiliz piyade alaylarında ancak az sayıda istihdam edilen hafif piyadeler bu yeni savaşçı tipinin Avrupa'daki ilk örnekleriydi.[137] Muharebe meydanlarında çığır açan hafif piyade taktiklerinin karakteristik özellikleriyse Rokoko devrindekilerden oldukça farklıydı. Hızlı intikal, farklı birlikler tarafından gerçekleştirilen eşgüdümlü saldırılar ve olumsuz şartlar altında çatışmadan kaçınmak yerine düşmanı avantaj sağlanabilecek araziye çekerek vurmak, Arnavut başıbozuklar gibi Avrupa avcılarının da uygulamaya çalıştıkları temel ilkelerdi. Bu bağlamda, eski taktiklerin yaratmaya çalıştığı ve matematiksel kesinlikteki bir makine düzeninde işleyen orduların yanı sıra avcı birlikleri de muharebe alanlarında kendisini göstermeye başlamıştı. Daha çok hafif piyade çatısı altında istihdam edilen bu yeni tip nefer, ordunun ana gövdesinden bağımsız, coğrafya içinde kendisini kaybettirerek bir hayalet gibi hasımın üzerine gidiyor ve yavaş fakat hedef gözeterek isabetli ateş ediyordu. Dolayısıyla söz konusu hafif piyade birlikleri düşmanı saf dışı bırakmaktan veya geri

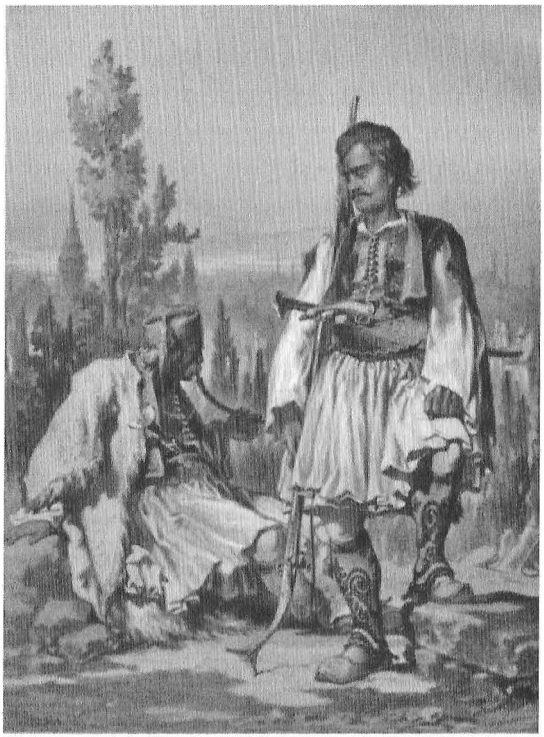
çekilmeye zorlamaktan ziyade yok etmeyi hedefliyorlardı. Ancak Avrupa ordularında istihdam edilen avcıların icra ettikleri faaliyetler bununla sınırlı değildi. Açık ve sınırsız muharebe alanlarında en iyi şekilde savaşan Aydınlanma orduları, hareketi kısıtlayıp safları bozan ormanlık veya engebeli araziyle karşılaştıklarında çizgisel tertiplenmeden sarf-ı nazar etmek zorunda kalıyorlar ve ateş güçleri düşüyordu.[138] Tam da bu noktada devreye giren hafif piyade birlikleri alaylar arasında irtibatı muhafaza ederek, keşif faaliyetinde bulunarak ve kanatları koruyarak mensubu oldukları hantal ordulara hizmet etmeye başlamışlardı. Dolayısıyla hafif piyadeler sadece taarruz konusunda değil ama Reşid önlerindeki muharebelerin de gösterdiği üzere savunma harekâtında da komutanlara yeni imkânlar sunmaktaydılar.[139] Nitekim çizgisel saf taktiğine nazaran oldukça esnek taktikleriyle hafif piyade birlikleri, İngiliz ordusunda daha çok intikaller ve saldırılar esnasındaki örtme faaliyetlerinde kullanıyorlardı.[140] Arnavutların ustalıkla uyguladıkları "küçük savaşta" başarı, neferlerin kolektif hareketinden ziyade pek çok savaşçının kişisel inisiyatifine bağlıydı. Matematiksel metotlarla şans faktörünü saf dışı bırakmaya çalışan konvansiyonel piyadenin aksine avcı neferlerinin gücü belirli bir amaca (vatan, millet ya da para) odaklanmışlıktan kaynaklanıyordu. Yanaşık nizamı ve senkronizasyonu esas alan ilkine göre avcı neferlerinden müteşekkil birliklerin gücü bu bağlamda tamamıyla irrasyoneldi.

Hafif piyade neferleri İngiliz ordusunda kendilerini ilk defa 1757'de, Kalküta'da kurulan Bengal Sepoy taburu ile göstermişlerdi. 1770 senesinden itibaren resmi olarak her bir İngiliz taburunda bir hafif piyade bölüğü istihdam edilmeye başlanmış ve İngiliz ordusu avcı birlikleri ile konvansiyonel piyade alaylarını bu dönemde Madras'ta yapılan müşterek harekâtta büyük bir başarıyla kullanmıştı.[141] Ancak Yedi Yıl Savaşları'nın ardından İngiliz ordusu, Amerikan ve Alman taktik ekollerini izleyen iki subay hizbinin mücadelesi yüzünden çok zaman kaybetti. Büyük Friedrich'in zaferleriyle Avrupa'da ün yapan Prusya ekolü, açık muharebe alanına yönelik talim ile güçlü ve iyi talimli süvariye karşı yanaşık nizam taktiklerin savunucusuydu. Amerikan ekolü ise tam tersine

gevşek nizam, hızlı intikal ve hafif piyade taktiklerini ön plana çıkartıyordu. David Dundas tarafından kaleme alınarak 1792 tarihinde yürürlüğe giren İngiliz talim, taktik ve harekât nizamnamesinde tam manasıyla Prusya sistemi benimsenmişti.[142] General Abercromby komutasındaki birlikler tarafından Napoléon'a karşı Mısır'da büyük başarı kazanan söz konusu taktik anlayış, 1807 senesinde Arnavut başıbozuklar karşısında tam manasıyla bir hezimete yol açtı.[143] Nitekim Sicilya'daki İngiliz komuta heyeti Osmanlı başıbozuklarının nasıl savaştıkları konusunda bilgi sahibi olmasına rağmen İskenderiye'ye çıkan seferi kuvvete kaynak azlığı sebebiyle sadece bir tek hafif piyade bölüğü verilebilmişti.

18. yüzyıl sonlarında birlik yapısı ile savaş usulünde yaşanan değişimin bir benzeri nefer tipolojisinde de kendisini göstermiştir. Özgür iradeleriyle ücretli asker olmayı seçen Arnavutlar bu bakımdan –firarlarla başa çıkmakta büyük problemler yaşasa da– ihtilal ordusuna katılan milliyetçi Fransız vatandaşlarına benziyorlardı.[144] Bir farkla ki, Fransız ordusunda ateşleyici güç olarak kullanılan milliyetçilik Arnavut başıbozuklarda yerini paraya bırakıyordu. Bu bağlamda Arnavut başıbozuklar ve Fransız vatandaşlarının motivasyon kaynakları birbirlerinden tamamen farklı zeminlerde şekilleniyordu. Bugün olduğu gibi 19. yüzyıl başında da muharebe performansı (*combat effectiveness*) ile emir-komutayı etkileyen en önemli unsurlardan birisi olan motivasyonun sağlanmasında hiç şüphesiz talim büyük bir öneme sahipti. Ancak Arnavut başıbozuklar ne İngiliz veya Fransız orduları gibi sürekli talim yapıyor ne de Nizâm-ı Cedîd neferleri gibi halifeleri için savaşıyorlardı. Onların tek motivasyon kaynağı savaş sonunda alacakları ücret ve bahşişlerdi. Dolayısıyla nizami bir orduyla karşılaştırılınca birlik görüntüsü vermeyen bu başıbozuk asker çetelerine dışarıdan bakıldığında, Arnavutların belirli bir harekâtı eşgüdüm içinde gerçekleştiremeyeceklerini ya da emir-komuta zinciri oluşturamayacaklarını düşünmek işten bile değildir. General Stewart'ın yaptığı en önemli hata da buydu. Bu gerçekten de büyük bir hataydı, çünkü emirden ziyade iknaya dayalı bir emir-komutanın geçerli olduğu Arnavut başıbozukların hızlı intikale ve anlık kararların şekillen-

dirdiği saldırılara dayalı savaş usulleri modern ordunun emir-komuta zincirini anlamsızlaştırıyordu.[145] Ancak daha temel bir zaviyeden konuya yaklaşıldığında, para ya da "dünyalık celbi" için savaşan Arnavutların vatanları için muharebe alanına çıkan Fransız yurttaşlarla aslında aynı saikle hareket ettikleri görülebilir. Bu temel saiki "çıkar" kelimesiyle özetlemek mümkündür.[146] Varlığını vatanına armağan eden günümüzün ideal asker tipi göz önünde bulundurulduğunda kimi zaman şerefsizlikle eş tutulabilecek oldukça pejoratif bir anlama sahip olsa da "çıkar" itaatin en önemli unsurlarından birisidir. Kimliği ne olursa olsun herhangi bir askerin verilen emri uygulaması onun itaat ettiğini veya itaat etmeyi tercih ettiğini gösterir. Bu tercihte cezadan kaçınma, ödüllendirilme, kendisini ve silah arkadaşlarını koruma, şehitlik mertebesine yükselme ya da ülkesini, ailesini, onurunu savunarak hizmet etme gibi çok farklı gerekçeler rol oynar. Fakat bu gerekçelerin hepsi bir şekilde neferin çıkarlarıyla örtüşmektedir. Zor kullanmak, ödüllendirmek veya daha basit ve ucuz bir yolla nefere talim yaptırmak, itaati sağlamanın en temel yollarından birisidir.[147] Ancak muti neferin yaratılmasının bir yolu olarak talim, modern ordular söz konusu olduğunda diğerlerine göre daha çok öne çıkmaktadır. Örneğin Nizâm-ı Cedîd ordusu da talimi, neferin zorla ya da ödülle değil ama içgüdüsel olarak itaatini sağlamak için kullanıyordu.[148] Zor kullanılarak, ödül vaat edilerek veya talim sürecinde normatif olarak itaat ettirilen neferlerden her biri kendi güvenliğinin/çıkarının, içinde bulunduğu birliğe bağlı olduğunu anladığında söz konusu grubun kolektif bağları ve bilinci de güçlenir. Dolayısıyla başıbozuk neferlerin, çeşitli etnik kökenlerden gelen ve farklı diller konuşan İngiliz işgal gücü askerlerine nazaran çok daha yakın yüz yüze ilişkiler geliştirdikleri düşünülebilir. Tecrübeli/usta bir nefer, daha önceden tanıyıp güvendiği silah arkadaşıyla omuz omuza daha etkili bir biçimde savaşırken, hiç tanımadığı ve belki de ilk defa karşılaştığı yoldaşlarının yanında acemi bir askere dönüşebilirdi. Arnavut başıbozukların oluşturduğu birlik yapısı böyle bir anlayışın yansımasıydı. Bütün hayatlarını omuz omuza savaşmakla geçirmiş Arnavut başıbozuklar, harp etmeyi usta-çırak

Resim 16. Ünlü İtalyan ressam Amadeo Preziosi'nin Arnavut savaşçılarını betimleyen bir resmi.

ilişkisi içinde öğreniyor, ödüle ulaşmak veya ölmemek için kitabi bakımdan cahil fakat askeri açıdan tecrübeli komutanlarından aldıkları emirleri ellerinden geldiğince uygulamaya çalışıyorlardı. Bu açıdan bakıldığında Arnavutların başlarının pek de bozuk olduğu söylenemez. Karşılarında bulunan İngiliz komuta heyeti ise İtalyan, Fransız, Alman ve İskoç asıllı askerlerini hiç tanımadıkları ya da duygusal bağ kurmadıkları bir bölgede "Majesteleri" adına savaştıklarına ikna etmeye çalışmakla meşguldü.

Devrin standart Fransız askeri ile bir Osmanlı başıbozuk neferi arasındaki fark yukarıda sayılanlarla sınırlı değildir. Bir Arnavut başıbozuk, Avrupa ordularındaki zorunlu meslektaşlarına nazaran daha problemli bir coğrafyadan, oldukça sert bir onur kodunun geçerli olduğu bir toplumsal ortamdan ve hayvancılığın ön plan-

da olduğu bir iktisadi yapıdan gelmesi sebebiyle silah kullanmak hususunda çocukluktan itibaren bilgi sahibiydi; ne de olsa nişan aldığı yırtıcı bir hayvanı veya mallarını çalmak için kendisine meydan okuyan eşkıyaları vuramayan bir çobanın sürüsünü ve ailesini koruması imkânsızdı. Yeni taktik tertiplenmelerin tartışıldığı 18. yüzyıl sonlarında kaleme alınmış risalelerde çizilen ideal nefer figürü de bu meyanda Arnavut başıbozuklara oldukça yakındı. Yürürlükteki nizamname ve talimnamelerin tam aksine muharebe esnasında doğal davranmanın önemine vurgu yapan bu risaleler aynı zamanda savaşın bir kurallar bütünü değil fakat bir içgüdü olduğunun altını çiziyordu. Buna göre savaşçı, ipleri komutanının elinde olan bir kukla ya da kurulu saat gibi senkronik ateş eden bir robot değil, tam da Arnavutların yaptığı üzere, doğaya meydan okuyan bir avcı ya da ormancı gibi davranmalıydı.[149] Jean-Jacques Rousseau'nun doğaya dönüş (*Retour à la nature*) çağrısı yaptığı, bir anlamda soylu vahşileri (*Bon sauvage*) övdüğü *Emile* romanını (1762) hatırlatan söz konusu risaleler orduların mekanik, nizami ve öngörülebilir "Rokoko cennetinden" çıkarak "tabii hale" dönmelerini tavsiye ediyordu. Zira tabii hal (*state of nature*) savaşın bizatihi kendisiydi. Hayatlarını tabii halde sürdürenler artık Thomas Hobbes'un *Leviathan*'ındaki (ilk baskı 1651) gibi kaba, münzevi ve kötü "varlıklar" olarak resmedilmiyor (on üçüncü bölüm) ama tam da aksine, John Dryden'ın epik oyunu *The Conquest of Granada*'da (ilk baskı 1672) gözlemlendiği üzere, insanların doğuştan sahip oldukları iyi özellikleri medenileşerek kaybetmemiş kişiler olarak düşünülüyorlardı. Ancak ne sadece soylu ne de daimi olarak tabii halde yaşayan bir vahşi olan Rousseau'nun soylu vahşisi gibi Arnavut başıbozuklar da ne sadece avcı ne de neferdi. Onlar tam manasıyla birer avcı neferiydi.

Arnavut avcı neferleri İngiliz işgal gücüyle amansız bir şekilde savaşırken İstanbul'dan yola çıkan tatarlar, Suriye'den geçen karayolunu takip ederek 20 Nisan 1807'de Kahire'ye ulaşmışlardı. Taşıdıkları mektuplar, Salih Paşa'nın azledilip yerine Seydi Ali Paşa'nın Kaptan-ı Derya olarak atandığını ve İngiltere'nin İstanbul'a saldırdığını haber veriyordu. Bu yeni haberle meşruiyeti bir kez

daha ele geçiren Mehmed Ali Paşa, Yukarı Mısır'daki Memlûk beylerine gönderilmek üzere kaleme aldığı mektuplarda Britanya ve Osmanlı imparatorluklarının artık resmen savaşta olduklarının ve bu durumun Memlûklerin cihada icabet etmesini zorunlu hale getirdiğinin altını çiziyordu. El-Ezher hocalarının imzasıyla gönderilen mektuplarla Mehmed Ali Paşa, Müslümanlıkları o güne kadar sorgulanmayan Memlûk beylerini siyaseten açığa düşürmeyi planlıyordu. Her ne kadar habere temkinli yaklaşsalar da Memlûkler tam da bu sebeple Mehmed Ali Paşa'ya inanmamaya cesaret edemiyorlar ama savaş ilanının resmen ifade edildiği belgeyi de görmek istiyorlardı. Bunun üzerine Kahire Kazaskeri Mustafa Efendi, Babıâli'den gelen mektubun orjinalini yanına alarak Memlûk beyleriyle görüşmek üzere derhal Minye'ye doğru yola çıktı. Görüşmelerin ardından ortaya çıkan sonuç, askeri açıdan bir felaket yaşayan İngiliz seferinin diplomatik alanda da çökmesiydi. İbrahim Bey ve Şahin Bey tarafından Binbaşı Missett ve General Fraser'a gönderilen 21, 22 ve 23 Nisan tarihli mektuplar Memlûklerin İngiliz birliklerine yardım etmeyeceğini artık resmen belgelemekteydi.[150] İstanbul'dan gönderilmiş mektupları taşıyan tatarların Kahire'ye ulaşmasından sadece üç gün sonra Osmanlı başkentinden gönderilen yeni bir fermanla Mısır defterdarı, el-Ezher şeyhleri ve ocaklılar bir kez daha Kahire kadısının huzurunda toplandılar. Söz konusu ferman Mısır'daki bütün İngiliz mülklerine el konulmasını emrediyordu. Askeri ve siyasi olarak tecrit edilmiş durumdaki İngiliz birliklerinin Reşid'de ağır bir yenilgi aldığı haberinin tam da ferman okunduğu esnada ulaşması Kahire'yi adeta bir bayram yerine çevirmiştir. Ezbekiye, Bulak ve Giza'dan ateşlenen toplar Mehmed Ali Paşa'nın zaferini tüm Mısır'a duyuruyor, minarelerden okunan zafer hutbeleri ise bundan yaklaşık bir ay sonra tahttan indirilecek olan III. Selim'in adının muzaffer bir padişah olarak Kahire sokaklarında yankılanmasını sağlıyordu. Takip eden günlerde peyderpey Kahire'ye ulaşan yirmisi subay yaklaşık 600 İngiliz esir ve 220 civarındaki kesik İngiliz başı Mehmed Ali Paşa'nın Mısır'daki iktidarının daha da güçlenmesine sebep olacaktı. Zira İngiltere gibi bir süpergücün başıbozuk Arna-

vutlar tarafından yenilgiye uğratılması sadece mağluplar için değil ama muzaffer Mısırlılar için de inanılması güç bir olaydı. Öyle ki, zafere inanamayan insanlar yaşananları ancak ilahi güçleri devreye sokarak anlamlandırabiliyordu. Belki de "Tanrı Mısırlılardan, kutsi bilinmezliğinin sırrına boyun eğmelerini istemişti."[151] O sır, artık tam manasıyla karizmatik bir lidere[152] dönüşmüş olan Mehmed Ali Paşa idi.

d. İskenderiye'de Yeni Bir Başlangıç: Savaş Yerine Diplomasi

Hem askeri hem de diplomatik açıdan içine düşülen bulıran İskenderiye'deki İngiliz karargâhında da iplerin gerilmesine sebep oldu. General Fraser, 21 Nisan'da şahsına gönderdiği mektupta Binbaşı Missett'i Memlûkler hakkında yanlış istihbarat vermekle ve buna dayanarak kendisini görev emrinin dışına çıkmaya teşvik etmekle suçluyor; hem de Mısır'ı tahliye etmek istediğini belirtiyordu.[153] Binbaşı ise hemen ertesi gün verdiği cevapta, "Reşid gibi bir kasabanın bir Avrupa ordusu tarafından alınamadığı duyulduğunda tüm dünyanın buna çok şaşıracağını" söylüyordu. Harekâtın başarısızlığını General Fraser'a yüklemeye çalışan Missett, Türkler ve Arnavutlar dışında tüm Mısır ahalisinin İngiliz dostu olduğu konusunda ısrarlıydı. İngiliz konsolos ayrıca birinci Mısır harekâtında (1801-1803) görev alan subaylardan herhangi birisinin orduya komuta etmiş olması durumunda yaşananların hiçbir zaman vuku bulmamış olacağının da altını çizmekten geri durmuyordu. İskenderiye'nin tahliye edilmesinin İngiliz çıkarları ve onuru açısından bir felaket olabileceğini söyleyen konsolos, muhtemel bir geri çekilmenin ardından İskenderiye'nin Fransız mimarlar tarafından tahkim edilip güçlü bir Arnavut garnizonunun bölgede konuşlandırılacağından da emindi.[154] Fakat Missett'in tehditleri İskoç generali teskin etmeye yetmiyordu. Karargâhının dış mevzilerinden sadece 30 mil ötede zafer kazanmış bir güce karşı dört binden daha az askerle İskenderiye'yi savunmak zorunda kalan General Fraser oldukça tedirgin bir durumdaydı. Üstelik işgal gücünün elinde sadece

iki aylık tuz kalmış, ancak satın alım yoluyla tedarik edilebilen iaşe için ayrılan bütçenin dibi görünmüş ve nihayet çöl sıcağına ve güneşe alışık olmayan askerlerde göz iltihabı (*ophthalmia*) başlamıştı. Yaz sıcaklarının başlamasıyla beraber ortaya çıkan dizanteri gibi salgın hastalıklar da İngilizleri tehdit ediyordu.[155] 24 Nisan'da General Fox'a yazdığı raporda General Fraser İskenderiye'yi derhal boşaltmaktan bahsediyordu.[156] Oysa ki, halen savaş bakanı olduğunu düşündüğü W. Windham'a peş peşe üç gün arayla yazan Missett, alınan yenilgilerin General Fraser'ın hatalarından ileri geldiğini açık bir dille belirterek İskenderiye'nin tahliye edilmesi bir yana Memlûklerle ittifak için Kahire'ye saldırılmasını ya da en azından Reşid'in bir kez daha kuşatılmasını tavsiye ediyordu. Bunlar konsolosun işgalin ilk gününden beri savunduğu fikirlerdi. Fakat aynı mektuptaki en önemli ayrıntı, İngiliz işgal gücünü birkaç ay daha sorunsuz bir biçimde beslemeye yetecek kadar zahirenin İskenderiye'de bulunduğunu belirtmesiydi.[157] İngiliz gücünün çekilme ihtimalinin ortaya çıkmasıyla beraber muhtemel bir Arnavut işgalinden çekinen İskenderiyeliler, sakladıkları iaşeyi bir anda ortaya çıkarmışlardı. İaşe temini için Bedevi Araplarla sürekli pazarlık halinde bulunan İngiliz konsolosun bu durumdan haberdar olup olmadığını belki de hiçbir zaman öğrenemeyeceğiz. Ancak saklı zahirenin ortaya çıkışının, kıtlık ihtimali öne sürülerek Reşid harekâtına ikna edilebilmiş General Fraser ile iaşe bulabilmek için çırpınan Yarbay Airey üzerindeki etkisini tahmin etmek hiç de zor değildir.[158] Bu ruh haliyle, İskenderiye'nin elde tutulamayacağını savaş bakanlığına bir kez daha yazan General Fraser, yenilgilerdeki tüm sorumluluğun Binbaşı Missett'e ait olduğunu ve İngiliz erat ile zabitanın hiçbir şekilde suçlanamayacağını söylüyordu. İskoç generale göre Mısır'a ancak Babıâli ile varılacak bir uzlaşmayla hâkim olunabilirdi. Tahliye bir kenara bırakıldığı takdirde, İskenderiye'de daha büyük bir yığınak yapılması ve Memlûklerle kesin bir anlaşmaya varılarak bütün Mısır'ın işgal edilmesi ikinci bir seçenekti.[159] Ancak hangi seçenek tercihe şayan olursa olsun İskenderiye'deki garnizonun takviye edilmesi şarttı. Zira bölgeyi emniyete almak üzere şehrin etrafındaki "Fransız suru" tamir edilmeli ve muhtemel bir saldırıyı meskûn

mahalde değil ama açık alanda karşılayabilmek için en az üç buçuk mil mesafede yeni mevziler oluşturulmalıydı. İngiliz komuta heyeti, Arnavutlarla bir kez daha sokak savaşına girmekten korkuyordu. Fakat emniyetli bir bölge yaratılmasının tek şartı hasımları açık alanda karşılayabilecek tedbirler almak değildi. Mehmed Ali Paşa'nın birlikleri Rahmaniye ve Damanhur'u ele geçirerek daha önce Elfi Bey'in İskenderiye kanalını kestiği bölgeye kadar ilerlemişti. Sadece birkaç mil çapındaki alanda devriye gezen Arnavutlar, Bedevi Araplar ile İngiliz işgal gücü arasındaki tahıl ticaretini istedikleri zaman kesebilirlerdi. Arnavutların elindeki iki yüzden fazla kayık ve topçekerle göller bölgesinden yapacakları bir saldırı ise güçlendirilmiş tahkimat ve göllerde konuşlandırılmış İngiliz topçekerleri tarafından durdurulmaya çalışılacaktı. General Fraser'ın kâğıt üzerinde oldukça etkili görünen savunma planı, Arnavutlar tarafından 9 ve 16 Mayıs 1807'de iki defa sınanacaktı. Bu sınamaları başarıyla atlatan plandaki en önemli problem, ihtiyaç duyulan sayıda askere sahip olunmamasıydı.[160] Tahkim edilmiş mevzilerde konuşlandırılacak yeni piyade ve topçulara ihtiyaç duyan General Fraser takviye talebini General Fox'a neredeyse her fırsatta dile getirmekten çekinmiyor, hatta İskenderiye tahkimatını yeniden düzenleyen Mühendis Yüzbaşı F.J. Burgoyne'nun hazırladığı raporu doğrudan savaş bakanlığına gönderiyordu.[161] Bu bağlamda 24 Mayıs'ta İskenderiye limanına giren *Hind* fırkateyninin takviye gönderileceğine dair getirdiği haber, General Fraser'ın kullanımına sunulan 32.000 sterlinlik ödenekten çok daha önemliydi.[162] Kaldı ki, takviye isteyen sadece seferi kuvvetin komutanı General Fraser değildi. Amiral Thomas Louis de komutası altındaki *Canopus* ile *Tigre*'ın geri çekilmelerinin emredilmesinden şikâyet ediyor ve Murabıt Koyu'nda demirli olan *Standart* ile Abukır Koyu'ndaki *Apollo*'nun İskenderiye'yi denizden kontrol etmeye yetmeyeceğini belirtiyordu. Zira Osmanlı bandıralı dört geminin Mehmed Ali Paşa'yı takviye üzere Kıbrıs ve Suriye limanlarından ayrıldığına dair görmezden gelinemeyecek bir istihbarat alınmıştı.[163] Fakat çoktan yola çıkmış olan takviyeyi görmeye Amiral Thomas Louis'in ömrü vefa etmedi. İskenderiye'deki İngiliz deniz gücünün komutası, onun ölümünün ardından 17 Mayıs 1807

gecesi Albay Hallowell'e geçti ve merhum Louis'in son isteği böylece gerçekleşti. Hallowell'in gemisi *Tigre* ile birlikte İskenderiye'deki görevine devam etmesi, Nil savaşının (Ağustos 1798) efsane kaptanına kaderin trajik bir oyunu gibiydi.[164]

İskenderiye'yi takviye konusunda tüm ümitlerin bağlandığı General Fox, bu sırada Malta'daki Arnavut paralı askerlerin çıkardıkları isyanla ve artan vergiler dolayısıyla ayaklanan Messina ile Valdemone ahalisiyle meşguldü. Malta'daki isyan kontrol altına alındıktan hemen sonra takviye birliklerin sevki için hazırlıklara başlayan General Fox'un amacı, İskenderiye harekâtının geleceği konusunda Londra'da bir karar verilene kadar General Fraser'a zaman kazandırabilmekti. Nitekim Mısır'ın ancak bini süvari toplam on beş bin askerle işgal edilebileceğini düşünen General Fox, İskenderiye'ye kaybedilen muharebelerde verilen zayiata denk bir takviye gönderiyordu.[165] 25 Mayıs 1807'de İskenderiye'ye ulaşan iki bin yüz kişiden müteşekkil iki tabur takviye askerin başında Tümgeneral Sir John Sherbrooke vardı. Sherbrooke'un seçilmesi daha önceki atamalarda gözlemlendiği üzere bir tesadüften ziyade bilinçli bir tercihi yansıtıyordu; zira kendisi daha önce dört sene Hindistan'da bulunmuş ve 1799'daki Mayasor Savaşı'nda başıbozuk Sepoylara karşı büyük bir zafer kazanmıştı.[166] İngiliz takviye kuvveti Messina'ya doğru yola çıkarken Rusların Polotsk ve Golımin'de Fransız orduları karşısında aldıkları mağlubiyetlerin haberleri Palermo'ya ulaşmıştı. Kuzey İtalya'daki General André Masséna'nın Polonya'ya hareket etmesi, bu dönemde mevcudu 11.000'e düşmüş olan Sicilya'daki İngiliz gücünü rahatlatan bir gelişmeydi.[167] Fakat Napoli Krallığı'nın taraf değiştirme tehlikesi ve Palermo'daki Rus temsilci Talitsçev'in Kuzey İtalya'ya sefer düzenlenmesi için yaptığı baskı, Sicilya'daki İngiliz generallerin kendilerini tehdit altında hissetmesine sebep oluyordu.[168] Bu tehdit algısı, Lord Grenville'in 31 Mart 1807'de Portland dükünün yerine başbakanlığa getirilmesi ve Londra'nın Akdeniz'e bakışının değişmesiyle zirveye çıktı: Dışişleri bakanlığına getirilen George Canning ve savaş bakanlığına atanan Lord Castlereagh tam anlamıyla bir enkaz devraldıklarını düşünüyorlardı.[169] Castlereagh'ın yaklaşık iki ay sonra Mayıs

1807'de General Fox'a gönderdiği talimatlar, İngiliz birliklerinin Napoli Krallığı'yla beraber Kuzey İtalya'ya bir harekât düzenlemesini öngörüyordu. Fransa'nın Mısır'a bir harekât düzenleme ihtimalinin yok denecek kadar az olduğunu düşünen Castlereagh'a göre Mısır'da sadece Türkler ve Arnavutlar mukavemet gösterebilirdi ki bu kuvvetin 6.000 kişilik bir İngiliz ordusu ile üstün kraliyet donanmasından daha güçlü olması mümkün değildi. Aynı talimatta General Fraser'ın payına düşen emirler ise "kralın ve kralın hizmetkârlarının inanç ve onuruna yakışmayacak hareketlerden kaçınmasıydı."[170] Çiçeği burnunda savaş bakanının hedefi, Kuzey İtalya'daki Fransız ordusunun yok edilerek müttefik Napoli Krallığı'nın Kuzey İtalya'ya sahip olmasıydı. Böylece Fransa'nın Kuzey Avrupa'daki ordularının bir kısmını güneye kaydırması sağlanacak ve Rusya'nın üzerindeki yük bir nebze olsun hafifletilerek Paris ve St. Petersburg arasındaki muhtemel yakınlaşma önlenecekti. Bu harekâtla eşzamanlı olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun başta İzmir gelmek üzere Ege ve Akdeniz'deki limanlarının ablukaya alınması, böylece de Babıâli'nin Rusya ile Londra'nın arabuluculuğunda müzakere masasına oturtulması da hedefleniyordu. Dünya denizlerine hükmeden İngiltere için limanların ablukası hususunda büyük bir problem yaşanmasa da Sicilya'da yeterli sayıda asker bulunmaması bu stratejinin uygulanmasının önündeki en büyük engeldi. General Fox ise Mısır'ı tahliye etmek ya da Sicilya'yı terk etmek arasında bir seçim yapılmasından başka alternatif göremiyor ve Lord Castlereagh'a Kuzey İtalya seferinin yapılması halinde hem Sicilya'nın, hem İskenderiye'nin, hem de Akdeniz'deki tüm İngiliz kara kuvvetlerinin kaybedilebileceğini söylüyordu.[171]

10 Temmuz 1807'de General Fox'un yerine Akdeniz Ordu Komutanı olarak atanan General Moore, komutasındaki 9.000 piyade, 400 topçu ve 200 süvari ile tam manasıyla köşeye sıkışmış vaziyetteydi. Bu zor durumda, savaş bakanlığından terfi emriyle beraber Sicilya'ya ulaşan İskenderiye'nin boşaltılması kararı, General Moore'u kısa bir süreliğine olsa da rahatlatan bir gelişmeydi. Lord Castlereagh'ın verdiği bu emir General Moore'a nefes aldırma arzusunun bir sonucu değil ama İngiltere'deki mülteci Fransız kralcı-

ların gözlerini boyamak ve kamuoyu baskısı altındaki yeni kabineye alan açabilmek için yapılmış siyasi bir manevraydı. Bu bağlamda, Fransız İhtilali'nin önemli aktörlerinden biriyken 1793'te taraf değiştirerek İngiliz hükümetlerine danışmanlık yapmaya başlayan General Charles François Dumouriez, Lord Castlereagh'a yazdığı iki mektupta İstanbul ve Mısır harekâtının birer hata olduğunu belirtiyor ve derhal İskenderiye'nin boşaltılarak, Güney Amerika'da İngiltere adına savaşan Orleans düküne yardım edilmesini istiyordu.[172] Fransız mültecilerin İskenderiye seferine dair şikâyetleriyle İngiliz basınının şiddetli muhalefeti aynı döneme denk düşmüştü. İngiliz gazeteleri, 1807'nin Nisan ve Mayıs aylarında majestelerinin muzaffer ordularının İskenderiye'deki zafer haberlerine büyük yer ayırırken, Reşid felaketine dair haberlerin Haziran ayı ortasında İngiltere'ye ulaşmasıyla hükümet basınının taarruzu altında kaldı. Böylesine büyük bir İngiliz birliğinin nasıl olup da Türkler tarafından pusuya düşürüldüğünü soran muhalif basın, harekâtı planlayıp onaylayan bakanlar kurulunu açık bir dille hedef alıyordu. Örneğin, takip edilen dış politikayı anlamlandırmakta zorlanan bir yazar, "Yetenekliler hangi akılla bir avuç adamı bütün Mısır'la mücadele etmek üzere göndermiş?" diye soruyor ve ardından da, "İtiraf etmeliyiz ki, burada bizim anlayabileceğimiz bir *yetenek* yoktur," diyerek sorduğu soruya kendisi cevap veriyordu. Hükümetin "yayın yasağı" ise boşunaydı. *Canopus*'un Reşid'de yaralanmış askerlerle beraber 18 Haziran'da İngiltere'ye dönüşü olanları bütün açıklığıyla gözler önüne sermiş ve kamuoyundaki infiali bir kat daha artırmıştı.[173] Hükümet taraftarı gazeteler ise tıpkı bakanlar gibi hesabı doğrudan General Fraser'a kesmişlerdi. Buna rağmen basının her iki kanadındaki yazarlar, İskenderiye'ye gönderilen askeri gücün sayısal zayıflığı konusunda hemfikirlerdi.[174] Avam Kamarası'nın sert tartışmalara sahne olduğu günlerde hükümet üzerinde artan baskıyı bir nebze olsun azaltmak için İskenderiye'nin tahliye edilmesine dair savaş bakanının verdiği karar, işgal kararı kadar kolay uygulanamayacaktı. Nitekim Babıâli ile diplomatik ilişkileri yeniden tesis etmek üzere Çanakkale'ye gönderilen Arthur Paget, İskenderiye seferi kuvvetini geri çekme kararının müzakere-

lerde elinin güçlü kalabilmesi için ertelenmesini istiyor; dışişleri bakanlığı ile Amiral Collingwood da bu düşüncesini destekliyordu.[175] Bu isteğin kabul edilmesiyle beraber General Moore yaklaşık iki ay daha Sicilya'da General Fraser'ı beklemek zorunda kalacaktı.

İstanbul, Mısır'da yaşananlardan ancak Nisan ayı başlarından itibaren haberdar olmuştu. İzmir'den Osmanlı başkentine gelen Habsburg bandıralı bir gemiden alınan bilgilere göre seksen civarında İngiliz gemisi Malta'da toplanmaya başlamıştı. Daha sonra Girit çevresinde zuhur eden İngiliz savaş gemilerinin hedefinin İskenderiye olduğu tahmin ediliyordu.[176] Mehmed Ali Paşa'nın 29 Mart 1807 tarihli şukkasının İstanbul'a ulaşması III. Selim üzerinde büyük bir şok etkisi yaratmıştı. Mısır valisinin Kölemenlere karşı kazandığı zaferi de bildirdiği tahriratta İngiltere'nin İskenderiye'yi işgal ettiği ve Memlûkler üzerine gönderilen neferlerden bir kısmının işgal sebebiyle geri çekildiği yazılıydı. Mehmed Ali Paşa her ne kadar tahriratında hem Memlûklere hem de İngiliz işgal gücüne karşı "uğur-ı din-i Ahmediyye'de cansiperane cihat olunacağını" belirtiyor olsa da yaşanan çatışmalar hakkında bilgi vermiyordu. Sadece şukkayı taşıyan tatar Mahmud Bey, Reşid'de kazanılan ilk zaferi sözlü olarak Babıâli'ye bildirmişti. Ancak bu zafer haberi dahi son derece sıkıntılı günler geçirmekte olan III. Selim'i rahatlatmaya yetecek nitelikte değildi. Kuşatma altındaki başkentine iaşe temin etmeye çalışan III. Selim artık titreyen kalemiyle düşük cümleler kurmaya başlamıştı. Padişah olarak tek ve belki de son arzusunu şöyle dile getiriyordu: "Hasbinallah, rabbim düşmanı beher taraf makhur eylesün."[177] Mehmed Ali Paşa'nın tahriratından hemen sonra başkente ulaşan Sayda Valisi Süleyman Paşa'nın şukkası, İskenderiye işgalinin ciddiyetini tüm ayrıntısıyla ortaya koydu. İngiltere'nin 6.000 kişilik bir güçle bölgeyi işgal etmesine karşılık, iktidarının son günlerini yaşayan III. Selim sadece Kıbrıs tarafından daha ayrıntılı bilgi alınmasını ve Sayda ile Şam valilerinin uyarılmasını isteyebiliyordu.[178] Nitekim Rus ordusu Balkanlar'da ilerlemekteydi; İstanbul müttefik donanmaların kuşatması altındaydı ve en önemlisi Osmanlı padişahının Mısır'a müdahale edecek ya da takviye gönderecek gücü yoktu.

Sayda ve Şam valilerinin İskenderiye'ye takviye göndermeleri de ihtimal dışı görülüyordu. Babıâli'de akla gelen ilk fikir ise devam eden Osmanlı-Rus harbi için asker tahrir edilmeyen Antalya ve Rakka gibi bölgelerden beş-altı bin civarında nefer yazılarak Kıbrıs üzerinden Mısır'a göndermekti. Yani, Amiral Thomas Louis'in büyük bir önem atfettiği istihbarat doğruydu. Ancak bu takviye hiçbir zaman Mısır'a ulaşmayacaktı.[179] Bu durumda İstanbul'dan ümidini kesmiş olan Mehmed Ali Paşa, İskenderiye'nin işgalini tamamıyla bölge ahalisinin ve Muhafız Emin Ağa'nın acziyetine bağlıyordu. Ne de olsa onlar, işgal gerçekleşmeden evvel Mehmed Ali Paşa tarafından gönderilmiş olan Arnavutları kabul etmedikleri gibi şehrin kapılarını İngilizlere açmışlardı. Mısır valisi henüz açıkça söyleyemese de, Mısır'ın en kârlı gümrüklerinden birisine sahip olan İskenderiye'nin işgal sonrasında kendi hâkimiyetine verilmesini zımnen talep ediyordu. Mehmed Ali Paşa ayrıca İngiltere ve Fransa arasındaki düşmanlığı lehine kullanmak istediğini de çekinmeden Babıâli'ye bildiriyor ve İskenderiye'ye yapılacak muhtemel bir Fransız karşı seferine karşı yeni talimatlar bekliyordu.[180] Fransa büyükelçisi General Sebastiani, İstanbul'a yapılan İngiliz saldırısında olduğu gibi Mehmed Ali Paşa'nın beklediği talimatların oluşturulması sürecinde de sahne alacaktır. Ancak Reisülküttab Galib Efendi, muhtemelen İstanbul'daki nazik durumu göz önüne alarak, onunla yüz yüze görüşmek yerine Divan-ı Hümayun tercümanına yazdırdığı bir mektup vasıtasıyla temas kurmuştu.[181] Bu mektuba cevaben Babıâli'ye verdiği takrirde Fransa büyükelçisi, İstanbul'a yapılan harekât ile İskenderiye işgali arasında doğrudan bir bağ kuruyor ve her iki seferin de Londra'da aynı anda onaylandığını belirtiyordu. Bu bağlamda İngiltere ve Rusya'nın amacı, İstanbul dahil Balkanlar'ı ve Mısır'ı paylaşmaktı. Kendisi bu vesileyle Babıâli'yi bir kez daha uyarmış olsa da İskenderiye seferinin Osmanlı İmparatorluğu'na büyük bir zarar vermeyeceğinden emindi. Nitekim İngiltere'nin bölgede İskenderiye'yi işgal edebilecek sayıda askeri bulunmuyordu. Hatta Fransa elçisine göre Mehmed Ali Paşa takviye alamasa dahi İskenderiye'yi tek başına kurtarabilecek güce sahipti. Takririn bundan sonraki bölümünde adeta Mehmed

Ali Paşa'nın izlediği stratejiyi tasvir etmeye başlayan General Sebastiani'ye göre, Arnavutların Reşid'i tahkim edip Nil'in sağ sahili ile Damanhur'u ellerinde tutmaları zafer için yeterli olacaktı. Zira böylesi bir tabloda, İskenderiye'ye sıkışan İngiliz işgal gücü "zahire yetiştiremeyeceğinden" geri çekilmek zorunda kalacaktı. Bu seferler için gereken nefer ihtiyacı ise Mısır uleması kullanılarak ahalinin seferber edilmesiyle çok rahat bir biçimde sağlanabilirdi. Aynı metinde General Marmont tarafından gönderilecek askeri uzmanların bir kısmının Mısır'da da istihdam edilebileceğinin belirtilmesi de bu noktada dikkate değer bir ayrıntıdır. Zira bu teklifle büyükelçi, İskenderiye'de bir Fransız üssü kurulmasına dair örtük bir talepte bulunmuş oluyordu. Bunların yanı sıra İmparator Napoléon'un Kuzey İtalya'daki kardeşi Joseph'i uyararak Güney İtalya'yı baskı altına alacağı haberi de Babıâli'nin İskenderiye konusundaki endişesinin neredeyse kaybolmasına sebep olmuştur.[182] Ancak Nizâm-ı Cedîd ekibinin rahatlamasında Fransa büyükelçisi ile yapılan istişareler kadar Rodos müteselliminin kaleme aldığı 13 Mayıs 1807 tarihli kaimenin de büyük bir etkisi vardı. Reşid'de kazanılan zaferlerden Babıâli'yi haberdar eden mütesellim, Mehmed Ali Paşa'nın İngiliz sergerdesiyle diplomatik müzakerelere başladığını belirtiyordu. Buna göre Mısır valisi, General Fraser'a "belde-i padişahiyi bulduğu üzere bırakıp gitmesi" için dokuz gün süre vermişti.[183] Nizâm-ı Cedîd'in ömrü ise Rodos müteselliminin kaimesini kaleme aldığı tarihten on dört gün sonra, 27 Mayıs'ta dolacaktı. Bu tarihte Boğaz kalelerinden harekete geçen Kabakçı Mustafa ve yoldaşları, Reşid galibiyetleri dolayısıyla bir nebze rahatlamış olan III. Selim'i üç gün sonra tahttan indirdiler. İstanbul'daki bu konjonktür sebebiyle İskenderiye'deki İngilizler artık tamamıyla Mehmed Ali Paşa'nın sorunu olarak kalmışlardır.

Bir taraftan Memlûklerle mücadele eden diğer taraftan da sekbanlarını finanse etmeye çalışan Mehmed Ali Paşa için İngiliz işgal gücü gerçekten de önemli bir sorundu. Dahası, geleceğe dair büyük hayaller kuran paşa, İngiltere ya da Fransa ile düşman kalarak bunları gerçekleştiremeyeceğinin de farkında olmalıydı. Bunları, iki defa zafer kazanmış olmasına rağmen çatışmayı bitirebilmek için

General Fraser ile temas kurmaya çalışmasının ardındaki önemli faktörler olarak değerlendirmek mümkündür. Mısır valisi, elindeki İngiliz esirlerin kendisine büyük bir avantaj sağladığının da farkındaydı. Esir değişimi için girişimlerde bulunmaya başlayan Mehmed Ali Paşa, İngiliz esirler tarafından kaleme alınmış mektupların teslim edildiği Teğmen Matheson'ı 13 Mayıs 1807'de Kahire'den İskenderiye'ye gönderdi. Çatışmalar esnasında esir düşen Arnavutlarla, özellikle de Ömer Bey'in yeğeni ile bir değişim teklifini de içeren mesajın yanında İngiliz teğmen, Kahire'de esirlere çok iyi davranıldığını belirtiyordu.[184] Onlara her gün tayinat verildiği gibi rütbelerine nazaran maaş bile bağlanmıştı. Devrin standartlarının çok üzerinde bir muameleye tabi olan İngiliz esirlerle Fransa konsolosu Drovetti yakından ilgileniyordu. General Fraser'ın esirlere iyi davranılması için birkaç gün evvel Drovetti'den ricada bulunmuş olması, Fransız konsolosun gösterdiği yakın alakanın çok da önemli olmayan bir sebebiydi.[185] Bir İngiliz centilmeninin ricasından daha önemli olmak üzere İngiltere gibi büyük bir devletle iyi ilişkiler kurmak için savaş esirlerinin canlı tutulması zorunluluğu bir tarafa, Drovetti'nin Kahire'ye kaçarken arkasında bıraktığı eşi hâlâ İskenderiye'deydi. Ancak sebep ne olursa olsun General Fraser, Drovetti'ye büyük saygı ve minnet duyguları besliyordu.[186] Bu bağlamda generalin kaleme aldığı mektup Drovetti'yi de çok etkilemiş olmalıydı. Fransız konsolosun, kendisinin "cömert ve şerefli insaniyetinden" bahsedilen bu mektubu arşivinin en özel yerinde saklaması ve yaklaşık sekiz sene sonra Prusyalı seyyah Johannes Bramsen'le paylaşması duyduğu gururun bir göstergesidir.[187] Ancak hem Drovetti'nin hem de Mehmed Ali Paşa'nın iyi niyetinin bir sınırı vardı. Zira pek çok "tüyü bitmemiş İngiliz" esir, Arnavutlar tarafından çoktan köle olarak satılmıştı.[188] Özel mülk olarak görülen söz konusu esirlerin tek tek bulunması ve sahiplerinden satın alınması gerekiyordu ki bu iş General Fraser'ın bütçesinin ötesindeydi. Örneğin Yarbay Baron de Sonnenberg, daha düşük rütbeli oğlunun özgürlüğünü ancak 4.000 kuruş (222 pound 4 şilin) karşılığında satın alabilmişti. Dolayısıyla 14 Mayıs'ta serbest bırakılan ve toplam sayıları 24'ü subay olmak üzere 515 olan esir-

ler kadar şanslı sayılamayacak bazı erat ile zabitan da vardı.[189] Artık özel mülk olarak görülen savaş esirlerinin yanı sıra bazı üst rütbeli esirler, kesik başlar, kulaklar ve dillerle beraber kazanılan zaferin bir nişanesi olarak Mehmed Ali Paşa tarafından Osmanlı başkentine gönderilmişti ki bunlar belki de en şanssız olanlardı.[190] Örneğin üç sene kadar daha Osmanlı İmparatorluğu'nda kalacak olan Binbaşı Vogelsang ve Teğmen Love, memleketlerine dönüş yoluna ancak İngiltere büyükelçisi Robert Adair'in girişimiyle 27 Haziran 1810'da koyulabileceklerdi.[191] İngiliz seferi başladığı esnada İskenderiye'de bulunan Osmanlı garnizonunun komutanları Salih ve Emin kaptanlar ya da bölgedeki Türk tüccarlar ise İngiliz işgal gücü tarafından çok daha önce Malta'ya gönderilmişlerdi.[192] Dolayısıyla ilk anda yapılan esir değişiminde özgürlüklerine kavuşamasalar da İstanbul'a gönderilen İngiliz subaylardan çok daha önce ülkelerine geri döneceklerdi.

Bir kısmı uzun bir süre sonra ailelerine kavuşacak olsa da esirlerin karşılıklı salıverilmesi, işgal ordusu ile Mehmed Ali Paşa arasında müzakerelerin başlayabilmesi için iyi bir temel oluşturmuştu. General Fraser artık Arnavutların kuşatması altında olduğunu düşünmüyordu. Nitekim esirlerle beraber İskenderiye'ye gelen kafilede Mehmed Ali Paşa'nın tercümanı Yusuf Bogos da bulunmaktaydı. Mısır valisi, İngilizlerin İskenderiye'yi Fransız saldırısından korumak ve dost görülen Memlûkler gibi grupları desteklemek için işgal ettiklerini bildiğini Bogos'a tüm açıklığıyla ifade etmişti. Mehmed Ali Paşa'nın tercümanından General Fraser'a iletmesini istediği mesaj ise İngiliz hükümetinin tüm planlarını altüst edecek ve devam etmekte olan harekâtı boşa çıkartacak nitelikteydi: Mısır valisi verdiği mesajda "tıpkı İngiltere gibi kendisinin de düşmanı olan Fransızları ve Londra'nın diğer tüm rakiplerini Memlûklerden çok daha etkili bir biçimde Mısır dışında tutabilecek güce sahip olduğunun" altını çiziyordu. Bu şok edici haber karşısında şaşkınlığını gizlemeyen general, Mehmed Ali Paşa ile barış içinde yaşamayı istediklerini ve ortak düşmanlara karşı birleşmeleri gerektiğini dile getirmişti. İskenderiye'nin tahliyesinin bu noktada tartışma dışı olduğunu belirten Fraser, enine boyuna düşündüğü

takdirde işgalin kendi lehine olduğunu Mehmed Ali Paşa'nın da anlayacağından emindi. Kaldı ki, yetkilerini aşmamak kaydıyla Mısır valisine her tür desteği verebileceğini daha ilk görüşmede ima ediyordu. Bu destek hiç şüphesiz paşanın ihtiyaç duyduğu paraydı. Ayrıca başlayacak müzakereler için valinin ön şartlarını da öğrenmek istemişti. Fakat paşa oldukça temkinliydi ve Bogos'un söylediği gibi bu kadarı ilk görüşme için yeterliydi.[193]

Artık yeni bir emre kadar İskenderiye'yi elinde tutmaktan başka bir şey düşünmeyen General Fraser için de verilen dostluk mesajları ilk temas için yeterliydi. Her ne kadar General Fox, İskenderiye seferi kuvvetini elinden geldiği kadar takviye etmeye çalışacağını bildirse de Londra'dan talimat gelene kadar şehrin tahliyesi için emir veremeyeceğini açık bir dille ifade etmişti. Kaldı ki, sadece esirlerin kurtarılması konusunda görevlendirdiği General Fraser'a Memlûkler ile Mehmed Ali Paşa arasında bir seçim yapmaktan ziyade her iki tarafı da kaybetmemeye çalışmasını emretmişti. Dolayısıyla Fraser, müzakere sürecinin bu bölümünde, yerine getiremeyeceği sözler vermekten özenle kaçınmaya çalışıyordu.[194] Müzakerelerin başlaması Fraser açısından ne kadar olumlu bir gelişmeyse Memlûkleri iktidara taşımak için uzun süredir çaba sarf eden Binbaşı Misset için de durum o kadar kötüydü. Mısır valisinin tercümanıyla yapılan görüşmeden birkaç gün sonra Lord Castlereagh'a gönderdiği raporda İngiliz temsilci, Mehmed Ali Paşa'nın uzunca bir süredir bağımsızlık hayalleri kurduğundan bahsediyordu. Fakat Binbaşı Missett'e göre "bir grup dinsiz ve paralı asker olan Arnavutlarla yapılacak bir ittifaktan daimi bir çıkar beklenemezdi." Arnavutlarla yapılacak anlaşmanın Memlûklerin isyanıyla ve bu isyanı da Fransa'nın desteklemesiyle sonuçlanması kuvvetle muhtemeldi.[195] Savaş bakanına gönderdiği rapordan beklediği sonucu alamayan İngiliz konsolos, Mehmed Ali Paşa ve General Fraser arasındaki görüşmeleri sabote etmek için bir kez de Dışişleri Bakanı George Canning'in kapısını çalacaktır. Kaleme aldığı raporda Arnavutların zayıflığından dem vuran Missett, "paralı asker çetelerinin dinsiz karakterinin ihtilal üzerine ihtilal üreteceğini ve böylece Mısır'daki hükümetin işgalci bir düşmana karşı direniş

göstermesi için gereken güç ve istikrarın oluşmayacağını" belirtiyordu. İngiliz konsolos Reşid'deki yenilgilerin ardından ortaya çıkan durumun çok daha vahim olduğunu da söylüyor ve dışişleri bakanına retorik bir soru yöneltiyordu: "Tüm dünyanın, Türk birliklerinin İngiliz birliklerinden daha üstün olduğunu düşünmesine izin mi verilecek?"[196] Ancak Binbaşı Missett, George Canning'den de istediği cevabı alamayacaktı. Bu raporu kaleme aldıktan birkaç gün sonra Elfi ailesinin İngiltere'ye bağlılığını bildirmek üzere Şahin Bey'in iki adamının İskenderiye'ye gelişi Binbaşı Missett için yeni bir fırsattı. Fakat General Fraser dersini almıştı: Bundan sonra İngiliz seferi kuvvetini yeniden saldırıya geçirtmek üzere Memlûkler tarafından yapılacak tüm teklifleri geri çevirecekti. Bu bağlamda generalin İskenderiye'deki pozisyonunu koruyacağını belirterek Şahin Bey'in temsilcilerini geri göndermesi, İngiliz konsolosun bir kez daha hayal kırıklığına uğramasına sebep olacaktı. Sabık binbaşı olan diplomat Ernst Missett, çatışmanın yeniden başlaması için elinden geleni yapmaktan çekinmiyordu.[197]

Binbaşı Missett bir taraftan işbaşına gelen yeni hükümet nezdinde Memlûkler adına kulis yaparken diğer taraftan da Memlûkleri İngiltere tarafında tutarak Mehmed Ali Paşa üzerine sevk etmek için büyük çaba sarf ediyordu. İngiltere'ye yardım etmek için elinden geleni yaptığını bildiren Şahin Elfi Bey bölgeye ulaşan tüm yolların Mehmed Ali Paşa tarafından kesildiğini ve fakat Memlûklerin Mısır valisi tarafından yapılan barış tekliflerine net bir cevap vermeyerek Arnavutların en azından bir kısmının Yukarı Mısır'da tutulduğunu bildiriyordu. Ancak Memlûkler sadece Mehmed Ali Paşa'ya değil, gönderilen mektuplardan da rahatça anlaşılabileceği üzere Missett ile General Fraser'a da kaçamak cevaplar veriyorlardı.[198] İç çatışmaların yarattığı güvensizlik, Arnavutlarla yapılan mücadelede ağır bir yenilgi almaları ve en önemlisi İngiliz işgal gücünün zayıflığı, Memlûklerin harekete geçmesinin önündeki engellerdi. Yukarı Mısır'daki gelişmelerin farkında olan Mehmed Ali Paşa ise Kahire'de yaptığı yığınağı tahkim etmeye çalışıp Memlûkler arasındaki farklı görüşleri ve anlaşmazlıkları kullanmaya çalışıyordu. Bu stratejinin mimarı Fransa konsolosu Dro-

vetti, uygulayıcısı ise Fransız ajan Felix Mengin'di. 4 Haziran'da Said'e doğru yola çıkan Mengin, yanında Mehmed Ali Paşa'nın yeni bir ultimatomunu taşıyordu. İngiliz işgal gücü üzerinde belirli bir üstünlük kurmuş olan Mısır valisi, barış şartlarını görüşmek üzere Memlûklerle Gize'de bir kez daha buluşmak istiyordu. Mengin'in beylere ayrıca verdiği mesaj da oldukça açıktı: Fransa'yı güçendirecek şekilde İngiliz işgal gücüne yardım etmeyin.[199] Mengin, farklı çıkarlar ve farklı görüşlerin böldüğü Memlûk beylerinin İngiltere'ye katılmamaları için uğraş verirken, Kahire'deki Drovetti de boş durmuyordu. Mehmed Ali Paşa'nın İngilizlerle görüşmeye başlaması, Fransa saflarından savrulmasına sebep olabilecek bir gelişmeydi. Fransa konsolosu böylesi bir sonucun ortaya çıkmasını önleyebilmek ve paşanın Napoléon'a imanını tazelemek için General Sebastiani'nin gönderdiği ve Eylau zaferini haber veren sirküleri olabildiğince çok sayıda insana ulaştırmaya çalışıyordu.[200] Mehmed Ali Paşa'nın General Fraser'la Drovetti'den bağımsız müzakereye başlaması ve "Hindistan'a kestirme bir yol açmak ya da Mısır'ı fethetmek için herhangi bir Avrupa ordusunun bu topraklara girişini önleyeceğine" dair söz vermesi Fransız konsolosu büyük bir endişeye sevk etmişti.[201] Mengin'in, Memlûklerin İngiliz işgaline destek vermeyeceğine dair haberlerle Temmuz ortasında Kahire'ye dönmesi bile Drovetti'nin endişelerini azaltmadı.[202] Memlûk problemi bir süreliğine kontrol altına alınmış olsa da Mehmed Ali Paşa, Arnavut sekbanları için gereken parayı ve mühimmatı bulmakta halen büyük sıkıntı yaşıyordu. Yaklaşık dokuz aydır düzenli maaş alamayan neferler isyanın eşiğindeydiler. Coğrafi açıdan daha yakın tehditlerle mücadeleyi zorunlu olarak ön plana alan Babıâli'den yardım gelmesine dair ümit beslemeyen Mısır valisi, ticari açıdan büyük öneme sahip Yukarı Mısır'ı da Memlûklere bırakmıştı. Büyük bir mali krizle boğuşan Mehmed Ali Paşa ayrıca Kahire'deki Rus ve İngiliz temsilcilerin (Rosetti ve Petrucci) kışkırttıkları çatışmalarla da uğraşmak zorundaydı. Zorla olağanüstü vergiler toplayarak isyanı önlemeye çalışan paşanın imdadına bir kez daha Drovetti yetişti.[203] Bu hamlesiyle Mısır valisinin İngiltere tarafına kaymasını önlemeye çalışan Fransız kon-

solos, Mehmed Ali Paşa'ya 10.000 kuruş para, dört ton demir ve dört ton kurşun verecekti.[204]

General Fraser'ın İskenderiye'de, Mehmed Ali Paşa'nın da Kahire'de hayatta kalmaya çalıştığı sırada Lord Castlereagh, Reşid'deki mağlubiyetler dolayısıyla büyük bir üzüntü yaşayan Kral III. George'dan Mısır'ın tahliyesi için gereken emri almaya çalışıyordu. Zira İskenderiye seferi İngiltere'nin Sicilya'daki konumunu tehdit eder bir hal almış ve Batı Akdeniz hâkimiyeti için en kritik ada olan Sicilya ile İskenderiye arasında bir tercih yapılması zorunlu hale gelmişti.[205] General Fox'a yazdığı 14 Haziran tarihli talimatlarda savaş bakanı, "majestelerinin birliklerinin Mısır'dan çekilmesi için gerekli önlemlerin alınmasını ve çekilen gücün yine İtalya'da görevlendirilmesini" istiyordu. Ancak Mısır'ın tahliyesi Babıâli ile temas kurmakla görevlendirilmiş Sir A. Paget'le istişare edildikten sonra gerçekleştirilecek ve daha da önemlisi Osmanlı İmparatorluğu'nu barışa zorlamak için İstanbul ile Mısır arasındaki bağlantıyı kesmek üzere bölgede bir filo konuşlandırılacaktı.[206] Mısır'ın Akdeniz sahillerini abluka altına alacak bir filonun bölgeye gönderilmesi konusunda çok büyük bir problem yaşanmasa da Paget'in Babıâli ile yapacağı müzakerelerde pazarlık payını artırmak amacıyla İskenderiye'nin tahliyesini ertelemesi, hem kendini hem de askerlerini bir an önce Mısır'dan kurtarmaya çalışan General Fraser için büyük bir sorundu.[207] Paget, geri çekilmenin ertelenmesi konusundaki tercihini İskenderiye'deki işgal gücünün takviye alarak kendi emniyetini nispeten sağlamış olmasına dayandırıyordu. Bunun yanı sıra İskenderiye'deki birlikler derhal yola çıksalar bile Kuzey İtalya'da düzenlenecek sefere yetişmeleri imkânsızdı. İskenderiye işgalini Babıâli'yi tehdit edebileceği tek enstrüman olarak gören Paget, ayrıca Mısır'a uygulanacak ablukanın da Osmanlı yönetimi üzerinde hiçbir etkisinin olmayacağını belirtiyordu. Zira Mısır'ın Akdeniz'deki en önemli limanları zaten İngiliz ablukası altındaydı.[208] General Fox'un yerine Akdeniz ordusu komutanı olarak atanan General Moore, bu sorunu 11 Temmuz'da kaleme aldığı talimatlarda General Fraser'a bildirdi.[209] General Moore, Mehmed Ali Paşa ile müzakerelerin sürdürülmesinde ve tahliye hazırlıklarına gizlice başlanmasında herhangi bir sakınca görmü-

yordu.[210] Fakat özellikle vurguladığı gizlilik prensibi, bir an evvel İskenderiye'den ayrılmak isteyen İngiliz subayları tarafından pek de dikkate alınmayacaktı. Öyle ki, Kahire'deki Drovetti bile İskenderiye'nin tahliye edileceğini Ağustos'un son günlerinde öğrenmişti.[211] Ağustos ortasından itibaren uluorta başlayan çekilme hazırlıklarının İskenderiye ahalisi tarafından fark edilmesi, şehirde yeni bir korku rüzgârının esmesine sebep olmuştur. Babıâli ve Londra arasında varılacak bir uzlaşmayla İskenderiye'yi teslim almak üzere bir Osmanlı garnizonu bölgeye gelmeden İngiliz işgal gücünün çekilmesi, şehrin Mehmed Ali Paşa ve Arnavutların insafına terk edilmesi anlamına geliyordu. Zira İskenderiyelilerin işgal gücüne gösterdikleri konukseverliği Mısır valisinin affetmesi mümkün değildi. Bu noktada devreye giren General Fraser ile Albay Hallowell, Paget'den Babıâli ile bu konuyu da görüşmesini talep ediyorlardı. Aksi takdirde, seferi kuvvetin "İskenderiyelileri yatıştırmak ve tahliyeye razı etmek için bazı kaçınılmaz önlemler alması gerekecekti."[212] Babıâli ile sonuçsuz kalacak müzakerelere başlamasıyla beraber Paget'in 30 Ağustos'ta verdiği Mısır'ı tahliye emrini sadece iki gün sonra (1 Eylül) iptal etmesinin ardında İskenderiyelilerin Arnavut korkusu bulunuyordu.[213] Buna mukabil İngiliz diplomatlar ve askerler Arnavutların İskenderiye sakinlerine zarar vermesinden çok Kuzey İtalya'da saldırgan bir tutum izleyen Joseph Napoléon'dan çekiniyorlardı. Paget'in 5 Eylül 1807'de General Fraser'a ikinci ve son tahliye emrini vermesinin ardında da bu korku vardı.[214]

İskenderiye, Sicilya ve Çanakkale üçgeninde talimatlar, emirler ve raporların oluşturduğu bir yazışma trafiği yaşanırken General Fraser ile Mehmed Ali Paşa arasındaki müzakereler de iyice hız kazanmıştı. Bu süreçte ordusundaki huzursuzluğu biraz olsun kontrol altına almayı başaran vali, 7 Ağustos'ta Kahire'den ayrılarak çok daha müstahkem bir bölge olan Embabeh'de ordugâhını kurdu. Paşa, General Fraser tarafından gönderilen Kraliyet Sicilyalılar Alayı'nın komutanı Francesco Rivarola'yı Kahire'nin karmaşasından ve belki de Drovetti'den biraz olsun uzakta kabul etmek istemişti.[215] Fransa konsolosunun da altını çizdiği üzere "ondan daha makyavelist bir Türk bulmak imkânsızdı."[216] Nite-

kim Mehmed Ali Paşa'nın Drovetti ile yakınlığından pek de memnun olmayan İngiliz işgal gücü, onun Fransa konsolosu ile ilişkisini kesmesini istiyordu. Rivarola ile yaptığı görüşmede İskenderiye'nin tahliyesini takiben geri kalan İngiliz esirlerin salıverileceğini ve bundan sonra da İngiltere'nin İskenderiye'de önemli ticari ayrıcalıklara sahip olacağını belirten Mehmed Ali Paşa, şayet bölgeyi terk etmezlerse şehri bizzat kuşatacağını ve gücü yetmediği takdirde de Fransız ordusunu yardıma çağıracağını vurgulamıştı. Avrupa'da oynanan diplomatik oyuna bir aktör sıfatıyla dahil olan Mısır valisinin yapılan görüşmeler sırasında ne Mengin'e ne de Drovetti'ye bilgi vermesi ve Fransız tercümanı müzakerelerde saf dışı bırakması hiç de alışıldık bir durum değildi. Sicilyalı komutan ile yaptığı görüşmenin ardından, 15 Ağustos'a kadar, Tilsit'teki gelişmelerden henüz haberdar olmayan Rus Konsolos Rosetti ve İngiliz temsilci Petrucci ile müzakerelere devam eden paşa, nihai görüşmeler için 19 Ağustos'ta Damanhur'a doğru yola çıktı.[217] Mısır valisinin Damanhur'a yolculuğu esnasında ordusunun büyük bir kısmını yanına almış olması, hiç şüphesiz General Fraser'a yeni bir gözdağı vererek müzakere masasına daha güçlü bir elle oturabilmek içindi. Mehmed Ali Paşa İskenderiye'ye doğru ilerlerken, sonradan İskenderiye'ye idareci olarak atanacak olan Dokuzoğlu ile General Sherbrooke arasında Damanhur'da müzakereler sürmekteydi. İskenderiye-Reşid-Kahire eksenindeki ticaretin eskisi gibi yürütülmesi ve İskenderiye sakinlerinin cezalandırılmaması İngiliz tarafının öne sürdüğü şartların en önemlileriyken, Mehmed Ali Paşa İskenderiye'nin kayıtsız şartsız boşaltılmasını istiyordu.[218] 5 Eylül'de başlayan müzakerelerin ardından 14 Eylül'de imzalanan mukaveleye göre işgal gücü bütün kaleleri, tahkimatları, ambarları ve mühimmat mahzenlerini olduğu gibi bırakarak İskenderiye'yi on gün içerisinde terk edecekti. Ancak bundan önce, paşanın kayınbiraderi Mustafa Bey, amcası İshak Bey ve mühürdarı Süleyman Efendi rehin olarak İngiliz karargâhına gönderilecekti. Bütün İngiliz esirler, köleleştirilenler de dahil olmak üzere serbest bırakılacak ve ilk anda ulaşılamayanlar daha sonra bulunarak ülkelerine gönderilecekti. General Fraser, işgal sırasında kendilerine

yakınlık gösteren İskenderiye sakinlerini ve Elfi ailesini de mukaveleye dahil ettirmişti. Buna göre İskenderiyelilerin can ve mal güvenliği Mehmed Ali Paşa tarafından sağlanacak ve İstanbul'da bulunan Emin Elfi Bey Mısır'a güven içinde geri dönebilecekti.[219]

General Fraser'ın da teslim ettiği üzere, Mehmed Ali Paşa İngiliz işgal gücüne son derece adil davrandığı ve müzakereler esnasında diplomatik bir tavır takınmadığı gibi "Britanya'nın dostu ve müttefiki olarak Fransız, Türk [Osmanlı?] ya da bir başka ordunun İskenderiye'yi karadan işgal etmesini engelleyeceğine dair söz vermiş ve denizden yapılacak saldırılarda İngiltere'nin yardımını bekleyeceğini" belirtmişti. Ayrıca bundan sonra bölgeye gelen İngiliz bandralı gemiler geceleri Nil'den istedikleri gibi ve gündüzleri uygun hava şartları altında, yani gizlice su alabileceklerdi. Mısır'da hayatta kalmasının izleyeceği denge politikasıyla yakından ilişkili olduğunu anlamış bulunan vali, İngiltere'ye açıkça göz kırpıyordu. Paşanın verdiği sözlere karşılık İngiliz tarafı da İslam'a ihtida eden esirlerin Mısır'da kalmalarına izin verileceğini onaylamıştı, zira General Fraser'ın yetkisi bu kadarına yetiyordu. Valinin İskoç generalden esas beklentisi, Binbaşı Missett'in kendisi hakkında çizdiği olumsuz tabloyu Londra'da silmesiydi. Ancak İskenderiye sakinleri halen Mehmed Ali Paşa'ya güvenemiyorlardı. Güvenmemekte de haklıydılar; zira paşanın Reşid'de yeniden hâkimiyet kurmasının ardından Arnavutlarla beraber İngiliz işgal gücüne direnen şehir ahalisi yağmalanmış ve sekbanlar "son pirinç tanesine kadar buldukları her şeyi almışlardı."[220] Bu durumdan haberdar olan İskenderiye eşrafının bir kısmı, Binbaşı Missett'le birlikte Mısır'dan ayrılmayı tercih etmişti. Bunların önemli bir bölümü İngiliz filosuyla beraber Sicilya'ya doğru yol alırken, İskenderiye ulemasından işgalcilere destek verenler ise Kuzey Afrika'ya göçe başlamışlardı.[221] Geride kalan İngiliz esirleri bularak ülkelerine kavuşturma görevi ise Bay Petrucci'ye verilmişti.[222] Yapılan bu görev dağılımının ardından İngiliz seferi kuvveti 23 Eylül 1807'de Mısır'dan sessizce geri çekildi. Ancak Mısır hâlâ Bombay ve Londra arasındaki rotanın tam ortasında bulunuyordu ve İngiltere'nin buradan vazgeçmeye niyeti yoktu.

İşgal gücü çekilmiş olsa da Mehmed Ali Paşa'nın İngilizlere gösterdiği ilgi Fransız misyonunu endişelendirmekteydi. İngiliz subayların Damanhur'dan ayrılmasını takiben Felix Mengin'i kabul eden paşa, Fransız ajana İngilizleri halen düşman olarak gördüğünü söylüyordu.[223] 3 Ekim'de geri döndüğü Kahire'de derhal Drovetti ile bir araya gelen vali, onunla eski ilişkisini sürdürmek istediğini zira Fransa'nın desteğine muhtaç olduğunu bildirmişti. Bu destek, bilhassa da içinde bulunduğu kritik durumda büyük bir öneme sahipti. 1798'den beri İngiltere ve Fransa'nın kıskacında olan Mısır'da çok sayıda siyasi muhalefet odağıyla cebelleşmekte olan Mehmed Ali Paşa mali sıkıntılarını halen aşmış değildi. Maaşlarını alamadıkları için 22 Eylül'de bir kez daha isyan eden neferler Kahire'yi birbirine katarken Mehmed Ali Paşa'nın silahdarının imdadına yine Drovetti koşacaktı. Nitekim Mısır, Napoléon'un İngiltere stratejisinin kilit taşı konumundaydı.[224] Mehmed Ali Paşa'nın hayatta kalabilmek için İngiltere ve Fransa gibi Babıâli'yi de idare etmesi şarttı. Tahta oturan yeni padişah ile idari ekibinin Mısır valisinin kazandığı türden zaferlere şiddetle ihtiyaç duyması da Mehmed Ali Paşa'nın oynadığı iktidar oyununda elini güçlendiren faktörlerin başında geliyordu.[225] Nizâm-ı Cedîd siyasetinin yaratmaya çalıştığı muallem neferlerin tipik bir başıbozuk Osmanlı askeri gücü tarafından yenilgiye uğratılması, kazanılan zaferin IV. Mustafa açısından değerini daha da artırmaktaydı. Hatta IV. Mustafa zafer haberiyle[226] o kadar heyecanlanmıştı ki, Rus işgali altındaki Balkanlar'ı ve İngiliz ablukasındaki Çanakkale Boğazı'nı unutarak Mısır valisinin kazandığı zaferin İstanbul'da top atılarak kutlanmasını istemişti. Ancak "İngilterelü tabi'atıyla tahliyeye tâlib olarak [İskenderiye'yi] teslim eylediğinden tob endahtı [Babıâli tarafından] pek de münasib görülmemişti."[227] Mehmed Ali Paşa'nın Mısır'da kök salıp hâkimiyet alanını genişletme yolunda bir araç olarak gördüğü Reşid zaferlerini bildirmek üzere emrindeki askeri müteahhitlerden (*condottieri*) kapıçuhadarı Kürt Mustafa Ağa'yı, esir İngiliz subaylarla beraber başkente göndermesi de bu amaca hizmet ediyordu.[228] Mehmed Ali Paşa, savaşta yararlılık gösteren neferleri için çelenk, kaput ve kürk istemenin yanı sıra

kethüdası Mehmed Ağa ve damadı Muharrem Bey'in kapıcıbaşılık tevcihiyle Devlet-i Aliyye hizmetine alınmasını, divan kâtibi Mehmed Tahir Efendi'nin de Hacegan-ı Divan-ı Hümayun'a kabul edilmesini istiyordu. Bu konuda yapılan meşverette Mısır valisinin "takviye-i nüfuzu zımnında" isteklerinin kabulü Mehmed Ali Paşa'nın kazandığı ikinci zaferdi.[229] Ancak Kürt Mustafa Ağa'nın İstanbul'dan geri dönerken, Mehmed Ali Paşa'nın yaklaşık bir sene evvel valiliğinin onaylanması esnasında rehin bırakmış olduğu oğlu İbrahim'i üstelik de Mısır defterdarı unvanıyla Kahire'ye geri getirmesi, Mısır valisi için zaferlerin en büyüğü olmalıydı.[230] Mehmed Ali Paşa'nın kazandığı bu ilk zaferler ise yaklaşık yirmi beş sene sonra Babıâli'nin yaşayacağı trajedilerin tohumlarını atmıştı.

IV

Zor Zamanda Diplomasi: General Sebastiani ile Sir Arthur Paget'in Kıskacındaki IV. Mustafa

İngiliz işgal kuvvetinin Reşid'de aldığı mağlubiyetler ve Rusya ile imzalanan ateşkes, Babıâli'ye Mısır ve Balkanlar'da nefes alabileceği bir ortam yaratmıştı. Ancak askerlerin yerine diplomatların sahneye çıktığı bu ara dönemde, III. Selim'i deviren ve Nizâm-ı Cedîd ekibini tasfiye eden isyan neticesi tahta çıkmış IV. Mustafa, kendisini tam manasıyla diplomatik bir cenderenin içinde bulacaktı. Bir şekilde anlaşmaya çalıştığı ya da iyi ilişkilerini devam ettirmek istediği devletlerin birbiriyle savaş halinde bulunması ve daha da kötüsü aralarındaki ilişkilerin belirsizliği, barışcıl bir dış politika takip etmeye çalışan Babıâli'nin önündeki en büyük engeldi. Napoléon'un Çar I. Aleksandr ile Tilsit'te Babıâli'den bağımsız el sıkışması Osmanlı-Fransız ilişkilerine darbe vururken, çaresiz İstanbul yönetimi Rusya ile barış masasına Fransa'nın aracılığı ile oturmak zorundaydı. Rusya ve Fransa arasındaki yakınlaşma Londra ve St. Petersburg arasındaki ilişkinin rengini müphemleşti-

rirken, İngiltere'nin Babıâli'ye yaklaşma çabaları General Sebastiani tarafından engellenmeye çalışılıyordu. Muhtemel bir Osmanlı-İngiliz barışı İstanbul yönetimini cezbetse de böylesi bir uzlaşma, uzunca bir süredir Osmanlılara kapı komşuluğu yapan Fransa'nın saldırısı ile sonuçlanabilirdi. Daha da kötüsü, Slobodzei'de arabulucu devlet konumundaki Fransa, Rusya ile imzalanmak üzere olan ateşkesi engelleyebilecek araçlara sahipti. Buna mukabil, daha önce Osmanlı başkentini tehdit etmiş olan İngiliz deniz gücü hâlâ Çanakkale açıklarında bekliyordu.

Böylesi bir diplomatik ortamda işbaşına gelmiş olan IV. Mustafa, bir tarafında General Sebastiani'nin bulunduğu bir cendereye sıkışmıştı. İttifak bloklarını oluşturan devletlerin çok hızlı saf değiştirdiği kaygan bir zeminde hamle yapmak zorunda olan Fransa elçisi, Napoléon'un Balkanlar, Boğazlar ve İstanbul'daki nüfuzunu garanti altına alabilmek için büyük bir çaba sarf ediyordu. Fransız ordusunun Balkanlar'a girmesi ve Boğazlar'ın Fransız donanması tarafından savunulması gibi tekliflerin yanı sıra Napoléon'un IV. Mustafa'ya göndereceği namelerin III. Selim devrinde olduğu gibi bizzat Fransız elçi tarafından huzura sunulması isteği de bu çabanın birer yansımasıydı. İzleyeceği siyaset açısından son derece önemli olan talimatları oldukça gecikmeli bir biçimde alması, Sebastiani'nin işini iyice zorlaştırıyordu. Diğer taraftan İngiltere'nin başarısız İstanbul ve Mısır harekâtı ile Rusya'nın Limni'deki zaferi ve Balkanlar'daki ilerleyişi Fransa elçisinin en büyük kozlarıydı.[1] 24 Haziran 1807'deki Rus-Fransız ateşkesinin ardından başlayan Osmanlı-Rus görüşmeleri de Sebastiani'ye İstanbul'da manevra alanı kazandıran gelişmelerdi. Zira "her şeyden çok barışa ihtiyaç duyan Babıâli'nin tek amacı idare etmeye çalıştığı imparatorluğun bütünlüğünü ve bağımsızlığını korumaktı."[2]

Buna mukabil Osmanlı İmparatorluğu ile yeniden diplomatik ilişki kurmakla görevlendirilmiş Sir Arthur Paget'in görev emri tam da Babıâli'nin istekleri doğrultusunda hazırlanmıştı. İngiliz diplomat öncelikle Londra ve İstanbul'u yeniden yakınlaştırmak, Rus-Osmanlı barışını ihdas ederek koalisyonu korumak ve Fransız nüfuzunu kırarak Babıâli'yi yeniden "mantıklı" bir noktaya çek-

mek için gönderilmişti. Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılmasının İngiliz dış politikasına hiçbir şekilde uygun düşmediğini vurgulayan Dışişleri Bakanı George Canning, kaleme aldığı talimatlarda I. Aleksandr'ın hesaplarının Londra'da kaygıyla izlendiğini belirtiyordu. Zira Rusya'nın Balkanlar'da yeni bir cephe açması, St. Petersburg'un dikkatinin Napoléon'dan Osmanlı İmparatorluğu'na kaymasına yol açmıştı. Bu sebeple Rusya temsilcisi Pozzo di Borgo ile uyum içerisinde çalışması istenen Paget, Babıâli ve Rusya arasında Osmanlı toprak bütünlüğünü temel alan bir antlaşma için arabuluculuk yapmakla da görevlendirilmişti.[3] "Doğu Avrupa'da bir devrime izin vermemesi" istenen İngiliz temsilciden Londra'nın beklentisi, Rus ve İngiliz sefirlerin can ve mal güvenlikleri sağlanarak yeniden İstanbul'da ikamet etmeye başlamaları, Rus ordularının yeniden Fransa'ya yönlendirilmesini sağlayacak barışın Babıâli ile imzalanması ve Fransa elçisi Sebastiani'nin İstanbul'dan ayrılmasıydı.[4] Bir önceki İngiliz elçi Charles Arbuthnot'un başaramadığı her ne varsa omuzlarına yüklenen Paget, öncelikle Osmanlı-Rusya-İngiltere arasında barış tesisiyle ve ikinci olarak da Rusya'yı tatmin etmekle görevliydi. Bu görevi yerine getirebilmek için İskenderiye'yi ve başta İzmir gelmek üzere Amiral Collingwood komutasındaki filonun ablukası altındaki Osmanlı limanlarını müzakerelerde birer tehdit unsuru olarak kullanması istenen İngiliz temsilci, sahadaki şartlardan henüz haberdar olmayan Londra yönetimi tarafından aslında imkânsız bir göreve yollanmıştı.[5] Nitekim Mısır'daki yenilgiler ve Avrupa'da yaşanan gelişmeler bir tarafa Osmanlı İmparatorluğu'nun komşusu Fransa ve onun Osmanlı başkentindeki büyükelçisi Sebastiani bile Sir Arthur Paget'in görevini yerine getirmesini engellemeye yetecek faktörlerdi.

Sir Arthur Paget 28 Temmuz'da ulaşacağı Çanakkale Boğazı'na seyahat ettiği esnada Sebastiani, İngiliz meslektaşının girişimlerini boşa çıkartmak için çoktan çalışmaya başlamıştı. İsyandan sonra işbaşına gelen yeni Babıâli yönetimiyle 8 Haziran'da Bebek Kasrı'nda yaptığı ilk görüşmede Fransız-Osmanlı ittifak müzakerelerini ve bu konuda yapılacak deklerasyonu gündeme getiren Fransa elçisi, bir taraftan Fransız askerinin Balkanlar'a girişine izin veril-

mesini diğer taraftan da Napoléon'un IV. Mustafa'ya göndereceği namelerin bizzat kendisi tarafından huzura arzını talep ediyordu.[6] Bilhassa namelerin teslimi konusundaki bu ısrar, hiç şüphesiz III. Selim devrinde İstanbul'da kazandığı nüfuzu devam ettirmeye yönelik bir eylemdi. Oldukça sert müzakerelere sahne olan bu toplantıdan bir hafta sonra, 15 Haziran 1807'de, bu sefer reisülküttab efendinin konutunda bir kez daha bir araya gelen iki taraf, önceki görüşmede üzerinde uzlaşılan ittifaka dair deklerasyonları birbirlerine tevdi etmişlerdi.[7] Buna göre Fransa, koalisyon güçleriyle Osmanlı toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı zemininde bir antlaşma yapmayı taahhüt ederken Babıâli de Rusya ve İngiltere ile Fransa'dan bağımsız barış yapmayacağını ve Napoléon'un karargâhında ittifak görüşmelerini yürüten Vahid Efendi'ye işleri hızlandırmak üzere yeni bir talimat gönderileceğini ilan ediyordu. Sebastiani ayrıca, Osmanlı İmparatorluğu'nun gayrimüslim tebaası, serhat kaleleri, seyrüsefain ve Eflak-Boğdan konularında Fransa'nın hiçbir teklifte bulunmayacağını görüşmenin hemen başında söylemişti. İstanbul'a geldiği günden beri Babıâli'nin Rusya'ya savaş açması ve bunu sürdürmesi konusunda ısrarcı olan Fransa elçisi, 1806'da savaş başlamadan önce Rus elçiliği tarafından verilmiş olan beratları Osmanlı tarafını kışkırtmak için bir araç olarak kullanmıştı. General Sebastiani, Fransa'nın arabuluculuğunda devam eden mütareke müzakereleri esnasında da aynı konuyu, Napoléon ve Talleyrand ikilisinin dış politika hedeflerini gerçekleştirmek için kullanmaya devam ediyordu. Fransız işgali altındaki İspanya ve Hollanda'nın da bu konuda Babıâli'nin yanında olduğunu belirten General Sebastiani, Habsburg elçisi Stürmer'in görüşlerinin aksine "reayanın Osmanlı himayesinden alınmasına" karşı olduğunu söylüyordu. Fransa elçisi, hiç gereği yokken konuşmasında Habsburg temsilcisini Babıâli'nin karşısında konumlandırarak İngiltere ve Rusya ile savaş halindeki Babıâli'yi Avrupa'da genel bir barış için arabuluculuk görevine soyunan Habsburglardan da tecrit etmeye ve böylece diplomatik alanda sadece Fransa'ya mahkûm etmeye çalışıyordu.[8] Sebastiani'nin Fransız uzmanların istihdamı konusundaki ısrarını da bu siyaseti destekleyen bir diğer hamle

olarak görmek mümkündür. IV. Mustafa'nın yabancı uzmanların istihdamı hususunda "evliya-yı umurla" henüz görüşmediğini ve dolayısıyla bir karar vermediğini belirten Reisülküttab Galib Efendi, Dalmaçya'dan gelen subay ve mühendislerin "iktiza-yı hale" nazaran kullanılacağını söylemişti. Bu bakış açısını oldukça makul karşılayan General Sebastiani, III. Selim'in Karadağ'daki Rus ordusuna karşı yapılacak bir sefer için Fransa'dan yardım talep ettiğini fakat söz konusu Fransız birliklerinin bölgeye intikali için Bosna'daki Osmanlı sınırının içerisinden üç saatlik bir mesafe kat etmesi gerektiğini belirtiyor ve gerekli izinin verilmesini istiyordu. Babıâli'nin, Napoléon'un ısrarla talep ettiği söz konusu izni vermesi, Rusya'nın ardından Fransa'nın da Balkanlar'daki Osmanlı topraklarına girmesi anlamına geliyordu.[9] Çanakkale'deki Rusya ve İskenderiye'deki İngiltere ile Fransa arasında sıkışmış olan Osmanlı tarafının, General Sebastiani'nin hamlelerine cevap vermek için zaman talep etmekten başka çaresi yoktu.[10] Ancak ne verilecek cevaplar ne de Babıâli'nin ittifak konusunda yayımladığı deklerasyon Fransa'nın mevcut dış politikasını değiştirmesine yetecekti. Nitekim Napoléon için Rusya'nın Osmanlılardan çok daha önemli bir müttefik olması bir tarafa, daha önce de belirtildiği üzere Babıâli'nin deklarasyonu ancak Temmuz ayının ikinci haftasında, yani Napoléon ve I. Aleksandr arasında anlaşmanın imzalanmasından yaklaşık bir hafta sonra Tilsit'e ulaşmıştı.

Fransa ile Rusya arasındaki yakınlaşmadan oldukça mustarip olan Babıâli, İngiltere ile mütareke yapılmasının Paris'in arabuluculuğunda Rusya ile yürütülen barış görüşmelerini sekteye uğratacağını düşünüyordu. İngiltere ile savaş halinin sürdürülmesi durumunda da bu sefer büyük deniz gücü İngiltere'nin Akdeniz'deki adaları tahrip etmesinden çekiniliyordu. Diğer taraftan Tilsit Antlaşması'nın imzalanması ve bu haberin Osmanlı başkentine gelişi, sadece Babıâli'nin değil ama Fransız elçinin de İstanbul'daki durumunu tıpkı Vaka-yı Selimiye sırasında olduğu gibi kritik bir hale getirmişti.[11] Ancak tam da bu sırada Napoléon tarafından kaleme alınan bir tahrirat Fransa elçisinin imdadına yetişti. Bir kez daha Osmanlı İmparatorluğu'nun "mesail-i seniyesine gayret ve

hamiyetini isbat" eden Napoléon, Çar I. Aleksandr'dan Babıâli ile ateşkes yapılmasını istemişti. Tilsit Antlaşması'nın içeriğine henüz tam manasıyla vakıf olmayan İstanbul'u oyalamak için, Rusya ile "Devlet-i Aliyye'nin temamiyet ve istiklali" zemininde bir uzlaşmaya varılacağını belirten Napoléon, Polonya'daki mücadelenin de bölgeyi Ruslardan temizlemek için yapıldığını yazmaktaydı. Bunun yanı sıra Rusya tarafından Osmanlı reayasına verilen muafiyet beratlarının ve ticaret gemilerindeki Rus bandıralarının kaldırılacağını vurgulayan Napoléon, General Sebastiani'den Babıâli'nin "hakiki müttefikinin" Fransa olduğu konusunda Osmanlı yönetimini bilgilendirmesini istiyordu. Bütün bunlara karşılık Babıâli'den beklentisi, "hakkaniyet gereği" Osmanlı yönetiminin İngiltere ile savaş durumunu sürdürmesi, Paget ile hiçbir zaman görüşülmemesi ve Fransa'nın onayı olmaksızın Londra ile antlaşma masasına oturulmayacağının ilan edilmesiydi.[12]

İngiltere'nin barış girişimleri ve Rusya ile ateşkes Osmanlı yönetiminin hareket alanını genişletirken Sebastiani'nin İstanbul'daki nüfuzuna darbe vurmaktaydı. Fakat Temmuz 1807 ortasında İstanbul'a ulaşan Tilsit Antlaşması'na dair haberler, Babıâli'nin bir kez daha hareketlenmesine yol açtı. Derhal bir meşveret toplayan Osmanlı yönetimi, konuyu aynı zamanda IV. Mustafa'ya da arz etmişti. Meşveretten çıkan karar, meselenin bir kez daha Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa ile paylaşılması, fakat sadaretin kararı beklenmeden Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu'nun "şanına uygun" bir antlaşmanın imzalanmasıydı. Hatta bu konuda IV. Mustafa'nın kaleme aldığı name-i hümayun, Napoléon'a teslim edilmek üzere Vahid Efendi'ye gönderilmişti. Bıçak sırtında yürümeye çalışan Osmanlı yönetimi, donanmasından çekindiği İngiltere ile çatışmaya girmeden Rusya ve Fransa ile anlaşmaya çalışıyordu. 20 Temmuz 1807 tarihinde General Sebastiani ile yapılan görüşmeye Babıâli'nin bu politikası damga vurmuştur. İstanbul'daki nüfuzunu sürdürebilmek için toplantının başında genel olarak Babıâli'den yana bir tavır sergileyen Sebastiani, Rusya ile yapılacak pazarlıkta Osmanlı tarafının masaya yüksek tekliflerle oturmasını öneriyordu. Örneğin Eflak'ın derhal boşaltılması istenmeliydi. Nitekim söz

konusu prenslik, Rusya'nın isyan halindeki Sırplara yaptığı yardım için stratejik bir öneme sahipti. Diğer taraftan Eflak'ın Osmanlı egemenliğinde bulunması, Fransa'nın Karadeniz'deki rekabette ön plana çıkmasına olanak verecek bir zemin yaratıyordu. Fakat mükalemede Fransa'nın Karadeniz stratejisine atıfta bulunmaktan kaçınan General Sebastiani, Rusya'nın Eflak'tan çekilmesi konusunda Osmanlı tarafının dikkatini Sırp İsyanı'nın bastırılmasına çekiyor ve Rus yardımından yoksun Sırpların Osmanlı ordusu tarafından rahatlıkla kontrol altına alınabileceğini belirtiyordu. Ancak Babıâli'nin Rusya ile yürütülecek ateşkes müzakerelerindeki hedefi çok daha büyüktü. Osmanlı murahhasları Rusya ile yapılacak müzakerelerde, neredeyse 18. yüzyıl başından beri Osmanlı diplomasisinin düsturu haline gelmiş olan "savaş öncesi sınırlara dönmek" (*status quo ante bellum*) için çaba sarf edeceklerdi. General Sebastiani'nin bu noktada Eflak'ın tahliyesi ve müzakerelerde tutulacak yolu "ifade ve ihtar" için emrindeki bir "mütefennin subayı" ordudaki Sadrazam Mustafa Paşa'ya göndermeyi teklif etmesi, Fransa elçisi ve Vaka-yı Selimiye sonrası iktidara gelen yeni idari grup arasındaki ilişkinin niteliğini ortaya koymaktadır.

Rusya ile ateşkes müzakerelerinden bahisle Osmanlı tarafını yumuşatan General Sebastiani, daha sonra sözü Babıâli ile Fransa arasındaki ittifak antlaşmasının imzalanmasına ve Vahid Efendi'nin yürüttüğü müzakerelere getirir. Babıâli, Vahid Efendi'ye önerilen ittifak şartları konusunda müteredditdir. Bu şartlardan en önemlisi hiç şüphesiz gümrüklerle ilgili olandır. Fransa'nın, diğer Avrupa devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu'na ödediği gümrük oranının yarısını ödemesi talebi, Babıâli'nin daha önce imzaladığı uluslararası antlaşmalarla çelişmekteydi. Örneğin, halihazırda yüzde 3 gümrük vergisi ödeyen İngiltere, Rusya ve Habsburglar ile yapılan antlaşmalarda, Babıâli'nin diğer devletlerle yaptığı gümrük sözleşmelerinde yer alan avantajlı hükümlerin onlar için de geçerli olacağı kayıt altına alınmıştı. Sebastiani'nin bu soruna ürettiği çözüm yine Osmanlı tarafını cezbedecek tarzdaydı. Fransa elçisine göre Avrupa'nın büyük güçleri söz konusu gümrük oranlarını Babıâli'ye zorla kabul ettirmişlerdi. Osmanlı İmparatorluğu'na her

türlü yardımı yapan Napoléon'un tek isteği, bu bağlamda diğer devletlerden daha ayrıcalıklı olmaktı. Kaldı ki, tezini doğrulamak üzere Avrupa'dan da örnekler getiren General Sebastiani, Portekiz'in müttefiki olan İngiltere'yi en ayrıcalıklı devlet statüsüne çıkardığını ve sadece yüzde 1,5 gümrük vergisi aldığını belirtiyordu. Osmanlı tarafı ise Fransa'nın ve onun elçisinin diğer devletler ve elçilerinden zaten daha imtiyazlı olduğunu belirttikten sonra Osmanlı-Fransa ilişkisinin Portekiz-İngiltere ilişkisiyle karşılaştırılamayacağının altını çizmekle yetinmiştir.

Rusya ile ateşkes için görevlendirilen Vahid Efendi'nin aynı zamanda Fransa ile yürütülen ittifak görüşmelerinde Osmanlı tarafını temsil ediyor oluşu mükalemede tartışılan bir diğer önemli sorundu. İttifakın bir an önce yapılmasını isteyen General Sebastiani, Osmanlı-Fransız antlaşmasının Rusya ile müzakerelerin başlamasından önce imzalanması konusunda ısrarlıydı. Fakat Rusya ile savaşı bir an önce durdurmak isteyen Babıâli için ateşkes çok daha öncelikliydi. İstanbul, Vahid Efendi'nin, Napoléon'un uzlaşmaya engel olan maddeler öne sürdüğü ittifak müzakerelerini keserek Rusya ile görüşmeye başlamasını açıkça talep ediyordu. Sebastiani, Babıâli'nin Rusya ile ateşkesi öne alan tercihinin uluslararası platformda Osmanlı İmparatorluğu'na her türlü desteği sağlayan Napoléon tarafından Osmanlıların Fransa ile ittifak istemedikleri şeklinde yorumlanacağını söylüyor ve Vahid Efendi'nin Fransa ile ittifak antlaşmasını imzalamadan Rusya ile müzakere masasına oturamayacağının da altını çiziyordu. Bu noktada Münib Efendi'nin İngiltere ile de ayrıca bir ateşkes yapılabileceğini belirtmesi Fransa elçisinin tansiyonunun yükselmesine sebep oldu. Artık saklayacak bir şeyi kalmayan Münib Efendi, Çanakkale Boğazı'na gelen yedi gemiden müteşekkil İngiliz filosundan[13] bahisle muhtemel Osmanlı-İngiliz müzakerelerinden General Sebastiani'yi haberdar etmek zorunda kalır. Fakat bunu yaparken Osmanlı tarafı, Fransa elçisinin bu müzakereyi onaylaması halinde Paget ile yapılacak pazarlıkta Napoléon'un arzu ettiği gümrük maddesinin de İngiltere'ye kabul ettirilebileceğini belirtir. Bu teklifin ardında İstanbul'a düzenlenen bir İngiliz seferi neticesi tahta çıkmış IV. Mustafa'nın

çekincelerinin yattığını ve bu durumu anladığını söyleyen Sebastiani'ye göre, elinde yeterli sayıda piyade bulunmayan İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'nun herhangi bir yerini işgal edebilme kabiliyetine sahip değildir. Fransa elçisi ayrıca Fransa, Rusya, Prusya, İsveç ve Danimarka arasında çok yakında İngiltere aleyhine bir koalisyon oluşturulacağının ve Babıâli'nin de bu koalisyonun "tabii" üyesi olduğunun altını çizer. General Sebastiani, bu şekilde İngiltere'nin diplomatik açıdan tecrit edildiğini dile getirerek Babıâli'yi tekrar Fransa tarafına çekmeye çalışıyor ve Osmanlı-Fransız ittifakının derhal imzalaması için çaba sarf ediyordu. Napoléon'un daima "hasmını zayıflatmak ve müttefikini güçlendirmek" için çaba sarf ettiğini belirten Osmanlı tarafı ise Rusya ile barış sağlandığı takdirde Osmanlı İmparatorluğu'nun çok daha güçlü olacağının altını çiziyordu. Nitekim Babıâli temsilcilerine göre Eflak ile Boğdan voyvodalarının azledilmesi ve İngiltere'nin İstanbul seferi sırasında Babıâli'nin sergilediği tutum Fransa'yı destekleyen bir dış politikanın ürünüydü ve bu politikada bir değişme yoktu. Rusya ve İngiltere ile imzalanacak barış antlaşmaları Babıâli'nin olduğu kadar Fransa'nın da lehineydi. Hem İngiltere hem de Fransa ve Rusya ile barış yapmaya çalışan Babıâli'nin mevcut duruma bakış açısını böylece öğrenen Sebastiani, görüşmenin zabıtlarını tutmakla görevli mükaleme kâtibinin sözleriyle "mugalata-yı efrenciyyeye ibtidar" ederek Osmanlı İmparatorluğu'nun "büyük tehlikede bulunduğunu dostane ihtar" etmişti. Bu ihtarın mugalata olup olmadığı tartışmalı olsa da Fransa elçisinin, tıpkı İngiliz büyükelçisi Charles Arbuthnot'un[14] 26 Ocak 1807 tarihinde yaptığı gibi Babıâli'yi "dostane" tehdit ettiği açıktır. Görüşmeyi kopma noktasına getiren bu sözlerin ardından Osmanlı tarafının Sebastiani'yi yatıştırma çabası bir nebze olsun sonuç verdi. Birbirlerine karşı tehditkâr ifadeler kullanan Münib Efendi ile elçinin arasına giren Reisülküttab Galib Efendi ortamı yumuşatmayı başarmıştı. Nitekim daha önce Napoléon ile görüşmüş olan Reis Efendi'nin, Fransa ile ittifaktan evvel Rusya ile ateşkes imzalanması konusunda Napoléon'a bizzat bir mektup yazma teklifi toplantıda genel kabul görmüştü. Mükalemenin sonunda Osmanlı tarafı İngiltere ile Fransa'dan bağım-

sız görüşmeyeceğini, General Sebastiani de Osmanlı İmparatorluğu'nun "istiklal ve serbestiyyetinin" Fransa-Rusya antlaşmasında vazgeçilmez şart olacağını kabul ediyordu.[15] Aslında her iki taraf da açık bir biçimde yalan söylüyor ve dahası bunu biliyorlardı; zira Tilsit Antlaşması'nın açık ve gizli maddelerine dair dedikodular bu sırada İstanbul'un diplomatik mahfillerinde kullaktan kulağa dolaşıyordu. Osmanlı yönetimi ise diplomatik alanda biraz olsun manevra alanı kazandığı andan itibaren Fransız elçiden bağımsız karar alma süreçlerini işletmeye başlayacaktı.

Osmanlı-Fransız ilişkilerini kopma noktasına getiren bu toplantının ardından Sebastiani, Rusya ile yapılacak ateşkes görüşmelerinde Fransa'nın ve kendisinin oynayacağı rolü büyütmek için elinden geleni yapmaya başlamıştı. Çanakkale açıklarında bekleyen Rusya temsilcisi Pozzo di Borgo'nun İstanbul'a davet edilerek, bizzat kendi arabuluculuğunda ateşkes görüşmelerine başlanmasını talep etmesi bu amaca hizmet eden bir girişimdi. Böylece, bir taraftan Fransa ile ittifak müzakerelerini yürüten Vahid Efendi'nin Talleyrand'la yaptığı görüşmeler sekteye uğramayacak, diğer taraftan da Rus temsilcisinin İstanbul'da kabul edilmesi sağlanarak Paget tam anlamıyla açığa düşürülecekti. Sebastiani bu hamleyle aslında, Rus ve Osmanlı temsilcileri Slobodzei'de bir araya gelmeden evvel Balkanlar'ın geleceğini İstanbul'da kendisi müzakere etmek istediğini gösteriyordu. Doğu Avrupa'da yaşanacak bir devrimin ilk adımı olan bu talep, İngiltere'nin saf dışı bırakılması anlamına da geliyordu. Fakat Sebastiani'nin Babıâli ile yaptığı görüşmelerde sergilediği tutarsızlıklar ve St. Petersburg yönetiminin Eflak-Boğdan'ın tahliyesini bir Rus temsilcinin İstanbul'da kabulüne bağlaması, Osmanlı tarafının bir kez daha Fransa elçisinin "mugalata" yaptığına hükmetmesiyle sonuçlanacaktı. Sebastiani'nin mugalata kabilinden istekleri geri çevrilmiş olsa da, hatırı sayılır bir deniz gücüyle Çanakkale açıklarında bekleyen Paget ile müzakereye başlanmasının Napoléon'a "harb ilanından" bir farkı olmadığı yönünde sarf ettiği sözler Babıâli'de ciddi bir rahatsızlığa sebep olmuştu. Ancak sadece Babıâli rahatsız ve gergin değildi. Fransa elçisi, tasvirine çalışılan görüşmede dile getirdiğine mukabil Bosna üzerinden Rusya'ya

düzenlenecek bir Fransız saldırısına izin verilmemesinden oldukça tedirgin olmuştu. Nitekim Fransa'nın Dalmaçya'daki ordusunun Balkanlar'daki Rus ordusuna karşı yapacağı seferin amacı "Sırbistan'da düzeni sağlamak, Kırım'ı fethetmek ve daha sonra Osmanlı toprakları üzerinden Hindistan'a düzenlenecek bir seferle İngiltere'nin ticaretini kesmekti." Diğer bir deyişle, Napoléon ile Sebastiani'nin amacı Hindistan'a kuzeyden sorunsuz ulaşan rotanın emniyetini sağlamaktı. Finkenstein'da imzalanan ittifak antlaşmasının ardından Tahran'a dönmekte olan İran elçisi ile Reisülküttab Vekili Halet Efendi arasındaki görüşme de bu amacı teyit eder nitelikteydi. Eğer Babıâli bu planın farkındaysa, Londra yönetimi de işi anlamış olmalıydı ve bu hal Osmanlı idaresini rahatsız ediyordu.[16]

Reisülküttab Galib Efendi'nin tayin edileceği Rusya ile ateşkes görüşmelerinin hemen başında hem Rusların hem de Fransız arabulucuların anlaşmaya Sırp İsyanı'nı da dahil etme ve Babıâli ile Rusya arasında daha önce imzalanmış bütün antlaşmaları İstanbul'da yeniden tasdik ettirme çabası içine girmeleri, Sebastiani'nin Osmanlı başkentindeki prestijine yeni bir darbe daha indirmişti. Diplomatik üstünlüğü ele geçirdiğini düşünen Babıâli, Paget'le müzakerelere başlanması teklifini hiç zaman kaybetmeden bir kez daha Fransa temsilcisine götürdü. İngiltere ve Babıâli arasındaki görüşmeleri engelleyebilecek nüfuza sahip olmadığını fark eden Sebastiani'nin, Osmanlı yönetiminin Paget'i "iğfal için" temas kurmasını kabul etmekten başka bir çaresi kalmamıştı. Buna mukabil Babıâli de Paget'le yapılacak yazışmaları kendisiyle paylaşacaktı.[17] Dolayısıyla, Fransa elçisinin Dışişleri Bakanı Talleyrand'a gönderdiği 23 Ağustos 1807 tarihli tahriratta IV. Mustafa ve divan üyelerinin (*ministére*) Napoléon'un cömertliğinden tamamen vazgeçerek kontrolden çıktıklarını ve bildiklerini okumaya başladıklarını (*de faire tout ce qu'il désirera*) rapor etmesi doğaldı. Aynı raporda, Babıâli'nin İngiltere ile savaşa devam edeceğini bildirmesi ise Osmanlı yönetiminin komşusu Fransa'dan ne kadar çekindiğini ortaya koyuyordu;[18] zira Reisülküttab Vekili Halet Efendi, İngiltere temsilcisi ile yapılacak görüşmelerden haberdar edileceğini her ne kadar Sebastiani'ye söylemiş olsa da Sadaret Kaymakamı

Musa Paşa o günün şartlarında Babıâli'nin Paget ile yürütülecek görüşmelerden daha gizli bir maslahatının bulunmadığını belirtiyordu. Müzakerelerin gizli kalması veya hiç yapılmaması, bir başka ifadeyle hem İngiltere'nin hem de Fransa'nın elde tutulabilmesi Babıâli'nin izlemeye çalıştığı dış politikanın ana eksenini oluşturuyordu. Babıâli'nin bu siyasetsiz siyasetin hayata geçirilmesi için takip ettiği yol, konunun Osmanlı bürokrasisinin ağır işleyen çarkları içine atılarak zamana yayılmasından geçiyordu. Bu sebeple Musa Paşa, Paget'in oyalanması görevini Kaptan-ı Derya Seydi Ali Paşa'ya yıkmış ve müzakereleri yürütmek üzere bir murahhas tayin edilemeyeceğini bildirmişti.[19] Yaklaşık bir ay evvel Bozcaada açıklarına ulaşmış olan Arthur Paget'in ise ne yapılan görüşmelerden ne de yazışmalardan haberi vardı.

İngiliz temsilci görev yerine ulaştıktan hemen sonra, Babıâli ile temas kurmayı ümitsizce denemişti. Ancak yazdığı tahrirata iki haftadan önce cevap almayı aklına bile getirmeyen Paget, 1807 Temmuz'unun son günlerinde, Çanakkale Boğazı'na ve Akdeniz'deki Osmanlı limanlarına uygulanan ablukanın etkisiz olduğunu Londra'ya rapor ediyordu. Babıâli'nin İstanbul'u kara yoluyla besleyebildiğinin altını çizen Paget, Bozcaada açıklarında geçirdiği ilk günün ardından İngiliz Dışişleri Bakanı George Canning'i "vazifesinin arzulanan sonuca ulaşmayabileceği gerçeğine hazırlamaya" başlamıştı.[20] Babıâli'den cevap beklendiği esnada Tilsit görüşmelerine dair haberlerin bölgeye ulaşmasıyla Pozzo di Borgo'nun İngiliz temsilci ile arasına beklenmedik bir şekilde mesafe koyması İngiliz filosundaki ümitleri kırarken, Halet Efendi'nin Babıâli'nin barış yanlısı tavrını sarihen tasvir ettiği 13 Ağustos tarihli tahriratı İngiliz temsilcinin moralini bir kez daha yükseltmişti. Halet Efendi, müzakere talebinin cephede bulunan Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa'ya iletildiğini ve cevabın gelmesi için zamana ihtiyaç duyulduğunu belirtiyordu. Bu ilk temasın ardından yeni bir takrir kaleme alan Paget, Pozzo di Borgo'nun Çanakkale'den ayrılacağını ve dolayısıyla gerekli yetkiyle donatılmış bir murahhasın Çanakkale'ye gelmesi halinde derhal barış görüşmelerine başlanabileceğini bildiriyordu.[21]

Sadece bir hafta önce Rus filosuyla beraber Çanakkale'ye saldırmayı düşünen ve Babıâli'ye denizde "kusursuz bir dayak atmaktan" başka çare göremeyen Paget'in yaklaşım tarzındaki değişimde Dışişleri Bakanı Canning'in Tilsit Antlaşması'nın ardından kendisine gönderdiği yeni talimatlar önemli bir yere sahiptir. Osmanlı İmparatorluğu'na karşı majestelerinin artık hiçbir savaş sebebinin kalmadığı belirtilen talimatlarda, Paget'in en kısa sürede müzakerelere başlaması ve elindeki tüm imkânları kullanarak barışı tesis etmesi isteniyordu. İngiliz temsilci ayrıca, Fransa ve Rusya'nın uzun süredir kurguladıkları planları uygulamaları halinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'daki toprakları ile iktidarını kaybedeceğini ve İngiltere'nin bu iki düşman devletin yaptığı planların hiçbir zaman bir parçası olmadığını muhataplarına anlatmakla da görevlendirilmişti. İngiltere'nin Babıâli'yi her durumda destekleyeceğine dair güvence veren Canning, kaleme aldığı yeni talimatlarda barış antlaşmasının savaş öncesindeki siyasi ve ticari şartlar zemininde imzalanabileceğini ve Babıâli'nin Mısır'ı koruyabilecek büyüklükte bir garnizonu bölgeye yerleştirmesi durumunda İskenderiye'nin derhal boşaltılabileceğini de vurguluyordu.[22] Fakat hiçbir şekilde işi şansa bırakmak istemeyen İngiliz Dışişleri Bakanlığı Paget'den, Fransa ile Rusya'nın Osmanlı topraklarına yöneltecekleri muhtemel bir saldırı durumunda, bir vakitler Babıâli ile yürütülecek müzakerelerde arabuluculuk rolü biçilmiş olan Tepedelenli Ali Paşa[23] ile İzmir valisinin bağımsızlık ilan etme düşüncesinde olup olmadığını öğrenmesini ve onlarla yakın bir ilişki tesis etmesini istiyordu. Zira "Amiral Senyavin ve Lord Collingwood'un birbirlerini selamlamanın ötesinde bazı girişimlerde bulunmaları an meselesiydi."[24]

Barış girişimlerine hız veren Paget, *Montague*'nun (74 toplu) rahatsız güvertesinde Çanakkale sahillerini uzaktan izleyerek geçirdiği iki haftanın ardından nihayet Kaptan-ı Derya Seydi Ali Paşa ile görüşme fırsatı bulmuştu. Görüşmede mesajlarına Babıâli tarafından gecikmeli cevap verilmesinden yakınan Arthur Paget, bir müzakereci atanması için kaptan-ı deryadan nüfuzunu kullanmasını talep ediyordu. Nitekim aradan geçen uzun süreye rağmen bir Osmanlı murahhasının atanmaması, İngiliz temsilcide Babıâli'nin

barış görüşmelerine girmek istemediği yönünde bir kanaat oluşmasına sebep olmuştu. Bu şikâyet karşısında kaptan-ı derya ise IV. Mustafa'nın barış yanlısı bir siyaset izlediğini anlatmaya çalışıyordu. Paget'i oyalamak için elinden geleni yapan Seydi Ali Paşa, İstanbul'da yaşanan ihtilal neticesi resmi prosedürleri çok da iyi bilmeyen yeni bir idari grubun işbaşına geldiğini söyleyerek İngiliz temsilciden anlayış bekliyordu. Her ne kadar Osmanlı Arşivi'nde henüz böyle bir belgeye rastlanmamış olsa da kaptan-ı derya, Paget'in bunca zaman gemi güvertesinde bekletilmesinin diplomatik nezakete uygun olmadığı ve kendisine derhal bir konut tahsis edilerek Çanakkale'ye murahhas atanması hususlarında Babıâli'yi bilgilendirdiğini belirtiyordu. Müzakerelerin Rusya temsilcisi Pozzo di Borgo ile beraber yürütülmesine dair Paget'in teklifini St. Petersburg ile zaten bir ateşkes imzalandığını söylerek kibarca geri çeviren Seydi Ali Paşa, 1799'da imzalanmış Osmanlı-İngiliz ittifakının yapılacak barış antlaşmasına temel teşkil edeceğinin altını çiziyordu. Bu cevapla rahat bir nefes alan Paget'in umudu, kaptan-ı deryanın Rusya temsilcisine hiçbir ayrıcalık tanınmadığını, di Borgo ile özel bir görüşme yapılmadığını ve kendisiyle müzakereleri yürütmek üzere bir temsilcinin çok kısa süre içinde Çanakkale'ye geleceğini bildirmesi ile daha da arttı. Seydi Ali Paşa'nın, bir murahhas tayin edilmesi için tüm nüfuzunu kullanacağına ve Reşid'de esir alınan bütün İngilizlerin serbest bırakılacağına söz vermesi de Paget için önemli bir kazanımdı. Ancak, 1806'da Rumeli'de Nizâm-ı Cedîd'in uygulanması kararı alınırken takip ettiği siyaset sebebiyle yeni idarede sözü geçen Hafız İsmail Paşa'nın rahatsızlığını bahane ederek görüşmeye katılmaması, İngiliz temsilciyi şüphelendiren bir gelişmeydi.[25] Bu şüphelerinin tamamıyla bertaraf olmasını sağlayan, Çanakkale muhafızının kendisini çiftlik evinde vereceği bir yemeğe davet etmesi oldu.[26] Gerçekten de hem Seydi Ali Paşa hem de Hafız İsmail Paşa, müzakereleri uzatarak zaman kazanmak konusunda Türk konukseverliğini ve mutfağını bir silah olarak kullanacaklardı. Ana yemek olarak çoğunlukla kuzu dolmanın sunulduğu ve Çin porselenleriyle servis edilen yaklaşık kırk çeşitlik leziz mönü eşliğindeki müzakereler esnasında, uzun

süredir gemi güvertesinde hapis kalmış İngiliz temsilcilerin dikkati ister istemez elmaslarla süslü fincan zarflarına ya da kendilerine hediye edilen şallara kayıyordu.[27]

Paget ve kaptan-ı derya arasında gerçekleşen görüşmeden yaklaşık bir hafta sonra Akdeniz Boğazı Muhafızı Hafız İsmail Paşa'nın murahhas atanmasıyla, bir aylık gecikmeyle de olsa İngiliz temsilci nihayet resmi bir muhattap bulmuştu.[28] Osmanlı-İngiliz barışı ihtimalinin artması bile hem İngiliz hükümetinin hem de temsilcinin bundan sonra takip edecekleri yol haritasının değişmesine yol açacaktı. Bir antlaşma imzalanması konusunda hiçbir ümidi olmayan Amiral Collingwood ile[29] taban tabana zıt fikirdeki İngiliz temsilci, "eğer fena halde aldatılmadıysa [*grossly deceived*] birkaç gün içinde barış antlaşmasının imzalanacağından" artık emindi. Fakat reisülküttablığa vekalet eden Halet Efendi'nin tahriratlarını General Sebastiani'nin tavsiyelerinin yönlendirmiş olma ihtimali ve Rus filosunun "namertçe" (*dastardly*) geri çekilmesi Paget'in zihnini bulandırmaya devam ediyordu. Buna ragmen Paget, Osmanlıların "hiçbir şeyle karşılaştırılamayacak Rus nefreti"nin ve Amiral Senyavin'in bölgeden ayrılmasının İngiltere lehine kullanılabileceğini düşünüyordu. Çanakkale ablukasında kullanılan gemilerden birisinin Cadiz'e gönderilmesi ve Paget'in İskenderiye'nin tahliye edilmesi emrini vermesi, Babıâli'nin yaptığı murahhas atamasının sonucuydu. Atama yapılmış olsa da henüz müzakereler başlamamış ve Babıâli'nin talepleri henüz açık bir biçimde ifade edilmemişti. Bu bağlamda, İngiliz donanmasının Kıta Avrupa'sında, ordusunun ise İtalya ve İskenderiye'de sıkışıp kalması alınan bu kararlarda büyük bir etkiye sahiptir. Ayrıca her iki kararın Babıâli tarafından bir iyi niyet göstergesi olarak algılanmasının müzakerelerde Paget'in elini güçlendireceği düşünülmektedir. Ne de olsa Osmanlılar Kraliyet Donanması'nı Çanakkale'de ve İngiliz ordusunu İskenderiye'de görmekten oldukça rahatsızlardı. İngiliz temsilci, Napoléon'un Hindistan hayallerini engellemek için artık Çanakkale'nin değil de Kızıldeniz'in abluka edilmesini tavsiye ediyordu.[30] Paget bu tavsiyeyi yaparken, Doğu Hindistan Şirketi'ne bağlı bir filonun çoktan Kızıldeniz'e hareket ettiğinden bihaberdi.

Nitekim Fransa-İran ittifakının imzalanmasıyla büyük bir endişeye kapılan Doğu Hindistan Şirketi Başkanı ve Bengal Genel Valisi Lord Minto, Reşid'de yaşananların hemen ardından muhtemel bir Fransız saldırısını önleyebilmek için 4 Temmuz 1807'de Amiral Sir Edward Pellew'ın Hürmüz Boğazı'nı ablukaya almasını istemişti.[31]

Paget, zaman kazanabilmek için ordunun artık tutunamadığı İskenderiye'nin tahliye edilmesi emrini General Fraser'a "gizlice" vermeyi düşünmüştü. İngiliz temsilcinin planı oldukça basitti: Babıâli, İskenderiye'nin tahliye edildiğini öğrenmeden önce barış antlaşmasını imzalamak. Fakat Osmanlı yönetimi, İngiliz filosunun Çanakkale'yi aşamayacağının ve İngiliz ordusunun Reşid'de ağır yenilgiler aldığının farkındaydı, dolayısıyla Paget'in elinde Babıâli'yi barışa zorlayacak hiçbir silah bulunmuyordu. Hafız İsmail Paşa ile Gelibolu'da yapılan ilk görüşmeye Osmanlı tarafının bu perspektifi damgasını vuracaktı. Müzakereleri birlikte yürüteceği tam yetkili temsilcinin henüz atanmadığını görüşmenin hemen başında belirten Hafız İsmail Paşa, kendisi gibi üst düzey bir devlet adamının murahhas olarak görevlendirilmesinin Babıâli'nin görüşmelere verdiği önemi gösterdiğini vurgulamıştı; zaten antlaşma imzalamak üzere tam yetkili bir temsilcinin atanmasına gerek de yoktu. Nitekim iki devlet arasında resmen savaş ilan edilmediği için resmi bir barış da yapılamazdı; yapılması gereken sadece eski antlaşmaların yeniden yürürlüğe konulmasıydı. Tam yetkili bir temsilcinin gelmesi konusunda ısrarlı olan Paget'e barış imzalanması için bir tek görüşmenin yeterli olacağını söyleyen Hafız İsmail Paşa, İskenderiye'nin tahliye edilmesinin ve Çanakkale ablukasının kaldırılmasının önemini vurguluyordu. "Resmen savaş ilan edilmezse barış da yapılamaz" anlayışı kabul edilseydi Avrupa'da hiçbir savaşın sonuçlanmayacağını belirten Paget, çatışmanın varlığının barışı zorunlu kıldığını söylüyordu. Ayrıca Reisülküttab Vekili Halet Efendi'nin çelişkili tahriratlar kaleme alması, Babıâli'nin halen General Sebastiani'nin etkisi altında olduğunu gösteriyordu. General Sebastiani'nin kaleme aldığı ve Babıâli tarafından Amiral Senyavin'e gönderilen mektup, söz konsu nüfuzun en açık göstergesiydi. Buna mukabil Akdeniz Boğazı muhafızı, üç tuğlu bir

paşa ve sabık bir vezirazam sıfatıyla ancak Babıâli'nin, Fransa'nın yörüngesinden ayrıldığına dair garanti vermekle yetinebiliyordu. Görüşme sırasında sık sık Babıâli'deki yeni yönetimin dışişleri konusundaki acemiliğinden ve işbilmezliğinden yakınan İsmail Paşa çok açık bir biçimde Paget'i oyalıyordu. İngiliz temsilci ise hiç de güvenmediği kozlarını kaybetmemek için ne tahliyeden ne de Çanakkale'den çekilen gemiden bahsediyordu.[32]

Hafız İsmail Paşa Çanakkale'de Paget'i oyalamaya çalışırken Osmanlı başkentinde de Halet Efendi, Napoléon'un değişken dış politikasına göre durmadan "renk değiştiren" General Sebastiani ile bir orta yol bulmak için çaba sarf ediyordu.[33] Zira Tilsit'ten sonra ağız değiştiren Fransa büyükelçisi, Rus-Fransız ittifakına Babıâli'nin de imza atmasını, Amiral Senyavin'in filosunun Boğazlar'dan geçişine imkân tanınmasını ve Osmanlı-Rus barış görüşmelerinin Paris'te yapılmasını talep ediyordu.[34] Fransa'nın arabuluculuğunda Slobodzei'de Galib Efendi ve Rus temsilciler arasında imzalanan mütareke her ne kadar Babıâli'de genel bir kabul görmüş olsa da Sebastiani'nin teklifleri hiçbir şekilde kabul edilebilecek gibi değildi. Nitekim Osmanlı-Rus barış görüşmelerinin Babıâli'nin belirleyeceği yerde yapılacağı kararının Talleyrand tarafından daha önce kaleme alınmış tahriratlarda yazılı olması ve "imrâr-ı sefâ'in gibi bir dürlü" kabul edilemeyecek maddelerin öne sürülmesi, Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu'na dönük politikasında büyük bir değişim yaşandığını gösteriyordu. Tilsit Antlaşması'ndan evvel Osmanlı İmparatorluğu'nun "temamiyet-i arazisi" için senet veren General Sebastiani, bir gün aniden elçilik tercümanını Babıâli'ye göndererek Yediadalar'ın artık Fransa'ya geçtiğini bildirdi. Aynı günlerde Fransızların Mora'daki reayayı "ifsada" başladıklarına dair istihbaratın Tepedelenli Ali Paşa'nın İstanbul'daki divan kâtibi Süleyman Efendi tarafından Babıâli'ye ulaştırılması Osmanlı yöneticilerinin sabrını zorlayacak nitelikteydi. Ancak savaşacak mecali olmayan Babıâli'nin diplomatik kanalları zorlamaktan başka çaresi bulunmuyordu. Halet Efendi ile yaptığı uzun müzakerelerin ardından Babıâli'nin Tilsit Antlaşması'na katılımı ve Boğazlar'ın Rusya tarafından kullanımı ısrarından vazgeçen[35] Sebastiani, Os-

manlı-Rusya barışının Paris'te imzalanması hususunda geri adım atmaya niyetli değildi. Vezir rütbesinde bir murahhasın tayiniyle antlaşmanın Yaş ya da Bükreş'te imzalanması teklifini geri çeviren Fransız elçisi, Osmanlı İmparatorluğu'nu bir kez daha tehdit etmekten çekinmiyordu. Yapılan bir görüşme sırasında muhattaplarına şöyle seslendi: Eğer Babıâli, antlaşmanın Paris'te yapılması konusunda "bu tereddüdü ederse sonra fena olur, ben karışmam, Prusya ve Nemçe devletlerinin halini görmediniz mi? Bana yol emirlerini verin gideyim." Sebastiani'ye göre ayrıca, kısa bir süre sonra İngiltere ve Fransa arasında da bir anlaşma imzalanacaktı. Dolayısıyla Babıâli'nin Paget ile ilişki kurarak Fransa yörüngesinden ayrılması onun diplomatik açıdan tecrit olması anlamına geliyordu. Bu bağlamda Fransa elçisi, İngiltere'yi "ifâl kasdıyla" Paget'in tahriratlarına cevap verilmesine onay vermişken Tilsit Antlaşması'nın içeriğini öğrendikten sonra aksi yönde bir siyaset takip etmeye başlıyordu. General Sebastiani'yi artık dost bir devletin sefiri olarak görmeyen Babıâli, bu noktadan itibaren Fransa'nın arabuluculuğu olmaksızın Rusya ile barış yapmanın yollarını aramaya başlamıştı.[36]

Sebastiani'nin Babıâli üzerinde kurduğu baskı, doğrudan Osmanlı-İngiliz barışını hedef alıyordu. Ne Fransa'yı ne de İngiltere'yi bir kalemde silebilecek askeri güce sahip olan Osmanlı idaresinin bu baskı karşısında alabildiği tek önlem, Hafız İsmail Paşa'nın "alenen sulhe ruhsatı olmadığını" Paget'e bildirmesinden ibaretti. İngiliz-Osmanlı görüşmelerini bundan sonra gizli bir şekilde yürütmeyi düşünen Osmanlı tarafı bu şekilde hem görüşmelerden haberdar olmayan Fransa'yı hem de İngiltere'yi tatmin etmeyi planlıyordu. İngiliz temsilcinin "gizli bir barış antlaşması" imzalamaya yetkili olmadığını söylemesi durumundaysa, Hafız İsmail Paşa her zamanki gibi bu cevabı Babıâli'ye bildirip yeni talimatları beklemeye başlayacak, yani Paget'i oyalamaya devam edecekti. Babıâli aynı zamanda, Paget'in yine oyalandığına dair vesveseye kapılmasının İngiliz filosunun bir kez daha Çanakkale Boğazı'na saldırmasıyla sonuçlanacağının ve böylece "maslahatın çığrından çıkacağının" farkındaydı. Müzakeresiz görüşmelerin kötüye gittiğini fark etmesi ve yeni bir İngiliz saldırısından şüphelenmesi halinde Hafız İsma-

il Paşa'dan kullanması istenilen bir diğer argüman da İngiliz-Osmanlı çatışmasının "İngiltere Devleti'nin vükelâ-yı sabıkasının [Yetenekliler Kabinesi] hodbehod harekâtından neşet" ettiği gerçeğiydi. Böylece Akdeniz Boğazı muhafızı, İngiliz iç siyasetindeki bölünmeyi diplomatik alana taşıyarak çıkar sağlamaya çalışacaktı. Ancak Paget'in bütün bunlara rağmen oyalanamaması durumunda ise Hafız İsmail Paşa İngiliz temsilcinin talimatlarını bir kez daha gündeme taşıyacaktı. Nitekim Paget'in talimatlarında barış antlaşmasının imzalamak üzere gönderildiği yazıyor, fakat bunun gizli ya da açık bir biçimde yapılması gerektiğine dair herhangi bir ifade bulunmuyordu. Bir başka ifadeyle Babıâli, Tilsit'in tozu dumanı dağılana kadar birkaç ay süreli "gizli bir mütareke imzalanmasını" istiyordu. Bu teklifin de kabul edilmemesi halindeyse, General Sebastiani'nin Londra-İstanbul barışına karşı çıktığı ve bu durumun Paris'e yazıldığı bilgisi Paget ile açıkça paylaşılacaktı. Napoléon ve Talleyrand'ın Osmanlı-İngiliz barışına cevaz vermesi konusunda herhangi bir yazışmaya şu âna kadar ulaşılamamıştır. Fakat bu dönemde İstanbul'dan Paris'e gönderilen bir mesaja cevap gelmesi için en iyi ihtimalle altmış gün süreye ihtiyaç vardı ve bu tam da "birkaç aylık" mütareke süresine denk düşüyordu.[37] Babıâli, Hafız İsmail Paşa'ya bu müphem talimatları gönderirken İngiliz temsilciyi de unutmamıştı. Talimatların Çanakkale'ye ulaşmasının hemen ardından Paget ile temas kuran kaptan-ı derya, büyük bir Fransız birliğinin General Menou komutasında Polonya'dan ayrılarak Basra Körfezi aracılığıyla İran üzerinden Hindistan'a doğru yola çıktığını söylüyordu. Bu bilginin bir kısmı doğruydu. Jacques-François Menou gerçekten de Polonya'dan ayrılmıştı. Fakat hedefinde Hindistan değil ama vali olarak atandığı Venedik vardı. İngiltere ve Fransa arasındaki gerilimi kullanarak kendisine alan açmaya çalışan Babıâli, bu bağlamda Paget'e İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndan daha büyük sorunları olduğunu hatırlatıyordu.[38]

Tam da bu büyük sorunlar sebebiyle, donanma bakanlığının her ne pahasına olursa olsun savunulmasını beklediği Sicilya ile boşuna oyalandığı Çanakkale arasında kendisini sıkışmış hisseden Amiral Collingwood'un sabrı taşmıştı. Paget'in müzakerelere

başlaması için 15 Ağustos 1807'den beri Seydi Ali Paşa nezdinde girişimlerde bulunan amirale[39] göre "Sicilya'da devrim olurken," Portekiz ile Napoli (Sicilyateyn) krallıklarında Fransa yanlısı yönetimler işbaşına gelirken ve en önemlisi İngiltere Akdeniz hâkimiyetini kaybederken Babıâli'nin anlamsızca zaman kazanmaya çalışmasına göz yumulamazdı. Ayrıca Osmanlı yönetimi Çanakkale Boğazı'nı her geçen gün tahkim ediyor, muhtemel bir deniz muharebesinde en avantajlı konum olan Nara Burnu'na sekiz kalyon ve altı fırkateynden oluşan bir filoyla yığınak yapıyordu.[40] Collingwood ise tüm bu hareketliliği, tıpkı daha önce İstanbul'da Adalar önünde bekleyen Amiral Duckworth gibi gemisinin güvertesinden sadece izlemekle yetiniyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun zamanı kullanmasını engellemek ve aradaki sorunu kestirme bir biçimde halletmek üzere 4 Eylül'de kaptan-ı deryaya bir ultimatom veren Collingwood, müzakerelerin derhal başlamasını ya da müzakerelerin nerede, hangi şartlar zemininde ve kim tarafından yapılacağına dair Babıâli'nin verdiği talimatların bir hafta içinde kendisine iletilmesini istiyordu. Aksi takdirde İngiliz filosu saldırıya geçecekti.[41] Ancak Amiral Collingwood tehdidini destekleyecek çapta bir askeri güce sahip olmadığının da farkındaydı. Boğaz girişinin akıntılar ve rüzgâr sebebiyle filosu için yarattığı tehlikeden daha birkaç hafta evvel bahseden amiral acilen bir şeyler yapılmasından yanaydı;[42] fakat aceleyle alınan karar, müzakereleri İngiltere açısından tam bir çıkmaza sokmuştu. İngiltere'nin Doğu Akdeniz'de ve Mısır'da takip edeceği temel stratejinin belirlenmesinde önemli bir rol oynayan Sir Alexander Ball'a 22 Eylül 1807'de gönderdiği bir mektupta Collingwood'un sorduğu retorik soru hem İngiltere'nin hem de kendisinin içine düştüğü çıkmazı tasvir ediyordu: "Ah sevgili Ball, baştan beri iyi sonuç verme ihtimali hiç olmayan Türk savaşı, nasıl tüm uluslararası ilişkilerimize hâkim oldu?"[43]

Amiral Collingwood'un verdiği ultimatom, aylardır diplomatik kanallardan İstanbul'a ulaşmaya çalışan Paget'in tüm girişimlerinin hüsranla sonuçlanması anlamına geliyordu. Fakat filo komutanının tehdit mektubuna Paget'in şiddetle karşı çıkması sadece yeni bir yol haritası çizilirken kendisine danışılmamasıyla ilgili değil-

di. Paget'e göre yaşanan gecikmenin sorumlusu Babıâli değil ama General Sebastiani'ydi; dolayısıyla Babıâli üzerinde baskı kurmak yerine öncelikle İstanbul'daki Fransız nüfuzu kırılmalıydı. İngiliz temsilci bu konuda gerçekten de haklıydı. Londra hükümetiyle barışa hazır olan Babıâli'nin aksine General Sebastiani, İngiliz donanmasının dikkatini dağıtarak küçük bir bölümünü de olsa Çanakkale önlerinde tutabilmek için elinden geleni yapıyordu. Nitekim İngiliz donanmasının bu şekilde meşgul edilmesinden faydalanacak olan Fransa, Tilsit Antlaşması'na istinaden devraldığı Yediadalar Cumhuriyeti'ni çok daha rahat bir ortamda ve çatışmaya girmeden işgal edebilecekti. Tam da bu sebeple Sebastiani, İngiliz filosunun Çanakkale'de daha fazla zaman harcaması için elinden geleni yapıyordu.[44] Bunun yanı sıra, tıpkı Amiral Collingwood gibi İngiliz diplomat da Çanakkale açıklarında geçirdiği süre zarfında filonun Boğaz'a ya da Osmanlı donanmasına saldırarak hiçbir sonuç elde edemeyeceğini ve yaklaşan kış aylarında büyük İngiliz gemilerinin dahi bu çetin denizde harekât yapmasının imkânsızlığını fark etmişti. Bütün bunlar bir tarafa, Collingwood tehdidini savurduktan hemen sonra İngiliz diplomatı yalnız bırakarak Sicilya'ya yelken açmıştı. Paget ayrıca müzakerelere başlama konusunda belirli bir yol alındığını düşünüyor ve Hafız İsmail Paşa gibi prestijli bir devlet adamı müzakereci olarak atanmışken böylesi desteksiz bir tehdidin mevcut durumu iyileştirmeyeceğine inanıyordu. Nitekim daha önce Babıâli'yi İstanbul'u terk etmekle tehdit eden Charles Arbuthnot'un ve Osmanlı başkentini bombalamakla tehdit eden Amiral Duckworth'un elde ettikleri tek sonuç "utanç ve rezalet"ti (*shame and disgrace*). Müzakerelerdeki üstünlüğü Babıâli'nin ele geçirdiğini belirten Paget, Collingwood'un gönderdiği mektubun ardından kendi durumunu "kesinlikle utanç verici ve bazı açılardan aşağılayıcı" olarak nitelendiriyordu.[45] Bu bağlamda 14 Eylül'de Gelibolu'da yapılan görüşmede Paget'in, "aşağılanmayı göze alarak," on gün içerisinde antlaşma imzalamaya tam yetkili bir Osmanlı temsilcisinin Çanakkale'ye gelmemesi halinde görevinin son bulduğunu kabul edeceğini Hafız İsmail Paşa'ya bildirmesi, İngiliz temsilcinin barış hususunda gösterdiği azmi ortaya koyuyordu.[46]

Aslında ne III. Selim'in ne de IV. Mustafa'nın İngiltere ile savaşmak ya da Amiral Duckworth'un saldırısıyla başlayan çatışmayı sürdürmek gibi bir niyeti vardı.[47] Hatta İstanbul saldırısının ardından İngiliz uyruklu tüccarların mallarına el koyan Bağdat valisinin bu hareketi, III. Selim tarafından yersiz bir uygulama olarak görülmüş ve Babıâli'ye bir yarar getirmeyeceği ifade edilmişti.[48] Bir şekilde tatmin edilmeye çalışılan General Sebastiani'nin Babıâli üzerinde kurduğu baskı bir tarafa Mısır'dan gelen olumlu haberler ve Paget'in müzakereler için Çanakkale'ye ulaşması ise Osmanlı başkentinde uzun süredir özlemi çekilen barışa dair ümitlerin yeniden yeşermesine zemin hazırlamıştı. Ancak kelimenin tam manasıyla gergin ve kaygan bir zeminde hareket etmeye çalışan Osmanlı idaresi, birkaç ay içerisinde yaşanan gelişmelerle savaş tedirginliğini en derinden hissetmeye başlayacaktı. Nitekim İngiltere'nin İskenderiye'yi tahliye etme kararı "sulhe rağbetleri" olduğunu gösterirken, aynı tahriratta Fransa'nın kollanması gereken bir müttefik olarak tasviri Osmanlı diplomasisinin içine düştüğü durumu en sarih biçimiyle tasvir ediyordu.[49] Paget ile müzakeresiz bir diyalog sürdürülmeye çalışılırken, Amiral Collingwood'un kaptan-ı deryaya gönderdiği tehditkâr mektup Osmanlı yönetiminin yeniden uykusunu kaçıracak nitelikteydi. Bu mektubun kaleme alındığı günlerde Ege'de yaşanan küçük çaplı bir çatışma ise Osmanlı idaresinin savaş kâbusunu hortlatmıştı. Aslında sorunun kaynağı yine İngilizler ve Collingwood'du. İzmir'e gitmekte olan Osmanlı bandıralı bir ticaret gemisi, İngiliz filosuna bağlı bir savaş gemisi tarafından 1807 Eylül ayı başlarında esir alınmış ve mürettebatının önemli bir kısmı tahliye edildikten sonra İngiliz subayların kontrolünde ve İngiliz bandırasıyla Malta'ya gönderilmesi emredilmişti. Ancak Ege'de seyrederken havanın bozması neticesi esir gemi Limni'deki Paşa Limanı'na dümen kırdı. Limana girdikten hemen sonrada ada voyvodası Ahmed Ağa tarafından kuşatılıp zapt edildi ve mürettebatı esir alındı. Babıâli, bir taraftan Paget'in yaşanan bu küçük çatışma sebebiyle girişimlerine son vermesinden endişelenirken diğer taraftan da esir alınan İngilizleri ne yapacağına karar vermeye çalışıyordu; zira durumun nezaketine binaen "İngilterelünün kırılması" pek de

uygun değildi. Zaten IV. Mustafa da esirlerin salıverilmesini istiyordu. Ancak General Sebastiani yaşananlardan kesinlikle haberdar olmamalıydı. Gerçi Reşid'de esir düşen İngilizler, Sebastiani'nin haberi olmadan İskenderiye'de serbest bırakılmışlardı. Kaldı ki, Fransa elçisinin haberdar olması durumunda bile esirlerin salıverilmesinin sorumluluğu rahatlıkla Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın omuzlarına yüklenebilirdi. Fakat Tilsit'ten sonra taraf değiştiren Sebastiani'nin gözleri önünde sekiz İngiliz esirin salıverilmesi, Fransız büyükelçinin tamamıyla kontrolden çıkmasına zemin hazırlayacaktı. Diğer yandan "vakt u hale nazaran" İngiltere'ye karşı hasmane bir tavır içerisine de girilemezdi. Bu sebeple Kaptan-ı Derya Seydi Ali Paşa'dan ve Boğaz Muhafızı Hafız İsmail Paşa'nın defterdarı Hüseyin Şakir Efendi'den esirlere "izhâr-ı sûret-i müsâ'ade ve iltifât" etmeleri isteniyordu. Çanakkale Boğazı Muhafızlığı, bölgede konsolosluğu bulunan Fransa elçisinin ve İstanbul'da ikamet eden diğer Avrupalı elçilerin durumdan haberdar olmayacağını "aklı keserse," esirleri bölgedeki İngiliz filosuna iade etmekte serbestti. Babıâli adeta bıçak sırtında yürümeye çalışıyordu.[50]

Aldığı yeni talimatlar çerçevesinde Paget'le temasa geçen Hafız İsmail Paşa, Babıâli tarafından kendisinin tam yetkili temsilci olarak atandığını 18 Eylül 1807'de bildirdi. Öncelikle paşanın yetki belgesini görmek ve âdet olduğu üzere kendisinin görev emriyle değiştirmek isteyen Paget, müzakerelerin alışılmadık bir şekilde yürütülmek istendiğini görüşmenin daha başında fark etmişti. Zira muhatabı, yetki belgesinin bizzat IV. Mustafa tarafından kaleme alındığını belirterek belgenin kutsallığının altını çiziyordu. Paget'in belge değişiminin çok sıradan bir işlem olduğunu söylemesi de diplomatik müzakereler hususunda bilgisiz olduğunu belirten Hafız İsmail Paşa'yı kararından vazgeçirmeyecekti. Resmi diplomatik bir görüşmede yetkili kılındığına dair sözlerine Paget'in "inanmasını" bekleyen Osmanlı temsilcisi aslında, müzakerelere delil oluşturabilecek herhangi bir belgeyi ardında bırakmak istemiyordu. Nitekim görüşmeye dair haberlerin sızması ve bunların General Sebastiani'nin kulağına gitmesi durumunda, elinde resmi bir belge bulunmayacak olan İngiliz tarafı kolayca yalanlanabilir-

di. Ancak Hafız İsmail Paşa'nın garip istekleri bununla sınırlı değildi: İmzalanacak antlaşmanın, Slobodzei'de Rusya ile imzalanan mütarekenin süresi bitene kadar gizli tutulmasını istiyordu. Ayrıca, imzaların atılmasının ardından dost bir devletin elçisine dönüşecek olan İngiliz temsilci yaklaşık yedi aylık gizlilik süresi dolana kadar İstanbul'da değil ama Çanakkale açıklarındaki bir adada ikamet edecekti. Bir başka ifadeyle Hafız İsmail Paşa, "absürd ve kabul edilemez" bir biçimde Paget'den imzaladığı anlaşmayı inkâr etmesini talep etmekteydi. Babıâli, General Sebastiani'nin mütarekeden haberdar olmasının Rusya ile imzalanacak nihai barışı tehlikeye sokacağını düşünüyordu. Bu, son derece mantıklı bir yaklaşımdı fakat Paget'in de belirttiği üzere "Fransızların bu oyunu anlamayacak kadar sığ ve enayi olduğunu varsaymak ne kadar mantıklıydı?" Bu teklifi gizli bir antlaşma yapmaya cesaret edemeyeceğini belirterek reddeden Paget'in önerisi, altı haftalık açık bir mütareke ve sürenin sonunda da İstanbul'da resmen elçi olarak kabul edilmekti. Fakat bu teklif de Babıâli'nin politikasına uygun değildi. Yine sonuçsuz kalan bu görüşmenin ardından 23 Eylül'de Hafız İsmail Paşa'nın kâtibi Emin Bey'le bir araya gelen Paget, İngiltere'yi gözden çıkartamayan Babıâli'nin daha yumuşak bir önerisiyle karşı karşıyaydı. İki ay süreli bir mütarekenin imzalanması ve bu süre zarfında nihai antlaşma için müzakerelere Hafız İsmail Paşa'nın belirleyeceği bir yerde devam edilmesi, Osmanlı tarafının yaptığı yeni teklifin özünü oluşturuyordu. Babıâli'nin İngiltere ile barış imzalamak konusunda kararlı olduğunun sürekli altını çizen Emin Bey, bu yeni öneriyi kabul ederek Paget'in Hafız İsmail Paşa'ya "şahsi bir iyilik" yapmasını istiyordu. "Böylesine önemli bir milli meselede kişisel iyiliğin düşünülemeyeceğini" belirten Paget'in karşı önerisi Hafız İsmail Paşa'yı zor bir duruma düşürecek nitelikteydi. İngiliz temsilci, altı hafta süreli bir ateşkes imzalamayı öneriyordu. Bu, önerinin iyi tarafıydı. Ancak altı haftanın ardından Paget'in İstanbul'da kabul edileceğine dair mütarekeye bir maddenin eklenmesi teklifi, Hafız İsmail Paşa'nın yetkilerini aşıyordu. Paget, yine İstanbul'dan gelecek olan tatarın yolunu gözlemek zorundaydı.[51]

Sabrı 27 Eylül'de taşan Paget, Boğaz'ın ağzına kadar yaklaşarak teklifi konusunda Hafız İsmail Paşa ile görüşme isteğini tekrar bildirdi.[52] İngiliz temsilci yine ümitliydi; zira İngiliz donanmasının Kopenhag'daki zaferini Babıâli'ye iletmişti ve bu haberin müzakerelerde kendi elini güçlendirdiğini düşünüyordu.[53] Paget çok büyük kozlara sahip olduğunu düşünse de, tarifi imkânsız garip bir güç görüşmenin yapılmasını engellemek için elinden geleni yapıyordu; zira paşanın hastalığı dolayısıyla söz konusu görüşme ancak 5 Ekim'de yapılabilecekti. Toplantıda, genç ve tecrübesiz sultanın ve uluslararası ilişkiler konusunda bilgisiz Babıâli bürokratlarının yaşanan gecikmenin sorumlusu olduğunu belirten Osmanlı temsilcisi, Vaka-yı Selimiye'nin ardından alınan tüm kararlarda üst düzey devlet görevlilerinin neredeyse tamamının (*söz sahiplerinin*) fikrinin alınmaya başlandığından ve genel bir uzlaşıya varılarak orta yol bulunmasının zaman aldığından şikâyet ediyordu. Onun bu şikâyetlerinden ve iş görememekten mustarip olan Paget ise Rusya ve Fransa'nın Osmanlı topraklarını ne şekilde paylaşmayı planladığını bütün sarahatiyle tasvir etmişti. İngiliz donanmasının, on sekizi kalyon toplam kırk iki Danimarka savaş gemisini ele geçirdiği Kopenhag harekâtını ve bu zaferin ardından Londra'nın Avrupa diplomasisinde kazandığı ağırlığı Hafız İsmail Paşa'ya anlatan Paget, Babıâli'nin açık bir antlaşma imzalayarak Fransa safından ayrılmasını öneriyordu.[54] İngiliz zaferi askeri açıdan gerçekten de büyüktü ve Osmanlı İmparatorluğu da aynı donanmanın tehdidi altındaydı.[55] Ancak Babıâli ve Hafız İsmail Paşa, Fransa'nın ve daha da önemlisi Rusya'nın oluşturduğu tehdidin çok daha yakın olduğunu düşünüyordu. Bu bağlamda Akdeniz Boğazı muhafızı ile yaptığı görüşmenin hemen ardından kaleme aldığı bir takrirle Reisülküttab Vekili Halet Efendi'yi durumdan haberdar eden Paget, doğrudan IV. Mustafa ile görüşmek istediğini belirterek o âna kadarki en cüretkâr hamlesini yaptı. On iki gün içerisinde tekliflerine tatminkâr cevaplar verilmemesi halinde Çanakkale'yi terk edeceğini bildirmesi ise İngiliz temsilcinin nihayet "fena halde aldatıldığını" anladığına işaret ediyordu. İki ülke arasındaki hem ticari hem de siyasi meselelerde savaş öncesi durumu esas alan bir antlaşmanın im-

zalanması, Mısır'ı Fransa'dan korumak için Amiral Collingwood komutasındaki İngiliz donanmasının desteği ve Mısır'da istihdam edilecek İngiliz askeri uzmanlar aracılığıyla bölgedeki Osmanlı neferlerinin talim ettirilip kalelerin ve silahların yenilenmesi Paget'in hamlesini süsleyen tekliflerdi.[56] Bütün bu önerilere rağmen İngiliz temsilci, kendisine yine cevap verilmeyeceğinin ve görevini başarıyla tamamlayamayacağının farkındaydı. Zira henüz otuz altı yaşındaki Paget bu görüşmeden üç ve Halet Efendi'ye gönderdiği tahrirattan sadece iki gün sonra (9 Ekim) babasına yazdığı mektupta, başarısızlığı sebebiyle onun kendisinden utanmamasını istiyordu.[57]

Amiral Collingwood'un beraberindeki filoyla bölgeden ayrılması Babıâli'yi hem askeri hem de diplomatik açıdan rahatlatan bir gelişmeydi. Boğaz'a yeni bir İngiliz saldırısı ihtimalini kâğıt üzerinde bertaraf eden bu durum, en kısa sürede Rusya ile barış antlaşması yapılması ihtimalini de güçlendirmişti. Ancak İngiltere'nin İstanbul saldırısı esnasında esir alınarak sürgüne gönderilen İngiliz elçilik tercümanı Berto Pizani ile Selanik'te tutuklu bulunan William Martin Leake'in salıverilmelerine General Sebastiani'nin göstereceği tepkiden çekinen Babıâli ile IV. Mustafa'nın, böylesine nazik bir durumda Paget'e İstanbul'da randevu vermeleri imkânsızdı.[58] Üstelik Babıâli, antlaşma imzalamaya yetkili olmayan temsilcisi Hafız İsmail Paşa'nın 14 Ekim'deki ölümüyle bu diplomatik imkânsızlığa yeni bir kılıf bulmuştu. Her ne kadar İstanbul yönetimi İngiltere devletinin "dost-ı kadimi ve muhib-i samîmisi" olduğunu ve en kısa sürede yeni bir murahhas atanacağını belirtse de Paget'in sabrı çoktan taşmıştı.[59] Hafız İsmail Paşa'nın ölüm döşeğinde yattığı 10 Ekim günü Halet Efendi'ye gönderdiği bir tahriratta Paget, Babıâli'ye tanıdığı sürenin dolmasının ardından çekip gideceğini açıkça dile getirmekteydi. Daha sonra Seydi Ali Paşa ile görüşen İngiliz temsilci, Babıâli'nin anlattığı masalları bir kez de kaptan-ı deryadan dinleyecekti. Sultanın İngiltere ile barış yapmak istediğini ancak Fransa ve Rusya'nın mevcut durumu kritik bir hale soktuğunu uzun cümlelerle Paget'e anlatan Seydi Ali Paşa bu sefer, St. Petersburg yönetimi ile devam eden müzakereler sonuçlanana kadar İngiltere'nin barış teklifini geri çevirmek zorunda hissettiklerini de

ifade etmişti; ancak Babıâli'nin kendisini İngiltere ile savaş halinde görmediğini, bu sebeple de, İngiliz gemileriyle karşılaşmaları halinde Osmanlı savaş gemilerine ateş açmaktan kaçınmaları konusunda kesin talimat verildiğini ve Rusya ile imzalanmış olan mütarekenin dört ay sonra bitecek olan süresinin ardından derhal İngiltere ile kesin bir barış antlaşması imzalanacağının altını çiziyordu. Sir Arthur Paget için Çanakkale'den ayrılma zamanı gelmişti. Halet Efendi'ye hitaben kaleme aldığı 19 Ekim tarihli tahriratta İngiliz temsilci, Babıâli'nin izlediği sessiz saldırganlık (*silence offensant*) politikasının görevini icra etmesine engel teşkil ettiğini söyleyerek görüşmelerin resmen bittiğini ilan ediyordu. Halet Efendi ise cevabi mektubunda hâlâ Fransa ve Rusya'dan şikâyet ediyordu.[60]

Sir Arthur Paget'in çaresiz Çanakkale'den ayrılmasıyla IV. Mustafa, kendisini sıkıştıran cendereden kurtulduğunu düşünmeye başlamıştı. Osmanlı padişahının bu algısında, Paget'in Çanakkale'den ayrılırken İngiltere'nin Osmanlı Devleti ile husumeti bulunmadığını ve aksine iki devletin dostluğunu vurgulamasının rapor edilmesi büyük bir etkiye sahip olmalıydı. Bu durumdan IV. Mustafa öylesine "memnun ve mesrur" olmuştu ki hem Boğaz'daki görevlilere hem de haberi getiren tatarlara hediyeler verilmesini istiyordu.[61] Fakat IV. Mustafa'nın huzuru hiç de uzun sürmeyecekti. Hafız İsmail Paşa'nın ölümünden hemen sonra İngiltere'nin Akdeniz'deki tüm Osmanlı gemilerinin ve İstanbul dahil tüm Osmanlı sahillerinin yağmalanmasına dair bir beyanname neşrettiği haberinin başkente ulaşması, Babıâli'yi ve IV. Mustafa'yı yeniden büyük bir korku ve heyecana sevk etmişti. Öyle ki, Hafız İsmail Paşa'dan boşalan yerin İstanbul'daki sabık Nizâm-ı Cedîd Nazırı Mustafa Reşid Efendi (Çelebi Efendi) gibi deneyimli kâtipler tarafından doldurulması düşünülürken, halihazırda bölgede bulunan Hakkı Paşa alelacele yeni temsilci olarak atanmıştı. Ayrıca İngiliz donanmasının yeniden hasmane bir tutumla Çanakkale'ye gelmesi barış imzalanmasını zaruri kılacağından, bu yeni durumun Fransa elçisine nasıl kabul ettirilebileceği de başkentte ciddi olarak düşünülmeye başlanmıştı.[62] Kasım ayı ortasına gelindiğinde İstanbul'daki tansiyon nispeten düşmüş olsa da "milel-i efrenciyyenin

hiyel-i zâtiyesinden gâfil" olmayan İngiltere'nin yeniden saldırarak başkenti topa tutabileceği akıldan uzak tutulmuyordu. Bu sebeple kaptan-ı deryanın komutasındaki gemilerin ve neferatın eksiklerini tamamlaması şarttı. Ancak Seydi Ali Paşa Çanakkale'ye geldiğinden beri adamları beş kez muharebe görmüşlerdi ve ödüllendirilmeyi beklerlerken onlardan Çanakkale'de, yani muharebe sahasında kışlamalarını istemek yeni bir isyan çıkmasına sebep olabilirdi. İsyan emarelerinin neredeyse her gün görüldüğü Osmanlı donanmasında bu tür harekete cesaret edenler şimdilik şiddetle tedip edilerek kontrol sağlanmaya çalışıyordu. Dolayısıyla Seydi Ali Paşa'nın çekinerek de olsa altını çizdiği üzere "cenk gören gemiler bir kere elden geçüb noksanları temam olmağa muhtac olduğu gibi bu askere dahi bir mikdâr istimâlet virilmedikçe kullanılamaycağı zâhir"di.[63] Bu bağlamda Osmanlı ordusunun zayıflığını Osmanlı bürokrasisi ve diplomasisinin kapatmaya çalıştığı ve hatta İngiltere'ye topsuz tüfeksiz "sessizce saldırarak" büyük bir başarı kazandığı düşünülebilir. Bu süreçten kendisine pay çıkartan bir diğer aktör de Fransa'nın İstanbul büyükelçisiydi. Nitekim Sir Arthur Paget'in Çanakkale'den ayrılmasından sonra Fransa'nın yeni dışişleri bakanı Champagny'e hitaben büyük bir gururla kaleme aldığı raporda General Sebastiani adeta zaferini ilan ediyor ve Babıâli'nin İngiltere ile savaş halini sürdüreceğini, ayrıca Osmanlıların yeniden Fransa safına katıldığını belirtiyordu.[64] Bunlar hiç şüphesiz Fransa büyükelçisinin duyması için Halet Efendi'nin söylediği sözlerdi. Zira hem Osmanlıların hem de İngiltere'nin geleceğe dair başka planları vardı. Tilsit Antlaşması'nın ardından Avrupa'nın büyük bölümüne hükmeden mütekebbir Bonaparte ve onun İstanbul sefiri ise trajik bir sona doğru koşar adım ilerliyordu...

Sonuç Yerine

İngiliz işgal gücünün İskenderiye'den çekilmesinin ardından önce Mehmed Ali Paşa'nın adamları ve daha sonra da bizzat kendisi şehre ürkerek girmişti. Mısır valisi ve adamlarındaki ürkekliğin sebebi İngiltere ya da Fransa değil, bağlı bulunduğu İstanbul hükümetiydi. Zira yeniden vali atanmak üzere yaklaşık bir sene evvel pazarlık masasına oturduğu ve oğlunu rehin verdiği Osmanlı Devleti'nin kendisine çizdiği yetki sahasını aşarak İstanbul'un en önemli gelir kaynaklarından birisinin bulunduğu şehre giriyordu. Gerçekten de Hindistan ve Avrupa arasındaki ticari yolun tam da ortasında bulunan İskenderiye'nin coğrafi konumu, bölgedeki gümrüklerin önemini bir kat daha artırıyordu. Bu bağlamda İskenderiye, hem siyasi hem de ekonomik açıdan Babıâli'nin özel olarak Mısır'daki ve genel olarak da Ortadoğu coğrafyasındaki nüfuzunun temel dayanaklarından birisiydi. Mısır valisinin tedirginliği, İskenderiye kalesinin "feth ve tesyiri" haberini Kürt Mustafa Ağa başkanlığındaki bir heyetle başkente gönderdikten birkaç gün sonra kaleme aldığı 4 Temmuz 1807 tarihli kaimede açıkça gözlemlenmektedir. Bu tahriratta Mehmed Ali Paşa, şehrin düşmandan temizlendiğini gözleriyle görmek ve kalenin muhafazası için gerekli tamiratı yaptırarak şehir savunmasını güçlendirmek üzere top yerleştirilmesi gereken tabyaları tespit etmek amacıyla yetki sınırlarını aştığını

belirtiyordu. Mısır valisi ayrıca, inşa faaliyetinin "fukarayı rencide etmeksizin" yapılacağını ve şehrin savunmasını tahkim etmekten "gayrı bir nesne-i matlûbe ümidiyle" İskenderiye'ye girmediğinin özellikle altını çizmişti.[1] Gerçekten de dört ay sonra İstanbul'a gönderdiği bir başka kaimede Mehmed Ali Paşa, tamirat ve bunun getireceği masraflar konusunda İskenderiye sakinleriyle anlaştığını ve giderlerin yarısının kendisi tarafından, yarısının da ahali tarafından ödeneceğini bildirecekti.[2] Bu sırada bir taraftan takviyenin gerektirdiği masraflar hesaplanırken diğer taraftan da İngiliz işgal gücünün İskenderiye kalesindeki mahzenlerde bıraktığı top ve mühimmat Mehmed Ali Paşa'nın kethüdası ve aynı zamanda İskenderiye muhafızı olan Mehmed Ağa tarafından sayılıyordu. İngiliz komutanlarla yapılan mukaveleye göre, işgal gücü mahzenlerde bulduğu silah ve mühimmatı ayrılırken aynı şekilde bırakacaktı. Fakat Osmanlı idaresi, işgalden önce İskenderiye kalesinde kaç topun bulunduğunu ya da kaç kantar barut depolandığını bilmediğinden tam bir kontrol gerçekleştirilememiş olsa da, İngilizlerin İskenderiye'de bıraktığı toplar Mehmed Ali Paşa'ya göre "kifayet" eder sayıdaydı.[3] Göz kararı sayımdan yaklaşık bir sene sonra, işgal esnasında şehirdeki Osmanlı birliğine komuta etmiş olan Giritli Emin Kaptan'ın İngilizler tarafından serbest bırakılmasının ardından İskenderiye kalesi, limanı, tabyaları ve mahzenlerindeki mühimmat ile silahların önemli bir kısmının "mukavele hilâfına" işgal gücü tarafından şehirde satıldığı ve bir kısmının da İngiltere'ye götürüldüğü ortaya çıkacaktı.[4] Kale tamiratını bahane ederek İskenderiye'ye girmiş olan Mehmed Ali Paşa ise işgalin üzerinden geçen üç seneye rağmen hâlâ bölgedeydi ve çıkmaya da niyeti yoktu. Nitekim paşa, 1810 senesi Mayıs ayında İstanbul'a ulaşan bir tahriratla, sürmekte olan tamirat için başkentten iki yüz adet duvarcı amelesi talep ediyordu.[5] Aslında salt bu talep dahi Mısır valisinin İskenderiye'yi bir oldubitti ile ele geçirmeye çalıştığını gösteriyordu. Zira Mısır gibi büyük bir eyalette duvarcı amelesi bulunamamasının garipliği bir tarafa tamiratın bu kadar uzun süre devam etmesi ve Babıâli'nin duruma el koymaması, İstanbul'un Kahire üzerindeki nüfuzunun ne denli zayıf olduğunu gösteriyordu.

Mehmed Ali Paşa'nın İskenderiye'yi terk etmek istememesi, bölgedeki gümrük ve limanı kullanarak İngiltere ve Fransa karşısındaki manevra alanını genişletme arzusuyla açıklanabileceği gibi o anda büyük önem arz eden sekbanlarını zapturapt altında tutabilmek için bölgeden sağlayacağı gelirlere ihtiyaç duyduğuna da işaret etmektedir. Daha önce Tersane-i Amire'ye ait olan İskenderiye ve Reşid gümrüklerinin Mısır valisinin eline geçmesi, zaman içerisinde Kahire yönetiminin maddi sıkıntılarını aşmasına imkân sağlayacaktı. Söz konusu gümrük gelirlerinin İstanbul yerine Kahire'ye akmaya başlamasının yanı sıra Mısır defterdarı unvanıyla İstanbul'dan babasının yanına dönen İbrahim Bey ve adamlarının bu dönemde vergi kayıtlarını yeniden tanzim etmesi, Mısır valisinin bağlı bulunduğu hükümetle yarış edecek bir ordu kurmasına zemin hazırladı. Ahmed Cevdet Paşa'nın da altını çizdiği üzere "işte bu kerre Mehmed Ali Paşa aktâr-ı Mısriyye'yi temamıyla kabza-i tasarrufuna geçirdi."[6] Bu süreçte Babıâli'yi Vahhabi tehdidi[7] ve Hac yolunun güvenliği gibi konuları öne çıkartarak idare etmeye çalışan Mehmed Ali Paşa, nüfuzunu Mısır geneline yaymak için çaba sarf ediyordu. Kahire merkezli idarenin tüm Mısır'a hâkim olmasının önündeki ilk engel Mehmed Ali Paşa'nın bu dönemde sahip olduğu ordunun yapısıyla doğrudan ilgiliydi. Oldukça zor bir yolculuğun ardından 1807 Ekim ayı başında İskenderiye'den Kahire'ye dönen vali, şehre hiç de muzaffer bir komutan edasıyla girememiş, bilakis uzun bir süredir aylıklarını ve tayinatlarını alamayan sekbanlarının isyanıyla karşılaşarak Kahire'deki evinin yolundayken açılan ateşle atını kaybetmişti. İngiltere gibi büyük bir gücü yenilgiye uğrattıklarını düşünen piyade sekbanlar, ilk defa kendilerine katılan süvari delil neferleriyle beraber artık uzlaşmaz bir tutum sergilemeye başlamışlardı. Hiçbir gayrimüslimin kamusal alanda hakarete uğramadan dolaşamadığı Kahire sokakları adeta ücretli askerlere teslim olmuştu. Mehmed Ali Paşa, ceplerine para koyduğu sürece söz geçirebileceğini çok iyi bildiği ücretli askerlerinin maaşlarını ödeyebilmek için bir çare aramaya başlamıştı ki bu konuda aklına gelen ilk çözüm, vergi gelirlerini artırmaktı. Ancak bunu Avrupa devletleri gibi üretimi artırarak değil sadece

vergi oranlarını yükselterek yapmaya çalışacaktı. Zira İskenderiye ve Reşid gümrükleri Mehmed Ali Paşa için çalışmaya başlamış olsalar da sekbanların buradan gelir teminini bekleyecek sabrı yoktu. Buna karşılık, Mehmed Ali Paşa'nın mevcut vergi oranlarını Fransız işgali sırasındaki uygulamanın üzerine çıkartması üretimin düşmesiyle sonuçlanacaktı. Kaldı ki, yeni vergilerin toplanması da zamana bağlıydı. 26 Ekim'de deliller ve sekbanların beraberce Mehmed Ali Paşa'nın konağına saldırmaları bardağı taşıran son damla oldu. İsyanı bastırmak için yeterli askeri güce sahip olmayan Mısır valisi, paralı askerlerin zulmünden bıkmış olan Kahire sakinlerini bir kez daha Kahire Nakibüleşrafı Seyyid Ömer Makram aracılığıyla seferber etmeye çalışacaktı. Ancak Mehmed Ali Paşa, on dokuz sene sonra II. Mahmud'un yaptığı gibi sahip olduğu tek orduyu tamamıyla yok etmek yerine siyasi ve askeri otoritesine rakip olan binbaşıları ve bölükbaşıları idam etmişti. Cezaların infazından sonra neferleriyle temas eden Mehmed Ali Paşa, sonuna kadar hak ettikleri maaş ve tayinatlarının daha önce bölükbaşı ve binbaşılara verildiğini fakat onların bu paralara el koyduğunu söylüyordu. Mısır valisinin askerleriyle yaptığı konuşmada kendisinin de bir nefer olduğunu belirtmesi ve ellerine geçmeyen maaş ile tayinatın her şeye rağmen valilik tarafından ödeneceğini ilan etmesi ise emir-komutayı paylaşmaya çalışan diğer sekbanbaşılar ile delilbaşıları saf dışı bırakmaya yönelik bir hamleydi. Bu hamlenin ardından Ekim ayının son günlerinde Mehmed Ali Paşa, Kahire'yi yeniden zapturapta almayı başarmıştı; ancak isyanın bastırılması onun Mısır'da sarsılmaz bir yönetim kurması için yeterli değildi. Sürekli taraf değiştiren güçlü bir askeri müteahhit olan Yasin Bey halen isyan halindeydi. Bedevi Araplarla ittifak halinde olan Yasin Bey'in Süleyman Elfi Bey'in komutasındaki Memlûkler tarafından 16 Haziran 1808'de kontrol altına alınmasının ardından Mehmed Ali Paşa, Memlûk beylerini Mısır yönetimindeki tek rakibi olarak görmeye başladı.[8] Ancak eskisine göre çok daha zayıf olmalarına rağmen Memlûkler halen Mısır valisinin doğrudan hedef alamayacağı kadar güçlüydüler. Bu noktada onlarla konjonktürel bir uzlaşma sağlayan paşa, Elfi ailesinin lideri Şahin Bey'in Gize'de ikamet

etmesine izin vererek, Mısır sahil şeridinin savunulması ve Bedevilerin kontrol altında tutulması karşılığında aile üyelerine iltizam tevcihinde bulunmuştu. Muhtemelen Mısır valisi bir taraftan Bedevi sorununu çözüme kavuşturmaya çalışıyor ve diğer taraftan da çatışmalar esnasında Memlûklerin zayıflayacağını hesaplıyordu. Fakat dışarıdan bakıldığında bu anlaşmanın, işgal gücünden ümidi kestikten sonra Mehmed Ali Paşa'ya yanaşmaya çalışan, dolayısıyla da İngiliz desteğini büyük ölçüde kaybetmiş görünen Memlûklerin iktidarlarını korumaları ve zamanla yeniden güçlenmeleri için iyi bir zemin hazırlayacağı düşünülüyordu. Öyle ki, Mehmed Ali Paşa'nın samimiyetine inanan Elfi ailesi 6 Haziran 1808'de yeniden Kahire'ye yerleşecekti. Fakat Mısır valisi, kendisini güçlü hissettiği ilk anda geriye kalan son rakibini de kanlı bir biçimde tasfiye etmiştir. 1 Mart 1811'de yaşanan ve bu defa İngiltere'nin önlemek için hiçbir şey yapmadığı Memlûk kıyımı, aynı zamanda cebir ve sermayenin Mısır'daki evliliğine işaret etmekteydi.[9] Mehmed Ali Paşa, önce "vahşi savaşçılarını" muntazam ve muallem neferlere dönüştürmeye başlamış ve ardından Mısır'daki "paralel kurum" olarak görülen Memlûklerden kurtularak sahip olduğu yeni mali kaynaklarla tahkim ettiği ordusu aracılığıyla devlet içinde kendi devletini kurmuştu. Bir başka ifadeyle Mısır valisi ordu, savaş, sermaye ve devlet inşası arasındaki simbiotik ilişkiyi kavramış ve bu ilişkiyi büyük bir maharetle kullanarak bölgede kendi tekelini inşa edip genişletmeyi başarmıştı.[10]

Mehmed Ali Paşa'nın İngiliz işgalinden sadece dört sene sonra Mısır gibi birden fazla siyasi aktörün iktidar için yarıştığı bir ülkeye nispeten hâkim olmasında, bu dönemde takip ettiği dış siyasetin de büyük bir etkisi olmalıdır. Aslında Mısır valisinin işgal esnasında hem İngiltere'yi hem de Fransa'yı ustaca idare etmesi, onun daha sonra yapacağı hamleler konusunda da bir fikir vermektedir. Zira Fransız konsolos Drovetti'yi gözden çıkartmadan ve hatta onun desteğini alarak İngiliz esirlere devrin standartlarının üstünde davranılması, hem Londra'ya hem de bizatihi esirlere verilen bir mesajdı. Dış politikada ciddi bir değişikliğe giderek İstanbul yönetiminin yanı sıra Tepedelenli Ali Paşa gibi bölgesel aktörle-

ri muhattap almaya başlayan İngiltere ile yakın ilişkilerin tesisi, Fransa ile yaşanacak muhtemel bir krizde Mehmed Ali Paşa'nın elini güçlendirecek dayanaklar sağlayacaktı.[11] Nitekim Fransa henüz Mısır'dan vazgeçmemişti ve vazgeçmeye de niyeti yoktu. Dışişleri Bakanı Champagny'in 2 Nisan 1808'de Napoléon'a sunduğu ve Amiral Jacques Félix Hamelin tarafından hazırlanmış olan Mısır'ı işgal planı, Mehmed Ali Paşa'nın Afrika, Hindistan ve Akdeniz için jeostratejik öneme sahip bir bölgede hayatta kalmasının dış politikada göstereceği başarıya bağlı olduğunu ortaya koyuyordu.[12] Diğer taraftan İngiltere ile kurulacak iyi ilişkiler Doğu Akdeniz'de dolaşan İngiliz filosunun ve hatta Akdeniz'e sahili bulunan bölgelerde sefer yapan İngiliz ordusunun lojistik ihtiyaçlarının karşılanması, dolayısıyla da Mehmed Ali Paşa'nın büyüyen ordusunun ihtiyaç duyduğu sermayenin sağlanması anlamına geliyordu. Tıpkı Tepedelenli Ali Paşa gibi Mehmed Ali Paşa da İhtilal Savaşları'nın tetiklediği talebi karşılamak ve bu ticari ilişkiden kârlı çıkmak için sabırsızlanıyordu. Mısır valisinin, İskenderiye harekâtının ardından İspanya cephesine kaydırılan İngiliz birliklerinin ihtiyaçlarının karşılanması konusunda üzerine düşeni yapmaya çalışması bu bağlamda hiç de şaşırtıcı değildir.[13] Paşanın esir İskoçlara verdiği mesaj ise çok daha açıktı: İngiliz ordusunda hiçbir zaman atanamayacakları makamlara yükselebilme imkânı. Ücretli askerler güruhundan muallem ve muntazam bir ordu yaratmayı planlayan Mehmed Ali Paşa bu konuda Avrupalı askeri uzmanlardan yardım almayı düşünüyordu ve İskoç esirler söz konusu uzmanların öncüleri olacaktı. Örneğin Edinburg'lu er Thomas Keith esir düştükten sonra İslamiyet'i kabul ederek İbrahim adını alacak ve Tosun Paşa komutasındaki birliklerde hızla subay rütbesine terfi edecekti ki bu, Protestanların büyük bir ağırlığa sahip olduğu Britanya ordusunda bir Katoliğin asla sahip olamayacağı bir fırsattı. Müslüman olduktan sonra Osman ismiyle anılacak olan Pertshire'lı trampetçi William Thomson bu konuda verilebilecek bir başka örnekti. Arapça ve Türkçe bilgisi ile askeri konulardaki yeteneğiyle rakiplerini uzak ara geride bırakacak olan Osman Bey, Mehmed Ali Paşa'nın desteğiyle İngiltere'nin Kahire konsoloslu-

ğunda tercümanlık yapmaya başlayacaktı. Anlaşılan o ki, Mısır valisi Binbaşı Missett'den çok şey öğrenmişti.[14]

Doğu Akdeniz'de yaklaşık on ay süren çatışmadan ders çıkartan bir diğer devlet de hiç şüphesiz İngiltere'ydi. Yetenekliler Kabinesi'nin ve bilhassa Savaş Bakanı W. Windham'ın Mısır ve Güney Amerika seferlerine başından beri karşı çıkan İngiliz komutanlar, Londra'da aradıkları siyasi desteği Lord Castlereagh'ın savaş bakanı olarak atanmasıyla bulmuşlardı.[15] İngiliz-Osmanlı ilişkilerinde yaşanan kopuşu ve hiçbir siyasi amaca hizmet etmeyen çatışmayı sabık İstanbul Elçisi Charles Arbuthnot'un beceriksizliğine bağlayan komuta heyeti, "adil, değerli, onurlu ve iyi bir adam olan General Fraser için fazlasıyla üzgündü." İstanbul harekâtı esnasında gemisini kaybeden Kaptan Blackwood'un söylediği gibi "ne [iyi] bir diplomat ne de amiral olan Bay Arbuthnot olmasaydı, yaşananlara teşebbüs dahi edilmezdi."[16] Kaldı ki Mısır, eğer Osmanlı mirasından İngiltere'nin payına düşen parça olarak düşünülüp işgal edilmiş idiyse bu iş Londra'nın sıkışık olmadığı herhangi bir dönemde yapılabilirdi. Bu harekâtla eğer İstanbul'daki Fransız etkisinin kırılması gibi bir siyasi amaç hedeflendiyse, başkentten çok uzak olan Mısır tamamıyla yanlış bir tercihti.[17] Ancak Mısır ve İstanbul seferlerinde yaşanan büyük askeri kayba rağmen İngiltere bir kez daha deniz gücüyle ayakta kalmayı başaracaktı. Nitekim İtalya'daki İngiliz ordusu, Amiral Collingwood komutasındaki Akdeniz filosunun desteğinden hiçbir zaman mahrum kalmamıştı. İngiliz kuvvetleri İskenderiye'nin işgalinden birkaç ay sonra, Londra hükümetinin Avrupa'da kalmış tek müttefiki durumundaki Portekiz'e saldıran Joseph Bonaparte ile kozlarını paylaştıklarında, bu desteği yakından hissedeceklerdi. İngiliz hükümetinin İspanya'ya gönderdiği birliklerin başında, gayrinizami seferler konusunda hatırı sayılır bir deneyime sahip Hindistan Valisi Marki Wellesley (Wellington Dükü) ve İskenderiye seferinde de hizmet etmiş olan General Sherbrooke'un bulunması dikkat çekiciydi. Zira İngilizler, vur-kaça elverişli İber Yarımadası'nda uzun sürecek bir gerilla savaşına hazırlanıyorlardı. Mehmed Ali Paşa'nın Arnavut sekbanları gibi savaşan müttefik gerillalar karşısında alan hâkimiyeti kur-

maya çalışan Fransız ordusunun yaklaşık beş sene süren savaştaki zaiyatı yaklaşık 180.000 kişiydi. Buna karşılık yüz, yüz elli kişilik gruplar halinde sefer yapan İngiliz ordusunun ve gerillaların kaybı sadece 25.000, yani günlük ortalama 14 askerdi.[18] Bu bağlamda Mısır seferi, İhtilal Savaşları sırasında ordular arasında yaşanan etkileşim ve melezleşmeye iyi bir örnek teşkil etmektedir. Fakat İspanyol ve Portekiz gerillalarına eğitim verip liderlik yapan İngiliz askerler çok daha önceden İngiltere'de yetiştirilmeye başlanmıştı. Mısır'ı Fransızlardan kurtarma harekâtının ardından 1803'te albay rütbesiyle İngiltere'ye dönen Sir John Moore, devrimci bir talim rejimi uygulayarak İngiltere'nin ilk daimi hafif piyade birliklerinin yetiştirilmesini üstlenmişti. Yeni tarz talimin bir gereği olarak nişan almaları beklenen neferlerin silah ve teçhizatları da buna göre yeniden düzenlenmişti. Mısır ve Hindistan deneyiminden çıkartılan dersler neticesi konvansiyonel piyade alaylarına eklemlenen hafif piyade bölükleri ve bu bölüklerdeki keskin nişancıların kullandıkları *miquelet* mekanizmalı tüfekler İspanya savaşında yeniden sahne alacaklardı.[19]

İtalya ve İspanya'da savaşan İngiliz kara kuvvetlerinin Amiral Collingwood komutasındaki filo tarafından korumasının maliyeti ise donanmanın Çanakkale'den çekilmesi ve Paget'in yalnız bırakılmasıydı. Konuya daha geniş bir açıdan bakıldığında ise İstanbul ve Mısır seferlerinin sadece tek bir diplomatın değil ama genel olarak İngiltere'nin diplomatik açıdan tecrit edilmesinde rol oynadığı görülebilir. Friedland'daki kaybın ardından Fransa'ya yaklaşmaya başlayan Rusya'nın Mısır harekâtıyla beraber zirveye çıkan rahatsızlığı Tilsit Antlaşması'yla sonuçlanmıştır. İngiliz donanma tarihinin Nil ve Trafalgar'la beraber en parlak muharebelerinden birisi olan Kopenhag baskını ise Rusya ve İngiltere'yi tamamen birbirinden kopartmıştı. Bu süreçte, St. Petersburg'daki İngiliz büyükelçisi Alexander Hamilton'ın ve birinci Mısır harekâtında aktif görev alan General John Hely-Hutchinson'ın İstanbul ve Mısır seferlerinin Çar I. Aleksandr'ın çıkarları doğrultusunda yapıldığını anlatmaya çalışması boşunaydı.[20] Rusya, Orta Asya'da sahneye konan "Büyük Oyun"da (*The Great Game*) rakip gördüğü İngiltere'yi

Akdeniz ile Baltık'ta bir tehdit olarak algılıyor ve buna karşı tedbir almaya çalışıyordu. Fransa ile yakınlaşma ve Baltık'ta "silahlı tarafsızlık" (*Armed Neutrality*) politikası 1807 senesi sonlarından itibaren Rusya'nın uyguladığı dış siyasetin temel argümanları haline gelmişti. Buna mukabil İngiliz diplomatlar İsveç, Danimarka ve Rusya arasında yeni bir "Büyük Kuzey İttifakı" kurulmaması için tüm güçleriyle çabalıyorlardı.[21] Diğer taraftan İstanbul ve Mısır'da yaşanan başarısızlıklar ve Tilsit'in ardından İngiltere'nin Akdeniz'deki kaybı gerçekten de çok büyüktü. Rus Mareşal Alexander Suvarov'un oğlu Arkadi Suvarov komutasında İtalya'da büyük başarı kazanan kralcı Fransız mühendis Charles d'Amondans Tinseau'nun İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na sunduğu 25 Temmuz 1807 tarihli rapora göre Mısır ve Suriye'nin Londra'nın nüfuzundan çıkması Akdeniz ve Hindistan'daki İngiliz hâkimiyetine büyük bir darbe indirecekti.[22] Bunun ötesinde İngiliz diplomasisi, Mısır'ın Fransa tarafından yeniden işgal edileceğine dair korkuyu en derinden hissetmeye devam ediyordu.[23] Dolayısıyla, bölgedeki İngiliz çıkarları Osmanlı İmparatorluğu ile derhal yeniden müzakerelere başlanarak diplomatik araçlarla korunmalıydı.

Fakat Babıâli bu sefer erken davranan taraf oldu. Napoléon'un Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşma planlarını 1807 senesi sonlarından itibaren bir kenara bırakması, İstanbul idaresine aradığı fırsatı vermişti.[24] Bu fırsat, aynı zamanda Rusya ile müzakere sürecini etkilemeyecek bir zemini Osmanlı yönetimine sağlayacaktı. Her ne kadar ateşkes devam ediyor olsa da Babıâli büyük zarar gördüğü Rus harbinin yeniden başlamasından endişeliydi; zira Amiral Collingwood tarafından Trafalgar'a mukabil istihza ile "bir çeşit savaş" olarak nitelense de Limni Deniz Muharebesi Osmanlı deniz harp tarihinin en önemli filo çarpışmalarından birisi olarak tarihe geçmişti. III. Selim'in inşa ettiği donanmanın aldığı büyük yara bir tarafa, Rus ablukası temel tüketim maddeleri konusunda İstanbul'da büyük bir sıkıntının başlamasına sebep olmuştu. Ablukayla beraber yükselen fiyatların yaşanan taht değişikliğinde etkili olduğunu fark eden IV. Mustafa, Rusya ile yürütülen müzakerelerde arabulucu olan Napoléon'u rahatsız etmektense

İngiltere ile mevcut savaş halini sürdürmeyi doğal olarak tercih ediyordu. Babıâli'nin bu zorunlu tercihinin ömrü Avrupa diplomasisinde yaşanacak gelişmelerle yakından bağlantılıydı ve Osmanlı yönetimi diplomatik dengelerin değiştiği ilk anda İngiltere ile barış masasına yeniden oturmak için girişimlerde bulunmaya başlayacaktı. Ancak böyle bir kararın alınmasına Fransa'nın İstanbul Büyükelçisi General Sebastiani'nin tepkisiz kalması beklenemezdi. İstanbul'da belirli bir nüfuza sahip üst düzey Osmanlı yöneticilerine "hediyeler" vermek de dahil barış için her yolu deneyen Sir Arthur Paget'in Çanakkale'den ayrılması, General Sebastiani'nin oldukça rahat bir nefes almasını sağlamıştı.[25] Fakat İngiltere ile müzakerelerin yeniden başlama ihtimali bile Fransa elçisini harekete geçirmeye yetecekti. Halet Efendi'nin "el altından İngilizlerin celb ve te'lifine sarf-ı mesâ'i itdiğini" Divan-ı Hümayun tercümanı Aleksandr Sutzo aracılığı ile öğrenen Sebastiani'nin Babıâli nezdinde yaptığı girişimler sonuç verecek ve Halet Efendi 6 Mart 1808'de reiüsülküttab vekilliğinden azledilerek Kütahya'ya sürgüne gönderilecekti. Olayın bir diğer kahramanı olan ve amcası Eflak voyvodası ile aynı ismi taşıyan Aleksandr Sutzo'nun 31 Ekim 1808'deki idamı ise Fransız elçisinin Babıâli'deki nüfuzunu kırmaya yönelik bir eylemdi.[26] Osmanlı yönetimi artık kendisiyle ilgilenmeyen Napoléon'dan ya da daha ciddi problemleri olan Rusya'dan ziyade İngiltere'den daha çok çekinmeye başlamıştı.

Babıâli'nin bu dönemde İngiltere ve donanması konusunda duyduğu çekinceler maddi temellere dayanmaktaydı. Nitekim İngiliz savaş gemileri halen Osmanlı bandralı ticaret gemilerini yağmalıyor ve İzmir limanının kullanılmasını engelliyorlardı. Daha da önemlisi fırsat bulup Çanakkale Boğazı dışına çıkmayı başaran Osmanlı kalyonları İngiliz korvetleriyle bile mücadele edemiyorlardı.[27] Bu bağlamda, birkaç ay evvelki durumdan ötürü "alenen" barış antlaşması imzalanamayan İngiltere ile yeniden görüşmelere başlanabilirdi.[28] Meşveret meclisinde alınan bu kararın IV. Mustafa tarafından onaylanmasının ardından Babıâli, İngiltere ile bir kez daha temas kurmak için harekete geçti; fakat bunun yine gizlice gerçekleştirilmesine azami dikkat gösterilmesi isteniyordu.[29] Kara

yolunun kapalı olması ve Osmanlı savaş gemilerinin Akdeniz'e çıkamamaları, İstanbul idaresini İngiltere ile Tepedelenli Ali Paşa'nın arabuluculuğunda ilişki kurmaya zorlayan faktörlerdi. Babıâli'nin Tepedelenli Ali Paşa ve Ege Denizi'ni kol gezme göreviyle Amiral Collingwood'un arkasında bıraktığı Deniz Albay Stewart (*Seahorse*, 38 toplu) aracılığıyla İngiliz hükümetine ulaştırdığı mektuplar Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin yeni bir döneme girdiğine işaret ediyordu.[30] Paget'in "Çanakkale'ye ikinci bir seyahat yapmak isteyeceğini hayal bile edemeyen" Dışişleri Bakanı George Canning bu sefer, yaşadığı gayrimeşru ilişki sebebiyle Viyana'dan olaylı bir şekilde ayrılan İngiliz diplomat Robert Adair'i görevlendirmişti.[31] Ancak Adair'in beraberinde Çanakkale'ye getirdiği diğer iki isim Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceğinde ondan çok daha önemli roller üstleneceklerdi. İngiltere'nin İzmir Konsolosu Isaac Morier'in, yirmi dört yaşındaki küçük oğlu David Morier bunlardan ilkiydi. Türkçe, İtalyanca, Fransızca, Farsça ve tabii ki İngilizce bilen Morier, yedi sene sonra Viyana'da toplanacak kongrede Lord Castlereagh'ın danışmanlarından birisi olacaktı.[32] Canning'in görev verdiği diğer isim ise, Viyana Kongresi'yle beraber Osmanlı Tarihi'nin 19. yüzyılını şekillendirecek aktörlerden olan yeğeni Stratford Canning'di. Adair ve ekibinin Boğaz Seraskeri Hakkı Paşa ile başladığı müzakereler, araya giren ihtilaller sebebiyle yine uzun süre devam etmiş[33] ve 5 Ocak 1809 tarihinde imzalanan Kala-i Sultaniye (Çanakkale) Antlaşması ile son bulmuştur.[34] İngiltere açısından bu antlaşma, Napoléon'un Britanya'ya karşı uyguladığı kıta ablukasında büyük bir delik açılması anlamına geliyordu. Antlaşmanın Babıâli için en kritik maddesi ise İngiltere'nin Boğazlar'ın yabancı savaş gemilerine kapalılığı prensibini, yani Boğazlar'ın askeri tarafsızlığını kabul etmesiydi ve bu hiç şüphesiz, Osmanlı Tarihi'nin bundan sonraki üç çeyrek yüzyılına damgasını vuracak bir gelişmeydi.[35] Rusya, bu denklemde her durumda kaybeden tarafta yer alıyordu. Orta Asya'da Hindistan üzerinden gelen İngiliz tehdidini hissetmeye başlaması bir tarafa donanması Karadeniz'e sıkışmış ve Akdeniz'deki etkinliğini büyük ölçüde kaybetmişti. Rusya'nın vazgeçmek istemediği kozları olan Polonya ve Balkanlar ise 1809'da

geçerlilik süresi dolan Schönbrunn Antlaşması'nın ardından Napoléon'un tehdidi ile karşı karşıya kalacaktı.

Fransa'yı ve Rusya'yı oldukça zor bir durumda bırakan Osmanlı-İngiliz barışı 1809 senesinin ilk günlerinde imzalanmış olsa da İstanbul bir süre daha Londra ve Paris arasındaki rekabetin en canlı sahnelerine şahit olmaya devam edecekti. Fransa elçiliğinin devam eden Mısır problemini gündeme getirerek Babıâli'yi İngiltere aleyhine tahrik etmesi ve bu tahrik karşısında İngiliz elçiliğinin takındığı sert tutum, İstanbul'da yaşanan çekişmenin birer yansımasıydı.[36] Çanakkale Antlaşması'nın imzalanmasından sadece üç ay sonra, 19 Nisan 1809'da, İngiliz ve Fransız elçilik görevlileri arasında Pera'da çıkan taşlı sopalı kavga ise diplomatik çekişmenin çatışmaya dönüştüğü an olarak tarihe geçmişti.[37] Böylesine gergin bir ortamda 12 Temmuz 1810 tarihinde İngiltere'ye yelken açan Robert Adair'in arkasında bıraktığı ve henüz yirmi dört yaşındaki Stratford Canning'in omuzlarında oldukça ağır bir yük vardı. Adair'in ayrılmasının ardından elçilikteki odasına kapanıp ağlayacak kadar melankolik bir ruh haline giren genç elçi, kısa bir süre sonra kendisini toparlayacak ve yazdığı raporlarla dışişleri bakanlığını adeta büyüleyecekti.[38] Hatta seleflerinin vahşi bir paralı asker olarak gördüğü Mehmed Ali Paşa'nın İngiliz dış politikası açısından sahip olduğu öneme ilk işaret eden yine o olacaktı.[39] Nitekim Stratford Canning, Fransız Devrimi ve Napoléon Savaşları esnasında Boğazlar ile Mısır arasında tesis edilen yakın ilişkiyi ve İstanbul-İskenderiye ekseninin Londra yönetimi için ne anlama geldiğini gayet iyi kavramıştı. İngiltere ve elçisi, bu süreçte devlet ricali üzerinde yeniden nüfuz kurarak Babıâli'yi Napoléon'un gölgesinden "kurtarmaya" çalışırken izlediği siyasetle hem iç hem de dış meselelerde savrulmaya devam edecek olan Osmanlılar için trajedilerle geçecek en uzun yüzyıl henüz yeni başlıyordu...

Ek

Mehmed Ali Paşa ile General Fraser ve Kaptan Hallowell Arasında İmzalanan Mukavele Metni*

Mısır Valisi müşârün ileyhin ka'imesi müsvedde tobrasında mevcûd olmağla şerh virildi

İngiliz'in derya kumandârı Alodel [Hallowell] ve kara askeri cenerali Frijer [Fraser] taraflarından Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa ile miyânelerinde olan mukâvele şurutlarıdır

Şart-ı Evvel Vakt-i mükâmelede iki tarafdan cenk-i eynde kesilmek ve İngiltere kumandârları iş bu şurûtnâmeyi imzaladıkdan sonra onbirinci günü İskenderiye ve kal'aları ve metrisleri ve tobları ve mühimâtları 'alâhalihi bırakmak ve bu şurûtlar tekmîl oluncaya kadar Mehmed Ali Paşa'nın kaynı Mustafa Bey Reisi İshak Bey ve Mühürdârı Süleyman Efendi İngiliz sefînelerinde rehin tarîkiyle kalmak

---

* BOA (KK no: 59), s. 3.

Şart-ı Sânî Mısır'daki İngiliz esirlerine serbestiyet virilüb vezir-i müşârün ileyh İskenderiye'ye gereği gibi mâlik oldukdan sonra mezkûr esirleri Nil'in nihâyeti olan boğaza irsâl ve İngiliz sefînelerine ba'de't-teslîm rehâyin-i mezkûresini girü almak

Şart-ı Sâlis İskenderiye'nin sükkânı çünkü bilâ-muhârebe İskenderiye'yi İngiliz'e virüb kabahatlü olmalarıyla itdikleri afv olunub mal ve canlarına dokunmamak

Şart-ı Rab'i Mısırlı Emin Bey Elfî İskenderiye İngilizde iken gemiye binüb gitmişdi geldiğinde kendüye ve on iki nefer adamına ve mal ve canlarına dokunmayub istediği yere emnen gönderilmek

Şart-ı Hâmis yakında olan esirler âyende teslîm olunduğu hâlde uzakda olan esirlerin tiz elden celb ve teslimi mümkün olmadığından İskenderiye'yi vezîr-i müşârün ileyhe teslimden sonra iş bu uzakda olan üserâyı ahz içün bir İngiliz vekili kalub esirler geldikce zabt ide vezîr-i müşârün ileyhden vekîl-i mersûma ruhsat olmak ve ahz eylediği esirleri İngiliz gemisine yahud nasıl kolayına gelür ise vaz' ve irkâb ve Sisilya'ya [Sicilya] ve Malta'ya gönderilmek

Fi 11 N 22 (12 Kasım 1807)

مصر والیسی مشار الیہ ک قاعدہ سی مسودہ لوبرہ کتن مواجد الخیر نوع دیارک

الکندیہ دیا قومنداغا الوول وقوہ عسکریہ جنرال فریزر طرفندن مصر والیسی محمد علی پاشا ایچہ مبادلہ زمن اولنان معاہدہ نامہ نک ترجمہ سیدر

شرط اول وقت مکالمہ دہ ایکی طرفدہ جنرال اینہ کلنلک والکندہ قومنداری اشبو شرطنامہ یی امضا ایدکدہ صکرہ اولہ برجی کون اسکندریہ وقلعہ لری وتوپلری وطوبلری وعساکری علی الحال باقیہ وبوشوطلر تکمیل اولنیچہ قدر قاپی وقلعہ لر طرفلرینک وراینی اسکوبلک وعساکری سیمیانہ اقدر الکندیہ سفینہ لرین وہر طریقیہ قالمق

شرط ثانی مصرہ کی الکندیہ اسیر لرینہ سپہ سیت وزیر بلوپ وزیر مشار الیہ اسکندریہ کوکی یی مالک اولدقلرندہ مذکور اسیر لری جملک زیادتی اولہ یوغارہ ارسال والکندیہ سفینہ لرینہ بعد التسلیم رہا اینہ مذکور وسنی کرولمق

شرط ثالث اسکندریہ نک کافہ ہوکمہ بلدیہ سی اسکندریہ یی الکندیہ ویرمک قبا قطلر اولدقلرینہ اینکلری عفو اولنوب مال وجہ اولدقلرینہ دوقنمامق

شرط رابع مصر لی ایچہ بک الفی اسکندریہ الکندیہ ایکہ کیسہ بنوب کتخدای کلیکن کندیہ واوہ ایکی لفزادہ نک ومال وجہ اولدقلرینہ وتحبوب استدیکی یرہ اقناکوندرملک

شرط خامس یقیندہ اولہ اسیر لرآبن تیم اولنیچہ خالدہ اوزادقدہ اولہ اسیر لرک تزائد وجہ تسمیہ محکمہ اولہ یقینلر اسکندریہ لی وزیر مشار الیہ تسلیم ایدہ عسکر مشوار وزائف اولہ اسدالی خانیکوندہ یا الکندیہ وکیلی قالیوب شیدلر کلنجہ جملہ ایدہ وزیر مشار الیہ وکیلی مرسومہ رخصت اولہ واخذ ایدیکی شیدلری الکندیکیسنہ یا خود نمایندہ لرینہ کلوب ایس دفع وارکاب وسیدیہ وعالمیہ کوندرملک ۱۱۶ ق ع

NOTLAR

ÖNSÖZ
(Sayfa IX-XV)

1 David Chandler, "The Orgins of the Revolutionary and Napoleonic Wars", *On the Napoleonic Wars, Collected Essays*, Londra, 1994, s. 53.

2 *The Times*, 12 Kasım 1807.

3 Özgür Kolçak, "Yeniçeriler, Ümera Kapıları ve Tımarlı Sipahiler: 1663-64 Osmanlı-Habsburg Savaşlarında Osmanlı Ordu Terkibi", *Yeni Bir Askeri Tarih Özlemi, Savaş, Teknoloji ve Deneysel Çalışmalar*, ed. K. Şakul, İstanbul, 2013, s. 217.

4 Jehan d'Ivray, "La Premiére Occupation Anglise en Egypt (1807)", *Revue des Etudes Napoléoniennes*, 19, 1922, s. 110-118.

5 Fatih Yeşil, "İstanbul Önlerinde Bir İngiliz Filosu: Uluslararası Bir Krizin Siyasî ve Askerî Anatomisi", *Nizâm-ı Kadimden Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*, ed. S. Kenan, İstanbul, 2011, s. 391-493.

GİRİŞ: JEOSTRATEJİK BİR SORUNUN UZUN BAŞLANGICI
(Sayfa 1-34)

1 Fatih Yeşil, "XIX. Yüzyıl Başında Siyasi Kriz, Ekonomik Buhran ve Vakâ-yı Selimiye", *Toplumsal Tarih*, 235, 2013, s. 64-71.

2 C. Arbuthnot'dan bilinmeyen bir okura, 11 Ekim 1808 tarihli mektup A. Aspinall (ed.), *The Correspondence of Charles Arbuthnot*, Londra, 1941, s. 2.

3 Aynı mektup, Aspinall (ed.), *a.g.e.*, s. 4.

4 David Chandler, Napoléon'un seferleri üzerine kaleme aldığı klasik çalışmasında onun Hindistan'a yönelik bir planı olmadığını öne sürse de bütün kanıtlar aksini göstermektedir. David Chandler, *The Campaigns of Napoleon*, New York, 1966, s. 208-209.

5 Ian Coller, "Egypt in the French Revolution", *The French Revolution in Global Perspective*, ed. S. Desan, L. Hunt ve W.M. Nelson, Ithaca, 2013, s. 125.

6 Leibnitz'in Mısır'ın fethi konusundaki tavsiyelerinin ardından Baron de Tott'un XVI. Louis'e Mısır'ı işgal etme önerisi, konunun Paris'te çok daha önceden tartışılmaya başlandığını göstermektedir. François Charles-Roux, *l'Angleterre et l'Expédition Française en Egypte*, c. I, Kahire, 1925, s. 187 ve François Charles-Roux, *Les Orgines de l'Expedition d'Egypte*, Paris, 1910, s. 182 vd.

7 Shafik Ghorbal, *The Beginnings of the Egyptian Question and the Rise of Mehemet Ali*, Londra, 1928, s. 27-33.

8 *An Assesment of the French Threat to India*, Dundas'tan Grenville, 13 Haziran 1798. Martin Ewans (ed.), *The Great Game, Britain and Russia in Central Asia*, c. I, Londra, 2004, s. 27-31. Henry Dundas yazdığı rapordaki görüşleri ihtiva eden bir mektubu aynı tarihte Hindistan'da bulunan Arthur Wellesley'e de göndermiştir. Edward

Ingram (ed.), *Two Views of British India, The Private Correspondence of Mr. Dundas and Lord Wellesley (1798-1801)*, Bath, 1970, s. 47.

9 Ingram (ed.), *a.g.e.*, s. 4-5 ve 64.

10 A.D. Harvey, "The Ministry of All the Talents: The Whigs in Office, February 1806 to March 1807", *The Historical Journal*, 15, 1972, s. 632-633.

11 Edward Ingram, "The Failure of British Sea Power in the War of Second Coalition, 1798-1801", *In Defence of British India*, Londra, 1984, s. 67-77 ve aynı yazar, "The Illusion of Victory: The Nile, Copenhagen and Trafalgar Revisited", *Military Affairs*, 48, 1984, s. 140-143.

12 Northcote Parkinson, *War in the Eastern Seas, 1793-1815*, Londra, 1954, s. 152 vd.

13 George Baldwin, *Political Recollections Relative to Egypt*, Londra, 1802, s. 206-210 ve 215-217; Charles-Roux, *Les Orgines*, s. 180-182 ve aynı yazar, *l'Angleterre l'Isthme de Suez de l'Egypt au XVIII Siécle*, Paris, 1922, s. 361-363. Bu konuda ayrıca bkz. Peter Gran, *Islamic Roots of Capitalism: Egypt, 1760-1840*, Austin, 1979, s. 4-11.

14 Kalküta doğumlu İrlanda asıllı şair Eyles Irwin tarafından kaleme alınan bir risale bu bağlamda zikre değer. Eyles Irwin, *The Failure of the French Crusade, or the Advantages to be derived by the Great Britain from the Restoration of Egypt to the Turks*, Londra, 1799.

15 M.E. Yapp, "The Establishment of the East India Company Residency at Baghdad, 1798-1806", *Bulletin of SOAS*, 30, 1967, s. 323-336 ve Edward Ingram, "From Trade to Empire: The Uses of the Residency at Baghdad, 1794-1804", *Middle Eastern Studies*, 14, 1978, s. 278-306.

16 Charles-Roux, *l'Angleterre et l'Expédition Française*, c. I, s. 172-175 ve 189.

17 Dirk H. Kolff, "The End of an Ancien Régime: Colonial Wars in India, 1798-1818", ed. J.A. De Moor ve H. Wesseling, *Imperialism and War, Essays on Colonial Wars in Asia and Africa*, Leiden, 1989, s. 33-38.

18 Doğu Hindistan Şirketi Direktörler Gizli Komitesinden Hindistan Genel Valisine, Sidney Owen (ed.), *A Selection from the Despatches, Treaties and Other Papers of the Marquess Wellesley, K.G. During His Government in India*, Oxford, 1872, s. 1-3.

19 Rusya ve İngiltere'nin, Osmanlı İmparatorluğu bağlamındaki ticari rekabeti, Hindistan ve Afganistan'ın jeostratejik değeri üzerinde çatışan çıkarları konusunda anonim bir yazar tarafından kaleme alınmış bir risale için bkz. *Observations on the Commerce of Great Britain with Russian and Ottoman Empires, and on the Projects of Russia against the Ottoman and British Dominions*, Londra, 1801, s. 14-17, 41 ve 46-47. Bu konuda ayrıca bkz. W. Eton, *A Survey of the Turkish Empire*, Londra, 1799, s. 510-511 ve Charles-Roux, *l'Angleterre et l'Expédition Française*, c. I, s. 100.

20 Thomas Freller, "In Search of a Mediterranean Base: The Order of St. John and Russia's Great Power Plans During the Rule of Tsar Peter the Great and Tsarina Catherine II", *Journal of Early Modern Studies*, 8, 2004, s. 3-30.

21 Richard Ungermann, *Der Russisch-türkische Krieg 1768-1774*, Viyana, 1906, s. 187 vd.

22 Owen (ed.), *a.g.e.*, s. 74-82. Wellesley, Dundas'a yazdığı bir mektupta kendisini aynen şöyle tanımlıyordu: "*I am dreadful tyrant; arbitrary, jealous of power, sovereign lord and master, and impatient of all control in India, excepting that of my own sense of right and wrong. If you do not like me so, pray recall me!*" Ingram, *Two Views of British India*, s. vii.

23 Robert R. Pearce (ed.), *Memoirs and Correspondence of the Most Noble Richard Marquess Wellesley*, c. II, Londra, 1846, s. 441.

24 Richard Glover (ed.), *Britain at Bay, Defence Against Bonaparte, 1803-1814*, Londra, 1973, s. 74.

25 *Naval Documents Related to the United States Wars with Barbary Powers*, c. IV, Bölüm: 3 (Naval Operations Including Diplomatic Background from May 1805 through 1807), Washington, 1944, s. 391 vd. Bu konuda ve 1805 başlarında Mısır'da sürgünde yaşayan Cezayirlilerin, ABD destekli operasyonu konusunda ayrıca bkz. *The Life of the Late Gen. William Eaton, Principally Collected from His Correspondence and Manuscripts*, Cambridge Mass., 1813, s. 285-286 ve 301 vd.

26 Söz konusu ittifak müzakereleri sırasında ve Mısır işgali esnasında Babıâli ile İngiltere ve Rusya temsilcileri arasındaki müzakerelerin mazbataları için bkz. Kemal Ayyıldız, "Mısır'ın 1798'de İşgaline Dair Mükaleme Mazbataları Mecmuası (İnceleme-Metin)", yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2012. Mecmuanın orijinali için bkz. *Selim-i Sâlis Devrinde İstanbul'da Bulunan Rus ve İngiliz Elçileri ile Yapılan Müzâkerelerin Mazbatalarından Bir Tanesi*, TTK Kütüphanesi, No: Y/528.

27 Gabriel Noradunghian, *Recueil d'Actes Internationaux de l'Empire Ottoman*, c. II, Paris, 1897, s. 24 vd. ve *Mecmua-i Muahedat*, c. I, Ankara, 2008, c. I, s. 262 ve c. IV, s. 14.

28 Armand Gosu, "The Third Anti-Napoleonic Coalition and the Sublime Porte", *International Journal of Turkish Studies*, 9, 2003, s. 205-209 ve 211-214.

29 Albay Fullarton'un 25 Ağustos 1798 tarihli raporu NA (FO 78/19).

30 Norman E. Saul, *Russia and the Mediterranean, 1797-1807*, Chicago, 1970, 91-92 ve Edward Ingram, "A Preview of the Great Game in Asia III: The Orgins of The British Expedition to Egypt in 1801", *Middle Eastern Studies*, 9, 1973, s. 297-299.

31 Lord Grenville'den Spencer Smith'e 1 Ekim 1798 NA (FO 78/20). Sidney Smith'in tutuklu bulunduğu Paris'ten Mayıs 1798'deki firarı ve Akdeniz'deki görev yerine intikaline kadar kadar geçen süredeki faaliyetleri için ayrıca bkz. William Jackson, *The Pomp of Yesterday, The Defence of India and the Suez Canal, 1798-1918*, Londra, 1995, s. 6-7.

32 Lord Grenville'den York Dükü'ne 12 Ekim 1798 NA (FO 78/25).

33 Charles-Roux, *l'Angleterre et l'Expédition Française*, c. I, s. 256 ve Ghorbal, *a.g.e.*, s. 82.

34 Mustafa Güler, *Cezzar Ahmed Paşa ve Akka Savunması*, İstanbul, 2013, s. 121.

35 Sir Sidney Smith ve Reis Efendi arasındaki 12 Kasım 1799 tarihli mükalemenin mazbatası NA (FO 78/23).

36 Babıâli'nin, İngiliz elçiliğine verdiği memoranduma göre İskenderiye'de bulunan Osmanlı ordusu şu kuvvetlerden oluşuyordu: Dalkılıç Yeniçeriler 2.000 kişi; Levend Çiftliği Bostancıları 500 kişi; Karaosmanzade Hacı Ömer Ağa komutasındaki birlikler 500 kişi; Karaosmanzade Hacı Hüseyin Ağa komutasındaki başıbağlı birlikler 700 kişi; Hüdavendigar bölgesinden toplanan başıbağlı askerler 750 kişi; Hadımzade'nin birlikleri 500 kişi olmak üzere toplam 5.250 nefer. NA (FO 78/23, s. 206). Osmanlı ordusunun durumu için ayrıca bkz. Albay Köhler'in 10, 14, 15 Nisan ve 25 Mayıs 1799 tarihli raporları NA (FO 78/26); General Hutchinson'dan Lord Hobart'a 21 Eylül 1801 NA (WO I/345), G. Douin ve E.C. Fawtier-Jones, *l'Angleterre et l'Egypte, La Politique Mameluke (1801-1803)*, c. I, Kahire, 1929, s. 80-82 ve J.F. Maurice (ed.), *Diary of Sir John Moore*, c. I, Londra, 1904, s. 390 vd. Bu konuda ayrıca bkz. Trevor J. Hope, "The Journey of an English Aristocrat through the Balkans in 1801: The Travel Diaries of Colonel, Lord William Bentinck, M.P.", *Revue des Etudes Sud-est Européennes*, 12, 1974, s. 565.

37 Charles-Roux, *l'Angleterre et l'Expédition Française*, c. I, s. 228 ve Jackson, *a.g.e.*, s. 13.

38 Marki Wellesley'den Henry Dundas'a 13 Temmuz 1800, Ingram (ed.), *Two Views of British India*, s. 277-299.

39 John Malcom'dan Lord Elgin'e 23 Mart 1801. Çar I. Pavel'in Ocak-Şubat 1801'de verdiği Hindistan'ı işgal emirleri için ayrıca bkz. Ewans (ed.), *The Great Game*, s. 32-37 ve 46-48.

40 Sir Sidney Smith'den Amiral Nelson'a 31 Ocak 1800 NA (FO 78/23).

41 İyi bir örnek oluşturması açısından bkz. Lord Minto'dan Lord Hawkesbury'e 15 Nisan 1801, Minto Kontesi (ed.), *Life and Letters of Sir Elliot, First Earl of Minto (1751-1806)*, c. III, Londra, 1874, s. 253.

42 Osman Köse, "Hindistan'dan İngilizleri Kovma ve Yeni Bir Sömürge Kurmaya Yönelik Proje: Fransa-Rusya Gizli Görüşmeleri (1800)", *History Studies*, 4, 2012, s. 83-94. Rusya'daki siyasi dalgalanmalar konusunda ayrıca bkz. Alexander Martin, "Russia and the Legacy of 1812", *The Cambridge History of Russia*, ed. D. Lieven, c. II (Imperial Russia 1689-1917), Cambridge, 2006, s. 151 vd.

43 Ignaz de Testa, *Recueil des Traités de la Porte Ottomane*, c. I, Paris, 1865, s. 495.

44 Kemal Beydilli, "Karadeniz'in Kapalılığı Karşısında Avrupa Küçük Devletleri ve Miri Ticaret Teşebbüsü", *Belleten*, 55, 1991, s. 687-755; J.C. Hobhouse, *A Journey through Albania and the Other Provinces of Turkey in Europe and Asia to Constantinople during the Years 1809 and 1810*, Londra, 1813, s. 1024 ve F.C.H.L. Pouqueville, *Travels through the Morea, Albania and Several Other Parts of the Ottoman Empire to Constantinople during the Years 1798, 1799, 1800 and 1801*, Londra, 1806, s. 148-149.

45 Maurice Herbette, *Fransa'da İlk Daimi Türk Elçisi Moralı Esseydi Ali Efendi (1797-1802)*, çev. E. Üyepazarcı, İstanbul, 1997, s. 164-167.

46 Mısır'daki İngiliz ordularının harp cerideleri, yapılan muharebeler konusunda oldukça ayrıntılı bilgiler ihtiva etmektedir. Thomas Walsh, *Journal of the Late Campaign in Egypt*, Londra, 1803; R.T. Wilson, *Narrative of the Expedition to Egypt*, Londra, 1803 ve Aeneas Anderson, *A Journal of the Forces which Sailed from the Downs, in April 1800*, Londra, 1802. Bu konuda ayrıca bkz. Henry Bunbury, *Narratives of Some Passages in the Great War with France, from 1799 to 1810*, Londra, 1854, s. 83 vd. ve Piers Mackesy, *British Victory in Egypt, 1801*, Londra, 1995. Söz konusu şehirlerin teslim şartları için bkz. Testa, *a.g.e.*, c. II, s. 37 ve İÜ Kütüphanesi TY 5832, vr. 59a vd.

47 Edward Ingram, "The Geopolitics of the First British Expedition to Egypt IV: Occupation and Withdrawal, 1801-1803", *Middle Eastern Studies*, 31, 1995, s. 323.

48 Testa, *a.g.e.*, c. II, 146; Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, c. VII, İstanbul, 1309, s. 361-363; Enver Ziya Karal, *Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1797-1802)*, İstanbul, 1938, s. 141-143.

49 General Baird'den Kont Cavan'a 8 Kasım 1801, NA (WO I/345); Pearce (ed.), *a.g.e.*, s. 25 vd. ve Douin-Fawtier-Jones, *a.g.e.*, s. 117-120 ve *Voyages d'Ali bey el-Abbasi en Afrique et Asie, Les Années 1803, 4, 5, 6 et 1807*, c. II, Paris, 1814, s. 203. Bir kod adı olan Ali Bey aslında Doğu Akdeniz'de Fransa'ya çalışan en mahir ajanlardan birisiydi.

50 General Hutchinson'dan Dundas'a 20 Nisan 1801, NA (WO I/345) ve General Hutchinson'dan Lord Hobart'a 29 Haziran, 16 ve 19 Ağustos 1801, NA (WO I/345).

51 Maurice, *a.g.e.*, c. II, s. 58.

52 Lord Elgin'den Lord Hawkesbury'e 26 Ağustos 1801, NA (FO 78/32); General Hutchinson'dan Dundas'a 3 Nisan 1801, NA (WO I/345); General Hutchinson'dan Lord Elgin'e 25 Nisan 1801, NA (FO 78/32); Lord Hawkesbury'den Lord Elgin'e 19 Mayıs 1801 NA (FO 78/32) ve Douin-Fawtier-Jones, *a.g.e.*, 5-9 ve 12-13.

53 İngiltere'de iç siyasetteki gelişmelere bağlı olarak Addington kabinesinin düşmesi ve yerine daha şahin bir dış politika takibinden yana Pitt kabinesinin kurulması Malta ve İskenderiye'de daimi birer İngiliz garnizonunun bulundurulması için bu bölgelerin

yeniden işgali fikrinin ağırlık kazanmasına yol açtı. Ancak Grenville'e göre bu çok açık bir biçimde Amiens Antlaşması'nın ihlali anlamına geliyordu.

54 Albay Köhler'den Lord Grenville'e 15 Temmuz 1800, NA (FO 78/27).

55 Sir Sidney Smith'den (muhtemelen) amcası General Edward Smith'e 30 Ocak 1801, John Barrow, *The Life and Correspondence of Admiral Sir William Sidney Smith*, c. I, Londra, 1848, s. 339-344; General Hutchinson'dan Osman Bey'e 5 Mayıs 1801, NA (FO 78/37) ve Ayyıldız, *a.g.t.*, s. 80 vd.

56 İskenderiye'nin, şehir duvarları içinde ve dışında kalan tüm tahkimatlarını gösteren 1801 tarihli oldukça büyük bir kroki için bkz. NA (WO 78/334).

57 Savaş bakanlığından General Hutchison'a 18 Eylül 1801, NA (WO I/345).

58 Lord Hawkesbury'den Lord Elgin'e 28 Temmuz 1801, NA (FO 78/32).

59 Lord Hobart'dan General Hutchinson'a 12 Ekim 1801, NA (WO I/345).

60 Lord Elgin'den Lord Hawkesbury'e 10 ve 12 Haziran 1801, NA (FO 78/32).

61 Reis Efendi'den Lord Elgin'e 31 Mayıs 1801 ve Lord Elgin'den Reis Efendi'ye 20 Haziran 1801, NA (FO 78/32) ve Douin-Fawtier-Jones, *a.g.e.*, s. 15-17 ve 27-29.

62 Lord Elgin'den Lord Hawkesbury'e 1 ve 4 Eylül 1801, NA FO (78/32) ve Douin-Fawtier-Jones, *a.g.e.*, s. 67 vd.

63 J. Morier'den Dışişleri Bakanı G. Hammond'a 7 Temmuz 1801, NA (FO 78/32) ve Douin-Fawtier-Jones, *a.g.e.*, s. 30-33. J. Morier, İngiltere'nin İzmir Konsolosu Isaac Morier'in oğluydu. David Wilson, "List of British Consular Officials in the Ottoman Empire and its former Territories, from the Sixteenth Century to about 1860", http://www.levantineheritage.com, 2011, s. 20.

64 Athanase G. Politis, *l'Hellénisme et l'Egypte Moderne, Histoire de l'Hellénisme Egyptien de 1798 a 1927*, c. I, Paris 1929, s. 153 vd.; Georges Douin, *l'Egypte Indépendante, Projet de 1801*, Kahire, 1924; Douin-Fawtier-Jones, *a.g.e.*, s. 85-92; George A. Haddad, "A Project for the Independence of Egypt, 1801", *Journal of the American Oriental Society*, 90, 1970, s. 169-183 ve Henry Laurens, "Le Chevalier de Lascaris et les Orgines du *Grand Jeu*", *Orientales I*, Paris, 2004, s. 168-183.

65 Söz konusu katliam için bkz. Darendeli İzzet Hasan Efendi, *Ziyaname, Sadrıazam Yusuf Ziya Paşa'nın Napolyon'a Karşı Mısır Seferi (1798-1802)*, haz. M.İ. Erkutun, İstanbul, 2009, s. 237-239; Vasıf Efendi, *Tarih-i Vasıf*, İÜ Kütüphanesi, no: TY 6013, vr. 98a; Ayyıldız, *a.g.t.*, s. 94 vd.; Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, c. VII, s. 133-134; William Hamilton, *Remarks on Several Parts of Turkey, Part I Aegyptiaca or Some Account of the Antient and Modern State of Egypt As Obtained in the Years 1801, 1802*, Londra, 1809, s. 6 vd. ve Atilla Çetin, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Mısır Valiliği - Osmanlı Belgelerine Göre*, İstanbul, 1993, s. 12 vd.

66 Albay Holloway'den Lord Elgin'e 22 Ekim 1801, NA (FO 78/33); General Stuart'tan General Hutchinson'a 23 Ekim 1801 NA (WO I/345) ve Douin-Fawtier-Jones, *a.g.e.*, s. 100-103.

67 Başbakanlıktan General Hutchinson'a 10 Temmuz 1801, NA (WO I/345); General Hutchinson'dan Lord Elgin'e 25 Temmuz 1807 ve Douin-Fawtier-Jones, *a.g.e.*, s. 34-35 ve 40-48.

68 General Hutchinson'ın "kendisine verilen emirlerin hiçbir zaman dışına çıkmadığını belirterek" savunma yaptığı raporu için bkz. General Hutchinson'dan Savaş Bakanı Lord Hobart'a, NA (WO I/345) ve Douin-Fawtier-Jones, *a.g.e.*, s. 159 vd.

69 BOA (HAT 7594) ve Lord Elgin'den Hawkesbury'e 16 ve 30 Kasım 1802, NA (FO 78/36).

70 Babıâli'den Sıdkı Efendi'ye Aralık 1802 ve 23 Mayıs 1803 BOA (A.AMD.d 1703, s. 4-5).

71 Lord Elgin'den Lord Hawkesbury'e 22 Kasım 1801, NA (FO 78/33).

72 Historical Manuscripts Commission (ed.), *Report on the Manuscripts of J. B. Fortescue, ESQ., Preserved at Dropmore*, (Dropmore Papers) c. VII, Londra, 1910, s. xviii.
73 BOA (HAT 7594).
74 General Stuart'tan Lord Hobart'a 18 Ekim 1802, NA (WO I/346) ve Douin-Fawtier-Jones, *a.g.e.*, s. 295-297.
75 BOA (HAT 3683).
76 Hüsrev Paşa'dan General Stuart'a NA, (WO I/346).
77 Lord Elgin'den Hawkesbury'e 22 Kasım 1801, NA (FO 78/33).
78 P. Coquelle, "La Mission de Sebastiani a Constantinople en 1801", *Revue d'Histoire Diplomatique*, 3, 1903, 439-453.
79 Lord Elgin'den Hawkesbury'e 10 ve 12 Aralık 1801, NA (FO 78/33).
80 Babıâli'den Straton'a 29 Temmuz 1802 (3 Ağustos 1802 tarihli Straton'un takririne melfufen), NA (FO 78/37).
81 Ingram, "The Geopolitics of the First British Expedition to Egypt IV", s. 337.
82 Ronald T. Ridley, *Napoleon's Proconsul in Egypt, The Life and Times of Bernardino Drovetti*, Londra, 1998, s. 24.
83 Söz konusu raporun İngilizce tercümesi 1805 senesinde Londra'da halka duyurulmuştu. Horace Sebastiani, "Report made to the French Consul by Colonel Sebastiani, extracted from the Moniteur of the 30th of Jan. 1803", *The Annual Register or a View of the History, Politics and Literature, for the Year 1803*, c. 45, Londra, 1805, s. 742-752. Bu konuda ayrıca bkz. Henry Laurens, "L'Egypte en 1802: Un Rapport Inédit de Sébastiani", *Orientales I*, Paris, 2004, s. 189-201.
84 Edouard Driault, "The Coalitions of Europe Against Napoleon", *The American Historical Review*, 24, 1919, s. 605.
85 P. Coquelle, "l'Ambassade de Maréchal Brune a Constantinople (1803-1805)", *Revue d'Histoire Diplomatique*, 18, 1904, s. 53-73.
86 T. Philipp ve M. Perlmann (ed. ve çev.), *Abd al-Rahman al-Jabarti's History of Egypt, Aja'ib al-Athar fi'l-Trajim wa'l-Akhbar*, c. III, Stuttgart, 1994, s. 338-339.
87 Marki Wellesley'den Lord Hobart'a 20 Haziran 1803, Owen (ed.), *a.g.e.*, s. 579-580.
88 General Stuart'tan Lord Hobart'a 9 Mart 1803 ve 7 Nisan 1803, NA (WO I/346) ve Douin-Fawtier-Jones, *a.g.e.*, s. 393-395 ve 398.
89 Kont Woronzow'dan Lord Grenville'e ve Thomas Grenville'den Lord Grenville 1 Mayıs 1803, *Dropmore Papers*, c. VII, s. 164-165.
90 Hamillton, *a.g.e.*, s. 8.
91 Lord Hawkesbury'den Charles Lock'a 30 Ocak 1804 ve Charles Lock'dan Lord Harrowby'e 19 Temmuz 1804, NA (FO 24/2).
92 W.H. Fitchett, *Nelson and His Captains, Sketches of Famous Seamen*, Londra, 1902, s. 175 vd.
93 Amiral Nelson'dan William Drummond'a 11 Haziran 1803, N. Harris Nicolas (ed.), *The Dispatches and Letters of Vice Admiral Lord Vikont Nelson*, c. V (Ocak 1802-Nisan 1804), Londra 1845, s. 86-87.
94 Amiral Nelson'dan Henry Addington'a 28 Haziran 1803 Nicolas (ed.), *a.g.e.*, s. 111.
95 Amiral Nelson'dan Lord Moira'ya 2 Temmuz 1803 Nicolas (ed.), *a.g.e.*, s. 115.
96 *Diaries and Correspondence of James Harris, First Lord of Malmesbury*, c. IV, Londra, 1844, s. 212 ve 233.
97 Amiral Nelson'dan Addington'a 16 Temmuz 1803, Nicolas (ed.), *a.g.e.*, s. 136.
98 Amiral Nelson'dan Sir Ball'a 6 Ekim 1803, Nicolas (ed.), *a.g.e.*, s. 226.
99 Amiral Nelson'dan Evan Nepean'a 1 Ağustos 1803, Nicolas (ed.), *a.g.e.*, s. 153.
100 Amiral Nelson'dan İngiltere'nin İstanbul Sefiri Drummond'a 5 Kasım 1803, Nicolas (ed.), *a.g.e.*, s. 282.

101 Amiral Nelson'dan Lord Hawkesbury'e, Nicolas (ed.), *a.g.e.*, s. 257-258.
102 Amiral Nelson'dan Hugh Elliot'a 29 Aralık 1803 ve Amiral Nelson'dan Lord Minto'ya 11 Ocak 1804, Nicolas (ed.), *a.g.e.*, s. 336 ve 366-367.
103 Amiral Nelson yakın arkadaşı Sir Ball'a yazdığı bir mektupta bu anıların "Avrupa'daki gözlerin açılmasına yardımcı olacağını ümit ettiğini" söylüyordu. Amiral Nelson'dan Sir Ball'a, 16 Ocak 1804, Nicolas (ed.), *a.g.e.*, s. 374.
104 Sıdkı Efendi'den Babıâli'ye 29 Aralık 1803. Bu konudaki diğer iki rapor tarihsizdir. BOA (A.AMD. d. 1703, s. 9, 11, 12).
105 Nicolas (ed.), *a.g.e.*, s. 414.
106 Amiral Nelson'dan Sir Ball'a 16 Ocak 1804, Nicolas (ed.), *a.g.e.*, s. 373-374.
107 Amiral Nelson'dan Hugh Elliott'a 30 Ocak 1804 ve Amiral Nelson'dan Savaş Bakanı Lord Hobart'a 17 Mart 1804, Nicolas (ed.), *a.g.e.*, s. 395 ve 450-451.
108 Amiral Nelson'dan Hugh Elliott'a 23 Mart 1804 ve Amiral Nelson'dan Donanma Bakanı Thomas Troubridge'e 17 Mart 1804, Nicolas (ed.), *a.g.e.*, s. 453 ve 473.
109 Amiral Nelson'dan Lord Hobart'a 16 Nisan 1804, Nicolas (ed.), *a.g.e.*, s. 499.
110 Amiral Nelson'dan Sir Ball'a 3 Ağustos ve 6 Eylül 1804, N. Harris Nicolas (ed.), *The Dispatches and Letters of Vice Admiral Lord Vikont Nelson*, c. VI (Mayıs 1804-Temmuz 1805), Londra 1845, s. 131-132 ve 193.
111 A.T. Mahan, *The Impact of The Seapower upon The French Revolution and Empire, 1793-1812*, c. II, Boston, 1898, s. 142 vd.
112 Amiral Nelson'dan William Marsden'a 12 Şubat 1805, Nicolas (ed.), *a.g.e.*, c. VI, s. 340-341.
113 Charles-Roux, *l'Angleterre et l'Expédition Française*, c. II, s. 353.
114 Amiral Nelson'dan Sir John Acton'a 22 Ocak 1805, Nicolas (ed.), *a.g.e.*, c. VI, s. 327-328.
115 Amiral Nelson'dan Hugh Elliott'a 25 Ocak 1805, Nicolas (ed.), *a.g.e.*, c. VI, s. 329-330.
116 Amiral Nelson'dan Donanma Bakanı William Marsden'a 29 Ocak 1805, Nicolas (ed.), *a.g.e.*, c. VI, s. 332-333.
117 Amiral Nelson'dan Samuel Briggs'e yazılan 4 Şubat 1805 tarihli iki mektup, Nicolas (ed.), *a.g.e.*, c. VI, s. 336-337.
118 A.T. Mahan, *The Life of Nelson, The Embodiement of the Sea Power of Great Britain*, Boston, 1899, s. 640.
119 Amiral Nelson'dan Sir Ball'a 11 Şubat 1805 ve Amiral Nelson'dan Vikont Melville'e, Nicolas (ed.), *a.g.e.*, c. VI, s. 338-340 ve 342-343.
120 Ghorbal, *a.g.e.*, s. 204.

I KUŞATMA ALTINDAKİ İKİ İMPARATORLUK: İNGİLTERE VE OSMANLILAR (1806-1807) (Sayfa 35-67)

1 1806 sonlarında İngilizler Buenos Aires'i geri almış olsalar da bu bölgede ve Montevideo'da çok ağır kayıplar vermişlerdi. Fortescue, *a.g.e.*, c. V, s. 310 ve Henry Baring (ed.), *The Diary of the Right Hon. William Windham, 1784 to 1810*, Londra, 1866, s. 466.

2 Bekir Günay, *Paris'te Bir Osmanlı Sefiri, Seyyid Abdurrahim Muhib Efendi'nin Paris Sefirliği ve Büyük Sefaretnamesi*, İstanbul, 2009, s. 20-21.

3 Arbuthnot'dan Lord Mulgrave'e 20 Ocak ve 16 Mart 1806, NA (FO 78/49).

4 Adam Gielgud (ed.), *Memoirs of Prince Adam Czartoyski and His Correspondence with Alexander I*, c. II, Londra, 1888, s. 120-121.

5 Paul F. Shupp, *The European Powers and The Near Eastern Question, 1806-1807*, New York, 1931, s. 96-98 ve Auguste-Frédéric-Louis Wiesse (duc de Raguse), *Mémoires du Maréchal Marmont duc de Raguse de 1792 a 1832*, c. III, Paris, 1857, s. 5 vd.

6 Bu süreçte Habsburgların barış girişimleri için bkz.*The Windham Papers*, c. II, Londra, 1913, s. 264-265; Adolf Beer, *Zehn Jahre Österreichischer Politik, 1801-1810*, Leipzig, 1877, s. 267 ve 273-274 ve P. Coquelle, *Napoleon & England (1803-1813)*, Londra, 1904, s. 150, 156 ve 163.

7 1802 tarihli konvansiyon metni için bkz. D.A. Sturdza, C.C. Vartic (ed.), *Actes et Documents Relatifs a l'Histoire de la Régénération de la Roumanie*, c. 1, Bükreş, 1900, s. 259-263.

8 BOA (1683/A).

9 Örneğin BOA (HAT 46430/Y).

10 Osmanlı sefaret tercümanı Duc tarafından çevirileri yapılarak, 19 Mart 1807'de İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na verilen 18 Aralık 1806 tarihli mektuplar için NA (FO 78/59).

11 BOA (HAT 46234/C ve 5896) BOA (HAT 46234/C ve 5896). Charles Arbuthnot, ilk eşini kaybettikten sonra 31 Ocak 1814'te kendisinden yirmi altı yaş küçük Harriet Fane ile evlenecekti. Harriet Arbuthnot'un 1822'ye kadar Lord Castlereagh'ın "sevgili ve en iyi arkadaşı" ve daha sonra da Wellington Dükü'nün "en yakın kadın arkadaşı" olması, Charles Arbuthnot'un 1850'deki ölümüne kadar yaşayacağı diğer "gariplikleri di." Ayrıntılı bilgi için bkz. Francis Bamford ve Wellington Dükü (ed.), *The Journal of Mrs. Arbuthnot 1820-1832*, c. I (Şubat 1820-Aralık 1825) ve c. II (Ocak 1826-Ocak 1832), Londra, 1950.

12 Charles Arbuthnot'un hayat hikâyesi için bkz. Aspinall (ed.), *a.g.e.*, s. vii-xviii.

13 Sıdkı Efendi, maaşının yetersiz olduğu konusunda sürekli şikâyet etmekteydi. Oldukça pahalıya mal olduğu anlaşılan "toplantılar" tertip eden Sıdkı Efendi İngiliz vatandaşlarına 555 pound borçlu olarak vefat etmişti. Bu konuda örnek olarak bkz. Sıdkı Efendi'den Babıâli'ye Aralık 1803 ve 23 Aralık 1805; Babıâli'den Sıdkı Efendi'ye 11 Temmuz 1803 BOA (A.AMD. d. 1703, s. 7, 11 ve 22). Sıdkı Efendi'nin terekesi için ayrıca bkz. BOA (A.AMD. d. 1703, s. 22-24).

14 Mary Sedki'nin Lord Castlereagh'a 24 Kasım 1819 tarihli dilekçesi NA (FO 78/93) ve Osmanlı sefaret tercümanı Duc'tan İngiltere Maliye Bakanı (*Secretary of Treasury*) William Huskisson'a 5 Şubat 1808, NA (FO 78/62).

15 G. Canning'den Sıdkı Efendi'ye 28 Nisan 1807, NA (FO 78/59).

16 Konunun iyi bir analizi için bkz. J.D. Ghika, "La France et les Principautés Danubiennes de 1789 a 1815", *Annales de l'Ecole Libre des Sciences Politiques*, Paris, 1896, s. 324-326.

17 Babıâli'nin Fransa tarafına geçmesi hususundaki çekincelerini St. Petersburg yönetimi, daha General Sebastiani İstanbul'a gelmeden evvel dile getirmekteydi. Rus Dışişleri Bakanı Prens Czartoryski'den Fox'a 13 Mayıs 1806 ve 30 Mayıs 1806 tarihli Prens Czartoryski'nin memorandumu, Gielgud, *a.g.e.*, s. 140, 146-150.

18 Sergey Goryanof, *Rus Arşiv Belgelerine Göre Boğazlar ve Şark Meselesi*, çev. Ali Reşad, yay. A. Ahmetbeyoğlu ve İ. Keskin, İstanbul, 2006, s. 58.

19 Yediadalar Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde imzalanan antlaşmalar için bkz. *Hülâsetü'l-makâlât fî Mecâlisü'l-mükâlemât*, İÜ Kütüphanesi TY 5832, vr. 14a vd.

20 General Marmont ve Yanyalı Ali Paşa arasındaki ilişki için bkz. Paul Pisani, *La Dalmatie de 1797 a 1815*, Paris, 1893, s. 266-267. Napoléon ve Tepedelenli Ali Paşa arasında Tilsit Antlaşması sürecinde gerçekleşen mektuplaşmalar için ayrıca bkz. Testa, *a.g.e.*, c. II, s. 301-302.

21 General Mikhelson'un Türkçe kaleme alındığı anlaşılan ultimatomu için bkz. BOA (HAT 6413/B).

22 Baba Paşa'ya verilen ultimatom ve Babıâli'nin cevabı için bkz. "İş bu 1222 senesi mahı-ı Rebiülahirin yirminci günü [15 Haziran 1807] Reisülküttab Efendi'nin hanesinde França elçisiyle vaki mükalemenin mazbatasıdır", *II. Mahmud ve III. Selim Devrine Ait Avrupa Devletleri Sefirleriyle Yapılan Mükalemelerin Mazbatası: Bükreş Muahedesine Tekaddüm Eden Devirlerde Siyasi Meselelere Dair Yazılar*, TTK Kütüphanesi, no: Y/524, vr. 128a-b.

23 Fatih Yeşil, "Fransız İhtilali'nin Ardından İngiltere, Avusturya ve Osmanlı'da Devlet İnşasının Bir Aracı Olarak İhtilal Propagandası (1789-1801)", *Toplumsal Tarih*, 214, 2011, s. 27-28 ve George M. Haddad, "A Napoleonic Arabic Fragment of Anti-Russian Propaganda in the Ottoman Empire", *The Muslim World*, 71, 1981, s. 99-103.

24 Napoléon'dan III. Selim'e 1 ve 20 Ocak 1807, M. Kerautret, G. Madec (ed.), *Napoléon Bonaparte Correspondance Générale*, c. VII, *Tilsit, l'apogée de l'Empire 1807*, Paris, 2010, s. 19-20 ve 116-117.

25 Rusya'nın benzer bir İstanbul'a saldırı planı W. Eton tarafından 1799'da yayımlanmıştı. Eton, *a.g.e.*, s. 520-522.

26 Alexander Mikhailovsky-Danilevsky, *Russo-Turkish War of 1806-1812*, çev ve ed. A. Mikaberidze, c. I, Westchester, 2002, s. 66. ve R.C. Anderson, *Naval Wars in the Levant*, Liverpool, 1952, s. 439 ve 442-443.

27 Bu teklif konusunda bkz. Arbuthnot'dan Lord Mulgrave'e 10 Eylül 1805, NA (FO 78/46).

28 Gazizade Abdüllatif Efendi, *Vakayi-i Baba Paşa Fi't-Tarih*, haz. S. Erol, Ankara, 2013, s. 155 vd. ve Cabi Ömer Efendi, *Cabi Tarihi*, ed. M.A. Beyhan, Ankara, 2003, s. 114-115.

29 Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev. N. Epçeli, c. VII, İstanbul, 2011, s. 340-341.

30 Sebastiani'nin de katıldığı meşveretin mazbatası için bkz. BOA (HAT 6134). Ayrıca bkz. *A Key to the Recent Conduct of the Emperor of Russia*, Londra, 1807, s. 19-20 ve Pisani, *a.g.e.*, s. 272.

31 Edward Ingram, "An Aspiring Buffer State: Anglo-Persian Relations in the Third Coalition, 1804-1807", *The Historical Journal*, 16, 1973, s. 531.

32 Napoléon'dan Feth Ali Şah'a 14 Mart 1807 Kerautret-Madec (ed.), *a.g.e.*, s. 331.

33 Stancu Bradisteanu, *Die Beziehungen Russlands und Frankreichs zur Türkei in den Jahren 1806 und 1807*, Berlin, 1912, s. 133-135.

34 J. Morier'den Doğu Hindistan Şirketi'ne 25 Mart 1807, NA (FO 78/59). John Morier, Yanya Konsolosluğu görevine 1803'te atanmıştı.

35 P. Coquelle, "Sebastiani Ambassadeur a Constantinople 1806-1808, d'Aprés des Documents Inédits", *Revue d'Histoire Diplomatique*, 18, 1904, s. 576-577 ve Günay, *a.g.e.*, s. 321.

36 Vernon Puryear, *Napoleon and the Dardanelles*, Londra, 1951, s. 159, 171-172; Ingram, "Aspiring A Buffer State", s. 522-525 ve Fehmi İsmail, "The Diplomatic Relations of the Ottoman Empire and the Great European Powers from 1806 to 1821", yayımlanmamış doktora tezi, University of London, Londra, 1975, s. 95 vd.

37 Farsça ve Fars edebiyatı konusunda uzman olan Joseph Rousseau'nun Tahran'a General Gardene'nin mihmandarı olarak atanması konusunda bkz. Henri Deherain, "Le Consul Orientaliste Joseph Rousseau, 1780-1831 (Premier article)", *Journal des Savants*, 1935, s. 271 vd.; Henri Deherain, "Le Voyage du Consul Joseph Rousseau d'Alep a Bagdad en 1807", *Syria*, 6, 1925, s. 176-177 ve 179; Joseph Rousseau, *Voyage de Bagdad a Alep*, Paris, 1899 (söz konusu eser Mehmed Said tarafından *Bağdad'dan Haleb'e Arabistan Seyahati* başlığı altında tercüme edilerek 1321 senesinde İstanbul'da yayımlanmıştır) ve Puryear, *a.g.e.*, s. 163. General Gardane ve 10 Mayıs 1807 tarihli görev emri için Napoléon'dan Talleyrand'a 12 Nisan 1807, Kerautret-Madec (ed.), *a.g.e.*, s. 604-606 ve Ewans (ed.), *a.g.e.*, s. 53-56. Fransız generalin İran'daki faaliyetleri için ayrıca bkz. Stephanie Cronin, "Importing Modernity: European Military Missions to Qajar Iran", *Comperative Studies in Society and History*, 50, 2008, 205.

38 Miller Maguire, "Napoleon against Russia, The Campaign of 1806-1807 December to June", *United Service Magazine*'den ayrı basım, Londra, 1906, s. 624.

39 Alexander Bitis, *Russia and the Eastern Question, Army Government and Society, 1815-1833*, Oxford, 2006, s. 24-25.

40 Bunbury, *a.g.e.*, s. 281-282.

41 Maguire, *a.g.e.*, s. 623.

42 Arbuthnot'dan Vikont Howick'e 20 Ekim 1806, NA (FO 78/52) ve Arbuthnot'dan Thomas Louis'e 23 Kasım 1806, NA (FO 78/52).

43 Paul Cernovodeanu, "British Economic Interests in the Lower Danube and the Balkans Shore of the Black Sea between 1803-1829", *Journal of European Economic History*, 5, 1976, s. 110. İngiliz ticari gemileri, 30 Ekim 1799'da imzalanan antlaşma ile Karadeniz'e serbest geçiş hakkı elde etmiş ve bu durum 29 Temmuz 1802 tarihinde Babıâli tarafından İngiliz elçiliğine verilen nota ile teyit edilmişti. Bu konuda ayrıca bkz. *The Capitulations and Articles of Peace between Great Britain and the Ottoman Empire, an agreed upon, augmented, and altered at different periods, and finally confirmed by The Treaty of Peace, concluded at the Dardanelles in 1809*, NA (FO 881/86), s. 27-29.

44 İngiltere ile ittifakın yenilenmesiyle ilgili olarak Arbuthnot'un girişimlerinden şüphelenen III. Selim, bir an önce "sebeb-i tâcil"in öğrenilmesini istiyordu. Zira Babıâli Fransa ile muharip değildi ve dolayısıyla, devam eden savaşta Osmanlı Devleti'nin İngiltere'ye bir faydası yoktu. Bu bağlamda "kimsenin aleyhine olmayarak tedafüi ittifak ne zaman olsa olur, tâcil iktiza eylemez"di. BOA (HAT 1774).

45 Charles Arbuthnot, Babıâli'nin Sebastiani'ye gösterdiği ilgiden ve kendisine verilen nişandan, Fransız elçinin Babıâli'ye danışmanlık yapmasından, Fransız uzmanların istihdamından duyduğu rahatsızlığı sık sık dile getirmekteydi. Örneğin bkz. BOA (HAT 15295).

46 Bu sırada Sebastiani ile yapılan mükalemelere nazaran, Osmanlı yönetimi bilinçli bir şekilde Arbuthnot'a soğuk davranmaktaydı. Bu davranışlar sebebiyle İngiliz elçinin diplomatik girişimlerine ara vermesi konusunda bkz. BOA (HAT 15751).

47 Söz konusu talimatnameye göre İngiltere idaresinde bulunan limanlara "tenbihler irsâl olunub elçi-yi mumâileyhin [Arbuthnot] ma'ruzât ve ifâdâtına [nazaran] i'lave kuvvet ve a'kıbetü'l-emr ledelhâce a'tabe-i seniyye hakkında vesile-i zecr ve mecburiyet olmak üzere Akdeniz'de vak'i İngiltere kuvvet-i bahriyesi müdîri Lord Kolnord [Collingwood] sergerdenin ma'iyetine bir ikinci donanma ta'yin olunduğu" yazılıydı. BOA (HAT 6971).

48 1806 Mart ayı sonlarında Pisani ile yapılan mükalemede Osmanlı Devleti'nin "Rusya devletinden vücuhla emin bulunulduğundan hududların takviyesine lüzum görülmediği" açık bir dille ifade edilmişti. BOA (HAT 1774).

49 1802-1806 yılları arasında Balkanlar'da Fransız ve Rus konsoloslar arasında süren propaganda ve üstünlük savaşı için bkz. George F. Jewsbury, *The Russian Annexation of Bessarabia: 1774-1828*, New York, 1976, s. 24.

50 Arbuthnot bu talepleri yazılı olarak da Babıâli'ye vermiş ve yine yazılı bir cevap talep etmişti. Charles Arbuthnot'dan Reis Efendi'ye 26 Ocak 1807, NA (FO 78/55). Söz konusu notanın bir kopyasının Sebastiani'ye verilmesi ve bu durumdan Napoléon'u haberdar eden bir tahriratın reisülküttab tarafından kaleme alınarak, Fransa'ya postalanması konusunda ayrıca bkz. BOA (HAT 7754).

51 İngiltere elçisinin İstanbul'dan ayrılmasının hemen ardından Çanakkale Boğazı'nın gemi geçişlerine kapatılarak, "bir kayık dahi geçmemesine dikkat ve ihtimam olunduğu" yeri gelmişken belirtilmelidir. Bu konuda bkz. BOA (HAT 2007).

52 Osmanlı-İngiliz ilişkileri açısından bir dönüm noktası teşkil eden bu uzun mükalemenin mazbatası için bkz. BOA (HAT 6971).

53 Yeşil, "İstanbul Önlerinde Bir İngiliz Filosu", s. 431 vd.

54 Arbuthnot'dan Vikont Howick'e 26 Aralık 1806, NA (FO 78/52).

55 Barrow, *a.g.e.*, c. II, s. 209 vd.

56 D.B. Horn, *The British Diplomatic Service, 1689-1789*, Oxford, 1961, s. 42-45.

57 Drummond'dan Lord Hawkesbury'e 16 Mart 1804, NA (FO 78/42) ve Douin-Fawtier-Jones, *a.g.e.*, c. II, s. 133-136.

58 Örnek olarak Binbaşı Missett'den Lord Hobart'a 6 Mart 1804, NA (WO I/347) Douin-Fawtier-Jones, *a.g.e.*, c. II, s. 116-118.

59 Binbaşı Missett'den Lord Mulgrave'e 1 Ocak 1806, NA (FO 24/2) ve Douin-Fawtier-Jones, *a.g.e.*, c. II, s. 251-256.

60 Albay Hallowell'den Amiral Nelson'a 16 Mart 1804, NA (Adm I/1929) ve Douin-Fawtier-Jones, *a.g.e.*, c. II, s. 126-132.

61 BOA (HAT 4875) ve Arbuthnot'dan Missett'e 5 Haziran 1806, NA (FO 78/50).

62 Philipp-Perlmann (ed. ve çev.), *a.g.e.*, c. IV, s. 12.

63 BOA (HAT 7508/D).

64 BOA (HAT 1448).

65 BOA (HAT 4875).

66 BOA (HAT 3588).

67 Örneğin *Wednesday's Mail*; *Wednesday's & Thursday's Mail*, *Newcastle* ve *London*, gazetelerinin 3 Ocak 1807 tarihli nüshaları. Gazeteler haberin alınış tarihi olarak 27 Aralık 1806 gününe işaret etmektedir.

68 1805'te kurulan Tersane-i Amire Nezareti konusunda bkz. Mustafa Cezar, "Osmanlı Devleti'nin Malî Kurumlarından Tersane-i Âmire Hazinesi ve Defterdarlığı'nın 1805 Tarihli Kuruluş Yasası ve Eki", *İÜ İktisat Fakültesi Mecmuası*, 41, 1984, s. 361-388.

69 Binbaşı Missett'den Charles Arbuthnot'a 1 Mart ve 11 Haziran 1806, NA (FO 142/1) ve Douin-Fawtier-Jones, *a.g.e.*, c. II, s. 260-261 ve 282-284.

70 Yeşil, "İstanbul Önlerinde Bir İngiliz Filosu", s. 392-393.

71 Binbaşı Missett'den Lord Mulgrave'e 22 Mart 1806, NA (FO 24/2) ve Douin-Fawtier-Jones, *a.g.e.*, c. II, s. 264-265.

72 BOA (C. Bahriye 2271).

73 Binbaşı Missett'den Sir Ball'a 11 Haziran 1806, NA (FO 142/1) ve Douin-Fawtier-Jones, *a.g.e.*, c. II, s. 282.

74 Binbaşı Missett'den Lord Mulgrave'e 1 Ocak 1806, NA (FO 24/2); Elfi Bey'den Binbaşı Missett'e 13 Mart 1806, NA (FO 78/50) ve Douin-Fawtier-Jones, *a.g.e.*, c. II, s. 251-256 ve 261-262.

75 Örneğin Missett'den Windham'a 26 Ocak 1807 ve G. Douin ve E. Fawtier-Jones, *l'Angleterre et l'Egypte, La Campagne de 1807*, Kahire, 1928, s. 3-4. Babıâli'nin tıpkı Çanakkale gibi İskenderiye tahkimatının da takviyesi konusunda gösterdiği hassasiyet, şüphesiz Charles Arbuthnot'un Reis Efendi ile yaptığı mülakatlarda takındığı sert tavırla ilgiliydi.

76 Missett'den Mulgrave'e 1 Ocak 1806, NA (FO 24/2).

77 Arbuthnot'dan James Fox'a 25 Ağustos 1806, NA (FO 78/51) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Politique Mameluke*, c. II, s. 299.

78 Arbuthnot'dan James Fox'a 30 Eylül 1806, NA (FO 78/51) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Politique Mameluke*, c. II, s. 308-309.

79 Missett'den Windham'a 29 Eylül 1806, NA (WO I/347) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Politique Mameluke*, c. II, s. 308. Osman Bardisi'nin Fransa'ya bağlılığını bildiren mesajı için bkz. Drovetti'den Talleyrand'a 11 Haziran 1806 G. Douin, *Mohamed Aly, Pacha du Caire (1805-1807)*, Kahire, 1926, s. 103-105.

80 Missett'den Arbuthnot'a 20 Ocak 1807, NA (FO 142/1).

81 Drovetti'den Talleyrand'a 11 Haziran 1806, Douin, *Mohamed Aly*, s. 103-105 ve Missett'den Mulgrave'e 2 Mayıs 1806, NA (FO 24/2).

82 J.B. Kelly, *Britain and The Persian Gulf, 1795-1880*, Oxford, 1991, s. 80-81.

83 J. Morier'den Vikont Howick'e 21 Ocak 1807, NA (FO 78/58).

84 "İş bu 1222 senesi Rebiülevvelinin yedinci günü [15 Mayıs 1807] huzur-ı hazret-i kaymakamide Fransa elçisiyle vaki olan mazbata-i mükalemenin suretidir", *II. Mahmud ve III. Selim Devrine Ait Avrupa Devletleri Sefirleriyle Yapılan Mükalemelerin Mazbatası*, vr. 218b.

85 Çanakkale'ye doğru ilerleyen İngiliz filosu şu gemilerden oluşmaktaydı: Kaptan Thomas Louis komutasındaki *Canopus* (80 toplu), Kaptan Thomas George Shortland komutasındaki *Thunderer* (74 toplu), Kaptan John Talbot komutasındaki *Standard* (64 toplu). Kaptan Thomas Harvey komutasında İstanbul'da bulunan elçilik gemisi *Endymion* da (40 toplu fırkateyn) söz konusu filoya katılacaktır. İstanbul harekâtının başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından 15 Şubat 1808'de Avam Kamarası'nda yapılan görüşmelerde, Donanma Bakanı Thomas Grenville, filo komutanı Thomas Louis'in görev emrini aldıktan sonra yola çıkmakta ağır davrandığını belirterek, başarısızlıkta bu gecikmenin önemli bir yeri olduğunu öne sürecektir. W.M. James, *The Naval History of Great Britain, During the French Revolutionary and Napoleonic Wars*, ed. A. Lambert, c. IV, Londra, 2002 [1822 tarihli birinci baskıdan tıpkıbasım], s. 296-297.

86 Holland Rose, "Admiral Duckwoth's Failure at Constantinople in 1807", *The Indecisiveness of Modern War and Other Essays*, Londra 1927, s. 158-159.

87 BOA (HAT 15334).

88 NA (FO 78/55).

89 Ridley, *a.g.e.*, s. 26.

90 Rus Dışişleri Bakanı Czartoryski'nin bu konuda hazırladığı memorandum için bkz. Gielgud, *a.g.e.*, s. 175-187.

91 R. Frykenberg, "New Light on the Vellore Mutiny", *East India Company Studies: Papers Presented to Professor Sir Cyril Philips*, ed. K. Ballhatchet ve J. Harrison, Londra, 1986, s. 207-231; Charles William Vane (ed.), *Correspondence and Dispatches and Other Papers of Vikont Castlereagh*, c. VIII, Londra, 1851, s. 52-53; Pearce (ed.), *a.g.e.*, s. 446-447 ve Nothcote Parkinson, *Trade in the Eastern Seas, 1793-1813*, Cambridge, 1937, s. 306.

92 Charles Tilly, *Coercion, Capital and European States Ad 990-1990*, Oxford, 1990, s. 122 vd.

93 Lord Bathurst'den Lord Grenville'e ve Lord Grenville'den Lord Bathurst'e 11 Mart 1807 Historical Manuscript Commission, *Report on the Manuscripts of Earl Bathurst, Preserved at Cirencester Park*, Londra, 1923, s. 54-55; Pearce (ed.), *a.g.e.*, s. 408-409; Harvey, *a.g.m.*, s. 627 ve *Dropmore Papers*, c. IX, s. xi ve 82-97.

94 *The Windham Papers*, s. 333; Henry Lytton Bulwer, *Historical Characters: Talleyrand, Connett, Mackintosh, Canning*, c. II, Londra, 1868, s. 247 vd. ve Vane (ed.), *a.g.e.*, s. 46 vd.

95 Bunbury, *a.g.e.*, s. 225 ve 239 vd.

96 Maurice, *a.g.e.*, c. II, s. 148.

97 Maurice, *a.g.e.*, c. II, s. 159.

98 Amiral Collingwood'dan Sir Thomas Louis'e 6 Mart 1807 E. Hughes (ed.), *Private Correspondence of Admiral Lord Collingwood*, Londra, 1957, s. 202-204; J.W. Fortescue, *A History of the British Army*, c. VI (1807-1809), Londra, 1910, s. 28-31; John B. Hattendorf, "Sea Power as Control: Britain's Defensive Naval Strategy in the Mediterranean, 1793-1815", *Français et Anglais en Méditerranée, 1789-1830*, Paris, 1992, s. 214 ve Bunbury, *a.g.e.*, s. 310.

99 Amiral Collingwood'dan Lord Grenville'e 31 Ocak ve 27 Şubat 1807, Newham Collingwood (ed.), *A Selection from the Public and Private Correspondence of Vice Admiral Lord Collingwood*, New York, 1829, s. 206-210 ve Amiral Collingwood'dan Tümamiral Purvis'e 17 Şubat 1807, Hughes (ed.), *a.g.e.*, s. 201-202.

100 İstanbul büyükelçisinin beş yüz kişilik topçu birliği talebinin karşılanmasına dair Napoléon'un emri 20 Nisan 1807'de General Marmont'a ulaşmıştı. Testa, *a.g.e.*, c. II, s. 208-209, 277-278, 288-293, BOA (HAT 15751); Marmont'a, *a.g.e.*, s. 46 ve C.E. Black, "Sobier's Mission to Constantinople: 1807", *Journal of Modern History* , 16 (1944), s. 22-23.

101 Amiral Collingwood'dan Lady Collingwood'a ve Lord Strangford'a 29 Mart 1807, Collingwood, *a.g.e.*, s. 211 ve Hughes (ed.), *a.g.e.*, s. 204.

102 Napoléon'dan Talleyrand'a 29 Mart 1807 ve Napoléon'dan 9. Ordu Komutanı Jérome'a 3 Nisan 1807, Kerautret-Madec (ed.), *a.g.e.*, s. 495-496.

103 Windham'dan General Fox'a 21 Kasım 1806 ve Vikont Howick'den General Fox'a 21 Kasım 1806, NA (WO VI/56 ve I/304) Ayrıca bkz. Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 1-2 ve *Papers Presented to the House of Commons Relative to the Expedition to the Dardanelles*, Londra, 1808, s. 3-4.

104 Anderson, *Naval Wars in the Levant (1559-1853)*, s. 439.

105 Amiral Duckworth'dan General Fox'a 29 Ocak 1807 NA (WO I/304) ve ve Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 4-5.

106 Mikhailovsky-Danilevsky, *a.g.e.*, s. 66 ve Anderson, *Naval Wars in the Levant (1559-1853)*, s. 439; Rusya'nın 1807 senesinde Adriyatik'te bulunan savaş gücü konusunda ayrıca bkz. Fedotoff White, "The Russian Navy in Trieste during the Wars of Revolution and the Empire", *American Slavic and East European Review*, 6, 1947, s. bilhassa 33-34.

107 Ocak 1807 itibariyle İngiliz Akdeniz Filosu 27 parça kalyon, daha küçük çapta 22 parça savaş gemisi ve 20 şalopa olmak üzere toplam 69 parça gemi ve 25.705 gemiciden oluşuyordu. Piers Mackesy, *The War in the Mediterranean, 1803-1810*, Londra, 1957, s.163 ve 398.

108 Maurice, *a.g.e.*, c. II, s. 147 ve 149.

109 Maurice, *a.g.e.*, c. II, s. 150-151.

110 Kaptan Blackwood'dan Lord Castlereagh'a 2 Şubat 1807, Vane (ed), *a.g.e.*, s. 155-157.
111 General Fox'dan Amiral Duckworth'a 2 Şubat 1807, NA (WO I/304) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 6-7 ve Lord Collinwood'dan Amiral Duckworth'a 13 Ocak 1807, Vane (ed.), *a.g.e.*, s. 153.
112 General Fox'dan W. Windham'a 6 Şubat 1807, NA (WO I/304) ve ve Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 10-11.
113 *Papers Presented to the House of Commons*, s. 18.
114 Bunbury, *a.g.e.*, s. 283.
115 Fortescue, *a.g.e.*, s. 6.
116 Savaş Bakanı W. Windham'dan General Fox'a 20 Kasım 1806, *Dropmore Papers*, c. IX, s. 442.
117 General Fox'dan W. Windham'a 6 Şubat 1807, NA (WO I/304) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 10-11.
118 General Fox'dan General Fraser'a 2 Şubat 1807 tarihli görev emri, NA (WO I/303) ve ve Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 8.
119 Bunbury, *a.g.e.*, s. 286-287.
120 Herbert Randolph (ed.), *Life of Sir Robert Wilson*, c. II, Londra, 1862, s. 287-288.
121 Kaptan Henry Blackwood'dan Lord Castlereagh'a 6 Mart 1807, Vane (ed.), *a.g.e.*, s. 165-166.
122 W.H. Fitchett, *Nelson and His Captains, Sketches of Famous Seamen*, Londra, 1902, 172-173; William Hoste'dan Babasına 1 Şubat 1807, *Memoirs and Letters of Capt. Sir William Hoste*, c. I, Londra, 1833, s. 292-293; Amiral Collingwood'dan William Marsden'a 15 Ocak 1807, NA (Adın I/413) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 3.
123 Amiral Duckworth'dan General Fox'a 9 Şubat 1807, NA (WO I/303) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 12.
124 General Fox'dan Windham'a, NA (WO I/304) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 17 ve Maurice, *a.g.e.*, c. II, s. 153-154.
125 Amiral Collingwood'dan kız kardeşine 1 Haziran 1807, Hughes (ed.), *a.g.e.*, s. 204-208.
126 General Fox'dan Windham'a 5 Mart 1807, NA (WO I/304) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 19.
127 General Fox'dan Windham'a 5 Mart 1807, NA (WO I/304) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 20.

II İSTANBUL'UN BOĞAZINA SARILAN RUSYA, RUSYA'YI DİZE GETİREN FRANSA: AMİRAL SENYAVİN'İN ÇANAKKALE ABLUKASI VE LİMNİ DENİZ MUHAREBESİ
(Sayfa 69-110)

1 Boris Mouravieff, *l'Alliance Russo-Turque au Milieu des Guerres Napoléoniennes*, Brüksel, 1954, s. 242.

2 Amiral Senyavin'in filosu şu gemilerden oluşuyordu: *Rafail* (84 toplu), *Tvyordyi* (74 toplu), *Silnyi* (74 toplu), *Moşnyi* (74 toplu), *Selafail* (74 toplu), *Yaroslav* (74 toplu), *Retvizan* (64 toplu), *Skoryi* (64 toplu), *Venus* (50 toplu), *Şpitsbergen* (32 toplu). Bunların yanı sıra *Uriil* (84 toplu) ve *Sv. Yelena* (74 toplu) filoya katılma emrini daha geç aldıklarından amirali iki hafta kadar geriden takip ediyorlardı. Kaptan Baratinskiy komutasındaki *Sv. Pyotr* (74 toplu), *Moskva* (74 toplu) ve *Paraskeyva* (74 toplu) Dalmaçya'da kalmışlardı. Anderson, *Naval Wars in the Levant*, s. 439-440. Bu bağlamda, Ahmed Cevdet Paşa'nın söylediklerinin aksine Rus filosunun "birkaç kapak kaldırır ve bir mikdar ufak tefek gemilerden" fazlasına sahip olduğu ortadadır. Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, c. VIII, s. 118.

3 Mouravieff, *a.g.e.*, s. 244-245.

4 BOA (HAT 7428).

5 Çanakkale'deki Osmanlı gözlemcilerine göre Amiral Senyavin 3 Mart 1807'de bölgeye ulaşmıştı. Örnek olarak bkz. BOA (HAT 7636 ve 7598/F).

6 Nisan 1807'de harekete geçerek Anapa ve Trabzon'a saldırdıktan sonra Sinop açıklarında dolaşmaya başlayan Rusya'nın Karadeniz filosunun harekâtı için bkz. Mikhailovsky-Danilevsky, *a.g.e.*, s. 60-65.

7 Mikhailovsky-Danilevsky, *a.g.e.*, s. 67.

8 10-13 Mart 1807 tarihlerinde gerçekleşen Amiral Duckworth ve Amiral Senyavin arasındaki yazışmalar ve mesajların tam metinleri için bkz. Mouravieff, *a.g.e.*, s. 246-248 ve 395-404. Ayrıca bkz. Henry Blackwood'dan Lord Castlereagh'a 16 Mart 1807, Vane (ed.), *a.g.e.*, s. 162-163.

9 Amiral Duckworth'dan General Fox'a 7 Mart 1807, NA (WO I/304) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 21.

10 Mouravieff, *a.g.e.*, s. 251.

11 Fehmi İsmail, "1807'de Rusların ve İngilizlerin Osmanlılarla Yeniden Münasebet Kurma Teşebbüsleri", *İÜEF Tarih Dergisi* , 30, 1976, s. 28.

12 TSMA (E. 4079/5).

13 Fatih Yeşil, "Osmanlı İmparatorluğunda Nâzırlıkların Yükselişi, Karşılaştırmalı Bir Analiz Denemesi (1789-1826)", *Alman Türk Tesadüfleri, Kemal Beydilli'ye Armağan*, ed. S. Kenan-H. Reindl-Kiel, Berlin, 2013, s. 483-484.

14 Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, c. VIII, s. 120 ve Cabi Ömer Efendi, *a.g.e.*, s. 104 vd.

15 BOA (HAT 7598/E).

16 BOA (HAT 52112) ve Kemal Beydilli, *Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü*, İstanbul, 2001, s. 171.

17 BOA (HAT 7636 ve 7598/D, F).

18 Asım Efendi, *Tarih-i Asım*, c. I, İstanbul, 1293, s. 239 ve Cevdet Paşa, *a.g.e.*, c. VIII, s. 118.

19 Yeşil, "İstanbul Önlerinde Bir İngiliz Filosu", s. 418, 439 ve 442.

20 Mouravieff, *a.g.e.*, s. 252 ve Mikhailovsky-Danilevsky, *a.g.e.*, s. 68. Osmanlı kuvvetlerinin ölü ve yaralı sayısının 400 olduğu düşünülmektedir.

21 Örneğin BOA (HAT 6445 ve 7042).

22 Bölgedeki Fransız subaylar ve Sebastiani'nin Rus filosunun üstünlüğü konusunda onlarla aynı fikirde olması konusunda bkz. BOA (HAT 7042) ve Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, c. VIII, s. 120. Osmanlı donanmasının savaş kabiliyeti Fransız uzmanların yanı sıra General Sebastiani tarafından gayet iyi bir biçimde biliniyordu. Bu konuda bkz. "Essai sur la puissance navale des Turcs", AN (AAE MD Turquie no: 30) vr. 350a-357a.

23 BOA (HAT 7630).

24 Anderson, *Naval Wars in the Levant*, s. 445.

25 Bu faaliyet için bkz. BOA (HAT 7598, 7598/A, B, H, G).

26 Seydi Ali Paşa komutasındaki Osmanlı donanması 1 adet 120 toplu, 3 adet 80 toplu ve 4 adet 64 toplu kalyondan, 4 korvetten, 1 adet brikten ve 50 civarında topçekerden (*gunboat*) müteşekkildi. Anderson, *Naval Wars in the Levant*, s. 445.

27 Çatışma için genel olarak bkz. Mikhailovskiy-Danilevsky, *a.g.e.*, s. 68 vd. ve Anderson, *Naval Wars in the Levant*, s. 444 vd. Bu noktada resmi Rus harp ceridesini takip eden modern araştırmalar hata yaparak çatışma sonrasında Patrona Şeremet Bey ve diğer iki kaptanın idam edildiğini yazmaktadır; halbuki idamlar 19 Haziran 1807'de başlayan Limni Deniz Muharebesi ardından yaşanacaktır.

28 BOA (HAT 53815).

29 BOA (HAT 53815 ve 4659/A).

30 BOA (HAT 7598/G).

31 BOA (HAT 53232).

32 BOA (HAT 4659/G).

33 M. Capefigue, *The Diplomatists of Europe*, Londra, 1845, s. 116 vd.; J.M.P. McErlean, *Napoleon and Pozzo di Borgo in Corsica and After, 1764-1821, Not Quite a Vandetta*, New York, 1996, s. 251 ve Dropmore Papers, c. IX, s. XLIII.

34 H. Butterfield, *Peace Tactics of Napoleon, 1806-1808*, Cambridge, 1929, s. 118 vd. ve Beer, *Zehn Jahre österreichischer Politik*, s. 263 vd.

35 Napoléon'dan Feth Ali Şah'a 17 Ocak ve 2 Şubat 1807; Napoléon'dan Talleyrand'a 13 Mart 1807 ve Abbas Mirza'ya 15 Mart 1807 Kerautret-Madec (ed.), *a.g.e.*, s. 99, 168-169 ve 328-329.

36 Puryear, *a.g.e.*, s. 173-174.

37 McErlean, *a.g.e.*, s. 253.

38 Testa, *a.g.e.*, c. II, s. 306-307; Mouravieff, *a.g.e.*, s. 257; Goryanof, *a.g.e.*, s. 59 ve İsmail, "1807'de Ruslar'ın ve İngilizler'in Osmanlılarla", s. 25-26.

39 Noradounghian, *a.g.e.*, s. 86; *Mecmua-i Muahedat*, c. IV, Ankara, 2008, s. 49 ve Fehmi İsmail, "The Making of the Treaty of Bucharest, 1811-1812", *Middle Eastern Studies*, 15, 1979, s. 163-192.

40 AN (AAE CP Turquie no: 214, vr. 129-130).

41 Resmi Rus harp ceridesi Kapdan Paşa'nın 10 kalyon, 4 fırkateyn ve çok sayıda küçük gemi ile Boğaz'dan huruç ettiğini belirtmektedir. Mikhailovsky-Danilevsky, *a.g.e.*, s. 70.

42 Talimatlar için bkz.Mikhailovsky-Danilevsky, *a.g.e.*, s. 71.

43 A.T. Mahan, *The Influence of Sea Power upon History, 1660-1783*, Boston, 1890, s. 3.

44 George Nafziger, *Imperial Bayonets, Tactics of the Napoleonic Battery, Battalion and Brigade as Found in Contemporary Regulations*, Pennsylvania, 1996, s. 39-40.

45 Söz konusu gemilerin içinde bulunan top, mühimmat, lenger, alet ve edevatın daha sonra çıkartılarak İstanbul'a nakilleri istenmişti. BOA (C. Bahriye 1686).

46 Limni Deniz Muharebesi konusunda daha ayrıntılı bilgi için bkz. BOA (HAT 41915); "*Précis des opérations de l'Escadre Russe dans l'Archipel, depuis le 22 Juin jusqu'an 7 Julliet 1807*" ve "*Notice sur le débarquement dans l'isle de Tenedos operé par les Saros le 16/28 Juine 1807*", Arthur Paget'in 31 Temmuz 1807 tarihli raporuna melfufen, NA (FO 78/56); Mikhailovsky-Danilevsky, *a.g.e.*, s. 70 vd.; Cabi Ömer Efendi, *a.g.e.*, s. 122-123; Anderson, *Naval Wars in the Levant*, s. 448 vd.; Juchereau de St. Denys, *Histoire de l'Empire Ottoman, Depuis 1792 Jusqu'en 1844*, c. II, Paris, 1844, s. 171-172; Juchereau de St. Denys, *Révolutions de Constantinople en 1807 et 1808*, c. II, Paris, 1819, s. 101-103; William James, *The Naval History of Great*

Britain, from the Declaration of War by france, in February 1793, to the Accession of George IV. In January 1820, c. IV, Londra, 1826, s. 455-456; Mouravieff, *a.g.e.*, s. 254-257 ve Emir Yener, "Deniz Muharebeleri ve Müşterek Harekat (1792-1912)", *Osmanlı Askeri Tarihi (1792-1918)*, ed. G. Yıldız, İstanbul, 2013, s. 228-230. Emir Yener, kaleme aldığı çalışmada muharebe ile ilgili tarihleri Rus takvimine uygun bir şekilde vermektedir.

47 Bozcaada'nın bir felaket mahallini andıran çatışma sonrası hali için bkz. Sir Arthur Paget'den annesi Uxbridge Kontesine 31 Temmuz 1807, Sir Augustus B. Paget (ed.), *The Paget Papers, Diplomatic and Other Correspondence of the Right and Hon. Sir Arthur Paget, G.C.B., 1794-1807*, c. II, Londra, 1896, s. 256.

48 BOA (HAT 54100).

49 Sir Arthur Paget'den Pozzo di Borgo'ya 29 Temmuz 1807, Paget (ed.), *a.g.e.*, s. 306-307.

50 Tilsit Antlaşması dolayısıyla Muhib Efendi'ye gönderilen talimatlar konusunda bkz. Günay, *a.g.e.*, s. 342-351.

51 Tilsit Antlaşması ve Fransa-Rusya arasında imzalanan ittifakın metinleri için bkz. Albert Vandal, *Napoléon et Alexandre I. L'Alliance Russe sous le Premier Empire, de Tilsit a Erfurt*, c. I, Paris, 1896, s. 499-505 ve 505-507.

52 Vandal, *a.g.e.*, s. 70-71, 73 ve Goryanof, *a.g.e.*, s. 59.

53 24 Ağustos 1807'de Slobodzei'de sonuçlanan görüşmelerin tüm ayrıntısını, arabulucu sıfatıyla müzakerelerde bulunmuş olan Teğmen Guilleminot'un raporunda bulmak mümkündür. AN (AAE CP Turquie no: 215, vr. 180 vd.). Bu konuda ayrıca bkz. Bradistenau, *a.g.e.*, s. 192.

54 Napoléon'dan III. Selim'e 3 Nisan 1807 ve Savaş Bakanı Mareşal Berthier'e 4 Nisan 1807, Kerautret-Madec (ed.), *a.g.e.*, s. 540-541 ve 544.

55 *II. Mahmud ve III. Selim Devrine Ait Avrupa Devletleri Sefirleriyle Yapılan Mükalemelerin Mazbatası*, vr. 218b-219a.

56 Napoléon'dan Talleyrand'a 5 Haziran 1807 Kerautret-Madec (ed.), *a.g.e.*, s. 881.

57 Napoléon'dan Varşova ordusu komutanı General Marois'e 24 Haziran 1807 Kerautret-Madec (ed.), *a.g.e.*, s. 914.

58 Yukarıda tarihleri verilen raporlar için bkz. AN (AAE CP Turquie no: 214, vr. 64-102). General Sebastiani'nin 28 Mayıs 1807 tarihiyle gönderdiği raporun şifresi 2 Temmuz 1807'de çözümlenmişti. AN (AAE CP Turquie no: 214, vr. 75). Bu konuda ayrıca bkz. "Précis sur la révolution arrivée a Constantinople le 28 Mai 1807 au sujet du détronement de Selim III et du massacre qui eut lieu dans cette occasion de douze membres du divan, ainsi que de leurs partisans", AN (AAE MD Turquie no: 30, vr. 360a vd.). Bu konuda ayrıca bkz. T.G. Djuvara, *Cent projets de partage de la Turquie*, Paris, 1914, s. 346-348 ve Butterfield, *a.g.e.*, s. 182 ve 197-198.

59 Galib Efendi'nin, Napoléon'un bu konudaki keskin görüşlerini hafifleterek Babıâli'ye sunduğu rapor için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Âmedî Galib Efendi'nin Murahhaslığı ve Paris'ten Gönderdiği Şifreli Mektuplar", *Belleten*, I, 1937, s. 400-401.

60 Henri Deherain, *La vie de Pierre Ruffin, Orientaliste et Diplomate, 1742-1824*, c. II, Paris 1930, s. 84-85.

61 Fransız uzmanlara işten el çektirilmesi Fransız yönetiminde büyük bir rahatsızlığa yol açmıştı. Günay, *a.g.e.*, s. 355.

62 İngiliz saldırısı esnasında İstanbul Boğazı'ndaki tahkimatta görevli olan ve ataması yapılmasına rağmen hilat giymesi III. Selim tarafından kasten geciktirilmiş gibi görünen Musa Paşa'nın sadaret kaymakamlığına getirilmesi konusunda bkz. BOA (HAT 1498).

63 "İş bu 1222 senesinin mah-ı Rebiülahirinin gurresinde [8 Haziran 1807] Bebek Kasrı'nda França elçisiyle vaki olan mükalemenin mazbatasıdır", *II. Mahmud ve III. Selim Devrine Ait Avrupa Devletleri Sefirleriyle Yapılan Mükalemelerin Mazbatası*, vr. 85a-90b.

64 Napoléon Bonaparte'ın kehaneti için bkz. John Holland Rose, *The Life of Napoleon I*, c. II, Londra, 1902, s. 119-120.

65 Adair'den George Canning'e 29 Nisan 1807, Robert Adair (ed.), *Historical Memoir of a Mission to the Court of Vienna in 1806*, Londra, 1844, 222-224 ve *A Key to the Recent Conduct of the Emperor of Russia*, s. 38-39 ve 48-49.

66 Randolph (ed.), *a.g.e.*, s. 289-290 ve *The Times* 22 Temmuz 1807.

67 Paget (ed.), *a.g.e.*, s. 309-310.

68 A. Paget'den G. Canning'e 6 Ağustos 1807, Paget (ed.), *a.g.e.*, s. 317-318.

69 Mouravieff, *a.g.e.*, s. 258-259.

70 BOA (HAT 53202, 53908, 53958, 53983) ve Sadaret Kaymakamı Musa Paşa'dan Boğaz Seraskeri Hafız İsmail Paşa'ya 17 C 1222/22 Ağustos 1807 BOA (KK no: 60), s. 19 (İngiltere maslahat-ı hafiyesine dâir rikâb-ı hümâyûn tarafından ordu-yu hümâyûna ve mahall-i sa'ireye yazılub kayd olunmamış müsvedâtın defteridir). Bu konuda ayrıca bkz. Cabi Ömer Efendi, *a.g.e.*, s. 122.

71 Reis Efendi'den Arthur Paget'e 13 Ağustos 1807 (Paget'e teslim tarihi), Paget (ed.), *a.g.e.*, s. 318-319 ve BOA (HAT 53197). Bu konuda ayrıca bkz. BOA (HAT 1577).

72 BOA (HAT 15189) Pozzo di Borgo'nun 6 Haziran 1807 tarihiyle kaleme aldığı tahriratın İngilizce tercümesi için bkz. Peter A. Thrasher, "The Diplomatic Career of Pozzo di Borgo Envoy Extraordinary of the Court of Russia and Russian Ambassador at Paris 1805-1835, Russian Ambassador at London 1835-1840", yayımlanmamış doktora tezi, University of London, Londra, 1974, s. 43-44.

73 Bu dönemde Paget ve di Borgo arasında yaşanan evrak trafiği konusunda ayrıca bkz. Paget (ed.), *a.g.e.*, s. 329-330 ve Maurice, *a.g.e.*, c. II, s. 193.

74 Amiral Collingwood'dan Albay Hallowell'e 26 Ağustos 1807, Hughes (ed.), *a.g.e.*, s. 216.

75 Di Borgo'dan Paget'e tarihsiz, Paget (ed.), *a.g.e.*, s. 329; Mormount, *a.g.e.*, s. 57; BOA (HAT 52482-G) ve Pisani, *a.g.e.*, s. 281-282.

76 Amiral Collingwood'dan Tümamiral Purvis'e 22 Eylül 1807, Hughes (ed.), *a.g.e.*, s. 223-224.

III MUALLEM (TALİMLİ) ORDU HER ZAMAN MUZAFFER MİDİR? İNGİLTERE'NİN MISIR SEFERİ (Sayfa 111-208)

1 Politis, *a.g.e.*, s. 100 vd.; Count de Forbin, *Travels in Egypt*, Londra, tarihsiz, s. 71 vd. ve Michael S. Reimer, "Ottoman Alexandria: The Paradox of Decline and the Reconfiguration of Power in Eighteenth Century", *JESHO*, 37, 1994, s. 107-108 ve 128.

2 William McNeill, *Plagues and Peoples*, New York, 1977 ve aynı yazar, *Pursuit of Power*, Chicago, 1982.

3 Jane Hathaway, *Osmanlı Mısırında Hane Politikaları, Kazdağlıların Yükselişi*, çev. N. Özsoy, İstanbul, 2002, s. 49-50 ve Stanford Shaw, *The Financial and Administrative Organization and Development of Ottoman Egypt 1517-1798*, New Jersey, 1958, s. 33, 37 ve 186.

4 Çetin, *a.g.e.*, s. 11.

5 Philipp-M. Perlmann (ed. ve çev.), *a.g.e.*, c. III, s. 347 ve Ayyıldız, *a.g.t.*, s. 83-84 ve pek çok yerinde.

6 Missett'den Lord Hobart'a 2 Haziran 1803, NA (WO I/346); İstanbul Büyükelçisi Drummond'dan Lord Hawkesbury'e 7 Haziran 1803, NA (FO 78/40); Douin-Fawtier-Jones, *La Politique Mameluke*, c. II, s. 20-21 ve Çetin, *a.g.e.*, s. 31 vd.

7 BOA (HAT 1502); Summerer'den Charles Stuart'a 2 Nisan 1804, SNL (Acc.13105); Philipp-M. Perlmann (ed. ve çev.), *a.g.e.*, c. III, s. 395 ve Çetin, *a.g.e.*, s. 51 vd. İngiltere'nin Bükreş Konsolosu Francis Summerer'in Mısır'daki durumu, Rusya konsolosunun kuryesinden aldığı bilgilere büyük bir önem atfederek doğrudan İngiltere'nin St. Petersburg Elçisi Stuart'a bildirmesi, Rusya'nın halen Akdeniz'deki denklemin içinde olduğunu ya da en azından İngilizlerin yaptıkları hesaplarda önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir.

8 Babıâli'den Ali Paşa'ya 1 Şevval 1218/20 Ocak 1804 tarihiyle gönderilen fermanın tercümesi; Missett'den Lord Hobart'a 6 Mart 1804, NA (FO 78/42) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Politique Mameluke*, c. II, s. 116-118.

9 Straton'dan Lord Hawkesbury'e 10 Ocak 1804, NA (FO 78/42) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Politique Mameluke*, c. II, s. 80-82.

10 Çetin, *a.g.e.*, s. 81 vd.

11 Philipp-M. Perlmann (ed. ve çev.), *a.g.e.*, c. III, s. 483.

12 Mehmed Ali Bey'in hayatının erken dönemleri için bkz. *Biographic Sketch of Mohammed Ali, Pacha of Egypt, Syria and Arabia*, Washington, 1837, s. 3-6; Paul Mouriez, *Histoire de Méhmét-Ali, Vice-roi de Egypte*, c. I, Paris, 1855, s. 55 vd.; Forbin, *a.g.e.*, s. 21; Stanley Lane Poole, *Egypt*, Londra, 1881, s. 166 vd.

13 Philipp-M. Perlmann (ed. ve çev.), *a.g.e.*, c. III, s. 364-372 ve Yüksel Çelik, *Şeyhü'l-Vüzera Koca Hüsrev Paşa*, Ankara, 2013, s. 37.

14 Riddley, *a.g.e.*, s. 34.

15 Missett'den Lord Hobart'a 6 ve 18 Mart 1804, NA (WO I/347) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Politique Mameluke*, c. II, s. 116-118 ve 136-137.

16 Philipp-M. Perlmann (ed. ve çev.), *a.g.e.*, c. III, s. 433-434 ve Ghorbal, *a.g.e.*, s. 227-228.

17 BOA (HAT 3453) ve Cevdet, *a.g.e.*, c. VIII, s. 24 vd.

18 BOA (HAT 1998) ve Çetin, *a.g.e.*, s. 108-109.

19 BOA (HAT 3474). Bu numara altında toplanmış olan belge koleksiyonu Mısır'da bu dönemde yaşanan çatışmalar konusunda çok önemli bilgiler ihtiva etmektedir. 23 Ocak 1805 tarihli bu rapor için ayrıca bkz. Çetin, *a.g.e.*, s. 109-111.

20 Mengin, *a.g.e.*, s. 158-161.

21 Riddley, *a.g.e.*, s. 38-39.

22 BOA (HAT 3610).

23 BOA (HAT 3607).

24 Mouriez, *a.g.e.*, s. 224-227.

25 *Voyages d'Ali bey el-Abbasi en Afrique et Asie*, s. 237.

26 Mouriez, *a.g.e.*, s. 229 vd.

27 Drovetti'den Talleyrand'a 12 Kasım ve 9 Aralık 1805 ve 1 Ocak 1806 Georges Douin, *Mohamed Aly, Pacha du Caire, 1805-1807 (Correspondance des Consuls de France en Egypte)*, Kahire, 1926, s. 84-87 ve 88-89.

28 Drovetti'den Talleyrand'a 22 Mart 1806, Douin, *Mohamed Aly*, s. 93.
29 Drovetti'den Talleyrand'a 9 Şubat 1806, Douin, *Mohamed Aly*, s. 92.
30 Mouriez, *a.g.e.*, s. 240-243.
31 Arbuthnot'dan Fox'a 5 Mayıs 1806, NA (FO 78/50).
32 Missett'den Arbuthnot'a 22 Mart 1806, NA (FO 24/2) ve Arbuthnot'dan Missett'e 5 Haziran 1806, NA (FO 78/50).
33 Ghorbal, *a.g.e.*, s. 230.
34 Bahsi geçen, III. Selim'in tahttan indirilmesinde en önemli rollerden birisini oynayacak olan Köse Musa Paşa'dır. Philipp-M. Perlmann (ed. ve çev.), *a.g.e.*, c. IV, s. 14.
35 Arbuthnot'dan Missett'e 5 Haziran 1806, NA (FO 78/50); Missett'den James Fox'a 19 Haziran 1806, NA (FO 24/2) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Politique Mameluke*, c. II, s. 277-280 ve 287-289.
36 BOA (HAT 6740).
37 Missett'den Arbuthnot'a 14 Temmuz 1806, NA (FO 78/50) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Politique Mameluke*, c. II, s. 293-294.
38 Drovetti'den Talleyrand'a 30 Temmuz 1806, Douin, *Mohamed Aly*, s. 123-124.
39 Arbuthnot'dan Fox'a 9 Ağustos 1806, NA (FO 78/50) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Politique Mameluke*, c. II, s. 296.
40 BOA (HAT 3588).
41 Missett'den Windham'a 14 Ağustos 1806, NA (WO I/347) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Politique Mameluke*, c. II, s. 296-298.
42 BOA (HAT 3588).
43 BOA (HAT 3612).
44 Missett'den Arbuthnot'a 31 Temmuz 1806, NA (FO 78/51); Missett'den Arbuthnot'a 10 Eylül 1806, NA (FO 78/51); Douin-Fawtier-Jones, *La Politique Mameluke*, c. II, s. 294-295; *Voyages d'Ali bey el-Abbasi en Afrique et Asie*, s. 210-211; Philipp-M. Perlmann (ed. ve çev.), *a.g.e.*, c. IV, s. 15 vd. ve A.B. Clot Bey, *Aperçu Général sur l'Egypte*, c. I, Paris, 1840, s. lxiv-lxv.
45 Baron Stürmer'den Kont Stadion'a 25 Ekim 1806, HHStA (Türkei II/139). Missett'den Arbuthnot'a 25 Eylül ve 1 Ekim 1806, NA (FO 24/2); Douin-Fawtier-Jones, *La Politique Mameluke*, c. II, s. 304-305 ve 309; Drovetti'den Talleyrand'a 15 Temmuz 1806 Douin, *Mohamed Aly*, s. 118-123.
46 Drovetti'den Talleyrand'a 24 Temmuz 1806, Douin, *Mohamed Aly*, s. 121.
47 Drovetti'den Talleyrand'a 25 Ağustos 1806, Douin, *Mohamed Aly*, s. 129-131.
48 BOA (HAT 7379); Missett'den Arbuthnot'a 18 Eylül 1806, NA (FO 78/51); Douin-Fawtier-Jones, *La Politique Mameluke*, c. II, 303 ve Baron Stürmer'den Kont Stadion'a 25 Ekim 1806, HHStA (Türkei II/139). Ragıb Raif ve Rauf Ahmed tarafından 1919 Mart ayında kaleme alınan Mısır Meselesi'ne dair bir raporda Mehmed Ali Paşa'nın "senevi dört bin kese akçe vergi taahhüt" ettiği belirtilmektedir. Ali Akyıldız, Zekeriya Kurşun (haz.), *Osmanlı Arap Coğrafyası ve Avrupa Emperyalizmi*, İstanbul, 2015, s. 346.
49 Fransa karşıtı koalisyonların oluşumu ve sona ermesi konusunda iyi bir özet için bkz. David Chandler, "The Orgins of the Revolutionary and Napoleonic Wars", *On the Napoleonic Wars, Collected Essays*, Londra, 1994, s. 39-55.
50 Drovetti'den Talleyrand'a 30 Haziran ve 25 Ağustos 1806, Douin, *Mohamed Aly*, s. 109-113 ve 129-131.
51 Drovetti'den Talleyrand'a 10 Temmuz 1806, Douin, *Mohamed Aly*, s.115-116.
52 Drovetti'den Talleyrand'a 1 Temmuz 1806, Douin, *Mohamed Aly*, s. 114-115.
53 Missett'den Arbuthnot'a 3 Ağustos 1806, NA (FO 78/51) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Politique Mameluke*, c. II, s. 295-296.
54 Philipp-M. Perlmann (ed. ve çev.), *a.g.e.*, c. IV, s. 22.

55 Drovetti'den Talleyrand'a 3, 8, 20 ve 25 Ağustos 1806, Douin, *Mohamed Aly*, s. 124-126 ve 128-130.
56 Aynı kişi yabancı literatürde "Topouz-Oglou" olarak da geçmektedir. Mengin, *a.g.e.*, s. 274.
57 BOA (HAT 3588).
58 26 Kasım 1806 Drovetti'den Sebastiani'ye, Douin, *Mohamed Aly*, s. 143.
59 Missett'den Arbuthnot'a 29 Eylül 1806, NA (FO 78/51).
60 Drovetti'den Talleyrand'a 10 Ekim 1806, Douin, *Mohamed Aly*, s. 137.
61 Missett'den Arbuthnot'a 3 Şubat 1807, NA (FO 142/1) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Politique Mameluke*, c. II, s. 333.
62 Mehmed Ali Paşa'nın Elfi Bey'in ölümünü İstanbul'a bildirmek için kaleme aldığı şukka için BOA (HAT 3594) ve Missett'den Windham'a 6 Şubat 1807 NA (WO/I 304) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 9. Elfi Bey ve Mehmed Ali Paşa arasındaki rekabet konusunda ayrıca bkz: George, Viscount Valentia, *Voyages and Travels to India, Ceylon, The Red Sea, Abyssinia, and Egypt in The Years 1802,1803, 1804, 1805, and 1806*, c. III, Londra, 1809, s. 380 vd.
63 Süreç için bkz. Mengin, *a.g.e.*, s. 266 vd.
64 "*Cet homme a des idées gigantesques*", Rapport sur la situation de l'Egypte du 14 au 27 Décembre 1806 Douin, *Mohamed Aly*, s. 147.
65 Missett'den Arbuthnot'a 1 Ekim 1806, NA (FO 24/2) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Politique Mameluke*, c. II, s. 309.
66 Drovetti'den Sebastiani'ye 2 ve 25 Mart 1807 ve 2 Mart 1807 Drovetti'den Talleyrand'a Douin, *Mohamed Aly*, s. 152-160.
67 Şahin Bey'den Missett'e 2 Şubat 1807, NA (WO I/348); Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 14; Mouriez, *a.g.e.*, s. 273 ve Félix Mengin, *Histoire de l'Egypte sous le Gouvernement de Mohammed-Aly ou Récit des Evénemens Politiques et Militaires*, c. I, Paris, 1823, s. 266-268.
68 Missett'den Arburhnot'a 7, 14 ve 21 Şubat 1807, NA (FO 142/1) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Politique Mameluke*, c. II, s. 333-335 ve 336.
69 Philipp-M. Perlmann (ed. ve çev.), *a.g.e.*, c. IV, s. 32-33.
70 Drovetti'den Sebastiani'ye 25 Mart 1807, Douin, *Mohamed Aly*, s. 154-160.
71 Missett'den Arbuthnot'a 1 Ekim 1806, NA (FO 24/2) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Politique Mameluke*, c. II, s. 309.
72 Binbaşı Missett'den W. Windham'a 14 Şubat 1807, NA (WO I/348) Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 12-13.
73 BOA (C. Bahriye 2271).
74 Missett'den Windham'a 21 Şubat 1807, NA (WO I/348) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 15.
75 Drovetti'den Sebastiani'ye 25 Mart 1807, Douin, *Mohamed Aly*, s. 154-160.
76 Binbaşı Missett'den General Fraser'a 15 Mart 1807, NA (WO I/348) ve 154-160 Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 21-22.
77 Söz konusu savunma hatları için ayrıca bkz. William Holt Yates, *The Modern History and Condition of Egypt*, c. I, Londra, 1843, s. 146.
78 Briggs'in sözlü istihbaratı 16 Mart 1807 İskenderiye açıkları "Notes on an Expedition to Alexandria in the Year 1807", *United Service Journal*, c. XXV-XXVI-XVII, 1837-1838. (Gayri resmi bir harp ceridesi olan bu kaynak bundan sonra *Notes on an Expedition* olarak gösterilecektir. Bu kaynak, *United Service Journal*'ın yanı sıra Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, 183-235. sayfaları arasında da yayımlanmıştır ve referanslar bu versiyonuna verilecektir. Söz konusu kaynak ile General Fraser tarafından kaleme alınan raporlar ve olayın hemen arkasından 1809 senesinde

The Annual Register dergisinin 186 ila 224. sayfaları arasında yayımlanan makale arasındaki çelişkiler dikkat çekicidir.) *Notes on an Expedition*, s. 185. Binbaşı Missett'den General Fraser'a 15 Mart 1807, NA (WO I/348) ve 21-22. Binbaşı Missett'in 21 Şubat tarihiyle General Fox'a gönderdiği benzer bir istihbarat raporu için ayrıca bkz. NA (WO I/348) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 16.

79 General Fox'dan General Fraser'a 27 Şubat 1807, NA (WO I/303) Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 16 ve Andrew James, *A Military History of Modern Egypt: From the Ottoman Conquest to the Ramadan War*, California, 2006, s. 54.

80 "National habits unsoldierlike" *Notes on an Expedition*, s. 190.

81 İskenderiye valisi ve sakinlerine manifesto 16 Mart 1807, NA (WO I/348) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 22-23; Philipp-M. Perlmann (ed. ve çev.), *a.g.e.*, c. IV, s. 67.

82 Charles J. Fedorak, "The Royal Navy and British Amphibious Operations during the Revolutionary and Napoléonic Wars", *Military Affairs*, 52, 1988, s. 142 ve Piers Mackesy, "Problems of an Amphibious Power: Britain against France, 1793-1815", *Naval War College Review*, 31, 1978, s. 16-25.

83 Yates, *a.g.e.*, s. 146.

84 Fransızlar tarafından inşa edilmiş olan söz konusu tahkimat için bkz. James Augustus St. John, *Egypt and Mohammed Ali or the Travels in the Valley of the Nile*, Londra, 1834, s. 368-369.

85 Operasyon konusunda bkz. *Notes on an Expedition*, s. 187-194; Missett'den Windham'a 23 Mart 1807, NA (WO I/348); Albay Hallowell'den Amiral Duckworth'a 24 Mart 1807, NA (Adın I/413) ve *The Naval Chronicle*, c. XVII, Londra, 1807, s. 433-434, General Fraser'dan Windham'a 25 Mart 1807, NA (WO I/348) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 25-26, 28-34; Drovetti'den Sebastiani'ye 25 Mart 1807, Douin, *Mohamed Aly*, s. 154-160; Philipp-M. Perlmann (ed. ve çev.), *a.g.e.*, c. IV, s. 64-65; Bunbury, *a.g.e.*, s. 288-290; Mouriez, *a.g.e.*, s. 277-279; James, *a.g.e.*, s. 205-206 ve Fortescue, *a.g.e.*, c. IV, s. 13-14.

86 İskenderiye'nin teslim şartları için bkz. NA (WO I/348) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 23-24. İskenderiye şeriyye sicilinden yapılmış olan bu belgenin Fransızca tercümesi için Drovetti'den Sebastiani'ye 18 Mayıs 1807 tarihli rapora melfufen Douin, *Mohamed Aly*, s. 177-178.

87 Kutlamalar için bkz. *Morning Post* 7 Nisan 1807.

88 Binbaşı Missett'den dostlarımız İbrahim Bey, Osman Bey Hasan, diğer beyler, Kaşifler ve Memlûklere 22 Mart 1807, NA (WO I/348) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 24-25.

89 Drovetti'den Sebastiani'ye 25 Mart 1807, Douin, *Mohamed Aly*, s. 154-160.

90 Drovetti'den Sebastiani'ye 26 Mart 1807, Douin, *Mohamed Aly*, s. 160-161.

91 Drovetti'den Sebastiani'ye 28 Mart 1807, Douin, *Mohamed Aly*, s. 162.

92 General Fox'dan General Fraser'a 2 Şubat 1807, NA (WO I/303) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 8.

93 Missett'den Windham'a 23 Mart 1807; Missett'den General Fraser'a 23 Mart 1807, NA (WO I/348) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 25-27.

94 *Notes on an Expedition*, s. 195.

95 General Fraser'dan Windham'a 27 Mart 1807, NA (WO I/348) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 34-36.

96 Maurice, *a.g.e.*, c. II, s. 167.

97 Bölgenin coğrafi yapısı hakkında bkz. Yates, *a.g.e.*, s. 152, 159 ve 168; Thomas Legh, *Narrative of A Journey in Egypt and the Country Beyond the Cataracts*, Londra, 1815, s. 9-13 ve *Voyages d'Ali bey el-Abbasi en Afrique et Asie*, s. 158 ve 187-188.

98 Mouriez, *a.g.e.*, s. 279.
99 Mengin, *a.g.e.*, s. 272.
100 Birinci Reşid harekâtı konusunda bkz. Amiral Thomas Louis'den Amiral Duckworth'a 2 Nisan 1807; Return of the killed and wounded of the army in the attack of the 31st March 1807 at Rosetta, NA (WO I/413); İskenderiye Komutanı Albay Oswald'ın tercümanı Francis Icard'ın tanıklığı 25 Ağustos 1807; Reşid'deki İngiltere temsilcisi Constantin Carriri'nin Bay Petrucci tarafından gönderilen tanıklığı, NA (WO I/348); Mısır'daki Britanya Misyonu kamu sekreteri Kaptan Vincenzo Taberna'nın tanıklığı 20 Ekim 1807, NA (WO I/348); Binbaşı Missett'den Windham'a 12 Nisan 1807, NA (WO I/348); Rusya ve Habsburg konsolosu Rosetti'den Bay Petrucci'ye 27 ve 31 Mart 1807, NA (WO I/348) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 39-40, 43-44, 48-49, 138-140; 175-180; *Notes on an Expedition*, s. 194-201; Drovetti'den Sebastiani'ye 6 Nisan 1807 ve İspanya'nın İskenderiye konsolosundan İstanbul Elçisi Marki d'Almenara'ya 3 Nisan 1807 Douin, *Mohamed Aly*, s. 164-167; Philipp-M. Perlmann (ed. ve çev.), *a.g.e.*, c. IV, s. 68; Yates, *a.g.e.*, s. 170 ve 172-173; Bunbury, *a.g.e.*, s. 293; Maurice, *a.g.e.*, c. II, s. 171-172 ve Fortescue, *a.g.e.*, c. VI, s. 14-18 .
101 Drovetti'den Sebastiani'ye 2 Nisan 1807 Douin, *Mohamed Aly*, s. 164.
102 General Fraser'dan W. Windham'a 7 Nisan 1807, NA (WO I/348) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 46-47.
103 General Fraser'dan W. Windham'a 6 Nisan 1807, NA (WO I/348); General Fraser'dan General Fox'a 6 Nisan 1807, NA (WO I/304) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 40-43.
104 Philipp-M. Perlmann (ed. ve çev.), *a.g.e.*, c. IV, s. 67.
105 Binbaşı Missett'den General Fraser'a 23 Mart 1807, NA (WO I/348) Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 26-27.
106 General Moore'dan General Brownrigg'e 15 Nisan 1807 Maurice, *a.g.e.*, c. II, s. 169 ve General Fox'dan Windham'a 8 Nisan 1807, NA (WO I/304) Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 47.
107 Philipp-M. Perlmann (ed. ve çev.), *a.g.e.*, c. IV, s. 68.
108 İbrahim Bey'den İngiltere'nin Mısır'daki ordu komutanlığına 1 Nisan 1807 ve Şahin Bey'den Binbaşı Missett'e 1 Nisan 1807, NA (WO/I 348) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 37-38. Söz konusu mektupların Fransa konsolosunun 7 Mayıs 1807 tarihinde Sebastiani'ye yazdığı raporun ekinde de yer alıyor olması dikkat çekicidir. Douin, *Mohamed Aly*, s. 173-174.
109 Philipp-M. Perlmann (ed. ve çev.), *a.g.e.*, c. IV, s. 69.
110 Drovetti'den Sebastiani'ye 25 ve 26 Mart 1807 Douin, *Mohamed Aly*, s. 154-161.
111 Philipp-M. Perlmann (ed. ve çev.), *a.g.e.*, c. IV, s. 70-72.
112 Drovetti'den Sebastiani'ye 7 Mayıs 1807, Douin, *Mohamed Aly*, s. 171-172.
113 Drovetti'den Sebastiani'ye 8 ve 14 Nisan 1807, Douin, *Mohamed Aly*, s. 167-171; Philipp-M. Perlmann (ed. ve çev.), *a.g.e.*, c. IV, s. 70-72; Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, c. VIII, s. 125-126.
114 Philipp-M. Perlmann (ed. ve çev.), *a.g.e.*, c. IV, s. 73.
115 İkinci Reşid saldırısının ilk bölümü için bkz. *Notes on an Expedition*, s. 202-212; Tuğgeneral Stewart'dan Tümgeneral Fraser'a 18 Nisan 1807, NA (WO I/303); Return of the killed and wounded of the army in the attack of the 19-21 April 1807 at Rosetta, NA (WO I/413) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 50-54.
116 Mengin, Mehmed Ali Paşa'nın Kahire'ye dönüş tarihini 10 Nisan olarak verirken Drovetti, Mısır valisinin 13 Nisan'da döndüğünü bildirir. Drovetti'den Sebastiani'ye 14 Nisan 1807 Douin, *Mohamed Aly*, s. 169-171 karşılaştır Mengin, *a.g.e.*, s. 227 ve Philipp-M. Perlmann (ed. ve çev.), *a.g.e.*, c. IV, s. 65.

117 Philipp-M. Perlmann (ed. ve çev.), *a.g.e.*, c. IV, s. 69 ve Edouard Driault, *Napoléon'un Şark Siyaseti, Selim-i Salis, Napoléon, Sebastiani ve Gardane*, çev. F. Köprülü, yay. S. Günaydın, Ankara, s. 102.

118 Philipp-M. Perlmann (ed. ve çev.), *a.g.e.*, c. IV, s. 72-73 ve Mısır'daki Britanya Misyonunun birinci tercümanı ve Binbaşı Missett'in Kahire'deki temsilcisi Joseph Aziz'in tanıklığı, NA (WO I/348) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 180-182.

119 Philipp-M. Perlmann (ed. ve çev.), *a.g.e.*, c. IV, s. 70.

120 Philipp-M. Perlmann (ed. ve çev.), *a.g.e.*, c. IV, s. 65-66 ve Mengin, *a.g.e.*, s. 288 vd.

121 Drovetti'den Sebastiani'ye 14 ve 30 Nisan 1807 Douin, *Mohamed Aly*, s. 169-171 ve Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, c. VIII, s. 127. Ayrıca bkz: Jackson, *a.g.e.*, s. 10-11.

122 Tuğgeneral Stewart, harekâttan sonra kaleme aldığı raporda bu görüşmenin 12 Nisan'da yapıldığını belirtmekteyse de diğer bütün kaynaklar müzakere denemesinin 13 Nisan'da gerçekleştiği konusunda hemfikirdir. Tuğgeneral Stewart'dan Tümgeneral Fraser'a 18 Nisan 1807 NA (WO I/303) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 52.

123 Erlerin arka arkaya saflar halinde sıralanması ve farklı yönlere bakan hatların, kendilerine saldıran hasım süvariye 150 adım mesafeden sırayla ateş açmaları prensibine dayanan kare tertibinde birlikler satranç tahtasını andıran bir görünüme bürünürler. Köşelere yerleştirilen topçular ve onları örten keskin nişancı hafif piyade birlikleriyle kare tertibi için bkz. Nafziger, *a.g.e.*, s. 48-53 ve 69-71.

124 Nafziger, *a.g.e.*, s. 297.

125 Ghorbal, *a.g.e.*, s. 252.

126 Reşid harekâtının bu bölümüyle ilgili olarak bkz. *Notes on an Expedition*, s. 213-235; Tuğgeneral Stewart'dan Tümgeneral Fraser'a 18 ve 25 Nisan 1807, NA (WO I/303); Tümgeneral Fraser'dan Missett'e, NA (WO I/348); Return of the killed and wounded of the army in the attack of the 19-21 April 1807 at Rosetta, NA (WO I/413); Binbaşı Vogelsang'dan Tümgeneral Fraser'a 1 Mayıs 1807, NA (WO I/348) Yüzbaşı Delancey'nin çatışma raporu, NA (WO I/348); Çavuş A. Waters'tan M. Cooper'a 8 ve 9 Mayıs 1807; Albay Hallowell'den Amiral Thomas Louis'e 29 Nisan 1807, NA (Adm I/413); Desuk köyü şeyhi Abdüllatif Efendi'den Tuğgeneral Stewart'a 16 Nisan 1807, NA (WO I/348); Mısır'daki Britanya Misyonu kamu sekreteri Kaptan Vincenzo Taberna'nın tanıklığı 20 Ekim 1807, NA (WO I/348) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 50-56, 68-82, 84-89,176-180; Amiral Collingwood'dan John Davidson'a 14 Haziran 1807 Hughes (ed.), *a.g.e.*, s. 208-209; James, *a.g.e.*, s. 55-56; Bunbury, *a.g.e.*, s. 296 vd.; Philipp-M. Perlmann (ed. ve çev.), *a.g.e.*, c. IV, s. 74 vd.; Driault, *a.g.e.*, s. 102-103; Mouirez, *a.g.e.*, s. 283 vd.; Mengin, *a.g.e.*, s. 294 vd.; Fortescue, *a.g.e.*, c. VI, 18 vd. General Sebastiani, el-Hamed'de esir düşen ve ölen İngiliz subaylarının tam bir listesini 28 Haziran 1807'de Talleyrand'a göndermişti (AAE CP Turquie no: 214, vr. 201).

127 Bir önceki dipnotta referans verilen kaynaklarda geçen Binbaşı Missett ve tüccarlar arasındaki ilişkinin yanı sıra İngiliz konsolosun Memlûk beyleriyle de maddi ilişkisi bulunmaktaydı. Jackson, *a.g.e.*, s. 31.

128 Maurice, *a.g.e.*, c. II, s. 172-173.

129 McNeill, *Pursuit of Power*, s. 142; B.P. Hughes, *Firepower, Weapons Effectiveness on the Battlefield, 1630-1850*, New York, 1974, s. 10-13 ve 26-29 ve Nafziger, *a.g.e.*, s. 31 ve 37.

130 Maurice, *a.g.e.*, c. II, s. 171.

131 Keith Neal, *Spanish Guns and Pistols*, Londra, 1955, s. 6-9 ve Gabor Agoston, *Barut,Top ve Tüfek, Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi*, çev. T. Akad, İstanbul, 2006, s. 127-128 ve 258.

132 Ahmed Cevdet, *a.g.e*, c. VIII, s. 116. Söz konusu çatışma için ayrıca bkz. Yeşil, "İstanbul Önlerinde Bir İngiliz Filosu", s. 479-480. Nizâm-ı Cedîd ordusunda da kullanılan söz konusu tüfeklerden birisini Kara Harp Okulu Müzesi'nde görmek mümkündür.

133 Cevat Şayin-Fatih Yeşil, "XVIII. Yüzyılda Taktik Değişim: Bir Osmanlı Muharebe Alanı Krokisi Üzerine Notlar", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 2012, 53, s. 19-23.

134 Hindistan'daki İngiliz gücünün kimi zaman karşı karşıya geldiği, kimi zamanda Avrupalı diğer istilacılara karşı istihdam ettiği Sepoylar hakkında bkz. Dirk H. Kolff, "Peasants Fighting for a Living in Early Modern India", *Fighting for a Living*, ed. E.J. Zürcher, Amsterdam, 2013, s. 251 vd.

135 Werner Hahlweg, *Guerilla, Krieg ohne Fronten*, Stuttgart, 1968, s. 25-32.

136 Matt Schumann, "Braddock's Campaign", *The Encyclopedia of North American Indian Wars, 1607-1890*, California, 2011, s. 89-90.

137 Peter Paret, "Colonial Experience and European Military Reform at the End of the Eighteenth Century", *Bulletin of the Institute of Historical Research*, 37, 1964, s. 53-54.

138 Jay Luvaas (ed. ve çev.), *Frederick the Great on the Art of War*, New York, 1999, s. 142-143 ve 192-193.

139 Sandrine Picaud-Monnerat, "La petite guerre défensive dans les traités d'art militaire du XVIIIe siècle", *Revue Internationale d'Histoire Militaire*, 85, 2009, s. 211-224.

140 Anthony Clayton, *The British Officer, Leading the Army from 1600 to the Present*, Londra, 2007, s. 76.

141 Dirk H. Kolff, *Naukar, Rajput and Sepoy, The Ethnohistory of the Military Labour Market in Hindustan, 1450-1850*, Cambridge, 1990, 178 vd.

142 *Rules and Regulations for the Formations, Field-Exercise, and Movments of His Majesty's Forces*, Londra, 1811 ve Nafziger, *a.g.e.*, s. 65-66.

143 Rory Muir, *Tactics and the Experience of Battle in the Age of Napoleon*, New Haven, 2000, s. 74-75.

144 Alan Forrest, *Conscripts and Deserters, The Army and French Society During the Revolution and Empire*, Oxford, 1989, s. bilhassa 74 vd.

145 David Chandler, "Wellington and the Guerrillas", *On the Napoleonic Wars, Collected Essays*, Londra, 1994, s. 178-179.

146 Söz konusu bakış açısı için bkz. John A. Lynn, *Bayonets of the Republic, Motivation and Tactics in the Army of Revolutionary France, 1791-1794*, Urbana, 1984, s. 21 vd. Bu konuda ayrıca bkz. Michael Hughes, *Forging Napoleon's Grande Armée: Motivation, Military Culture, and Masculinity in the French Army, 1800-1808*, New York, 2012, s. 25 vd.

147 Ulrich Bröckling, *Disiplin, Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi*, çev. V. Atayman, İstanbul, 2001, s. 96.

148 Fatih Yeşil, "Nizâm-ı Cedîd Ordusunda Talim ve Terbiye (1790-1807)", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 52, 2010, s. 37.

149 Paret, *a.g.e.*, s. 56 vd.

150 Daha sonra Fransa konsolosunun özel temsilcisi Felix Mengin'in de katıldığı Memlûk beyleri ve Mehmed Ali Paşa arasındaki müzakereler için bkz. Mengin, *a.g.e.*, s. 290-292; Philipp-M. Perlmann (ed. ve çev.), *a.g.e.*, c. IV, s. 75; Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, c. VIII, s. 127 ve İbrahim Bey'den General Fraser'a 21 Nisan 1807; Elfi Şahin Bey'den Binbaşı Missett'e 22 ve 23 Nisan 1807, NA (WO 1/348) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 56-60.

151 Philipp-M. Perlmann (ed. ve çev.), *a.g.e.*, c. IV, s. 76-79 ve Forbin, *a.g.e.*, s. 68.

152 Gerçekten de Mehmed Ali Paşa, diğer ayan ailelerinden farklı bir biçimde büyük bir ailenin/klanın lideri olduğu için ayanlığa terfi etmiş zadegandan değildi. Karizmatik kişiliği ve o kişiliğin inşasına olanak veren siyasi sürecin bir ürünüydü. Ayanlar ara-

sındaki söz konusu ayrım için bkz. Ali Yaycıoğlu, *Partners of the Empire, The Crisis of the Ottoman Order in the Age of Revolutions*, California, 2016, s. 69.

153 General Fraser'dan Binbaşı Missett'e 21 Nisan 1807, NA (WO I/348) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 55-56.

154 Binbaşı Missett'den General Fraser'a 22 Nisan 1807, NA (WO I/348) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 61-63.

155 General Fraser'dan Windham'a 30 Mayıs, 16 Haziran ve 11 Temmuz 1807, NA (WO I/348) ve Albay Hallowell'den Amiral Thornbrough'ya, NA (Adm I/413), Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 124, 134-136, 144-145, 154. İngiliz ordusu, Mısır'a yaptığı ilk saldırıda da benzer sağlık sorunlarıyla mücadele etmek zorunda kalmıştı. Bu konuda ayrıca bkz. James MacGregor, *Medical Sketches of the Expedition to Egypt from India*, Londra, 1804 ve Max Meyerhof, "A Short History of Ophthalmia during the Egyptian Campaigns of 1798-1807", *The British Journal of Ophthalmology*, 16, 1932, s. 145-146.

156 General Fraser'dan General Fox'a 24 Nisan 1807, NA (WO I/304) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 64-65. Amiral Thomas Louis aynı tarihte, aynı içeriğe sahip bir mektubu Amiral Duckworth'a göndermişti. NA (Adm I/413) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 64-65.

157 Binbaşı Missett'den Windham'a 26 ve 28 Nisan 1807, NA (WO I/348) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 83-84.

158 Binbaşı Missett'den Yarbay Airey'e 11 Mayıs 1807, NA (WO I/304) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 100-101.

159 General Fraser'dan (sabık Savaş Bakanı) Windham'a 1 Mayıs 1807, NA (WO I/303) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 91-92.

160 General Fraser'dan General Fox'a 18 Mayıs 1807, NA (WO I/304); General Fraser'dan Windham'a 19 Mayıs 1807, NA (WO I/348); Albay Hallowell'den Amiral Thornbrough'ya 21 Mayıs 1807, NA (Adm I/413) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 112-116, 118-120.

161 General Fraser'dan General Fox'a 18 Mayıs 1807 ve Kraliyet Mühendisleri Komuta Subayı Yüzbaşı F.J. Burgoyne'nun 8 Mayıs 1807 Tarihli Raporu, General Fraser'dan Windham'a 21 Mayıs 1807 tarihli rapora melfufen, NA (WO I/304) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 114 ve 116-117. Bu konuda ayrıca bkz. Drovetti'den Sebastiani'ye 7 ve 18 Mayıs 1807 Douin, *Mohamed Aly*, s. 171-172 ve 175-177.

162 General Fraser'dan Windham'a 30 Mayıs 1807, NA (WO I/348) Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 124.

163 Amiral Louis'den Amiral Duckworth'a 1 Mayıs 1807, NA (Adm I/413) ve Binbaşı Missett'den General Fraser'a 8 Mayıs 1807, NA (WO I/348) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 95 ve 98.

164 General Fraser'dan Windham'a 21 Mayıs 1807, NA (WO I/348) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 116. Elindeki yetersiz sayıdaki gemiyle Akdeniz'deki İngiliz çıkarlarını korumaya çalışan Amiral Collingwood 30 Haziran 1807'de Hallowell'e yazdığı bir mektupta halen *Canopus*'un tarafına gönderilmesini talep etmekteydi. Hughes (ed.), *a.g.e.*, s. 209-211.

165 General Fox'dan Windham'a 14 Mayıs 1807 ve General Fox'dan Lord Castlereagh'a 24 Mayıs 1807, NA (WO I/304) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 104-105, 120-121.

166 Bunbury, *a.g.e.*, s. 328.

167 Bunbury, *a.g.e.*, s. 308 ve 311.

168 Fortescue, *a.g.e.*, c. VI, s. 33-34.

169 Maurice, *a.g.e.*, c. II, s. 174.
170 Lord Castlereagh'dan General Fox'a 17 Mayıs 1807, NA (WO VI/56); Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 106-108 ve Bunbury, *a.g.e.*, s. 445-448.
171 Lord Castlereagh'dan General Fox'a 25 Nisan 1807 ve 8 Mayıs 1807, NA (WO VI/56); Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 67-68, 98-100; Bunbury, *a.g.e.*, s. 317-318 ve Fortescue, *a.g.e.*, c. VI, s. 35 vd.
172 General Dumouriez'den Lord Castlereagh'a 12 ve 14 Haziran 1807, Vane (ed.), *a.g.e.*, s. 68-69.
173 NA (Adın 101/93/1A), "Medical and Surgical Journal of HMS Canopus between the 17 June 1806 and the 16 June 1807 during which time the said ship has been employed in the Mediterranian [and] in the Dardanelles."
174 Örnek olarak bkz. *Morning Post* 9 Mayıs ve 7 Temmuz 1807; *Hampshire Telegraph* 11 Mayıs 1807 ve *Morning Chronicle* 13, 20 Haziran ve 18 Temmuz 1807.
175 Paget'den Canning'e 19 Haziran 1807, Paget (ed.), *a.g.e.*, s. 298-299.
176 BOA (HAT 6458).
177 BOA (HAT 6380). İşgal haberi birden fazla kaynaktan teyid ediliyordu. BOA (HAT 7245).
178 BOA (HAT 7597 ve 7628).
179 BOA (HAT 7626). Muhtemel bir saldırıyı önlemek için General Fraser ve Albay Hallowell'in İskenderiye "ziyaretlerinin" amacını anlatmak amacıyla Akka Valisi Süleyman Paşa'ya yazdıkları 10 Haziran 1807 tarihli mektup ve Süleyman Paşa'nın İskenderiye'ye takviye göndermeyeceğine dair 24 Haziran 1807 tarihli cevabi mektubu için bkz. NA (Adm I/413) Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 127-128, 154. Bu konuda ayrıca bkz. Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, c. VIII, s. 128 ve Philipp-M. Perlmann (ed. ve çev.), *a.g.e.*, c. IV, s. 86.
180 BOA (HAT 7624) ve tatar Mahmud Bey'in sözlü ifadesi, BOA (HAT 7594/A).
181 Bu mektubun Fransızca tercümesi için bkz. Douin, *Mohamed Aly*, s. 178-179.
182 BOA (HAT 12483/A).
183 BOA (HAT 6445 ve 3524).
184 Philipp-M. Perlmann (ed. ve çev.), *a.g.e.*, c. IV, s. 80 ve 82.
185 General Fraser'dan General Fox'a 1 Mayıs 1807, NA (WO I/303) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 93.
186 General Fraser'dan Windham'a 6 Mayıs 1807; General Fraser'dan Drovetti'ye 7 Mayıs 1807 ve General Fraser'dan General Fox'a 14 Mayıs 1807, NA (WO I/348) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 97. Ayrıca bkz. Drovetti'den Sebastiani'ye 27 Mayıs 1807 Douin, *Mohamed Aly*, s. 180-181.
187 Johannes Bramsen, *Letters of a Prussian Traveler Descriptive of a Tour through Sweden, Prussia, Austria, Hungary, Istria, the Ionian Islands, Egypt, Syria, Cyprus, Rhodes, the Morea, Greece, Calabria, Italy, the Tyrol, the Banks of the Rhine, Hanover, Holstein, Denmark, Westphalia, and Holland*, c. I, Londra, 1818, s. 182. Bernardino Drovetti'nin detaylı olduğu kadar iyi bir biyografisini kaleme alan Ridley, bu noktada bir hata yaparak okuru Bramsen'in bu bilgiyi vermediği farklı bir eserine yönlendirmektedir. Bu konuda ayrıca bkz. Drovetti'den Sebastiani'ye 18 Mayıs 1807 Douin, *Mohamed Aly*, s. 175-177.
188 Philipp-M. Perlmann (ed. ve çev.), *a.g.e.*, c. IV, s. 79.
189 General Fraser'dan General Fox'a 14 Mayıs 1807, NA (WO I/348). Serbest bırakılan esirlerin listesi için ayrıca bkz. NA (WO I/348) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 103-104.
190 BOA (HAT 53948).

191 25 Temmuz 1810'da yarbaylığa terfi eden Charles de Vogelsang için bkz. *The Royal Military Calender or Army Service and Comission Book*, c. IV, Londra, 1820, s. 325. Üst rütbeye atanmayan Teğmen Love ise 1812 Haziran'ında İspanya'da Wellington Dükü komutasında savaşırken yaralanacaktı. *The Royal Military Chronical*, c. IV, Londra, 1812, s. 310.

192 BOA (HAT 53948).

193 General Fraser'dan General Fox'a 18 Mayıs 1807, NA (WO I/304) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 112-116; BOA (HAT 7625). İzmir doğumlu bir Ermeni olan Yusuf Bogos için ayrıca bkz. Forbin, *a.g.e.*, s. 22.

194 General Fox'dan General Fraser'a 30 Mayıs 1807 ve General Fox'dan Yarbay Gordon'a 30 Mayıs 1807, NA (WO I/303) ve General Fox'dan Lord Castlereagh'a 13 Haziran 1807, NA (WO I/304), Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 126 ve 129.

195 Binbaşı Missett'den Lord Castlereagh'a 18 Mayıs 1807, Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 108-111.

196 Missett'den George Canning'e 13 Haziran 1807, NA (FO 24/3), Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 129-132.

197 General Fraser'dan Windham'a 16 Haziran 1807; Missett'den Castlereagh'a 17 Haziran ve 23 Temmuz 1807, NA (WO I/348) ve Albay Hallowell'den Amiral Thornbrough'ya 18 Haziran 1807, NA (Adm I/413), Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 134-137, 141, 155-156.

198 Binbaşı Missett'den Lord Castlereagh'a 29 Mayıs 1807; Elfi Şahin Bey'den Binbaşı Missett'e 22 Mayıs 1807; General Fraser'dan Windham'a 30 Mayıs ve 16 Haziran 1807 NA (WO I/348) General Fraser'dan General Fox'a 30 Mayıs 1807, NA (WO I/304); İbrahim Bey'den General Fraser'a 12 Haziran ve 11 Temmuz 1807, NA (Adm I/413); Ahmed Bey ve Şahin Bey'den General Fraser'a 14 Temmuz 1807, NA (Adm I/413) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 122-125, 128, 134-136, 147, 150-152.

199 Drovetti'den Sebastiani'ye 29 Mayıs 1807, Douin, *Mohamed Aly*, s. 181-182; Mouriez, *a.g.e.*, s. 291-292 ve Mengin, *a.g.e.*, 291 vd.

200 Drovetti'den Sebastiani'ye 14 ve 24 Haziran 1807, Douin, *Mohamed Aly*, s. 183-187.

201 Drovetti'den Sebastiani'ye 27 Mayıs, 14 ve 24 Haziran 1807, Douin, *Mohamed Aly*, s. 180-181 ve 183-185.

202 Drovetti'den Sebastiani'ye 18 Temmuz 1807, Douin, *Mohamed Aly*, s. 189-190 ve Petrucci'den Missett'e 6 Temmuz 1807, NA (Adm I/413) Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 143.

203 Philipp-M. Perlmann (ed. ve çev.), *a.g.e.*, c. IV, s. 87.

204 Drovetti'den Sebastiani'ye 29 Temmuz 1807, Douin, *Mohamed Aly*, s. 190-193 ve "Reşid'deki İngiliz temsilci Bay Petrucci tarafından gönderilen Constantin Carriri'nin Sorgu Zaptı", NA (WO I/348), Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 139-140.

205 Bunbury, *a.g.e.*, s. 317.

206 Lord Castlereagh'dan General Fox'a 14 Haziran 1807, NA (WO I/304) ve Donanma Bakanlığı'ndan Lord Collingwood'a 16 ve 20 Haziran 1807, NA (Adm II-1/364) ve Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 132-134 ve 142.

207 Paget'den Amiral Collinwood'a 10 Temmuz 1807, Paget (ed.), *a.g.e.*, s. 300.

208 Paget'den Canning'e 12 Temmuz 1807, Paget (ed.), *a.g.e.*, s. 300-301.

209 General Moore'dan General Fraser'a 11 Temmuz 1807, NA (WO I/305) Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 146.

210 General Moore'dan Lord Castlereagh'a 13 Temmuz 1807, NA (WO I/305), Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 149-150.

211 Drovetti'den Sebastiani'ye 2 Eylül 1807, Douin, *Mohamed Aly*, s. 199-200.
212 Albay Hallowell'den Amiral Collingwood'a 20 Ağustos 1807, NA (Adm I/413), General Fraser'dan A. Paget'e 20 Ağustos 1807, NA (WO I/305), Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 158 ve Amiral Collingwood'dan Albay Hallowell'e 26 Ağustos 1807, Hughes (ed.), *a.g.e.*, s. 216.
213 Paget'den General Fraser'a 30 Ağustos ve 1 Eylül 1807, NA (WO I/348) ve Amiral Collingwood'dan W. Pole'e 5 Eylül 1807, Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 159-162.
214 Paget'den General Moore'a 5 Eylül 1807, NA (WO I/305) ve Paget'den Mehmed Ali Paşa'ya 16 Eylül 1807 Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 163, 166.
215 Philipp-M. Perlmann (ed. ve çev.), *a.g.e.*, c. IV, s. 89.
216 Drovetti'den Sebastiani'ye 16 Ağustos 1807, Douin, *Mohamed Aly*, s. 194-195.
217 Drovetti'den Sebastiani'ye 19 Ağustos 1807, Douin, *Mohamed Aly*, s. 195-199.
218 Söz konusu şartlar ve görüşmeler için bkz. "İskenderiye'nin Boşaltılması için General Fraser Tarafından Öne sürülen Şartlar", 5 Eylül 1807, NA (WO I/348), Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 164; Mouriez, *a.g.e.*, s. 293 vd.; Mengin, *a.g.e.*, s. 297 vd.
219 İngiltere'nin İskenderiye'den çekilmesi konusunda bkz. İskenderiye'nin Tahliyesi Konusunda Üzerinde Anlaşılan Şartlar 14 Eylül 1807, NA (WO I/348) Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 164-165 ve BOA (KK no: 59, s. 3). Fransızca tercümesi için ayrıca bkz. Bay Mengin Tarafından Hazırlanan Raporun Özeti Damanhur 17 Eylül 1807, Douin, *Mohamed Aly*, s. 203-205. Ayrıca bkz. Paget'den Canning'e 4 Ekim 1807, NA (FO 78/56) ve Emin Bey'den Missett'e 2 Aralık 1807, NA (WO I/348).
220 Philipp-M. Perlmann (ed. ve çev.), *a.g.e.*, c. IV, s. 79-80.
221 Reimer, *a.g.e.*, s. 129-130.
222 İskenderiye'nin tahliyesi konusunda bkz. General Fraser'dan Lord Castlereagh'a 26 Eylül 1807; General Fraser'dan General Moore'a 16 Ekim 1807; General Fraser Komutasında Dönüş için Yüklenen Birlikler 23 Eylül 1807 ve Binbaşı Missett'den Lord Castlereagh'a 21 Ekim 1807, NA (WO I/348 ve 305); Douin-Fawtier-Jones, *La Campagne de 1807*, s. 167-175; Missett'den Canning'e 21 Ekim 1807, NA (FO 24/3); BOA (HAT 7625; 53178 ve 53345); Drovetti'den Sebastiani'ye 15 Eylül 1807, Douin, *Mohamed Aly*, s. 200-201 ve Maurice, *a.g.e.*, c. II, s. 194.
223 Bay Mengin Tarafından Hazırlanan Raporun Özeti Damanhur 17 Eylül 1807, Douin, *Mohamed Aly*, s. 203-205.
224 Drovetti'den Sebastiani'ye 22 Eylül ve 10 Ekim 1807, Douin, *Mohamed Aly*, s. 202 ve 205-206. Ayrıca bkz. BOA (HAT 52908).
225 Asım Efendi, *a.g.e.*, s. 240.
226 İskenderiye kalesinin kurtarıldığına dair haberi getiren tatar Ebubekir'in ve Enderun Çuhadarı'nın ödüllendirilmesi konusunda bkz. BOA (C. Hariciye 8856) (C. Dahiliye 2006).
227 BOA (HAT 53017).
228 Kürt Mustafa Ağa'nın Babıâli'ye sunduğu 22 Eylül 1807 tarihli kaimenin 12 Ekim 1807'de yapılan Fransızca tercümesi için bkz. AN (AAE CP Turquie no: 215 vr. 102-103). Mehmed Ali Paşa'nın kaleme aldığı kaimede kendisini ön plana çıkartarak yaşanan "olayların abartılı bir tablosunu çizdiği" yönündeki yorum için ayrıca bkz. Philipp-M. Perlmann (ed. ve çev.), *a.g.e.*, c. IV, s. 81.
229 BOA (HAT 53276; 53948).
230 Mengin, *a.g.e.*, s. 303-304 ve Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, c. VIII, s. 129.

IV ZOR ZAMANDA DİPLOMASİ: GENERAL SEBASTIANI İLE SIR ARTHUR PAGET'İN KISKACINDAKİ IV. MUSTAFA (Sayfa 209-236)

1 Sebastiani'den Talleyrand'a 28 Haziran 1807, AN (AAE CP Turquie no: 214).
2 Sebastiani'den Talleyrand'a 9 Ağustos 1807, AN (AAE CP Turquie no: 214).
3 Paget'in görev emri için bkz. Canning'den Paget'e 16 Mayıs 1807, Paget (ed.), *a.g.e.*, s. 290-293.
4 Canning'den Paget'e Mayıs 1807, NA (FO 78/56).
5 Canning'den Paget'e 16, 18 ve 26 Mayıs 1807 Paget (ed.), *a.g.e.*, s. 290-293 ve 295-298.
6 *II. Mahmud ve III. Selim Devrine Ait Avrupa Devletleri Sefirleriyle Yapılan Mükalemelerin Mazbatası*, vr. 90a.
7 General Sebastiani ve Babıâli'nin deklerasyonları ve Türkçe tercümeleri için bkz. (AAE CP Turquie no: 214, vr. 156-159).
8 Beer, *a.g.e.*, s. 283 vd.
9 Napoléon'un bu konudaki ısrarı için ayrıca bkz. Napoléon'dan Talleyrand'a 11 Mart 1807, Kerautret-Madec (ed.), *a.g.e.*, s. 308.
10 Söz konusu mükalemenin mazbatası için bkz. *II. Mahmud ve III. Selim Devrine Ait Avrupa Devletleri Sefirleriyle Yapılan Mükalemelerin Mazbatası*, vr. 127b-129b
11 Sebastiani'den Talleyrand'a 9 Ağustos 1807, AN (AAE CP Turquie no: 214).
12 BOA (HAT 6916).
13 İngiliz filosu şu gemilerden müteşekkildi: *Ocean* (98 toplu), *Queen* (98 toplu), *Malta* (84 toplu), Nil savaşında Fransız donanmasından ele geçirilen *Canopus* (80 toplu), *Repulse* (74 toplu), *Kent* (74 toplu) ve Paget'i taşıyan *Montagu* (74 toplu) Paget'den Caning'e 23 Ağustos 1807, NA (FO 78/56) ve Amiral Collingwood'dan Donanma Bakanlığı'na 3 Ekim 1807, NA (Adın I/413).
14 Bkz. s. 47-48.
15 "İş bu 1222 senesi mah-ı cemaziyelevvelinin 14. günü [20 Temmuz 1807] Reisülküttab Efendi'nin sahilhanesinde Françа elçisiyle vaki' olan mükalemenin mazbatası suretidir", *II. Mahmud ve III. Selim Devrine Ait Avrupa Devletleri Sefirleriyle Yapılan Mükalemelerin Mazbatası*, vr. 171a-174b.
16 Sadaret Kaymakamı Musa Paşa'dan Sadrıazam Çelebi Mustafa Paşa'ya 11 C 1222/16 Ağustos 1807, BOA (KK no: 60) s. 16-18 (İngiltere maslahat-ı hafiyesine dâir rikâb-ı hümâyûn tarafından ordu-yu hümâyûna ve mahall-i sa'ireye yazılub kayd olunmamış müsvedâtın defteridir).
17 Sadaret Kaymakamı Musa Paşa'dan Sadrıazam Çelebi Mustafa Paşa'ya 16 C 1222/21 Ağustos 1807, BOA (KK no: 60), s. 18-19 ve BOA (HAT 53202).
18 Sebastiani'den Talleyrand'a 23 Ağustos 1807, AN (AAE CP Turquie no: 214).
19 Musa Paşa'dan Seydi Ali Paşa'ya 24 C 1222/29 Ağustos 1807, BOA (KK no: 60) s. 20.
20 Paget'den Canning'e 30 Temmuz 1807, Paget (ed.), *a.g.e.*, s. 308-311.
21 Reis Efendi'den Paget'e 13 Ağustos 1807 ve Paget'den Reis Efendi'ye 13 ve 14 Ağustos 1807, Paget (ed.), *a.g.e.*, s. 318-320.
22 Canning'den Paget'e 13 Ağustos 1807, Paget (ed.), *a.g.e.*, s. 320-322.
23 Canning'den Paget'e 26 Mayıs 1807, Paget (ed.), *a.g.e.*, s. 295-298.
24 Canning'den Paget'e 14 ve 15 Ağustos 1807, Paget (ed.), *a.g.e.*, s. 322-324 ve Amiral Collingwood'dan Lord Mulgrave'e 19 Ağustos 1807, Newham Collingwood (ed.), *a.g.e.*, s. 224-225.

25 Kemal Beydilli, "İsmail Paşa, Hafız", *DİA*, c. XXIII, 2001, s. 116-117.
26 Paget'den Canning'e 22 Ağustos 1807, Paget (ed.), *a.g.e.*, s. 324-329.
27 Örnek olarak bkz. Amiral Collingwood'dan Lady Collingwood'a 20 Ağustos 1807, Newham Collingwood (ed.), *a.g.e.*, s. 226-227, 229.
28 Paget'den Reis Efendi'ye 27 Ağustos 1807, Paget (ed.), *a.g.e.*, s. 330.
29 Amiral Collingwood'dan Albay Hallowell'e ve Tümamiral Purvis'e 26, 30 Ağustos ve 5 Eylül 1807 ve Hughes (ed.), *a.g.e.*, s. 217-218 ve 221-222.
30 Paget'den Canning'e 29 ve 30 Ağustos 1807, Paget (ed.), *a.g.e.*, s. 330-332.
31 Edward Ingram, "The Royal Navy at the Strait of Hormuz, 1807-1808", *In Defence of British India*, Londra, 1984, s. 118, 123-124 ve Kelly, *a.g.e.*, s. 83-4.
32 Paget'den Canning'e 30 Ağustos ve 3 Eylül 1807, Paget (ed.), *a.g.e.*, s. 333-338.
33 Tilsit Antlaşması'nın imzalanmasından sonra General Sebastiani'ye gönderilecek yeni talimatlar konusunda bkz. Napoléon'dan Talleyrand'a 9 Temmuz 1807, Kerautret-Madec (ed.), *a.g.e.*, s. 947-948.
34 Napoléon, Osmanlı-Rus barış görüşmelerinin Paris'te yapılması isteğini Talleyrand'a henüz Tilsit Antlaşması imzalanmadan önce bildirmişti. Napoléon'dan Talleyrand'a 24 Haziran 1807, Kerautret-Madec (ed.), *a.g.e.*, s. 915-916.
35 7 Ekim'de Napoléon, Boğazlar'dan geçiş izni alınabileceği konusunda hâlâ umutluydu. Napoléon'dan İtalya Kralı Eugéne'e 7 Ekim 1807, Kerautret-Madec (ed.), *a.g.e.*, s. 1172.
36 Sadaret Kaymakamı Musa Paşa'dan Sadrıazam Çelebi Mustafa Paşa'ya 27 C 1222/1 Eylül 1807, BOA (KK no: 60), s. 20-22.
37 Sadaret Kaymakamı Musa Paşa'dan Boğaz Seraskeri Hafız İsmail Paşa'ya 12 B 1222/15 Eylül 1807, BOA (KK no: 60), s. 22-23.
38 Paget'den Canning'e 5 Eylül 1807, Paget (ed.), *a.g.e.*, s. 342.
39 Amiral Collingwood'dan Kaptan Paşa'ya 15 Ağustos 1807 ve Kaptan Paşa'dan Amiral Collingwood'a 16 Ağustos 1807, Newham Collingwood (ed.), *a.g.e.*, s. 223.
40 Amiral Collingwood'dan Donanma Bakanlığı'na 18 Ağustos 1807, NA (Adın I/413).
41 Lord Collingwood'dan Paget'e, Lord Collingwood'dan Kaptan Paşa'ya, Paget'den Lord Collingwood'a 4 Eylül 1807, Paget (ed.), *a.g.e.*, s. 343-345; Lord Collingwood'dan Amiral Purvis'e ve Northcumberland düküne 30 Ağustos 1807, E. Hughes (ed.), *a.g.e.*, s. 218 vd. ve BOA (HAT 53890).
42 Amiral Collingwood'dan Lord Mulgrave'e 28 Ağustos 1807, Newham Collingwood (ed.), *a.g.e.*, s. 229-230.
43 Amiral Collingwood'dan Sir Alexander Ball'a 22 Eylül 1807 ve Amiral Collingwood'dan W.W. Pole'a 5 Eylül 1807, Newham Collingwood (ed.), *a.g.e.*, s. 235-236.
44 Sebastiani'den Talleyrand'a 13 Eylül 1807, AN (AAE CP Turquie no: 215).
45 Paget'den Canning'e 5 Eylül 1807, Amiral Collingwood'dan Paget'e 15 ve 18 Eylül 1807, Paget (ed.), *a.g.e.*, s. 345-350 ve 353-355; Amiral Collingwood'dan Kaptan Paşa'ya ve Kaptan Paşa'dan Amiral Collingwood'a (tarihsiz), Newham Collingwood (ed.), *a.g.e.*, s. 231-232.
46 Paget'den Reis Efendi'ye 14 Eylül 1807 ve Paget'den Caning'e 24 Eylül 1807, Paget (ed.), *a.g.e.*, s. 353, 356-361.
47 Kaptan Paşa'dan Amiral Collingwood'a (tarihsiz), Newham Collingwood (ed.), *a.g.e.*, s. 232.
48 BOA (HAT 7551).
49 BOA (HAT 2643).
50 BOA (HAT 53084). Sadaret Kaymakamı Musa Paşa'dan Boğaz canibinde olan Hüseyin Şakir Efendi'ye 18 B 1222/21 Eylül 1807 ve Sadaret Kaymakamı Musa Paşa'dan Kapudan Paşa'ya 18 B 1222/21 Eylül 1807, BOA (KK no: 60), s. 24. İngiltere, Rusya,

Fransa, Prusya, Habsburg ve Venedik konsoloslarının bulunduğu Çanakkale oldukça canlı bir diplomatik ortama sahipti. Bu konuda ayrıca bkz. "Consuls of the Dardanelles and Gallipoli", Collaborative Online Research Project, February 2013, http://www.levantineheritage.com.

51 Paget'den Caning'e 1 Ekim 1807, Paget (ed.), *a.g.e.*, s. 364.
52 Paget'den Canning'e 1 Ekim 1807, Paget (ed.), *a.g.e.*, s. 364.
53 Paget'den Caning'e 24 Eylül 1807, Paget (ed.), *a.g.e.*, s. 356-361.
54 Caning'den Paget'e 25 Eylül 1807, Paget (ed.), *a.g.e.*, s. 361-363.
55 Ticari gemilerle beraber İngiltere'nin toplam 131 gemi ele geçirdiği Kopenhag harekâtıyla ilgili olarak bkz. Edward Paget'den kardeşi Sir Arthur Paget'e 16 Ekim 1807, Paget (ed.), *a.g.e.*, s. 375-376, Bulwer, *a.g.e.*, s. 256 vd. ve Carl J. Kulsrud, "The Seizure of the Danish Fleet, 1807, The Background", *The American Journal of International Law*, 32, 1938, s. 280-311.
56 Paget'den Caning'e 6 Ekim 1807 ve Paget'den Reis Efendi'ye 7 Ekim 1807, Paget (ed.), *a.g.e.*, s. 365-369. Amiral Collingwood'dan Lord Mulgrave'e 16 Ekim 1807, Newham Collingwood (ed.), *a.g.e.*, s. 237.
57 Paget'den Lord Uxbridge'e 9 Ekim 1807, Paget (ed.), *a.g.e.*, s. 372.
58 BOA (HAT 53266). Berto Pisani'nin sürgüne gönderilmesi konusunda bkz. Yeşil, "İstanbul Önlerinde Bir İngiliz Filosu", s. 489. Osmanlı topçularını eğitmek üzere albay Köhler komutasında 1799'da İstanbul'a gelen ve daha sonra Arnavutluk ile Mora kıyılarının topagrafyası üzerinde çalışarak Lord Elgin'in Antik Yunan eserlerini Londra'ya kaçırınasında kilit bir rol üstlenen Martin William Leake'in Selanik'te tutuklanması ve yaklaşık bir senelik esaretin ardından salıverilmesi hakkında bkz. Trajco Arsov, *Marbles and Politics, William Martin Leake's Missions in the Ottoman Balkans, 1799-1810*, İstanbul, 2010, s. bilhassa 65 ve 67.
59 BOA (HAT 54111).
60 Paget'den Reis Efendi'ye 19 Ekim 1807 ve Paget'den Canning'e 22 Ekim 1807 Paget (ed.), *a.g.e.*, s. 372-375.
61 BOA (HAT 53158).
62 BOA (HAT 53631) ve Babıâli'den Kapdan Paşa ve Boğaz Seraskeri Yusuf Paşa'ya 24 Ş 1222/27 Ekim 1807, BOA (KK no: 60), s. 25-27.
63 BOA (HAT 7613).
64 Sebastiani'den Dışişleri Bakanı Champagny'e 25 Ekim 1807, AN (AAE CP Turquie no: 215).

SONUÇ YERİNE
(Sayfa 237-248)

1 BOA (HAT 3535).
2 BOA (HAT 46442/K).
3 BOA (HAT 7625).
4 BOA (C. Askeriye 6700).
5 BOA (C. Askeriye 34466).
6 Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, c. VIII, s. 128. Benzer ifadeler için bkz. Philipp-M. Perlmann (ed. ve çev.), *a.g.e.*, c. IV, s. 97.

7 Bu dönemde yoğunlaşan Vahhabi tehdidi konusunda Joseph Rousseau'nun kaleme aldığı raporlar için bkz. Jean Baptiste Louis Jacques Rousseau, *Description du Pachalik de Bagdad*, Paris, 1809, s. 170-182.

8 Reuven Aharoni, *The Pasha's Bedouin, Tribes and State in the Egypt of Mehemet Ali, 1805-1848*, Londra, 2007, s. 123-124.

9 Mehmed Ali Paşa'nın mali ve siyasi yükselişi ve bu sırada gerçekleşen çatışma ve uzlaşmalar için bkz. BOA (HAT 54069); Philipp-M. Perlmann (ed. ve çev.), *a.g.e.*, c. IV, s. 82-83; 94 vd.; 102 ve 111. Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, c. VIII, s. 129; Drovetti'den Sebastiani'ye 10 ve 20 Ekim 1807; Drovetti'den Talleyrand'a 31 Ekim 1807 ve "Kasım 1807 süresince Mısır'ın durumu üzerine rapor", Douin, *Mohamed Aly*, s. 205-213; Yates, *a.g.e.*, s. 407-411 ve Robert Walpole, *Memoirs Relating to European and Asiatic Turkey*, Londra, 1817, s. 32.

10 Charles Tilly, "War Making and State Making as Organized Crime", ed. P. Evans, D. Rueschemeyer, T. Skocpol, Cambridge, *Bringing the State Back In*, 1985, s. 169-191.

11 Tepedelenli Ali Paşa'nın Seyid Ahmed isimli "elçi"si aracılığı ile III. George'a bir "*name*" göndermesi ve söz konusu "elçi"nin resmen kabul edilmesi, Londra'daki yeni dış siyasetin en önemli yansımalarından birisiydi. Kendisini "*Ali, Governor of Joannina and Triccola and Superintendant of the Dervents*" elkabıyla tanıtan Tepedelenli Ali Paşa'nın namesi için bkz. NA (FO 78/61), s. 51-53.

12 Hint Okyanusu'nda faaliyet gösteren Amiral Hamelin'in Mısır'ı işgal planı için bkz. Testa, *a.g.e.*, c. II, s. 70-71.

13 Legh, *a.g.e.*, s. 16.

14 James, *a.g.e.*, s. 56.

15 Glover (ed.), *a.g.e.*, s. 147.

16 Henry Blackwood'dan Lord Castlereagh'a 16 Mart 1807, Vane (ed.), *a.g.e.*, s. 163-164.

17 Maurice, *a.g.e.*, c. II, s. 151 ve 175.

18 Vittorio Scorn Douglas, "La Guérilla Espagnole dans la Guerre contre l'Amée Napoléonienne", *Annales Historiques de la Révolution Française*, 336, 2004, s. 96 ve *Chandler*, "Wellington and the Guerrillas", s. 172.

19 İngiliz hafif piyade bölüklerinin, hafif piyade taliminin ve silahlarının 18. yüzyıldaki gelişimi konusunda bkz. J.F. Charles Fuller, *British Light Infantry in the Eighteenth Century, Sir John Moore's System of Training*, Londra, 1925; Robert Held, *The Age of Firearms*, Northfield, 1970, s. 75 ve Muir, *a.g.e.*, s. 51 vd.

20 Babıâli, St. Petersburg'da yaşanan gelişmelerden Eflak voyvodasının, 1807 senesi Kasım ayı sonlarında kaleme aldığı "havadis kâğıdı" aracılığıyla haberdar olmuştu. BOA (HAT 14149).

21 Tim Völcker, *Admiral Saumarez versus Napoleon, Baltic 1807-1812*, New York, 2008, s. 8 vd.

22 Rapor için bkz. NA (FO 78/56), s. 147-152.

23 David Hopkins, *The Dangers of British India from French Invasion and Missionary Establishments*, Londra, 1809, s. 60 vd.

24 Holland Rose, *The Revolutionary and Napoleonic Era, 1789-1815*, Cambridge, 1895, s. 198.

25 St. Denys, *Histoire de l'Empire Ottoman*, c. II, s. 208.

26 Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, c. VIII, s. 244; St. Denys, *Histoire de l'Empire Ottoman*, c. II, s. 209. Cevdet Paşa, kaleme aldığı vekayinamesinde Halet Efendi'nin azil tarihini Aralık 1807 olarak göstermektedir. Doğru azil tarihi için bkz. Süheyla Yenidünya, "Halet Efendi'ye Dair Bir Risale", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2009, 11, s. 21. Aleksandr Sutzo konusunda ayrıca bkz. St. Denys, *Révolutions de Constantinople en*

1807 et 1808, s. 155-156 ve M. Holban, "Autour de Deux Rapports Inédits sur Caragea et Callimachy", *Revue Historique du Sud-est Européen*, 18, 1941, s. 238-239.

27 BOA (HAT 52932; 52932/A).

28 BOA (HAT 53049).

29 BOA (HAT 1538) ve Sadrazam'dan Kaymakam Paşa'ya 2 Zilhicce 1222/31 Ocak 1808, BOA (KK no: 60) s. 1-3.

30 Amiral Collingwood'dan Lord Castlereagh'a ve Tepedelenli Ali Paşa'ya 9 Aralık 1807, Collingwood, *a.g.e.*, s. 241-243; Amiral Collingwood'un Tümamiral Purvis'e 1 Aralık 1807 tarihli mektubuna 10 Aralık 1807'de yapılan ek, Hughes (ed.), *a.g.e.*, s. 230. BOA (HAT 53344 ve 53821), Reis Efendi'den Lord Collingwood'a verilmek üzere İzmir'de bulunan Seahorse kaptanı Stewart'a teslim edilen mektup Robert Adair, *The Negotiations for the Peace of the Dardanelles in 1808-1809, with Dispatches and Offical Documents*, c. I, Londra, 1845, s. 1-4.

31 Canning'den Paget'e 13 Mayıs 1808, Paget (ed.), *a.g.e.*, s. 380.

32 1815'te imzalanan Paris Antlaşması'nı hazırlayan ekip içerisinde bulunan David Morier, 1832'ye kadar Fransa'da konsolos olarak kalacak ve ardından İngiltere'nin Bern'deki tam yetkili temsilcisi olarak görev yapacaktı. Stanley Lane-Poole, "Morier, David Richard (1784-1877)", *Oxford Dictionary of National Biography*, http://dx.doi.org/10.1093/ref:odnb/19257

33 BOA (HAT 38122; 49540/C; 52979; 53335; 54106 ve 57899).

34 Allan Cunningham, "Robert Adair and the Treaty of the Dardanelles", *Anglo-Ottoman Encounters in the Age of Revolution*, ed. E. Ingram, c. 1, Londra, 1993, s. 103-143. Müzakerelerin mazbataları için ayrıca bkz. Erol Çağlar, "Mehmed Emin Vahid Efendi'nin Fransa Sefareti ve İngiltere ile Yapılan Görüşmelere Dair Takriri", yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2002, s. 115-140 ve Stratford Canning tarafından müzakereler sırasında tutulan notlar, NA (FO 352-1/2).

35 TSMA E. 5140; NA (FO 881/86), s. 30 vd.; Noradunghian, *a.g.e.*, c. II, s. 81 ve *Mecmua-i Muahedat*, c. I, s. 266-269.

36 BOA (HAT 37575).

37 Ömer Gezer, "Osmanlı Başkentinde İngiltere-Fransa Rekabeti Danderino'nun Garip Hikayesi", *Toplumsal Tarih*, 240, 2013, s. 18-30.

38 Cunningham, *a.g.e.*, s. 138. Stratford Canning'in, kendisini ağlatacak kadar ağır olan sorumlulukları ve bu konudaki şikâyetleri için ayrıca bkz. Stanley Lane-Poole, *The Life of the Right Honourable Stratford Canning*, c. I, Londra, 1888, s. 83-84, 87 ve 90.

39 Ghorbal, *a.g.e.*, s. 279.

Kaynakça

Arşiv Vesikaları ve Yazma Eserler
Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)
Hatt-ı Hümayun (HAT)
1448, 1498, 1502, 1538, 1577, 1683/A, 1774, 1998, 2007, 2643, 3453, 3474, 3524, 3535, 3588, 3607, 3610, 3612, 3683, 4659/A-G, 4875, 5896, 6134, 6380, 6413/B, 6445, 6458, 6740, 6916, 6971, 7042, 7379, 7428, 7508/D, 7551, 7594, 7594/A, 7597, 7598, 7598/A-B-D-E-F-G-H, 7613, 7624, 7625, 7626, 7628, 7630, 7636, 7754, 12483/A, 14149, 15189, 15295, 15334, 15751, 37575, 38122, 41915, 46234/C, 46430/Y, 46442/K, 49540/C, 52112, 52482/G, 52908, 52932, 52932/A, 52979, 53017, 53049, 53084, 53158, 53197, 53202, 53232, 53266, 53335, 53344, 53631, 53815, 53821, 53890, 53908, 53948, 53958, 53983, 54069, 54100, 54106, 54111, 57899

Muallim Cevdet Bahriye (C. Bahriye)
1686, 2271

Muallim Cevdet Hariciye (C. Hariciye)
8856

Muallim Cevdet Dahiliye (C. Dahiliye)
2006

Muallim Cevdet Askeriye (C. Askeriye)
6700, 34466

Kamil Kepeci Tasnifi (KK)
59, 60

Amedi Odası Defterleri (A.AMD.d)
1703

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA)
E. 4079/5, 5140

The National Archive (NA)
Foreign Office Papers (FO)
78/19, 20, 23, 25, 27, 32, 33, 36, 37, 40, 42, 49, 50, 51, 52, 55, 56, 58, 59, 61, 62
24/2, 3
142/1
352/1-2
881/86

War Office Papers (WO)
I/303, 304, 305, 345, 346, 347, 348, 413
VI/56
78/334

Admirality (Adm)
I/413, 1929
II-1/364
101/93/1A

Scottish National Library (SNL)
Acc.13105

Haus- Hof- und Staats Archive (HHStA)
Türkei II/139

Archives Nationales Affaires Etrangères (AN)
Correspondance Diplomatiques Turquie (CP) 214, 215
Mémoires et Documents Turquie (MD) 30

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi
Hülâsetü'l-makâlât fî Mecâlisü'l-mükâlemât, no: TY 5832
Vasıf Efendi, *Tarih-i Vasıf*, no: TY 6013

Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi
II. Mahmud ve III. Selim Devrine Ait Avrupa Devletleri Sefirleriyle Yapılan Mükalemelerin Mazbatası: Bükreş Muahedesine Tekaddüm Eden Devirlerde Siyasi Meselelere Dair Yazılar, no: Y/524
Selim-i Sâlis Devrinde İstanbul'da Bulunan Rus ve İngiliz Elçileri ile Yapılan Müzâkerelerin Mazbatalarından Bir Tanesi, no: Y/528

Gazeteler
The Times, Wednesday's Mail, Wednesday's & Thursday's Mail, Newcastle, London, Morning Post, Hampshire Telegraph, Morning Chronicle (1807 tarihli sayıları)

Yayımlanmış Belge Koleksiyonları
Adair, Robert (ed.), *Historical Memoir of a Mission to the Court of Vienna in 1806*, Londra, 1844.
———— *The Negotiations for the Peace of the Dardanelles in 1808-1809, with Dispatches and Offical Documents*, c. I, Londra, 1845.
Aspinall, A. (ed.), *The Correspondence of Charles Arbuthnot*, Londra, 1941.
Ayyıldız, Kemal, "Mısır'ın 1798'de İşgaline Dair Mükaleme Mazbataları Mecmuası (İnceleme-Metin)", yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2012.

Barrow, John, *The Life and Correspondence of Admiral Sir William Sidney Smith*, c. I-II, Londra, 1848.

Cezar, Mustafa, "Osmanlı Devleti'nin Malî Kurumlarından Tersane-i Âmire Hazinesi ve Defterdarlığı'nın 1805 Tarihli Kuruluş Yasası ve Eki", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, 41, 1984.

Collingwood, Newham (ed.), *A Selection from the Public and Private Correspondence of Vice Admiral Lord Collingwood*, New York, 1829.

Countess of Minto (ed.), *Life and Letters of Sir Elliot, First Earl of Minto (1751-1806)*, c. III, Londra, 1874.

Çağlar, Erol, "Mehmed Emin Vahid Efendi'nin Fransa Sefareti ve İngiltere ile Yapılan Görüşmelere Dair Takriri", yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2002.

Douin, Georges, *l'Egypte Indépendante, Projet de 1801*, Kahire, 1924.

———— *Mohamed Aly, Pacha du Caire (1805-1807)*, Kahire, 1926.

Douin, G. ve Fawtier-Jones, E., *l'Angleterre et l'Egypte, La Campagne de 1807*, Kahire, 1928.

———— *l'Angleterre et l'Egypte, La Politique Mameluke*, c. I (1801-1803) ve c. II (1803-1807), Kahire, 1929.

Ewans, Martin (ed.), *The Great Game, Britain and Russia in Central Asia*, c. I, Londra, 2004.

Gielgud, Adam (ed.), *Memoirs of Prince Adam Czartoyski and His Correspondence with Alexander I*, c. II, Londra, 1888.

Glover, Richard (ed.), *Britain at Bay, Defence Against Bonaparte, 1803-1814*, Londra, 1973.

Günay, Bekir, *Paris'te Bir Osmanlı Sefiri, Seyyid Abdurrahim Muhib Efendi'nin Paris Sefirliği ve Büyük Sefaretnamesi*, İstanbul, 2009.

Historical Manuscripts Commission (ed.), *Report on the Manuscripts of J. B. Fortescue, ESQ., Preserved at Dropmore*, (Dropmore Papers) c. VII-IX, Londra, 1910.

———— *Report on the Manuscripts of Earl Bathurst, Preserved at Cirencester Park*, Londra, 1923.

Hughes, E. (ed.), *Private Correspondence of Admiral Lord Collingwood*, Londra, 1957.

Ingram, Edward (ed.), *Two Views of British India, The Private Correspondence of Mr. Dundas and Lord Wellesley (1798-1801)*, Bath, 1970.

Kerautret, M. ve Madec, G. (ed.), *Napoléon Bonaparte, Correspondance Générale*, c. VII, *Tilsit, l'apogée de l'Empire 1807*, Paris, 2010.

Laurens, Henry, "L'Egypte en 1802: Un Rapport Inédit de Sébastiani", *Orientales I*, Paris, 2004.

Luvaas, Jay (ed. ve çev.), *Frederick the Great on the Art of War*, New York, 1999.

Mecmua-i Muahedat, c. I-IV, Ankara, 2008.

Naval Documents Related to the United States Wars with Barbary Powers, c. IV Bölüm 3 (Naval Operations Including Diplomatic Background from May 1805 through 1807), Washington, 1944.

Nicolas, Harris (ed.), *The Dispatches and Letters of Vice Admiral Lord Viscount Nelson*, c. V-VI, Londra, 1845.

Noradunghian, Gabriel, *Recueil d'Actes Internationaux de l'Empire Ottoman*, c. II, Paris, 1897.

Owen, Sidney (ed.), *A Selection from the Despatches, Treaties and Other Papers of the Marquess Wellesley, K.G. During His Government in India*, Oxford, 1872.

Paget, Augustus B. (ed.), *The Paget Papers, Diplomatic and Other Correspondence of the Right and Hon. Sir Arthur Paget, G.C.B., 1794-1807*, c. II, Londra, 1896.

Papers Presented to the House of Commons Relative to the Expedition to the Dardanelles, Londra, 1808.

Pearce, Robert R. (ed.), *Memoirs and Correspondence of the Most Noble Richard Marquess Wellesley*, c. II, Londra, 1846.

Rules and Regulations for the Formations, Field-Exercise, and Movements of His Majesty's Forces, Londra, 1811.

Sebastiani, Horace, "Report made to the French Consul by Colonel Sebastiani, extracted from the Moniteur of the 30th of Jan.

1803", *The Annual Register or a View of the History, Politics and Literature, for the Year 1803*, c. 45, 1805.
Sturdza, D.A. ve Vartic, C.C. (ed.), *Actes et Documents Relatifs a l'Histoire de la Régénération de la Roumanie*, c. I, Bükreş, 1900.
The Windham Papers, c. II, Londra, 1913.
Testa, Ignaz de, *Recueil des Traités de la Porte Ottomane*, c. I-II, Paris, 1865.
Vane, Charles William (ed.), *Correspondence and Dispatches and Other Papers of Viscount Castlereagh*, c. VIII, Londra, 1851.
Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Âmedî Galib Efendi'nin Murahhaslığı ve Paris'ten Gönderdiği Şifreli Mektuplar", *Belleten*, I, 1937.

Vekayinameler, Seyahatnameler, Harp Cerideleri, Raporlar, Risaleler, Anılar ve Günlükler

A Key to the Recent Conduct of the Emperor of Russia, Londra, 1807.
Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, c. VII-VIII, İstanbul, 1309.
Akyıldız, Ali ve Kurşun, Zekeriya (haz.), *Osmanlı Arap Coğrafyası ve Avrupa Emperyalizmi*, İstanbul, 2015.
Anderson, Aeneas, *A Journal of the Forces which Sailed from the Downs, in April 1800*, Londra, 1802.
Asım Efendi, *Tarih-i Asım*, c. I, İstanbul, 1293.
Baldwin, George, *Political Recollections Relative to Egypt*, Londra, 1802.
Bamford, Francis ve the Duke of Wellington (ed.), *The Journal of Mrs. Arbuthnot 1820-1832*, c. I (February 1820-December 1825) ve c. II (January 1826-January 1832), Londra, 1950.
Baring, Henry (ed.), *The Diary of the Right Hon. William Windham, 1784 to 1810*, Londra, 1866.
Beydilli, Kemal, *Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü*, İstanbul, 2001.
Biographic Sketch of Mohammed Ali, Pacha of Egypt, Syria and Arabia, Washington, 1837.
Bramsen, Johannes, *Letters of a Prussian Traveler Descriptive of a Tour through Sweden, Prussia, Austria, Hungary, Istria, the Io-*

nian Islands, Egypt, Syria, Cyprus, Rhodes, the Morea, Greece, Calabria, Italy, the Tyrol, the Banks of the Rhine, Hanover, Holstein, Denmark, Westphalia, and Holland, c. I, Londra, 1818.

Bulwer, Henry Lytton, *Historical Characters: Talleyrand, Connett, Mackintosh, Canning*, c. II, Londra, 1868.

Bunbury, Henry, *Narratives of Some Passages in the Great War with France, from 1799 to 1810*, Londra, 1854.

Cabi Ömer Efendi, *Cabi Tarihi*, ed. M.A. Beyhan, Ankara, 2003.

Capefigue, M., *The Diplomatists of Europe*, Londra, 1845.

Clot Bey, A.B., *Aperçu Général sur l'Egypte*, c. I, Paris, 1840.

Count de Forbin, *Travels in Egypt*, Londra, tarihsiz.

Darendeli İzzet Hasan Efendi, *Ziyaname, Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'nın Napolyon'a Karşı Mısır Seferi (1798-1802)*, haz. M.İ. Erkutun, İstanbul, 2009.

Diaries and Correspondence of James Harris, First Lord of Malmesbury, c. IV, Londra, 1844.

Eton, William, *A Survey of the Turkish Empire*, Londra, 1799.

Gazizade Abdüllatif Efendi, *Vakayi-i Baba Paşa Fi't-Tarih*, haz. S. Erol, Ankara, 2013.

George, Viscount Valentia, *Voyages and Travels to India, Ceylon, The Red Sea, Abyssinia, and Egypt in The Years 1802, 1803, 1804, 1805, and 1806*, c. III, Londra, 1809.

Hamilton, William, *Remarks on Several Parts of Turkey, Part I Aegyptiaca or Some Account of the Antient and Modern State of Egypt As Obtained in the Years 1801, 1802*, Londra, 1809.

Hobhouse, J.C., *A Journey through Albania and the Other Provinces of Turkey in Europe and Asia to Constantinople during the Years 1809 and 1810*, Londra, 1813.

Hopkins, David, *The Dangers of British India from French Invasion and Missionary Establishments*, Londra, 1809.

Irwin, Eyles, *The Failure of the French Crusade, or the Advantages to be derived by the Great Britain from the Restoration of Egypt to the Turks,* Londra, 1799.

James, W.M., *The Naval History of Great Britain, During the French Revolutionary and Napoleonic Wars*, ed. A. Lambert, c. IV, Londra, 2002 [1822 tarihli birinci baskıdan tıpkıbasım].

Legh, Thomas, *Narrative of a Journey in Egypt and the Country Beyond the Cataracts*, Londra, 1815.

MacGregor, James, *Medical Sketches of the Expedition to Egypt from India*, Londra, 1804.

Maurice, J.F. (ed.), *Diary of Sir John Moore*, c. II, Londra, 1904.

Mengin, Félix, *Histoire de l'Egypte sous le Gouvernement de Mohammed-Aly ou Récit des Evénemens Politiques et Militaires*, c. I, Paris, 1823.

Mikhailovsky-Danilevsky, Alexander, *Russo-Turkish War of 1806-1812*, c. I, çev. ve ed. A. Mikaberidze, Westchester, 2002.

Mouriez, Paul, *Histoire de Méhmét-Ali, Vice-roi de Egypte*, c. I, Paris, 1855.

"Notes on an Expedition to Alexandria in the Year 1807", *United Service Journal*, c. XXV-XXVI-XVII, 1837-1838.

Observations on the Commerce of Great Britain with Russian and Ottoman Empires, and on the Projects of Russia against the Ottoman and British Dominions, Londra, 1801.

Philipp, T. ve Perlmann, M. (ed. ve çev.), *Abd al-Rahman al-Jabarti's History of Egypt, Aja'ib al-Athar fi'l-Trajim wa'l-Akhbar*, c. IV, Stuttgart, 1994.

Pouqueville, F.C.H.L., *Travels through the Morea, Albania and Several Other Parts of the Ottoman Empire to Constantinople during the Years 1798, 1799, 1800 and 1801*, Londra, 1806.

Randolph, Herbert (ed.), *Life of Sir Robert Wilson*, c. II, Londra, 1862.

Rousseau, Jean Baptiste Louis Jacques, *Description du Pachalik de Bagdad*, Paris, 1809.

Rousseau, Joseph, *Voyage de Bagdad a Alep*, Paris, 1899.

Rousseau, Joseph, *Bağdad'dan Haleb'e Arabistan Seyahati*, çev. Mehmed Said, İstanbul, 1321.

St. Denys, Juchereau de, *Révolutions de Constantinople en 1807 et 1808*, c. II, Paris, 1819.

———— *Histoire de l'Empire Ottoman, Depuis 1792 Jusqu'en 1844*, c. II, Paris, 1844.

St. John, James Augustus, *Egypt and Mohammed Ali or the Travels in the Valley of the Nile*, Londra, 1834.

The Life of the Late Gen. William Eaton, Principally Collected from His Correspondence and Manuscripts, Cambridge Mass., 1813.
The Naval Chronicle, c. XVII, Londra, 1807.
The Royal Military Calender or Army Service and Comission Book, c. IV, Londra, 1820.
The Royal Military Chronical, c. IV, Londra, 1812.
Voyages d'Ali bey el-Abbasi en Afrique et Asie, Les Années 1803, 4, 5, 6 et 1807, c. II, Paris, 1814.
Walpole, Robert, *Memoirs Relating to European and Asiatic Turkey*, Londra, 1817.
Walsh, Thomas, *Journal of the Late Campaign in Egypt*, Londra, 1803.
Wilson, R.T., *Narrative of the Expedition to Egypt*, Londra, 1803.
Wiesse, Auguste-Frédéric-Louis (Duc de Raguse), *Mémoires du Maréchal Marmont duc de Raguse de 1792 a 1832*, c. III, Paris, 1857.
Yates, William Holt, *The Modern History and Condition of Egypt*, c. I, Londra, 1843.
Yenidünya, Süheyla, "Halet Efendi'ye Dair Bir Risale", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11, 2009.

Araştırma Eserleri

Agoston, Gabor, *Barut, Top ve Tüfek, Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi*, çev. T. Akad, İstanbul, 2006.
Aharoni, Reuven, *The Pasha's Bedouin, Tribes and State in the Egypt of Mehemet Ali, 1805-1848*, Londra, 2007.
Anderson, R.C., *Naval Wars in the Levant*, Liverpool, 1952.
Arsov, Trajco, *Marbles and Politics, William Martin Leake's Missions in the Ottoman Balkans, 1799-1810*, İstanbul, 2010.
Beer, Adolf, *Zehn Jahre Österreichischer Politik, 1801-1810*, Leipzig, 1877.
Beydilli, Kemal, "Karadeniz'in Kapalılığı Karşısında Avrupa Küçük Devletleri ve Miri Ticaret Teşebbüsü", *Belleten*, 55, 1991.
———— "İsmail Paşa, Hafız", *DİA*, c. XXIII, 2001.

Bitis, Alexander, *Russia and the Eastern Question, Army, Government and Society, 1815-1833*, Oxford, 2006.

Black, C.E., "Sobier's Mission to Constantinople: 1807", *Journal of Modern History*, 16, 1944.

Bradisteanu, Stancu, *Die Beziehungen Russlands und Frankreichs zur Türkei in den Jahren 1806 und 1807*, Berlin, 1912.

Bröckling, Ulrich, *Disiplin, Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi*, çev. V. Atayman, İstanbul, 2001.

Butterfield, H., *Peace Tactics of Napoleon, 1806-1808*, Cambridge, 1929.

Cernovodeanu, Paul, "British Economic Interests in the Lower Danube and the Balkans Shore of the Black Sea between 1803-1829", *Journal of European Economic History*, 5, 1976.

Chandler, David, *The Campaigns of Napoleon*, New York, 1966.

———— "The Orgins of the Revolutionary and Napoleonic Wars", *On the Napoleonic Wars, Collected Essays*, Londra, 1994.

———— "Wellington and the Guerrillas", *On the Napoleonic Wars, Collected Essays*, Londra, 1994.

Charles-Roux, François, *Les Orgines l'Expedition d'Egypt*, Paris, 1910.

———— *l'Angleterre l'Isthme de Suez de l'Egypt au XVIII Siécle*, Paris, 1922.

———— *l'Angleterre et l'Expédition Française en Egypt*, c. I-II, Kahire, 1925.

Clayton, Anthony, *The British Officer, Leading the Army from 1600 to the Present*, Londra, 2007.

Coller, Ian, "Egypt in the French Revolution", *The French Revolution in Global Perspective*, ed. S. Desan, L. Hunt ve W.M. Nelson, Ithaca, 2013.

"Consuls of the Dardanelles and Gallipoli", Collaborative Online Research Project, February 2013, http://www.levantineheritage.com

Coquelle, P., "La Mission de Sebastiani a Constantinople en 1801", *Revue d'Histoire Diplomatique*, 3, 1903.

———— "l'Ambassade de Maréchal Brune a Constantinople (1803-1805)", *Revue d'Histoire Diplomatique*, 18, 1904.

———— "Sebastiani Ambassadeur a Constantinople 1806-1808, d'Aprés des Documents Inédits", *Revue d'Histoire Diplomatique*, 18, 1904.

———— *Napoleon & England (1803-1813)*, Londra, 1904.

Cronin, Stephanie, "Importing Modernity: European Military Missions to Qajar Iran", *Comperative Studies in Society and History*, 50, 2008.

Cunningham, Allan, "Robert Adair and the Treaty of the Dardanelles", *Anglo-Ottoman Encounters in the Age of Revolution*, ed. E. Ingram, c. 1, Londra, 1993.

Çelik, Yüksel, *Şeyhü'l-Vüzera Koca Hüsrev Paşa*, Ankara, 2013.

Çetin, Atilla, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Mısır Valiliği - Osmanlı Belgelerine Göre*, İstanbul, 1993.

Deherain, Henri, "Le Voyage du Consul Joseph Rousseau d'Alep a Bagdad en 1807", *Syria*, 6, 1925.

Deherain, Henri, *La vie de Pierre Ruffin, Orientaliste et Diplomate, 1742-1824*, c. II, Paris, 1930.

———— "Le Consul Orientaliste Joseph Rousseau, 1780-1831 (Premier article)", *Journal des Savants*, 1935.

Djuvara, T.G., *Cent projets de partage de la Turquie*, Paris, 1914.

Douglas, Vittorio Scorn, "La Guérilla Espagnole dans la Guerre contre l'Armée Napoléonienne", *Annales Historiques de la Révolution Française*, 336, 2004.

Driault, Edouard, "The Coalitions of Europe Against Napoleon", *The American Historical Review*, 24, 1919.

———— *Napoléon'un Şark Siyaseti, Selim-i Salis, Napoléon, Sebastiani ve Gardane*, çev. F. Köprülü, yay. S. Günaydın, Ankara, 2013.

Fedorak, Charles J., "The Royal Navy and British Amphibious Operations during the Revolutionary and Napoléonic Wars", *Military Affairs*, 52, 1988.

Fitchett, W.H., *Nelson and His Captains, Sketches of Famous Seamen*, Londra, 1902.

Forrest, Alan, *Conscripts and Deserters, The Army and French Society During the Revolution and Empire*, Oxford, 1989.

Fortescue, J.W., *A History of the British Army*, c. V-VI (1807-1809), Londra, 1910.

Freller, Thomas, "In Search of a Mediterranean Base: The Order of St. John and Russia's Great Power Plans During the Rule of Tsar Peter the Great and Tsarina Catherine II", *Journal of Early Modern Studies*, 8, 2004.

Frykenberg, R., "New Light on the Vellore Mutiny", *East India Company Studies: Papers Presented to Professor Sir Cyril Philips*, ed. K. Ballhatchet ve J. Harrison, Londra, 1986.

Fuller, Charles, *British Light Infantry in the Eighteenth Century, Sir John Moore's System of Training*, Londra, 1925.

Gezer, Ömer, "Osmanlı Başkentinde İngiltere-Fransa Rekabeti: Danderino'nun Garip Hikayesi", *Toplumsal Tarih*, 240, 2013.

Ghika, J.D., "La France et les Principautés Danubiennes de 1789 a 1815", *Annales de l'Ecole Libre des Sciences Politiques*, Paris, 1896.

Ghorbal, Shafik, *The Beginnings of the Egyptian Question and the Rise of Mehemet Ali*, Londra, 1928.

Goryanof, Sergey, *Rus Arşiv Belgelerine Göre Boğazlar ve Şark Meselesi*, çev. Ali Reşad, yay. A. Ahmetbeyoğlu ve İ. Keskin, İstanbul, 2006.

Gosu, Armand, "The Third Anti-Napoleonic Coalition and the Sublime Porte", *International Journal of Turkish Studies*, 9, 2003.

Gran, Peter, *Islamic Roots of Capitalism: Egypt, 1760-1840*, Austin, 1979.

Güler, Mustafa, *Cezzar Ahmed Paşa ve Akka Savunması*, İstanbul, 2013.

Haddad, George A., "A Project for the Independence of Egypt, 1801", *Journal of the American Oriental Society*, 90, 1970.

Haddad, George M., "A Napoleonic Arabic Fragment of Anti-Russian Propaganda in the Ottoman Empire", *The Muslim World*, 71, 1981.

Hahlweg, Werner, *Guerilla, Krieg ohne Fronten*, Stuttgart, 1968.
Harvey, A.D., "The Ministry of All the Talents: The Whigs in Office, February 1806 to March 1807", *The Historical Journal*, 15, 1972.
Hathaway, Jane, *Osmanlı Mısırında Hane Politikaları, Kazdağlıların Yükselişi*, çev. N. Özsoy, İstanbul, 2002.
Hattendorf, John B., "Sea Power as Control: Britain's Defensive Naval Strategy in the Mediterranean, 1793-1815", *Français et Anglais en Méditerranée, 1789-1830*, Paris, 1992.
Held, Robert, *The Age of Firearms*, Northfield, 1970.
Herbette, Maurice, *Fransa'da İlk Daimi Türk Elçisi Moralı Esseydi Ali Efendi (1797-1802)*, çev. E. Üyepazarcı, İstanbul, 1997.
Holban, M., "Autour de Deux Rapports Inédits sur Caragea et Callimachy", *Revue Historique du Sud-est Européen*, 18, 1941.
Hope, Trevor J., "The Journey of an English Aristocrat through the Balkans in 1801: The Travel Diaries of Colonel, Lord William Bentinck, M.P.", *Revue des EtudesSud-est Européennes*, 12, 1974.
Horn, D.B., *The British Diplomatic Service, 1689-1789*, Oxford, 1961.
Hughes, B.P., *Firepower, Weapons Effectiveness on the Battlefield, 1630-1850*, New York, 1974.
Hughes, Michael, *Forging Napoleon's Grande Armée: Motivation, Military Culture, and Masculinity in the French Army, 1800-1808*, New York, 2012.
Ingram, Edward, "An Aspiring Buffer State: Anglo-Persian Relations in the Third Coalition, 1804-1807", *The Historical Journal*, 16, 1973.
———— "A Preview of the Great Game in Asia III: The Orgins of The British Expedition to Egypt in 1801", *Middle Eastern Studies*, 9, 1973.
———— "From Trade to Empire: The Uses of the Residency at Baghdad, 1794-1804", *Middle Eastern Studies*, 14, 1978.
———— "The Ilisuion of Victory: The Nile, Copenhagen and Trafalgar Revisited", *Military Affairs*, 48, 1984.

———— "The Failure of British Sea Power in the War of Second Coalition, 1798-1801", *In Defence of British India*, Londra, 1984.

———— "The Royal Navy at the Strait of Hormuz, 1807-1808", *In Defence of British India*, Londra, 1984.

———— "The Geopolitics of the First British Expedition to Egypt IV: Occupation and Withdrawal, 1801-1803", *Middle Eastern Studies*, 31, 1995.

d'Ivray, Jehan, "La Premiére Occupation Anglise en Egypt (1807)", *Revue des Etudes Napoléoniennes*, 19, 1922.

İsmail, Fehmi, "The Diplomatic Relations of the Ottoman Empire and the Great European Powers from 1806 to 1821", yayımlanmamış doktora tezi, University of London, Londra, 1975.

———— "1807'de Ruslar'ın ve İngilizler'in Osmanlılarla Yeniden Münasebet Kurma Teşebbüsleri", *İÜEF Tarih Dergisi*, 30, 1976.

———— "The Making of the Treaty of Bucharest, 1811-1812", *Middle Eastern Studies*, 15, 1979.

Jackson, William, *The Pomp of Yesterday, The Defence of India and the Suez Canal, 1798-1918*, Londra, 1995.

James, Andrew, *A Military History of Modern Egypt: From the Ottoman Conquest to the Ramadan War*, California, 2006.

Jewsbury, George F., *The Russian Annexation of Bessarabia: 1774-1828*, New York, 1976.

Karal, Enver Ziya, *Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1797-1802)*, İstanbul, 1938.

Kelly, J.B., *Britain and the Persian Gulf, 1795-1880*, Oxford, 1991.

Kolçak, Özgür, "Yeniçeriler, Ümera Kapıları ve Tımarlı Sipahiler: 1663-64 Osmanlı-Habsburg Savaşlarında Osmanlı Ordu Terkibi", *Yeni Bir Askeri Tarih Özlemi, Savaş, Teknoloji ve Deneysel Çalışmalar*, ed. K. Şakul, İstanbul, 2013.

Kolff, Dirk H., "The End of an Ancien Régime: Colonial Wars in India, 1798-1818", *Imperialism and War, Essays on Colonial Wars in Asia and Africa*, ed. J. A. De Moor ve H. Wesseling, Leiden, 1989.

———— *Naukar, Rajput and Sepoy, the Ethnohistory of the Military Labour Market in Hindustan, 1450-1850*, Cambridge, 1990.

———— "Peasants Fighting for a Living in Early Modern India", *Fighting for a Living*, ed. E.J. Zürcher, Amsterdam, 2013.

Köse, Osman, "Hindistan'dan İngilizleri Kovma ve Yeni Bir Sömürge Kurmaya Yönelik Proje: Fransa-Rusya Gizli Görüşmeleri (1800)", *History Studies*, 4, 2012.

Kulsrud, Carl J., "The Seizure of the Danish Fleet, 1807, The Background", *The American Journal of International Law*, 32, 1938.

Lane-Poole, Stanley, *Egypt*, Londra, 1881.

————*The Life of the Right Honourable Stratford Canning*, c. I, Londra, 1888.

———— "Morier, David Richard (1784-1877)", *Oxford Dictionary of National Biography*, http://dx.doi.org/10.1093/ref:odnb/19257

Laurens, Henry, "Le Chevalier de Lascaris et les Orgines du *Grand Jeu*", *Orientales I*, Paris, 2004.

Lynn, John A., *Bayonets of the Republic, Motivation and Tactics in the Army of Revolutionary France, 1791-1794*, Urbana, 1984.

Mahan, A.T., *The Impact of the Seapower upon the French Revolution and Empire, 1793-1812*, c. II, Boston, 1898.

———— *The Life of Nelson, The Embodiement of the Sea Power of Great Britain*, Boston, 1899.

———— *The Influence of Sea Power upon History, 1660-1783*, Boston, 1890.

Mackesy, Piers, *The War in the Mediterranean, 1803-1810*, Londra, 1957.

———— "Problems of an Amphibious Power: Britain against France, 1793-1815", *Naval War College Review*, 31, 1978.

———— *British Victory in Egypt, 1801*, Londra, 1995.

Maguire, Miller, "Napoleon against Russia, The Campaign of 1806-1807 December to June", *United Service Magazine*'den ayrı basım, Londra, 1906.

Martin, Alexander, "Russia and the Legacy of 1812", ed. D. Lieven,*The Cambridge History of Russia*, c. II (Imperial Russia 1689-1917), Cambridge, 2006.

McErlean, J.M.P., *Napoleon and Pozzo di Borgo in Corsica and After, 1764-1821, Not Quite a Vandetta*, New York, 1996.

McNeill, William, *Plagues and Peoples*, New York, 1977.

———— *Pursuit of Power*, Chicago, 1982.

Meyerhof, Max, "A Short History of Ophthalmia during the Egyptian Campaigns of 1798-1807", *The British Journal of Ophthalmology*, 16, 1932.

Mouravieff, Boris, *l'Alliance Russo-Turque au Milieu des Guerres Napoléoniennes*, Brüksel, 1954.

Muir, Rory, *Tactics and the Experience of Battle in the Age of Napoleon*, New Haven, 2000.

Nafziger, George, *Imperial Bayonets, Tactics of the Napoleonic Battery, Battalion and Brigade as Found in Contemporary Regulations*, Pennsylvania, 1996.

Neal, Keith, *Spanish Guns and Pistols*, Londra, 1955.

Paret, Peter, "Colonial Experience and European Military Reform at the End of the Eighteenth Century", *Bulletin of the Institute of Historical Research*, 37, 1964.

Parkinson, Nothcote, *Trade in the Eastern Seas, 1793-1813*, Cambridge, 1937.

———— *War in the Eastern Seas, 1793-1815*, Londra, 1954.

Picaud-Monnerat, Sandrine, "La petite guerre défensive dans les traités d'art militaire du XVIIIe siècle", *Revue Internationale d'Histoire Militaire*, 85, 2009.

Pisani, Paul, *La Dalmatie de 1797 a 1815*, Paris, 1893.

Politis, Athanase G., *l'Hellénisme et l'Egypte Moderne, Histoire de l'Hellénisme Egyptien de 1798 a 1927*, c. I, Paris, 1929.

Puryear, Vernon, *Napoleon and the Dardanelles*, Londra, 1951.

Reimer, Michael S., "Ottoman Alexandria: The Paradox of Decline and the Reconfiguration of Power in Eighteenth Century", *JESHO*, 37, 1994.

Ridley, Ronald T., *Napoleon's Proconsul in Egypt, The Life and Times of Bernardino Drovetti*, Londra, 1998.

Rose, Holland, *The Revolutionary and Napoleonic Era, 1789-1815*, Cambridge, 1895.

———— *The Life of Napoleon I*, c. II, Londra, 1902.

———— "Admiral Duckwoth's Failure at Constantinople in 1807", *The Indecisiveness of Modern War and Other Essays*, Londra, 1927.

Saul, Norman E., *Russia and the Mediterranean, 1797-1807*, Chicago, 1970.

Schumann, Matt, "Braddock's Campaign", *The Encyclopedia of North American Indian Wars, 1607-1890*, California, 2011.

Shaw, Stanford, *The Financial and Administrative Organization and Development of Ottoman Egypt 1517-1798*, New Jersy, 1958.

Shupp, Paul F., *The European Powers and the Near Eastern Question, 1806-1807*, New York, 1931.

Şayın, Cevat ve Yeşil, Fatih, "XVIII. Yüzyılda Taktik Değişim: Bir Osmanlı Muharebe Alanı Krokisi Üzerine Notlar", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 2012, 53.

Tilly, Charles, "War Making and State Making as Organized Crime", *Bringing the State Back In*, ed. P. Evans, D. Rueschemeyer, T. Skocpol, Cambridge, 1985.

———— *Coercion, Capital and European States Ad 990-1990*, Oxford, 1990.

Thrasher, Peter A., "The Diplomatic Career of Pozzo di Borgo Envoy Extraordinary of the Court of Russia and Russian Ambassador at Paris 1805-1835, Russian Ambassador at London 1835-1840", yayımlanmamış doktora tezi, University of London, Londra, 1974.

Ungermann, Richard, *Der Russisch-türkische Krieg 1768-1774*, Viyana, 1906.

Vandal, Albert, *Napoléon et Alexandre I. L'Alliance Russe sous le Premier Empire, de Tilsit a Erfurt*, c. I, Paris, 1896.

Völcker, Tim, *Admiral Saumarez versus Napoleon, Baltic 1807-1812*, New York, 2008.

White, Fedotoff, "The Russian Navy in Trieste during the Wars of Revolution and the Empire", *American Slavic and East European Review*, 6, 1947.

Wilson, David, "List of British Consular Officials in the Ottoman Empire and its former Territories, from the Sixteenth Century to about 1860", http://www.levantineheritage.com, 2011.

Yapp, M.E., "The Establishment of the East India Company Residency at Baghdad, 1798-1806", *Bulletin of SOAS*, 30, 1967.

Yaycıoğlu, Ali, *Partners of the Empire, The Crisis of the Ottoman Order in the Age of Revolutions*, California, 2016.

Yener, Emir, "Deniz Muharebeleri ve Müşterek Harekat (1792-1912)", *Osmanlı Askeri Tarihi (1792-1918)*, ed. G. Yıldız, İstanbul, 2013.

Yeşil, Fatih, "Nizâm-ı Cedîd Ordusunda Talim ve Terbiye (1790-1807)", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 52, 2010.

———— "İstanbul Önlerinde Bir İngiliz Filosu: Uluslararası Bir Krizin Siyasî ve Askerî Anatomisi", *Nizâm-ı Kadimden Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*, ed. S. Kenan, İstanbul, 2011.

———— "Fransız İhtilali'nin Ardından İngiltere, Avusturya ve Osmanlı'da Devlet İnşasının Bir Aracı Olarak İhtilal Propagandası (1789-1801)", *Toplumsal Tarih*, 214, 2011.

———— "XIX. Yüzyıl Başında Siyasi Kriz, Ekonomik Buhran ve Vakâ-yı Selimiye", *Toplumsal Tarih*, 235, 2013.

———— "Osmanlı İmparatorluğunda Nâzırlıkların Yükselişi, Karşılaştırmalı Bir Analiz Denemesi (1789-1826)", *Alman Türk Tesadüfleri, Kemal Beydilli'ye Armağan*, ed. S. Kenan-H. Reindl-Kiel, Berlin, 2013.

Zinkeisen, Johann Wilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev. N. Epçeli, c. VII, İstanbul, 2011.

DİZİN

Abercromby, Ralph (ilk işgal sırasında Mısır'daki İngiliz ordusu komutanı) 137, 139, 184
Abukır 24, 114, 130, 134, 143, 151
Abukır Gölü 131, 143, 151
Abukır Koyu 130, 134, 137-38, 176, 191
Adair, Robert (İngiliz diplomat) 199, 247-48
Addington, Henry (İngiliz devlet adamı ve başbakanı) 25, 31
Adriyatik 14, 32, 34, 61-62, 110
Afganistan 8
Afrika 242
  Kuzey Afrika 11, 25, 206
Akdeniz 2-3, 6, 9-11, 14-15, 17-18, 20-21, 25, 29-36, 39-41, 43-44, 48, 54-55, 58-59, 61-64, 66, 70, 75-77, 97, 99, 102, 107, 111-12, 148, 192-93, 203, 213, 220, 223-24, 227-28, 233, 235, 242-43, 245, 247
  Batı Akdeniz 203
  Doğu Akdeniz 11, 29-30, 32, 66, 228, 242-43
Aleksandr (I.) 38-39, 44, 60, 82-83, 85, 97-99, 104, 107, 109-10, 209, 211, 213-14, 244
Alemdar Mustafa Paşa 47
Ali Paşa (Trabluslu, Mısır valisi) 113
Amerika 6-7, 11, 35, 44, 181-82, 194, 243
  Güney Amerika 44, 194, 243
  Kuzey Amerika 181-82
Amiens Barışı (Antlaşması) 20, 25, 27-28, 31, 48
Antalya 196
Arbuthnot, Charles (İngiltere'nin İstanbul büyükelçisi, 1805-1807) 1, 36-38, 44-48, 55-56, 59-60, 62, 66, 72, 121, 211, 217, 229, 243
Arnavutlar 13, 34, 49, 52-53, 59, 63, 71, 75, 87, 113-23, 125, 127, 129-31, 140-45, 147, 150, 153, 156, 162, 165, 170, 176, 179-80, 182-87, 189-93, 196-202, 204, 206, 243
Arnavutluk 21
Asvan 24, 113, 116
Austerlitz 2, 35, 38, 46, 104, 125
avcı 71, 75, 142, 151, 182-83, 187
Aynaroz Dağı 89, 94
Aziz Efendi 77-78

Babıâli 2-3, 7, 10, 12-13, 17-18, 20-32, 34-40, 42-53, 55, 57, 60-62, 64, 70, 73-74, 77, 82-85, 97-98, 100-105, 107-10, 113, 117, 119-25, 127, 133, 139-40, 148, 188, 190, 193-97, 202-204, 207-39, 245-48
Babü'l-Mendeb 9, 16
Bağdat 7, 49, 54, 230
Bahariye Eyaleti 141
Baldwin, George (İhtilal Savaşları başlamadan evvel İngiltere'nin Mısır konsolosu) 7
Balkanlar 8, 16, 25, 32, 36, 38-42, 44-47, 54, 62, 71, 73, 82-83, 94, 102-104, 109, 117, 124, 148, 195-96, 207, 209-11, 213, 218-19, 221, 247
Ball, Alexander (Malta'daki İngiliz idareci) 30, 32, 48, 228
Bardisi ailesi 114, 116
Bardisi, Osman (Memlûk beyi) 53, 114, 116, 120, 124, 126
Bartenstein Konvansiyonu (1807) 100
Basra 43, 49
Basra Körfezi 227
başıbozuk (ücretli asker) 13, 34, 142, 165-66, 171-73, 178-79, 181-82, 184-88, 192, 207
Belgrad 40
beratlı tüccar 2, 45, 47, 52, 129
Boğaz *bkz.* Çanakkale Boğazı
Boğazlar (İstanbul ve Çanakkale) 2, 12-13, 18, 25-26, 31-32, 35, 38, 41, 45-46, 60, 83-84, 97, 103, 110, 210, 225, 247-48
Boğdan 36-37, 39-40, 44-45, 48, 50, 69, 82, 84-85, 98-99, 102, 104, 109, 125, 127, 212, 217-18

ayrıca bkz. Memleketeyn
Bağdat 7, 49, 54, 230
Borgo, André Pozzo di (Rus diplomat) 82, 84-85, 98, 107-109, 211, 218, 220, 222
Bozcaada 47, 55, 72-80, 82, 85-88, 94-95, 97-98, 107, 110, 220
Budberg, Andrey (Rus dışişleri bakanı) 69, 72, 85
Bulutkapan Ali Bey (1770'te Mısır'da isyan eden Memlûk Beyi) 10

Campo Formio Antlaşması (1797) 8
Canning, George (İngiliz Dışişleri Bakanı) 107, 192, 200-201, 211, 220-21, 247
Canning, Stratford (İngiltere'nin İstanbul elçisi) 247-48
Castlereagh (Lord Robert Stewart İngiliz devlet adamı ve Savaş Bakanı) 63-64, 192-94, 200, 203, 243, 247
Cezayir 2, 11, 29, 32, 72
Cezar Paşa 115-16
Champagny, Jean-Baptiste de Nompère de (Fransa Dışişleri Bakanı) 236, 242
Cidde 117-19
Collingwood, Cuthbert (İngiliz amiral) 55, 59-61, 64-67, 69, 107, 110, 195, 211, 221, 223, 227-30, 234, 243-45, 247

Çanakkale 37, 41, 47-48, 55-56, 62-64, 66, 70-74, 76-80, 82, 85, 94-95, 97-99, 104, 107-108, 110, 115, 177, 194, 204, 210, 213, 218, 220-25, 227, 229-30, 232-33, 235-36, 244, 246-47
Çanakkale Boğazı 31, 47, 56, 61, 67, 70-81, 85-86, 100, 103-104, 107-10, 158, 197, 207, 211, 220, 226, 228-29, 231, 233, 235, 246-47

Dalmaçya 16, 30, 36-37, 39-47, 58, 60, 62, 69, 78, 83-84, 87, 99, 103, 213, 219
Damanhur 121-22, 125-27, 138, 140, 143-44, 191, 197, 205, 207
Danimarka 84, 217, 233, 245
deli (delil) 117-19, 125, 239-40
Doğu Hindistan Şirketi 7, 9, 25, 43, 49, 141, 223
Drovetti, Bernardino (Fransa'nın Mısır konsolosu) 11, 28, 53-54, 118-19, 121-22, 124-25, 127-31, 140, 146, 149, 158, 198, 202, 204-205, 207, 241
Drummond, William (İngiliz diplomat, Palermo ve İstanbul elçiliklerinde bulundu) 58-59
Duckworth, John (İngiliz amiral) 60-67, 70-72, 85, 142, 177, 228-30
Dundas, Henry (İngiltere Savaş Bakanı) 6-7, 13-14, 16, 18, 20, 28, 43

Ebubekir Bey (Kapudane) 76, 79, 90-91
Eflak 36-37, 39-40, 44-45, 48, 69, 82, 84-85, 98-99, 102, 104, 108-109, 125, 127, 212, 214-15, 217-18, 246
ayrıca bkz. Memleketeyn
Ege Denizi 14, 25, 34, 38-39, 41, 61, 64, 67, 69-70, 75, 77, 107, 111, 193, 230, 247
Kuzey Ege 61, 67, 111
Emin Elfi Bey 206
Elfi ailesi 127, 201, 206, 240-41
Elfi (Muhammed) Bey (Memlûk Beyi) 31, 49, 114, 116, 120-22, 124-27, 191
Elgin, Thomas Bruce (İngiltere'nin İstanbul elçisi) 17, 21-22, 24, 26-28
Ebumandur 143, 152-53, 163, 171-72
Edko köyü 152, 174-75
Edko Gölü 143, 153, 162, 165, 167, 169, 172, 174
el-Ezher 58, 188
el-Hamed 152-53, 155, 159-60, 162, 164-66, 168-76, 178
Eylau 59, 202

Fayyum 114, 116, 120, 126
Finkenstein (Antlaşması, 1807) 43, 219
Fox, Henry Edward (İngiliz general) 58-62, 64-65, 147, 190-93, 200, 203
Fransa 2-3, 6-14, 16-18, 21-23, 25-34, 36-43, 45-48, 54-55, 58-60, 63-64, 69, 82-85, 97-99, 101-108, 114-16, 118-19, 122, 124, 128-30, 139-41, 149-50, 158-59, 193, 196-98, 200-202, 204, 207, 209-21, 224-31, 233-37, 239, 241-42, 244-46, 248
Fraser, Mackenzie (İngiliz General) 65-66, 130-31, 133, 135, 137, 139, 141-43, 146-48, 150, 156, 163, 166, 176-77, 188-95, 197-206, 224, 243

Galib Efendi (Osmanlı elçisi ve Reisülküttabı) 18, 27, 37, 45, 100, 102-105, 196, 213, 217, 219, 225
Gardane, Claude (Fransız general ve İran elçisi) 44
Gelibolu 80, 88, 224, 229
Girit 94, 122, 195, 238
Gize 120, 149, 202, 240
Gize Piramitleri 12
Gökçeada 78
Grenville, George (İngiltere Dışişleri Bakanı) 6, 13-14, 25, 192
Guilleminot, Armand Charles (Fransız asker ve diplomat) 99
Gürcistan 8, 44, 109

Habsburglar 3, 7, 14, 35-36, 43, 46, 82, 84, 125, 195, 212, 215
Hafız İsmail Paşa (Kaptan-ı Derya ve Çanakkale Boğazı Muhafızı) 37, 42, 80-81, 97, 222-27, 229, 231-35
Halep 9
Halet Efendi (Osmanlı Devlet Adamı ve Reisülküttab vekili) 106-108, 219-20, 223-25, 233-36, 246
Hallowell, Benjamin (İngiliz amiral) 49, 66-67, 130, 133, 137-39, 146, 151-52, 160-61, 163-64, 169-70, 178, 192, 204
Hanna, Yakup (Fransa'nın Mısır Kıpti Lejyonu komutanı) 23
Hardenberg, Karl August von (Alman devlet adamı ve şansölyesi) 99
Hasan Bey (ücretli asker lideri) 121, 158, 168, 173
Hawkesbury, Robert Banks (İngiliz devlet adamı) 28, 31
Hindistan 3, 6-13, 16-18, 20, 22, 25, 27-30, 43-44, 48-49, 54, 57, 102, 181, 192, 202, 219, 223, 227, 237, 242-45, 247
  Orta Hindistan 6
Howick (Vikont Charles Grey, İngiliz Dışişleri Bakanı) 37, 60
Hurşid Paşa (Mısır Valisi) 114, 116-19
Hutchinson, John Hely (ilk işgal esnasında General Abercromby'den Mısır'daki İngiliz ordusunun kumandasını devralan general) 20, 22, 24, 244
Hüsrev Paşa 26-27, 29, 113, 115

Irak 9

İtalinskiy, Andrey (Rusya'nın İstanbul büyükelçisi) 36-37, 44, 46, 48, 56, 62
İbrahim Bey (Memlûk beyi) 53, 140, 149, 188, 208, 239
İbrahim Nesim Efendi 45, 100, 103
İngiltere 1-3, 6-18, 20, 22-32, 34-37, 39-41, 43,-51, 53-58, 61-65, 67, 70, 81, 84, 92, 102-104, 106, 108, 111, 113-16, 118-19, 121, 125, 127, 129, 141, 147, 149-50, 159, 174, 187-88, 193-99, 201-203, 205-207, 210-21, 223, 226-32, 234-39, 241-48
İmroz 86-88, 94
İpsilantis, Konstandinos (Eflak voyvodası) 40
İran 8, 10, 22, 43-44, 54, 83, 104, 219, 224, 227
İskenderiye 3-4, 6, 9, 12, 14, 18-21, 24-27, 29, 32-34, 48-55, 59-67, 72, 89, 106, 111, 113, 119, 121-23, 125, 127-31, 133-35, 137-43, 145-51, 153, 156, 161, 163, 167, 170, 175-77, 184, 189-201, 203-207, 211, 213, 221, 223-24, 230-31, 237-40, 242-43, 248
İsmail Paşa *bkz.* Hafız İsmail Paşa
İstanbul 1-2, 7-8, 10, 12-18, 20-22, 24, 26-28, 31-33, 36-43, 45-51, 53-57, 59-67, 69-79, 81-86, 94, 97-103, 106-107, 109, 111, 113-14-5, 117-25, 127, 140, 158, 177, 187-88, 194-97, 199, 203, 206-14, 216-20, 222, 225, 227-32, 234-39, 241, 243-48
İstanbul Boğazı 31, 39, 100
İsveç 43, 217, 245
İtalya 10, 30-32, 34, 40, 43-44, 58-59, 97, 192-93, 197, 203-204, 223, 243-45
  Güney İtalya 43-44, 97, 197
  Kuzey İtalya 10, 31-32, 40, 44, 58-59, 192-93, 197, 203-204
İyon Adaları 10, 61
İzmir 32, 52, 60, 77-78, 111, 193, 195, 211, 221, 230, 246-47

Jaubert, Amédée (Fransız askeri uzman) 43

Kadri Ağa (Bergos Ayanı) 82
Kafkasya (Kafkaslar) 17, 25, 43, 99

Kahire 3, 7, 12, 14, 18, 24, 27-28, 33-34, 49, 52, 57, 113-14, 116-28, 140-42, 146, 148-49, 153, 156-58, 163, 170, 174, 187-88, 190, 198, 201-205, 207-208, 238-42
kahve 74, 78, 82, 112, 177
Karadeniz 8, 16, 27-28, 32, 40-41, 45, 71, 104, 109, 215, 247
Katerina (II.) 7, 9
Katolik 10, 28, 57
kaval 178-79
Kırım 40, 83, 103, 219
Kızıladalar 73
Kızıldeniz 3, 7, 9, 16, 20, 223
Kopenhag 233, 244
Korfu 47, 50, 61, 69, 95, 110
Korint Körfezi 54
Koron 54
Köhler, George Frederick (Alman asıllı İngiliz askeri uzman) 14
Küçük Hüseyin Paşa (Kaptan-ı Derya) 24, 115
Kürt Mustafa Ağa 207-208, 237

Lascaris, Théodore (tercüman) 23
Lehistan *bkz.* Polonya
Leibnitz, Gottfried Wilhelm (Alman filozof) 31
Lesseps, Mathieu (Fransa'nın Mısır konsolosu) 33, 113, 115-16, 124
Levend Çiftliği 51, 123
Limni 56, 69, 76, 85-86, 88, 92, 94, 96-97, 210, 230, 245
Lock, Charles (İngiltere'nin Mısır konsolosu) 29, 49
Londra 2-3, 6-11, 13-14, 17-18, 21-22, 24-33, 35-37, 44, 46, 48-50, 52-55, 58-61, 63, 65, 97-98-99, 104, 107, 122, 125, 139, 147, 150, 192-93, 196, 199-200, 204, 206, 209-11, 214, 219-20, 227, 229, 233, 241, 243, 245, 248
Louis, Thomas (İngiliz amiral) 55-56, 142, 156, 163, 177, 191, 196
Lübnan 10

Mahmud Raif Efendi (Reisülküttab) 21, 101, 103
Mahmud (II.) 240
Malta 3, 9-10, 14, 23, 25, 29-30, 50, 56, 59, 62, 72, 107, 192, 195, 199, 230
Marmara Denizi 41, 73-74, 109
Marmont (Wiesse, Auguste-Frédéric-Louis Fransız general) 42, 44, 58, 60, 100, 197
Marsilya 11, 53
Maryut Gölü 134-35, 137, 143
Mayasor 6
Mayasor Krallığı 9
Mayasor Savaşı 192
Mehmed Ali Paşa 23, 33-34, 52-54, 111, 114-40, 146, 148-50, 156-59, 162-63, 174-75, 177-78, 188-89, 191, 195-208, 231, 237-43, 248
Mehmed Kadri Paşa 32
Memleketeyn 36, 39-40
Memlûkler 3, 7, 11, 16-17, 20-22, 24-26, 29, 31, 33-34, 49, 53-54, 56, 63, 112-16, 118-27, 130, 134, 139-42, 147-50, 156-58, 161-62, 167, 173, 177, 188-90, 195, 197, 199-202, 240-41
Menou, Jacques-François (Fransız general) 23, 177, 227
Messina 33, 57, 67, 111, 192
Mikhelson, İvan İvanoviç (Rus general) 38-42, 46-47, 84
Midilli 88-89, 94
Minye 188
Misset, Ernst (İngiltere'nin Mısır'daki temsilcisi) 29, 49-50, 52-54, 56, 59, 113, 115-16, 121-22, 126-27, 129-31, 134-35, 139, 141-43, 146-50, 156, 176-77, 188-90, 200-201, 206, 243
Moniteur (*La Gazette Nationale. Le Moniteur Universel*; Fransa Devleti'nin resmi gazetesi) 28, 54
Moore, John (İngiliz general) 20, 58, 62-65, 143-48, 177, 193, 195, 203, 244
Mora 8, 30-34, 41, 54, 69-70, 225
Morier, Isaac (İzmir konsolosu) 247
Morier, John P. (İngiliz ajanı, Yanya konsolosu) 22, 43, 54
Morier, David 247
Muhib Efendi (Osmanlı Devleti'nin Paris elçisi) 35, 46
Mulgrave (Lord Henry Phipps, İngiliz Dışişleri Bakanı) 58
Murabıt Koyu 131, 134, 191

Musa Paşa (Köse) 105, 122-25, 220
Mustafa (IV.) 80, 82, 86, 101, 105, 108, 207, 209-10, 212-14, 216, 219, 222, 230-31, 233-35, 245-45
Mustafa Efendi (Kazasker) 150, 188
Mustafa Paşa (Silistre valisi) 40
Mustafa Paşa (Çanakkale Boğazı seraskeri) 77
Mustafa Paşa (Çelebi, Sadrazam) 214-15, 220
Mustafa Rasih Efendi (Reisülküttab) 16
Mustafa Reşid Efendi 42, 100, 235
Münib Efendi (İlmiye'den) 101, 105, 216-17

Napoléon I (Bonaparte) 2-4, 6-10, 12, 14-17, 20, 22-23, 25, 27-32, 35-46, 52, 57-58, 60, 82-83, 97-106, 111-12, 115, 124-25, 129, 184, 197, 202, 204, 207, 209-14, 216-19, 223, 225, 227, 242, 245-48
Nara Burnu 75, 108, 228
Navarin 54
Nelson, Horatio 6, 11-12, 14, 30-34, 48-49, 52-53, 65-66, 87, 90
Nil Nehri 9, 11-12, 14, 29-31, 66, 128, 141, 146, 151, 153-54, 156, 159, 161-66, 168-70, 173, 176, 180, 192, 206, 244
Nizâm-ı Cedîd 1, 16, 18, 21-23, 29, 34, 38-40, 42, 45, 50-51, 63, 99-105, 112-14, 123, 136, 158, 184-85, 197, 207, 209, 222, 235

Ortodoks 10, 14, 41
Osman (Bey) Hasan (Memlûk beyi) 116, 120, 140

Paget, Arthur (İngiliz diplomat) 98, 107-108, 110, 194, 203-204, 209-11, 214, 216, 218-36, 244, 246-47
Palermo 58, 66-67, 192
Paris 6-8, 11, 17-18, 25-28, 32, 35, 43, 52-53, 55, 102, 113, 118, 193, 213, 225-27, 248
Pavel (I.) 10
Pehlivan Ağa/Paşa (Baba Paşa) 40-41
Perim adası 9, 16
Pilsasch, Snefft von (Baron, Prusya'nın İstanbul elçisi) 42
Pitt, William (Oğul, İngiliz devlet adamı ve başbakan) 6, 20, 25, 28, 36, 58
Pizani, Berto (İngiltere'nin İstanbul sefareti tercümanı) 37, 50, 234
Polonya (Lehistan) 3, 10, 36-37, 40-44, 47, 58, 103, 192, 214, 227, 247
Protestan 57
Prusya 35-36, 40, 42, 99-100, 182-84, 198, 217, 226

Rahmaniye 14, 125-26, 141-42, 147, 177, 191
Rakka 196
Ramiz Efendi (Mısır ruznamçecisi) 26
Ren Konfederasyonu 124
Reşid Efendi *bkz.* Mustafa Reşid Efendi
Reşid 3-4, 14, 21, 24, 52, 111, 114, 125-26, 128-29, 131, 138-44, 146-71, 174, 176-80, 183, 188-90, 194-95, 197, 201, 203, 205-207, 209, 222, 224, 231, 239-40
Rodos 197
Rosetti (Rusya'nın Mısır konsolosu) 125, 202, 205
Rumeli 21, 39, 41, 99, 117, 222
Rumeli Eyaleti 99
Rusya 2-3, 8-10, 12-13, 15-18, 22, 26-27, 30, 32, 36-48, 50-52, 55-57, 61-65, 69-70, 73, 82-85, 97-99,102,104,106,108-10, 125, 127-28, 130, 193, 196, 209-19, 221-22, 225-26, 232-35, 244-48

Salih Ağa 117
Salih Paşa/Kaptan (Kaptan-ı Derya) 50-52, 128-29, 131, 134, 139, 187, 199
Sarayburnu 47
Sardinya 11, 31, 33
Sayda 195
Sebastiani, Horace (General, Fransa'nın İstanbul büyükelçisi) 2, 25-28, 36, 40-43, 45-47, 53, 55, 60, 83, 100-107, 140, 158, 196-97, 202, 209-19, 219, 223-27, 229-32, 232, 234, 236, 246
sekban 82, 113-17, 120-21, 129-30, 147-48, 150, 156-58, 197, 202, 206, 239-40, 243
Selim (III.) 10, 27, 37, 39-41, 50, 56, 76-78, 80, 86, 94, 101, 103, 105-107, 112-14, 117-19, 122-23, 139, 178, 188, 195, 197, 209-10, 212-13, 230, 245

Senyavin, Dimitri (Rus amiral) 39, 41, 47, 61, 67, 69-72, 74-80, 85-88, 90-91, 94-95, 97-98, 107-108, 110, 221, 223-25
Seringapatam 9, 16
Seydi Ali Paşa (Kaptan-ı Derya) 72-74, 76-80, 85-87, 89, 94-95, 97-98, 187, 220-22, 228, 231, 234, 236
Sherbrooke, John (İngiliz general) 192, 205, 243
Sıdkı Efendi (Osmanlı Devleti'nin Londra elçisi) 24, 31, 37-38
Sırp 37, 39-42, 84, 104, 107, 215, 219
Sicilya 11, 33, 52, 55-56, 58-59, 61-66, 69, 143, 147-48, 167, 177, 184, 192-93, 195, 203-206, 227, 229
Slobodzei 98-99, 107-108, 210, 218, 225, 232
Smith, Sidney (İngiliz amiral) 14-15, 48, 53, 55, 58, 115
Smith, Spencer (İngiltere'nin İstanbul temsilcisi) 13-14
soylu vahşi 187
St. Denys (Juchereau de) 100
St. Petersburg 2, 7, 10, 12, 14, 17, 26, 36-38, 46, 54, 57, 61, 65, 72, 84, 99, 102, 104, 193, 209, 211, 218, 222, 234, 244
St. Vincent (İngiliz amiral) 14
Stewart (İngiliz general) 135-36, 139, 141, 151-53, 155-57, 160, 162-72, 174-76, 178, 184, 247
Stuart, John (İngiltere'nin Mısır'daki ilk işgal gücünün komutanı) 24-26, 29, 49
Suriye 8-9, 12, 14-15, 28, 125, 148, 187, 191, 245
Süveyş Berzahı 3, 7, 9, 13, 25, 32, 34

Şahin (Elfi) Bey (Memlûk beyi) 126-27, 141, 149, 188, 201, 240
Şam 122, 195-96
Şeremet Bey (Patrona) 94
şeşhane 180

Tahir Bey/Paşa (Ücretli asker lideri ve Mehmed Ali Paşa'nın hazinedarı) 113, 140, 153
Talleyrand (Fransa Dışişleri Bakanı) 2-3, 12, 17-18, 23, 55, 60, 83, 100-101, 106, 212, 216, 218-19, 225, 227
Taşoz 94
Tepedelenli (Yanyalı) Ali Paşa 30, 32, 39-40, 47, 54, 122, 221, 225, 241-42, 247
Tilsit (Antlaşması) 97-98, 100-101, 106-108, 110, 209, 213-14, 218, 220-21, 225-27, 229, 231, 236, 244-45
Tipu Sultan (Mayasor Krallığı hükümdarı) 6, 9-10, 15-16
Toulon 28, 31-33, 59
Tuna 42, 104

Ümit Burnu 2

Vahid Efendi (Osmanlı sefiri) 40, 43, 83, 99-100, 103, 105, 212, 214-16, 218
Vaka-yı Selimiye 100-101, 213, 215, 233
Vasıf Efendi (Reisülküttab) 35, 42, 45
Venedik 77, 227
Venedik Körfezi 39
Villeneuve, Pierre-Charles (Fransız amiral) 33
Vistül Nehri 42
Viyana 36, 50, 82, 247

Wauchope, Patrick (İngiliz general) 65, 135-37, 139, 142-46, 152, 179
Wellesley, Arthur (daha sonra Wellington Dükü, Hindistan'daki İngiliz idareci) 9-11, 16, 29, 43, 57-58, 115, 243
Windham, William (İngiliz devlet adamı ve Savaş Bakanı) 58, 61, 141, 146-47, 190, 243

Yanyalı Ali Paşa *bkz.* Tepedelenli (Yanyalı) Ali Paşa
Yediadalar 18, 21, 31, 39, 47, 69, 102, 109, 225, 229
Yedi Yıl Savaşları (1754-1763) 6, 183
Yeniçeri Ocağı 39, 102
Yetenekliler (11 Şubat 1806-31 Mart 1807 arasında iktidarda kalan İngiliz kabinesi) 48, 55, 58, 147, 194, 227, 243
Yusuf Ziya Paşa (Osmanlı sadrazamı) 15, 32

Zaman Şah (İran hükümdarı) 9-10

Napoléon savaşlarının doruğa ulaştığı 1807 senesi, hem Avrupa hem de Yakındoğu için trajedilerle dolu bir zamanı teşkil eder. Napoléon'un zaferleri, Fransa'nın 1798'deki Mısır macerası yüzünden kesilen Fransız-Osmanlı ilişkilerini de derinden etkilemişti: Mısır'daki savaştan ötürü yapılan Rus-Osmanlı-İngiliz ittifakı 1806'da çökmüş; Napoléon da bunu fırsat bilerek Osmanlıları yanına çekmişti.

Neticede, 1807 yılının başlamasına günler kala yeni bir Osmanlı-Rus savaşı çıktı ve bu çatışmada İngiltere, Çar'ın yanında saf tuttu. Ancak bu "müttefikler arası savaş" hiç beklenmedik şekilde gelişecekti: İngiliz donanmasının İstanbul'a yaptığı cezalandırma seferi tam bir başarısızlıkla sona ererken Akdeniz'de bayrak gösteren küçük bir Rus filosu koca Osmanlı donanmasını kimsenin beklemediği bir muharebede alt etti. İngilizlerin İstanbul harekâtı ile eşzamanlı olarak Mısır'a çıkardıkları bir ordu, herkesi hayrete düşüren şekilde çoğu başıbozuklardan müteşekkil küçük bir Osmanlı birliği tarafından mağlup edilip teslime zorlandı. İngiliz ordusunun uğradığı bu felaket, Mısır'ın muzaffer valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın hanedanını kurmasıyla neticelenecek uzun yolun da başlangıcıydı.

Fransız Devrimi ve Napoléon Savaşları döneminin Türkiye'deki nadir uzmanlarından Doç. Dr. Fatih Yeşil, *Trajik Zafer*'de bu kritik 1807 senesinin olaylarını İngiliz, Fransız ve Osmanlı arşivlerinden izleyerek çözümlüyor; savaş ve diplomasi arasında partnerlerin sürekli değiştiği bu tehlikeli "imparatorluklar dansının" sahne gerisine ışık tutuyor. Bunların yanında, talimli ordu-başıbozuk asker tartışmalarına Mısır'daki İngiliz yenilgisi üzerinden özgün bir katkı sunuyor.

Fatih Yeşil, Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü'nde doçent olarak görev yapmaktadır. Avrupa devletleri ile Osmanlı İmparatorluğu'nu karşılaştırmalı bir perspektifle ele aldığı çalışmaları 18. yüzyıl sonlarında diplomasi, ordu, devlet ve siyaset konularında yoğunlaşan Yeşil'in çok sayıda makalenin yanı sıra iki de kitabı yayımlanmıştır: *Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Kâtibi, Ebubekir Râtib Efendi (1750-1799)* (2011); *İhtilaller Çağında Osmanlı Ordusu: Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyo-ekonomik ve Sosyo-politik Değişim Üzerine Bir İnceleme (1793-1826)* (2016).

9 786053 329374

KDV dahil fiyatı
26 TL

Kapak resmi: Limni Muharebesi (Koç Müzesi Koleksiyonu).